غزنوي سلطان محمود

(ژوند او پېښليک)

مؤلف: ډاکټر محمد ناظم
ژباړن: پوهاند محمد بشیر دودیال

بسم الله الرحمن الرحيم

Greater Afghan
Library
@Greater_Afghan_Library93
@Greater_Afghan_Library_Group

لوی افغان کتابتون
@Greater_Afghan_Library93
@Greater_Afghan_Library_Group

غزنوي سلطان محمود

(ژوند او پیښلیک)

Greater Afghan
Library
@Greater_Afghan_Library93
@Greater_Afghan_Library_Group

مؤلف ډاکټر محمد ناظم
ژباړونکی پوهاند محمد بشیر دودیال

د کتاب پېژندنه:

نوم: **د غزنوي سلطان محمود**

ليکوال: ډاکټر محمد ناظم

ژباړن: پوهاند محمد بشير دودیال

کمپوز: ذبیح الله اکبری

چاپ کال: ۱۴۲۷ هـ. قمري ۱۳۸۵ هـ. لمريز

خپرونکي: **میوند خپرندویه ټولنه**

کمپوز او چاپ: د میوند خپرندویه ټولنې مطبعه

کابل: د فارمسي رياست ترخنګ، معارف مطبعي ته مخامخ، ټيلفون: ۲۱۰۳۵۶۹

ګرځنده ټيلفونونه: ۰۷۰۲۸۴۹۵۴ او ۰۷۰۲۹۵۲۱۴

سبا کتابخانه، ټيلفون: ۲۲۰۰۴۵۵

ګرځنده ټيلفون: ۰۷۹۳۲۰۳۶۶، پست بکس: ۱۲۷۸

پېښور: ډهکي نعلبندي، قصه خواني بازار، سبا کتابخانه، ټيلفون: ۲۵۶۵۵۲۰

ګرځنده: ۰۳۰۰۵۹۴۶۳۲۹

پست بکس: U.P.O.Box ۷۹۵

E-Mail: maiwand@asia.com

ټول حقوق محفوظ دي

نیولیک

سرلیک	مخ
نیولیک	۵
د ژباړونکي خبري	۹
د دري ژباړې سریزه	۱۱
د ت و آرنولد سریزه	۱۲
د مؤلف سریزه	۱۴
لومړی برخه	۱۷
لومړی څپرکی ماخذ	۱۷
دویم څپرکی په څلورمه هجري پېړۍ کې د اسلام نړۍ	۴۰
دریم څپرکی د سلطان محمود نیکونه (اسلاف)	۴۲
څلورم څپرکی د سلطان محمود د ژوند پیل	۲۰
پنځم څپرکی د واک پر سر شخړه	۲۵
دویمه برخه	۷۰
د سلطان محمود جګړې	۷۰
شپږم څپرکی منځنی آسیا کې جګړې	۷۰
الف سامانیانو سره روابط	۷۰
ب سلطان او د ترکستان خانان	۷۷
ج مامونیان او د خوارزم او جرجانیه سوبه	۸۹
د د غرشستان نیول	۹۴
هـ سلطان او سلجوقیان	۹۷
اووم څپرکی د ایران، سیستان او د هغو شاوخوا	۱۰۲

الف د سیستان نیول ---- ۱۰۲

ب دغور نیول ---- ۱۰۶

ج سلطان او ذ قصدار حکمدار ---- ۱۱۰

د د نور او قیرات د سیندونو د غاړو نیول ---- ۱۱۲

هـ د قبایلو پرلوري د محمود د پوځونو لیږل ---- ۱۱۵

و زیاریانو سره د سلطان اړیکی ---- ۱۱۶

ز سلطان او د مکران چاړواکي ---- ۱۱۹

ح د ري . همذان او اصفهان نیول ---- ۱۲۱

اتم څپرکی په هندوستان کې جګړې ---- ۱۲۷

الف د هند د راجه سلاطینو له سلسلې او ویهند ---- ۱۲۷

ب د ملتان حکمران سره اړیکې ---- ۱۴۱

ج د هندوستان پر شمیر نورو سیمو ته پوځونه لیږل ---- ۱۴۶

۱- بهند د (بهاتیه) نیول ---- ۱۴۶

۲- د نراین پور نیول ---- ۱۴۹

۳- د تهانیسر نیول ---- ۱۵۰

۴- پر کشمیر باندې یرغلونه ---- ۱۵۲

۵- پرگنگا یرغل او د متره او قنوج نیول ---- ۱۵۴

۶- د قنوج د حکمران د (تریلو چنپال) په وړاندې ---- ۱۶۱

۷- (گوالیار) او (کالنجر) ته پوځونه لیږل ---- ۱۶۴

۸- سومنات ---- ۱۶۷

۹- د (جاتها) د ځپلو او تادیب لپاره لشکرکشي ---- ۱۷۵

نهم څپرکی د سلطان د ژوند وروستي ورځې ---- ۱۷۸

دریيمه برخه ---- ۱۸۲

لسم څپرکی د سلطان د اداري اصول ---- ۱۸۲

ـ‌ـنسه څپرکی سلطان او د هغه کارونه ۲۱۲
ـــ ی ۲۴۳
ـف نبلـ‌ـه د خینو ختیزو مؤرختیو متحد ۲۴۳
ب ـبلونه د سبکتگین د اسلافو (نیکونو) تاریخ ۲۴۷
ج نښلونه فریغونیان ۲۴۹
د نښلونه تاج او تخت د سلطان محمود استحقاق ۲۵۱
هـ نښلونه سامانیان ۲۵۳
و نښلونه د مامونیانو تاریخ ۲۵۸
ز نښلونه صفاریان ۲۶۱
ح نښلونه د بویه سلسله او اولاده ۲۶۶
ط نښلونه د ویهند شاهانو او د هندوستان سلسله ۲۷۱
ی نښلونه ۱ - د بهاطیه اصلي موقعیت ۲۷۴
۲ - (بهتندد) ته د پوځ لیږلو تاریخ ۲۸۰
ک نښلونه دوتنه (تریلو چنپال) نومي کسان ۲۸۱
ل نښلونه ۱ - د سوریي تاریخ څه اقتباس ۲۸۴
۲ - د سبط ابن جوزي څخه اقتباس ۲۸۶
م نښلونه ۱ - د سومنات د سفر ماخذ ۲۸۷
۲ - د سومنات د بوت اصلیت او ۲۸۸
۳ - لومړنی معبد (بودتون) ۲۹۱
۴ - دلومړنی بودتون ځای ۲۹۳
۵ - د سومنات د سفر تاریخ ۲۹۴
۶ - سومنات ته د سلطان تگلوری ۲۹۵
۷ - د سومنات دسفر په اړه کیسی ۲۹۸
ن نښلونه د نیتی له مخی د سلطان محمود او دهغه ۳۰۶
س نښلونه ماخذ ۳۲۲

د ژباړونکي خبرې

کله چې د حبيبې په عالي ليسه کې زده کوونکی وم نو د تاريخ مضمون راته ډېر په زړه پورې و. تل به عامه کتابتون ته تلم او د تاريخ بيلابيل کتابونه مې لوستل. وروسته بيا د مرحوم محمد داود خان په وخت کې د ځوانانو د مطالعې د هڅونې په خاطر. د عامه کتابتون يوه څانګه په زرنګار پارک کې (د اوسنۍ کابل ښاروالی احاطه کې) يوې پخوانۍ ښکلې تاريخې ودانۍ ته ولېږ دول شوه. هلته د تاريخ لوستلو ځانګړی خوند کاو. د پوهنتون په دوره کې مرحوم عبدالواسع قرار زموږ د تاريخ استاد و (نوموړی بيا وروسته د حقوقو او سياسي علومو د پوهنځی رئيس شو) ده په خپل فصيح او شيوا بيان سره تاريخ په ځانګړي طرز تدريس کاو. په دې توګه د پوهنتون دوره کې هم د تاريخ مينه وال وم او ډېر وخت به مې د پوهنتون مرکزي کتابتون کی تاريخ لوست. دادی اوس پېښور کې تل فرهنګی مراکز ته ځم. په دې لړکې اونۍ کی يو ځل دوه ځله ميوند خپروندويه ټولنې ته هم ورځم. په دې لړکې مې د سلطان محمود غزنوی حيات و اوقات کتاب ولوست چې پښتو ژباړه يې ستاسو مخې کې ده. ددغه کتاب ژباړه راته ضرور و برېښېده. اذعان کوم چې په تاريخ نه پوهېږم. خو له مطالعې سره يې مينه لرم. په دې هم پوهېږم چې ډېر کسان تاريخ لوستلو سره مينه

لري. نو ځکه مې دغې ژباړې ته ملا و تړله او کتاب بشپړ ترجمه شو
له میوند خپړندویې ټولنې څخه دهغه د چاپ له امله ډیر تشکر کوم
دغه کتاب دسلطان محمود غزنوي د ژوند له پیښو بر علاوه. په
څلورمه هجري پیړۍ کې د سیمې وضعیت او حالت هم ډیر ښه
څرګندوي. دادی نن له هغه وخته راهیسې پوره یوزر کاله تیریږي. یو
زر کاله دیر عمر دی. خو د سلطان نوم لاځلاند دی او له غم لړلو،
جنګي او غرور هستوونکو پیښو باید عبرت واخیستل شي. دغه
کتاب د سلطان د ژوند واقعي پیښې دهغه په هکله د جوړو شویو
حکایتونو څخه بیلوي. د کتاب مؤلف دهندوستان د پراخه هیواد نا
متوخیړونکی او مؤرخ ډاکټر محمد ناظم دی. دغه کتاب ده کیمبرج
پوهنتون کې د خپلې دوکتورا (P.H.D) د دفاع د رسالې په ینسټ
لیکلی دی چې یو غوره اکاډمیک اثر دی په یوه ځانګړي سبک لیکل
شوی دی. هیله ده ستاسو د مطالعې تنده پرې ماته شي.

بری او خوشحالي مو غواړم.

په درنښت

دوديال

عرض مترجم

«حیات و اوقات سلطان محمود غزنوی» یکی از مؤلفاتی است که مترجم به سایقهٔ فکر جمع آوری و تهیه منابع برجسته وخیلی مهم تاریخی وطن خود، توانست از عهدهٔ ترجمهٔ آن برآید.
عظمت و شهرت سلطان محمود بقدری روشن و در نزد خواص و عوام به اندازهٔ معلوم است که در اینجا حاجت به تذکار ندارد، وانگهی در خود کتاب نیز مؤلف محترم حق آنرا ادا کرده است تنها چیزیکه نگارنده میخواهد در اینجا خاطر نشان نماید، بعضی مزایائی است که این اثر بر آثار دیگر دارد: یعنی
اول: موضوع بقدری بلند، مشعشع، پرافتخار، باشکوه، جالب دقت و دلچسپ است که هر فرد وطن پرست ما را بی اختیار به مطالعهٔ آن می کشاند.
دوم: مؤلف از فضلای نامی عصر حاضر و از رجال مقتدری است که تاکنون فقط قلم ایشان توانسته چنین مضمونی را باین سرو صورت کامل، در دسترس مطالعه علاقمندان این شاهنشاه بزرگ قرار دهد.
سوم: خود این اثر بر پایهٔ چنان منابع متین و ماخذ مستند و نایابی استوار است که بباعث متفرق بودن آن در کتابخانه های معتبر حکومتی، ملی و شخصی هر کشور، هر کس را دسترس استفاده بر آن نبوده و اگر ممکن هم شود، تتبع آن از حوصله و دماغ همه کس پوره نیست «مؤلف محترم متجاوز از ۱۷۰ مآخذ را مطالعه نموده» اینست که نگارنده ترجمهٔ آنرا از وظایف اولیهٔ خود شمرده و از اختتام آن، خود را خیلی خوشبخت میدانم.
در خاتمه مؤلف محترم را نسبت به این اقدام مهم و کامیاب شان تبریک گفته و از گرد آوری چنین اثر قیمتدار که در حیات باستانی کشور ما، رول نهایت درخشان بازی کرده است، اظهار امتنان می نمایم.

«عبدالغفور امینی»

د نامتو هندوستان پیژندونکی
پروفیسر ت. و. آرنولد په قلم

سریزه

د هندوستان د مسلمانانو له ډیرو ښو ادبي فعالیتونو څخه یو هم د هغوی تاریخی لیکنې دي چې د دغې سیمې د واکمنو له مهمو سوانحو څخه عبارت دي لکه: فیروزشاهي سوبې. د همدا اثر یا دسلطان د دوران پیښلیکونه چې د دربار مؤرخینو لیکلی او یو شمیر نور تالیفات چې تریو زیاته حده انتقادي اړخ لري چې دا ټول د وروستیو دورو لیکوالو لیکلي دي. او بیا همدا زړی موضوعګانې په دې وروستیو کی د پخوانیو لیکوالو متتبعینو په نوی بنه تتبع کړی چې لانجمنو ټکیو کی یې ښی پایلې ترلاسه کړی دي. په واقعیت کی د هندوستان د ځوانو تاریخ لیکونکو ټولنې د تاریخ د علم لپاره ګرانبیه هڅې کړي دي.
له دغې جملې څخه همدا اثر د پورتنیو مؤرخینو د آثارو په ردیف کی یو لوړ او ارزښتمن ځای لری. پخوانیو تاریخ لیکونکو یوه هم د سلطان محمود د ځانګړی تذکرې د لیکنې جرئت نه د کړي. یو له هغو ستونزو څخه چې په دغه لاره کی موجود و هغه د سرهنری ایلیات له غلطۍ ډکې او مبهمې ویناوې وي چې د دغه ستر واکمن په هکله یې د (هندوستان تاریخ د هغه د مؤرخینو له ژبې) کتاب په دویم ټوک کې یې کړي وي. نو په دی توګه په ډاډ سره ویلای شو چې هغه ژمنه چې ډاکټر محمد ناظم د دغه اثر په لیکلو کی په غاړه اخیستی ده ډیر زیات جرئت او حوصله غواړي. لوستونکی به ډیر ژر د دغه اثر په لوستلو د هغه ښیګنه ومني داځکه چې تر اوسه پورې په دغه موضوع کی دومره ژور تتبع نه و تر سره شوی او د مؤلف ګڼ شمیر

اخځونه هغه قلمي نسخې دی چې تر اوسه قطعاً چاپ او خپرې شوي نه دي.

له دی امله چې د سلطان محمود د ژوند ډیره برخه په جگړوکی تیره شوی ده و نو طبیعی خبره ده چې د دغو بیلابیلو جگړو بیانول به د هغه د سوانحو لویه برخه وي ډاکتر محمد ناظم هم د دغو جگړو د تشریح لپاره د ستاینی وړ. معقول او ډیر سم او واضح فکر کړی دی. یعنی دغه جگړې یې د هغو د جغرافیایي او ضاعو په ترتیب سره بیان کړی دي تر څو چې لوستونکی د سلطان د پوځونو پر مختگونو او محاربا تو باندی په ډیر ښه ډول پرته له ابهام څخه و پوهیږي. د دی بر عکس که چیری یې پیښې صرفاً د هغو د نیټو له مخې بیان کړی وای نو د ځینو اشتباهاتو امکان موجود و. له دې پرته د لوستونکو او مینه والو د ښې پوهې په خاطر په دغه اثر کې د نیټو له مخی هم یو جدول په (ن) ضمیمه (ښښلونه) کې ترتیب شوی چې پیښې پکی ذکر شوی دي.

د هندوستان د تاریخ زده کوونکوته د ډاکتر ناظم دغه کتاب نه یواځې دا چې د هغه هیواد د مجهولو او ناڅرگندو دورو یو روښانه کوونکی اثر دی. بلکې په دغه برخه کی ډیر شمیر اشتباهات او سؤتفاهمات هم له منځه وړي. د بیلگې په توگه د دغه اثر گڼ شمیر ښښلونې او تبصرې د دغې خبرې ډیر ښه ثبوت دی.

دغه کتاب به ډیرو لوستونکو ته د منني او په زړه پوری والی سبب شي. داځکه چې دا د یو روښانه فکر لرونکی. مسلمان او معاصر ادیب په قلم لیکل شوی اثر دی چې په ضمن کی په سلطان باندې د واردو شویو تعصبی تورونو څخه هم دفاع کوي.

ت. و. آرنولد

د مؤلف سریزه

په دې ورځو کې د تاریخ مینه وال. د جنګ جګړو د کیسو په پرتله چې ستو مانه کوونکې دي. د ملتونو د سیاسي . اقتصادي . او ټولنیزو پرمختګونو. تحولاتو او تطور مطالعې ته ډېره مینه ښکاره کوي . خو باید و ویل شي چې داسې جګړې هم شته چې د هغو پایلې د خپل نړیوالتوب او مهم والي له کبله تل د پام وړګرځیدلي دي د غزنوي سلطان محمود جګړې هم له همدې جملې څخه دي. په تیره بیا د هندوستان ډېر پراخه هیوادته د ده د پوځونو تګ محمود هغه لومړنی سلطان و چې په هندوستان کې یې د اسلامي امپراطورۍ د جوړولو فکر عملي کړ او د هند د شمال غرب دروازو او درو څخه په پیړیو پیړیو اسلامي مهاجمین د هند پراخه ځمکې ته ننوتل. ترڅو چې د انګریزانو ګام ایښودنې د دغه بهیر مخې ته خنډ جوړ کړ.

سره له دې چې د سلطان محمود په هکله د ننیو تاریخي آثارو له مخې بیلابیلو ځایونو کې یادونه کیږي خو لکه څرنګه چې لازمه ده هومره یې د ختیځ پوهانو پاملرنه ځان ته نه ده اړولې. دغه اثر چې لومړی د یوې رسالې په بڼه او د کمبریج له پوهنتون څخه د فلسفې د دوکتورا (P.H.D) د اخیستو په خاطر تالیف شوی . هیله ده چې تریوه حده د مینه والو تنده خړو به کړي. سره له دې چې ډېره جامع نه ده خو د سلطان د تاریخي زیرمو په راټولولو او د هغو په ترتیب او سره کولو کې یې هڅې بللای شو چې کیدای شي د سلطان محمود د اداري د اصولو . د متصرفه سیمو. د هغه د سلطنت یو سم تاریخ . ژوند او

دهغو د نورو کړنو په هکله یې یو اثر وبولو او هیله کیږي چې هغه تعصب چې دهغه په هکله ښودل شوی هغه له منځه یووړل شي. دا باید وښودل شي چې په هندوستان کی د سلطان محمود جگړی دیو جنگیالي د چور او چپاول په بڼه او د تصادف له مخې نه بلکې د هغه د یو پراخ پروگرام له مخې وي.

لیکوال د دغه کتاب بنسټ د مستندو اخځونو په اساس ایښی دی چې له غیر معتبرو ویناو او اخځونو څخه یې صرف نظر کړی دی. نو له هغه یو شمیر روایتونو څخه چې ظاهراً حقیقت ښکاریدل تیر شوی یم. له بلې خوا مې د اوسنیو مؤرخینو او د سلطان د منتقدینو هغه شمیر اشتباهات چې د هغه په هکله یې د ناکافی معلوماتو له امله کړی. په لمن لیکونو کې ښودلي دي خود پاڼو د شمیر د زیاتوالی د مخنیوی لپاره مې د هغو له تفصیل څخه ډډه کړی ده. د سلطان له ادبي تاریخ څخه هم تیر شوی یم. دا ځکه چې لومړی خو موضوع ډیره پراخه مطالعه او ژوره څیړنه غواړي او له بلی خوا پخوا یو شمیر نامتو پروفیسرانو او پوهانو لکه پروفیسر برون. شبلی نعماني او محمود خان شیراني او نورو دغه برخه کی لیکنی کړی دي.

په انگلسی ژبه د عربی کلماتو او ځایونو د نومونو د ښودلو لپاره په ۱۸۹۴ کال کې د (ختیځ کنگری) له اصولو څخه چې وروسته بیا (د لندن اسیائی شاهی انجمن دیوان) هغه تصدیق کړي استفاده شوی ده. نو د یو شمیر مشهورو نومونو تلفظ لکه ډهلی. لاهور. جهلم. متره. قنوج او نور مې په هماغه معمول او زاړه شکل (Delhi. Lahore. Jhelum. Muttra. Kanayj) پریښودل. دهندي او سانسکریت نومونو په لوستلو کی به هم ممکن ډیر لږ مشکل لوستونکوته پیښ شي. خو د اشتباه سبب به ونه گرځي.

په عیسوی سنه باندی مې د هجری سنو او نیتو په بدلولو کې د مدراس د حکومتې مطبعې ۱۹۹۲ کال چاپ جدول). د سوامی کانو تالیف شوی اثر ځخه چې Ar Indian Ephemeris (په نوم دی استفاده کړې ده .

د هغې نقشې په برابرولو کی مې چې د غزنوی سلطان محمود د امپراطوری پراخولی ښکاره کوي.د شرقی خلافت اراضي (Lands of the Eastern Caliphate) کتاب له موادو ځخه استفاده کړې ده چې گای لسترینج) ترتیب کړی دی . خود هغو ځایونو د نومونو په هکله چې یا ډیر واضح نه و یانه تشخیص کیدل او د ختیځ جغرافیه پوهانو د هغو په هکله کافی معلومات نه و ورکړي هغه پکې نه دي راغلي.

په پای کی له موقع ځخه په استفاده له پروفیسور رینود نکولسن ځخه چې دغه کتاب یې کتلی دی او دهغه په هکله یې ځو ځو سموني کړی دی ډیره مننه کوم . ځکه که د ده ځانګړی پاملرنه نه وای . نو زیات شمیر معلومات د لیکوال لپاره مجهول پاتې کیدل . همدارنګه د سند (کراچې) د مدرسې مدیر ډاکتر دود پوتا او د علی ګړ د مسلم پوهنتون له ویاند مولوی بدرالدین ځخه مننه کوم چې د عربی پیچلو عبارتونو په حل کولو کی یې مرسته کړی ده او د کیمبرج مطبعې له کارکونکو ځخه مننه کوم چې د دغه کتاب خپرول یې په غاړه اخیستی او په پای کې د مطبعې له منشی ځخه تشکر کوم چې تل یې هدایتونه ورکړی دی .

۱۹۳۰ د مارچ لسمه
محمد ناظم

لومړۍ برخه

لومړی څپرکی

ماخذ

د غزنوي سلطان محمود د وخت په اړه د موجودو اخځونو (ماخذ، مراجع او ريفرنس) له شرح کولو مخکې، لازمه ده چې د يو شمير ورکو او نايابو ماخذونو يادونه هم وشي. د دغه وروستيو آثارو په لړکې هغه شمير کتابونه او آثار چې د نوموړي دوران ته ورنژدې دي دادي.

اول: د (دولت نامه)[1] په نوم يو رسمي تاريخ.

دويم: د تاج الفتوح [2] په نوم يو منظوم اثر چې د سلطان د کارونو په هکله يې بحث کړی دی.

---

[1]- د فرخي ديوان درويشتمه پاڼه. تر دغه وخته پورې د دغه کتاب يادونه نه ده شوی.

[2]- عنصري د خپل ديوان په ۷۹ او ۸۵ مخونو کې د دغه کتاب نوم په دومره خوږوالی سره ياد کړی دی چې په قوي احتمال داسې فکر پيدا کيږي چې دا کتاب به همده تصنيف کړی وي. د (ايليات و داؤسن) د کتاب دويم ټوک کې په ۵۳ مخ کې سهواً ليکل شوی دي چې تاج الفتوح د بيهقي د کتابونو يوه برخه ده چې د سلطان محمود له تاريخ څخه خبرې کوي.

دريم : د (في غور اخبار ملوک الفرس) کتاب چې د عبدالملک بن محمد بن اسمعيل تصنيف دی او د عجمو د پادشاهانو تاريخ له لرغونو زمانو څخه د سلطان محمود تر وخته را اخلی [۱].

څلورم : د ابوالفضل بن حسين البيهقي [۲] دري گونې کتابونه چې په لاندی نومونو دي .

(مقامات ابونصر مشکانی) [۳] چې د نورو اطلاعاتو او معلوماتو څخه برعلاوه د سلطان د درباری ژوند او تاريخ او دهغه د گټورو ويناوو لرونکی دی .

(مجلدات) [۴] يا سلطان محمود او دهغه اولاده په ديرشو ـ

۱- د غه کتاب په څلورو ټوکونو کی د سلطان محمود ورور ابوالمظفر نصر ته چې د خراسان د لښکر و قوماندانو و، ليکل شوی دی، له دغو څلورو ټوکونو څخه اوس صرف دوه ټوکه پاتې دي چې له اسلام څخه مخکې دورې او د سلطان محمود د دورې په هکله بحث کوي تر نن ورځی موجود دي . دا دوه ټوکه په ۱۹۰۰ م کال کی (زوتن برگ) په فرانسوی ژبه ژباړلي دي او پاريس کی طبع شوي دي .

۲- د بيهقی د ژوند په هکله ابن فندق (۱۰۱ پانه دويم مخ او ۱۰۳ پانه لومړی مخ) او اسلامي دايرة المعارف (لومړی ټوک ۵۹۲ مخ) وگورئ .
په (با خرزی) کې يې په ۱۰۴ پانه کی په لومړی مخ کې په شاعرانو کی نوم راغلی دی.

۳- آثار الوز (۱۰۲ پانه دوهم مخ) او بيهقی (۷۴۹ مخ) نوم يې ابونصر بن مثکان (؟) احمد بن عبدالصمد او د سلطان محمود د دارلتحرير رئيس و د دغه اثر له مطالعې څخه چې په (آثار الوزرا) کتاب کی يې اقتباس موندلی، شکاري چې دا اثر د ډيرو ارزښتناکو معلوماتو لرونکی و . وگورئ بيهقی ۴۱۲ مخ .

۴- دا دبيهقی د وروستنی تاريخ نوم دی چې د ډير پنډوالی له کبله يې (مجلدات) بولي. ابن فندق (۱۰۱ پانه ۲ مخ) او حاجی خليفه (دوهم ټوک ۵۰۸ مخ او ۵۸۰ مخ) کی هغه ناصری تاريخ ،بنوسبکتگين جامع التاريخ او جامع التواريخ بللی←

ټوکوکی[۱] لـه ۴۰۹ څخه تـر ۴۲۰ کـال پـوری[۲] چـې عیسوی (۱۰۱۸ – ۱۰۲۸ عیسوی) کلونو سره برابردی. او دسلطان مسعود[۳] دلیکونو مجموعه چې مهم سیاسی مکاتیب پکې راغلی او هم د سلطان محمود یوشمیر مکتوبونه پکې شته چې (زینت الکتاب)[۴] نومیږي.

په جوامع الحکایات او آثار الوزرا کی د مقتبسات محفوظه له مخې داسې ښکاري چې (مقامات) د سلطان محمود د تاریخ لپاره ډیر ګټور مواد لرل او مجلداتو کی بیا د شپږم ټوک دوهمه نیایې او اوم، اتم او نهم ټوکونه ټول او دلسم ټوک یوه برخه د سلطان مسعود په هکله بحثونه لری، پاتې نور یو جامع اثرو چې یو شمیر برخی یې د ځینو سلاطینو لپاره ځانګړی وي اود همغو په نو مونو یادیدې مثلاً د

← دی د غو نو مونو ځنی لیکوالان لکه میجې راورټی (طبقات ناصری ۱۰۵ مخ) او ابلیات د اوسن (دویم ټوک ۵۳ مخ) تیروتنې سره مخامخ کړی دي دوی د سُبکتګین د نیکونو تاریخ هم بیهقی ته منسوب کړی دی.

[۱]- ابن فندوق ۱۲ پاڼه ۲ مخ او ۱۰۱ پاڼه ۲ مخ، روضه ۷ مخ. مګر راورټی (طبقات ناصری ۱۰۵ مخ) د هغو شمیر پرته د کوم ماخذ له ذکر کولو څخه دولس ښودلی دی.

[۲]- بیهقی ۲۳۳ او ۳۱۷ مخونه. ابن فندق (۱۲ پاڼه دویم مخ) دغه اثر د سلطان محمود او دهغه د اولادې تاریخ بللی دی او د خپل کتاب ۱۰۱ پاڼې دوهم مخ کې یې هغه د سبکتګین په تاریخ کی هم ورشاملوي.

[۳]- بیهقی ۵۲۸ مخ.

[۴]- ابن فندق د ۱۰۱ پاڼی دویم مخ او بیهقی د خپل کتاب ۵۲۸ مخ کې غالباً همدغه اثر ته اشاره کړی ده.

سلطان محمود تاریخ د (یمینی) [۱] تاریخ په نوم او د سلطان مسعود تاریخ د مسعودی تاریخ .... په نومونو یا دیدل. د بیهقی یمینی تاریخ د ډیر زیات اهمیت وړ دی داځکه چې په خپله د مصنف د ورځینو یا د دښتونو او اصلی رسمی [۲] اسنادو پربنسټ کښل شوی دی [۳].

پنځم : د محمود وراق عمومی تاریخ دی چې په ۴۰۹ هـ [۴] (۱۰۱۸ ع) کال کی بشپړ شوی دی.

شپږم : ذیل تجارب الامم) د هلال بن محسن بن ابراهیم الالصابی لیکنه ده چې دسلطان محمود بري لیکوته یې القادر بالله عباس خلیفه ته لیږلی و ډیر تفصیلات لری. او په پای کی فرید التاریخ دی چې د ابوالحسن محمد بن سلیمان [۶] په قلم لیکل شوی دی او د خراسان له تاریخ څخه بحث کوی.

له دغو پنځو معاصرو آثار و پرته د سلطان پنځه دغه آخری آثار هم له منځه تللی دی.

---

[۱]- بیهقی ۲۲، ۱۰، ۲۲ او ۱۵۸ مخونه. دغه ځنی وخت د (کتاب الیمینی عتبی) سره په تیروتنی سره یو کتاب بلل شوی دی.

[۲]- بهقی ۳۲۴، ۱۲۰، او ۵۲۸ مخونه.

[۳]- بیهقی ۲۲۸، ۱۷۷ او ۲۹۳ مخونه.

[۴]- بیهقی ۳۱۷ مخ

[۵]- د دغه تاریخ صرف یوه کوچنی برخه چې د (۳۹۰-۳۹۲) دریو کلونو د پیښو لرونکی دی، راپاتی دی او د (تجارب الامم) د دریم ټوکه دیوې برخې په توګه چې د ابو علی احمد بن محمد مسکویه تالیف دی. وروسته وریسی ابو شجاع الزراوري لیکلی دی. راټول د پروفیسر مارګولیتن له خوا خپاره شوی دي

[۶]- ابن فندق د ۱۲ پانی لومړی مخ، د ۵۳ پانی لومړی مخ، د ۷۲ پانی لومړی مخ او د ۷۷ پانی دویم مخ.

لومړی : (مجدول تاریخ) چې د امام محمد بن علی ابولاقاسم عمادی [۱] دی .

دویم : د ابوالحسن علی بن زید بن امیرک محمد بن حسین بن فندق (مشارب التجارت) چې نوموړی په ابن فندق [۲] مشهورو او دغه اثریې په ځلورو ټوکو کی دی .

دریم : د ابوالحسن الهثیم بن محمد ناجې [۳] تاریخ .

ځلورم : د ابو محمد هارون بن عباس المامونی تضیف شوی اثر (تاریخ خراسان) چې خپله شجره خلیفه المامون [۴] ته رسوی .

پنځم : (تاریخ محمود بن سبکتگین و بنیه) جمال الدین ابوالحسن علی بن یوسف القفطی [۵] تالیف . خو دغه موجوده ماخذ په ځلورو برخو ـ

---

[۱] - د طبقات ناصری ۲۹ مخ چې غالباً هماغه کتاب دی چې په مجمل (د ۲۲۳ پاڼی دوهم مخ) کی د تاریخ امیر عمادي محمود بن الامام السنجری الغزنوي په نوم یاد شوی دی . و دي کتل شي (بار تولد ، ۲۴ مخ .

[۲] - ابن فندق د ۱۲ پاڼی دویم مخ او د ۴۰ پاڼی لومړی مخ ، ابن الاثیر ۹ ټوک ۲۴۹ مخ له ۸ مخ څخه را اخیستل شوی. ابن فندق (۱۲ پاڼی ۱ مخ) کې دغه اثر د (کتاب الیمني عتبي) پاتی برخه بولي، خو جوینی (تاریخ جهان کشا لومړی مخ) کی هغه د (ذیل التجارب الامم) پاتې برخه د هلال الصابی لیکنه ګڼی. (همدارنګه یاقوت الارشاد ۲۱۲ مخ وګورئ) .

[۳] - طبقات ناصری ۱۹، ۲۹، ۳۱، ۵۲، ۲۰، ۱۱۲، ۳۱۷، ۱۱ او ۳۲۰ مخونه . دغه اثر له هجری اوومې پیړی څخه مخکی لیکل شوی و .

[۴] - ابن خلکان ، ۲ ټوک ۳۳۴ مخ ، المامومنې په ۵۷۳ هـ (۱۱۷۷ – ۱۱۷۸ ع) کی وفات شوی دی .

[۵] یاقوت (۵ ټوک ۴۸۴ مخ (ارشاد)) بار تولد د خپل کتاب ۲۷ مخ کې یو بل اثر د لمعات التواریخ په نوم یادوی چې د ابولفتوح البرکات بن مبارک بن اسمعیل اثر←

ويشل کيږي [1].

۱. د سلطان معاصر ماخذ

۲. پخواني او غير معاصر يعنی هغه آثار چې د پنځمی پيړۍ له نيمائی د نهمی هجری پيړی تر نيمايې ليکل شوی دي.

۳. وروستي آثار.

۴. د عتيقه آثارو مضبوطات.

هر يو به يې بيل بيل تشريح شي.

۱ - د سلطان معاصر ماخذ

د سلطان د عصر لومړنی ماخذ د اليمينی ابونصر محمد الجبار العتبي [2] کتاب دی چې تر ۴۱۱ هـ (۱۰۲۰ ع) کال پورې د سبکتگين او سلطان محمود د دورې لرونکی دی [3] د اليمينی کتاب د ليکنې طرز او سبک د اوږدو استعارو او تشبهاتو لرونکی دي او مصنف د تاريخ د پيښو د حل و فصل پرځای د انشا ښکلا ته ډيره پاملرنه اړولی ده او

← دی. دغه ليکوال وروسته تر ۴۲۰ هـ (۱۰۲۷ - ۱۲۷ م) په غزنيکې زيږيدلی او تاريخ يې تر ۵۰۰ و (۱۱۰۲ - ۱۱۰۷ م) پورې موجودو.

[1] - لازمه ده چې دلته يادونه وشي چې له دی امله چې داسی يو کتاب چې ټول د سلطان محمود په هکله بخث وکړی نشته، نو ځکه زما قضاوت او محاکمه په بيلابيلو ماخذونو کی چې ذکر شول، عمومی نه بلکې خصوصي دی. يعنی د پورتنيو کتابونو صرف هغو برخو پوری تړلی چې سلطان څخه بخث کوي.

[2] - د عتيبي د ژوند په هکله دې دليکوال هغې مقالې ته رجوع ويشي چې (العتبي) عنوان لاندې د اسلام انسايکلو پيديا کی خپره شوی ده.

[3] - ۴۲۲ هـ (۱۰۳۱ م) سنه چې رينولدز د خپل کتاب په ۴۷۴ مخ کی ليکلی ده صحت نه لري.

بيانيې يې ډيرې مجملې دي. د سند له درباب څخه ها خوا يې د سلطان د لشکر کشي په هکله ډيرې لنډې خبرې کړې دي، سلطان يې هند ته وارد کړې، کاپران يې مغلوب او هغه ته په بې شمير و غنايمو سره عودت ورکوي [1].

د سلطان له خط السير څخه ډير لږ نوم اخلي او د هغې کلا له ځای څخه چې سلطان هغه نيولې وه هيڅ نوم نه اخلي او مرکزي آسيا ته هم د هغه لښکر ليږل لکه د هند د لشکر کيشو په شان په سطحې توګه بيا نوی ، او له هغو موضوعاتو څخه چې د نن ورځې يوه مورخ ته ضرور دي لکه د سلطان د ژوند پيل، د اداري طرز، د حرب اصول او د عسکرو وضعيت څخه تقريباً صرف نظر کوي. د اليمني کتاب د نيتو له مخې هم نيمګړی دی، او آن دا چې د سلطان محمود د حربی کارنامو ټوله يادونه هم نه کوي، خو له دي امله چې د سلطان د خپل عصر يوائنی تاريخ دی نو ځکه يوښه ماخذ شميرل کيدای شي [2].

---

[1]- د بيلګې په توګه (ناروان) ته سوق الجيشی چې ايليات او داوسن ژباړلی .(۳۲ مخ ۲ توکه).

[2]- د کتاب اليمني څو ژباړې شته چې تر ټولو غوره يې د ابوالشريف ناصر الجرباذقانی ژباړه ده چې د ۲۰۳ هـ (۱۲۰۲ م) شاو خوا بشپړه شوی ده او په ۱۲۷۲ هـ (۱۸۵۵ م) کی په ايران کې چاپ شوی ده . دغه ژباړه آزاده اوله تصرف سره ده او د متن ځنی برخی بالکل حذف شوی دي. داليمينی ترجمه چې آليمني تاريخ نوميږی د عيسوی پيړی په پيل کې د کرامت علی له خوا تر سره شوی ده چې يوه سنخه يې په برتش موزيم (۱۸۸۸) کی شته. د (جرباذقانی) هغه ژباړه چې (رينولدز) په انګليسی تر سره کړی ده . له بده مرغه چې غلطه ده .

هغه ډيره ارزښتمنه ليکنه چې په کتاب اليمني ليکل شوی هغه د (فتح الوهبي) څخه عبارت ده چې د ۱۱۵۰ هـ (۱۷۲۷ م) شاو خوا د احمد بن علی←

د اهمیت له مخې د سلطان معاصر دویم ماخذ د ابو سعید عبدالحی بن الضحاک بن محمود (الگردیزی) زین الاخبار) دی چې د ایران تاریخ یې له ډیر و لرغونو وختونو تر پنځمنی هجری پیری[1] پورې بحث لاندی نیولی دی او د سلطان محمود د زوی د وخت حکمران سلطان زین المله ابو منصور عبدالرشید (۴۴۱ - ۴۴۴ هـ) (۱۰۴۹ - ۱۰۵۲ م) په نوم یې نومولی دی. مولف فقط د سلطان محمود د وخت هغه ډیری مهمې پیښنی لنډي بیان کړی دي او دهغی په بیانو لوکی یې هیڅ ډول قضاوت، محاکمه او د لهجی او مفکورې بدلون نه دی راوستی. ده د سلطان محمود ځنی لشکر کشی بالکل حذف کړی او ځنی یې ډیرې سرسري ښودلی دي چې د لوستونکی دلازیاتی پلټنی احساس نورهم پاروي. دغه اثر (زین الاخبار) سره له دې چې د پیښو ډیر وچ یکنواخت او سرسری بیانو نکی اثر دی خو بیاهم د سلطان د عصر یواځنی تاریخ دی چې د محمود د سلطنت دتول حکومت دوره تشریح کوي او د کتاب الیمني بر خلاف، د پیښو نیتهیېې هم ثبت ـ

← بن عمر الطرابلسي المینی له خوا شوی ده. دغه لیکنه هم د ایلیت او د اوسن د دوهم ټوک ۱۴ - ۱۸ مخونو او بارتولد ۱۹ - ۲۰ مخونو سره مقایسه کړئ او د برون دویم ټوک ۴۷۱ مخ ورسره وگورئ.

[1] - خو دغه قلمی اثر د سلطان مسعود د زوی سلطان مودود په زمانه کې (۴۳۲ - ۴۰۱ هـ) (۱۰۴۱ - ۱۰۴۹ م) کې نیمگړی پاتی شوی دی.

کړی دي[1] د سلطان محمود د مړینی کلونو کې، ابوریحان احمد البیروني د هند[2] په هکله خپل مشهور کتاب لیکلی او هغه کې یې په پنځمه پیړی کې د هندوانو د رسم –رواج ، عاداتو، مذهب، فلسفي، ادبیاتو، جغرافیې او فلکیاتو په هکله بحث کړی دی. سره له دې چې دغه اثر تاریخي کتاب نه دی خو بیاهم د هند د شاهانو او (ویهند) دسلسلی او د سومنات د بت د پیدایښت په هکله ډیر ښه معلومات لري.

د سلطان د وخت یو بل ډیر غوره اثر تاریخ مسعودي دی چې ابوالفضل محمد بن حسین البیهقی تصنیف کړی دی. سره له دې

---

[1]- نن ورځ د دغه اثر صرف دوه نسخی موجودی دی چې یوه یې د (کنگز کالج) کتابتون کی په کمبریج کی ده چې د قلمی نسخو په ۲۱۳ گڼه کی ده او بله یې د آکسفورد په (بودلیان) کتابتون کی د اوسلی ۲۴۰ نمري لرونکی نسخه ده. دهغو متن اکثره ځایونو کی پیچلی او مغشوش دی. له دی کبله چې د بودلیان نسخه د کنگز کالج کاپي ده نو د مقابله کولو له لاری هم د استونزه نه هواریږی. د هغو د محتویاتو د تفصیل لپاره د (بودلیان د کتابتون کلکسیون (۱۰ – ۱۲ پوري) د فارسي قلمي نسخو کتلاگ و گورئ. د کنگز کالج د نسخی یوه برخه مې ۸۱ پاڼی (دویم مخ) څخه تر ۱۴۱ پاڼې (لومړی مخ) پوري چې له طاهریانو څخه د سلطان مسعود د زوی سلطان مودود پورې د خراسان تاریخ بیانوي Broun Memorial Fonnd یا (براون یادگاري المانې) منتظیمنونه تدوین کړی ده چې اوس د (خاطرات براون) لومړی جلد جوړ وی، د دي لپاره هم د بارتولد د اثر ۲۱ مخ وگورئ.

[2]- د دغه کتاب نوم (تحقیق ماللهند) دی نه (تاریخ هند) چې ابروکلمن) د خپل کتاب د لومړی ټوک په ۴۷۴ مخ کې او (هوارت) ۲۰۲ مخ کی او انسا کلو پید یاې اسلام په لومړی ټوک ۷۲۲ مخ کی او ایلیات و د اوسن د خپل کتاب لومړی مخ کی هغه ښودلی دي.

اصلاً د سلطان مسعود دوره يې شرح کړې ، خو بياهم ځو ځو ځايه يې د سلطان محمود او دهغه د ليکونو په هکله هم خبرې کړې دي او د غزنې د دولت د بيلابيلو چارو د څانګو په هکله ښه معلومات لري . بيهقي د هغو کسانو رقابت . د مامورينو او اشخاصو سازشونه او در باري ژوند ډير ښه شودلی چې غوښتل يې د سلطان په نزد د نفوذ خاوندان شي . د تاريخ مسعودي ضميمه (نښلونه) د البيروني له خوا تصنيف شوی د خوارزم د ورک شوي تاريخ يوه برخه ده چې د خوارزم د فتح په هکله د ډيرو په زړه پورې بياناتو څخه بر علاوه د مرکزي آسيا له حکمرانانو سره د سلطان محمود د مناسباتو په هکله د ځينو ټکيو لرونکې دی [1] بالاخره د عنصري او فرخي ديوانونه دي چې د سلطان محمود په مدح کې د هغوی قصيدې د ډيرو تاريخي پيښو لرونکي دي او دسلطان د معاصرو مورخينو د ويناوو د تائيد لپاره ګټورې دي . دغه شاعران عموماً د سلطان په سفر کې هغه سره يو ځای وو [2] او د هغو شعرونو دسلطان د خطا السير په ټاکلو کې ښه مرسته کوله .

۲ - پخوانې او غير معاصر ليکوالان

دسلطان معاصر آثار چې د هغه د حکومت وخت شرح کوي . همدا دي . مګر د غيرو معاصرو له ډلې څخه هغه ډير پخوانی يې (سياست نامه) ده چې په ۴۸۴ هـ (۱۰۹۱ – ۱۰۹۲ م) کې د سلطان ملک شاه

---

[1] - د بارتولد د اثر ۲۲ – ۲۴ مخونه دې وکتل شي .

[2] - وګورئ، فرخی ۸ پانه دويم مخ، ۴۸ پانه لومړی مخ .

سلجوقی [۱] وزیر ابو علی حسن بن علی مشهور په نظام الملک لیکلی ده. سیاست نامې د سلطان محمود او دهغه د نیکونو په هکله ډیر زیات حکایتونه رانقل کړی دي خو د تاریخ له پلوه د ارزښت او اعتبار وړ نه دي، او هغه هیلې چې د نظام الملک له او چت نوم څخه کیږی. نه پوره کوي. خو د غزنې د دولت د ادارې د طرز د معلوماتو له مخی پوره ده [۲] مجمل التواریخ چې لیکوال یې څرګندنه دی، په ۵۳۰ هـ (۱۱۳۵ م) کی د سلطان ملک شاه د زوي سلطان سنجر سلجوقی پر مهال لیکل شوی دی او د سلطان محمود په هکله ډیری لنډې خبرې لري و خو ځینو څېړکیو کې چې د سامانیانو او آل بویه په اړه دي د سلطان په هکله هم ښې ګټوری نغوتې لري. د کشمیر د پاچایانو منظوم تاریخ (راجه تر بخنې) چې (کلهنه) په ۵۴۵ هـ (۱۱۵۰ م) کلونو کې لیکلی، یواځنی سانسکرتی اثر دی چې د هندو شاهیه د سلسلی (راجه تریلو چنپال) او سلطان یعنی (حمیره) تر منځ یې د جګړو د بیانولو په ترڅ کې د سلطان محمود په هکله نغوتې لري.

د ابو الحسن نظام الدین احمد بن عمر بن علی النظامی العروضي السمرقندی اثر (چهار مقاله) چې په ۵۵۲ هـ (۱۱۵۷ م) کی لیکل شوی، موجوده ډیر لرغونی اثر دی چې له فردوسی او البیرونې سره د سلطان محمود سلوک او اړیکي د کیسې په بڼه بیانوي.

(المنتظم فی تواریخ الملوک و الامم) چې یو عمومی تاریخ دی او د ابو الفرج عبدالرحمن بن علی ابن الجوزی البکری له خوا د شپږ

---

[۱]- د دغې کلمې داصلي بڼی د پوهیدو لپاره وګورئ د بار تولد د لومړی یادونې ۲۵۷ مخ.

[۲]- د بارتولد د اثر ۲۵ مخ سره مقایسه.

مې هجري پیړۍ په وروستیو کې لیکل شوی دی . عباسي خلیفه ته د سلطان محمود له خوا د فتح نامو (بري لیکونو) او ګڼ شمیر لرغونو آثارو (غالباً (ذیل) صابي) د مقتبساتو لرونکی دی .

(اخبار الدول المنقطعه) تاریخي اثر دی چې جمال الدین ابوالحسن علی بن المنصور ظافر بن الحسین بن غازی الحلبی الازدي د اوومې هجري پیړۍ په پیل کې لیکلی دی او دسلاطینو د سلسلو سره برابر راغلی، خو د غزنویانو تاریخ یې کوم ځانګړۍ څپرکی کې نه بلکې د سامانیانو د پیښو لاندې یې لیکلی دی . دکتاب مولف خلیفه ته دسلطان یو ارزښتناک بری لیک چې دسومنات ماتول دي اقتباس کړی دی .

د ۶۲۵ هـ (۱۲۲۸ م) نیټې شاو خوا دري مهم آثار تالیف شوي دي . یویې (جوامع الحکایات) دویم یې (لباب الالباب) چې د نورالدین محمد عرفي دی او دریم یې په (فخر مدیر) باندې مشهور محمد بن منصور بن سعید بن ابوالفرج القریشی (اداب الملوک د کفایة الملوک) اثر دی. دغه دریم مولف د غزنویانو کورنۍ سره خپلوی درلوده. جوامع الحکایات د کیسو مجموعه ده چې ځنې یې له سلطان محمود سره اړه لري، د بیهقي له آثارو اقتباس شوی دی . دغه مجموعه کافي معلومات نه لري، ځکه چې په هغه کې د مولف عمده هدف اخلاقیات دي . نه تاریخ او احیاناً یې یو نیمه بدي هم ښودلې ده . (لباب الالباب) د شعرونو غور چاڼ دی چې لومړی یې د شاعر حال بیان کړی او بیایې د هغه شعر غوره کړی دی چې له دغو شاعرانو څخه زیات شمیر یې د سلطان محمود د دربار شاعران دي .

(آداب الملوک و کفایة الملوک) د جګړې او زړورتیا په هکله یوه داسې رساله ده چې په هغې کې سلطان محمود پورې اړوند بیلابیل

حکایات او تاریخي پیښې راغلې دي. د هغې له عبارت او سبک څخه داسې ښکاري چې د بیهقي له (مجلات) یا دهغه وخت له کوم بل اثر څخه ماخوذ شوی ده.

(الکامل فی التاریخ) په ابن الاثیر باندې مشهور د ابوالحسن علی بن عبدالکریم محمد بن محمد بن عبدالکریم بن عبدالوهاب ایشباني یو مبسوط تاریخ دی چې تر ۶۲۸ هـ (۱۲۳۰ م) پورې یې پیښې بیان کړې دي. ابن خلکان[1] هغه د خپل وخت یو ډیر ښه کتاب بللی دی. ابن الاثیر د خپلو ماخذونو په هکله څه نه وایي، خو له قراینو ښکاري چې له ذیل الصابی او د عتبی له الیمنیی کتاب او مشارب التجارب (د ابن فندق کتاب) څخه ماخوذ دی. دسلطان محمود په هکله د ابن الاثیر بیانات (پرته له یو څو غلطیو او یو څو مغشوشو عباراتو) بالعموم مستند اود اعتبار وړ دی.

(مراة الزمان فی تواریخ الاعیان) یو عمومي تاریخ دی چې د اوومې پیړۍ په نیمایې کې په سبط ابن الجوزی (یعنی د ابن لجوازي د لور ځوی) باندې د مشهور ابوالمظفر یوسف بن قزغلی اثر دی. د دغه کتاب مولف هغه زیات شمیر برې لیکونه (فتح نامې) چې سلطان عباسي خلیفه ته لیکلې دي له (ذیل) الصابی څخه اقتباس کړي دي.

طبقات ناصری د ابو عمر منهاج الدین عثمان بن سراج الدین جرجانی په قلم د ۶۵۸ هـ (۱۲۶۰ م) شاو خوا کې لیکل شوی دي. د مولف بیانات د سلطان محمود د حکومت په هکله ډیر مختصر دي او د ډیر اعتبار وړ نه دي. خو په نورو برخو کې د غزنویانو د تاریخ او له

[1] - ابن خلکان، دویم ټوک ۲۸۹ مخ.

غوريانو. سلجوقيانو. او ترکستان له خانانو سره د سلطان محمود د اړيکو په هکله يې له لرغونو ماخذونو ډير ګټور اقتباسونه کړي دي.

په ۱۷۱۰ هـ (۱۳۱۰ - ۱۳۱۱ م) کې رشيد الدين فضل الله بن عماد الدوله ابو الخير بن موفق الدوله علی. د (جامع التاريخ) په نوم خپل تاريخ بشپړ کړی دي. دغه کتاب سره له دې چې ښه پنډ کتاب دی، خو د سلطان محمود د ورری په اړه چندان ارزښتمن ماخذ نه دی. دهغه د عمومي تاريخ اختصار او لنډيزونه دسنو (نېټو) له مخې دي. لنډه دا چې ابن الاثير او دهغه خبرې د سلطان محمود په هکله ټولې لفظ په لفظ د جرباذقانی له خوا د اليمينی عتبی د ژباړل شوي کتاب څخه راغلی دي. دغه اثر په شرقی ادبياتوکې د ادبي غلايو ښه روښانه مثال او بيلګه ده [1].

د ۷۳۰ هـ (۱۳۲۹ - ۱۳۳۰ م) کلونو شاو خوا کې حمدالله بن ابوبکر بن احمد بن نصر المستوفی په تاريخ کې دوه کتابونه وليکل يو يې (تاريخ ګزيده) او منظومه ظفرنامه وه چې غوښتل يې دغه وروستی منظوم اثر د فردوسی په شاهنامې پسې راولي، (تاريخ ګزيده) د سلطان محمود د تاريخ په اړه چندانی ارزښتناک مواد په لاس نه راکوي سره له دې چې دخپلو ماخذونو په لړکې د (مقامات ابونصر مشکانی) او -

[1] - وګورئ الف ضميمه (ښبلونه).

(مجلدات بيهقی)[۱] او د ابن فندق (مشارب التجارب) نومونه اخلې خود سلطان محمود د واکمنې د هغو لسو وروستيو کلونو شرح چې ورکړی چندان د پام وړ نه ده او له هغې څخه مخکې د دغو پيښو ذکر نورو آثارو کی راغلی دی. نو ډير د استفادې وړنه دی (ظفرنامه) د مسلمانانو واکمنو له تاريخ څخه نيولی بيا د مولف تر دورې پورې بحثونه لري خود تاريخ په علم کی څه نه اضافه کوي.

د عمومی تاريخ سلسله يو هم د محمد بن علی بن علی بن الشيخ محمد، بن محمد حسين بن ابوبکر (مجمع الانساب)[۲] دی چې په ۷۳۳ هـ (۱۳۳۲ - ۱۳۳۳ م) کې د هلاکو خان د لمسي سلطان ابوسعيد د حکومت پر مهال ليکل شوی دی. دايو اځنی معلوم تاريخ دی چې د سلطان محمود د نيکونو په هکله يې په اړوند ډول مسايل راوړی دي اود (پند نامه) او (نصايح سبکتگين به پسرش محمود) ټول متن پکی راغلی دی. دغه کتاب د سلطان محمود د واکمنې دوره تريوې اندازې پورې په تفصيل سره روښانه کړی ده، خو يو شمير ځايونه يې نيمګړی او مبهم دي، نو ډيره استفاده ورڅخه نشی کيدای.

---

[۱]- ايليات او د اوسن، دريم ټوک ۲۰ مخ ليکی چې تاريخ ګزي، د ختيز(شرق) يو دير ښه عمومی تاريخ دی چې اعتبار ورباندې کيدای شي او زيات شمير مواد لری چې نورو ځايونو کی نه موندل کيږی. خو په خاص ډول د سلطان محمود د دورې په اړه له ډير وستايلو نه دی.

[۲]- د غزنويانو شرح د دغه کتاب له ټولو برخو څخه حذف شوی ده اود هغه قلمی نسخې دا ډول توضيحات نه لري، پرته له موجودې نسخی چې د پاريس ملی کتابتون کی (د فارسی قلمی کتابونو ۱۲۷۸ فهرست کي ده.

دغزنویانو دحال په شرح کې د هغه د عبارت له سبک څخه داسی ښکاري چې له بيهقی یا د هغه وخت له کوم بل لیکوال څخه اخیستل شوی ده.

د ۸۰۰ هـ (۱۳۹۷ – ۱۳۹۸ م) کلونو شاو خوا په ابن خلدون باندې مشهور عبدالرحمن ابن محمد ابن خلدون د (کتاب آلعبر) په نوم یو عمومي تاریخ بشپړ کړ. ابن خلدون د سلطان محمود شرح د ابن الاثیر پر بنسټ پیل کړی اود هغه تیت او پرکو یادونو (ابن اثیر) په یوه پرله پسی بڼه جوړ کړی دی، خو کوم ارزښتناک بدلونونه او اضافات یې پکی نه دی راویستي.

(آثار الوزرا) چې د اسلامي سلاطینو د مهمو وزیرانو د احوالاتو ژباړې دي د نهمې قمري پیړۍ په نیمایي کې د سیف الدین جامې بن نظام الفضل په قلم لیکل شوی دی. مولف په دې ترڅ کې چې د سلطان محمود د وزیرانو په هکله یې خبرې کړی، د (مقامات ابونصر مشکان [1] د کمیافته کتاب څخه هم اوږده اوږده اقتباسونه لری (چې د سلطان محمود اړیکی د هغه له وزیرانو سره او د هغه مملکتې، اداري چارو په هکله گټور معلومات لری).

(مجمل فصیحی) داسی یوه رساله ده چې په فصیهی الخوافی باندی مشهور فصیح الدین احمد بن محمد د نهمې هجري پیړی شاوخوا تالیف کړی او د نیټو په ترتیب سره یې مهمی پیښی ښودلي

[1]- او په غالب گومان چې د غه اقتباسات به د بیهقی له کمیا به آثارو څخه شوي وي، ځکه چې هغه عبارات چې د تاریخ مسعودی بیهقی له مخی پکی راغلی دي. تقریباً لفظ په لفظ نقل ورته ویلای شو چې له تاریخ مسعودی بیهقی څخه اخیستل شوی. وگورئ بیهقی ۱۷۱ مخ او آثار الوزرا ۱۰۲ پانه دویم مخ.

او لکه د آثار الوزرا په شان د ﴿ مقامات ابو نصر مشکانی ﴾ څخه د ځینو اقتباسونو لړونکی ده. خو له نورو اړخونو د اعتبار وړنه ده. دهغه نبتي غلطی دي، دهغې ستاينې چې ﴿ ميجر راورټی ﴾ دهغه په هکله کړی، رړتیا نه لری [1]

۳- وروستي اثار

د وخت له مخې ډير پخوانی وروستي آثار، د ﴿ روضة الصفا ﴾ عمومی تاریخ دی چې د ۹۰۰ هـ ﴿ ۱۴۹۴ - ۱۴۹۵ م ﴾ کلونو شاوخوا کې محمد بن خاوند شاه بن محمود چې په میرخوند ملقب و. ليکلی دی. مولف د خپلو ماخذونو په لړکې د ﴿ مجلدات بیهقی ﴾ نوم راوړی دی، خو هغه معلومات، خصوصاً چې باید له ﴿ مجلدات ﴾ څخه اخیستل شوی وي. پکی نه ښکاري، او هم يې د ﴿ کتاب اليمينی ﴾ زیاته برخه چې ﴿ جرباذقانی ﴾ ژباړلی دی پرته د منني له ځرګندونی را اخیستی دی او د هغه هیڅ ذکريې نه دی کړی [2]. او دسلطان محمود د حکومت د وروستيو کلونو په شرح کی يې ابن الاثير تحت الفظی ژباړلی دی. له میرخوند څخه څوکاله وروسته د ده خوريي غياث الدين بن همام الدين چې په خوند میر مشهورو د تاريخ په هکله دوه کتابونه ولیکل، یو يې ﴿ خلاصة التواريخ ﴾ او بل يې ﴿ حبيب السير ﴾ خو دا دواړه د ﴿ روضة الصفا ﴾ پربنسټ دي.

په ۳۹۹ هـ ﴿ ۱۵۸۵ م ﴾ کي ملا احمد تهتوی او آصف خان ﴿ تاريخ الفي ﴾ چې د نیټوپه ترتیب سره یوه تاریخي رساله ده اود زرو کلونو د

---

[1] - طبقات ناصری ۴۰ مخ نوټ او ۴۲ مخ نوټ او ۴ نوټ.

[2] - الف نښلو نه وګورئ.

پیښنو لرونکې ده . تالیف کړه. دغو مولفینو نیټې د هجرې پرځای د حضرت محمد (ص) له مړینې وروسته را حساب کړي دي . چې دغه ابداع کومه ستونزه نه ده [1] دغه اثر په اصل کې له ابن الاثیر او روضته الصفا څخه برابر او تدوین شوی دی او ځینو ځایونو کې د همدغو کتابونو عین عبارات لفظ په لفظ په ډیر لږ بدلون سره رانقل شوی دي [2]

(طبقات اکبری) د هجري پیړۍ په لومړیو کې نظام الدین احمد بن مقیم الهروي لیکلی دی . هغه خبری یې چې د سلطان محمود په هکله کړي دي ، د گردیزی (زین الاخبار) یو لنډیز دی، خو مولف دې ته ۀ بغوته نه ده کړی .

(گلشن ابراهیمی) چې په (تاریخ فرشته) شهرت لري په ۱۰۱۵ هـ (۱۲۰۲ م) کې محمد قاسم هندوشاه چې لقب یې فرشته و. لیکلی دی . دی د سلطان محمود د سفرونو په هکله بشپړې وینا وې لري . فرشته د گردیزی زین الاخبار خپلو اخځونو کې شمیری، د بیهقی مجلدات او د یمینی تاریخ او (مقامات) ته هم نغوته کوی، خو دهغه ځیړنه او د ماخذ ټاکل ستونز من کار دی . ځکه پرته له یو اقتباس څخه چې د بیهقی له تاریخ ایمینی څخه یې کړی دی ، نور مواد نه دي څرگند چې ذ ده اخځ گرځیدلي وي . خو باید وویل شي چې زین الاخبار څخه یې ډیره استفاده کړی ده. له هغه د سلطان محمود په هکله را

[1] - (ایلیات و داوسن) د (تاریخ الفي) زیار ډیر ستایلی دی او ویلی یې دی چې نوموړي ټولو عربی او پارسی تاریخونو ته مراجعه کړی ده، خو واضحاً یې زین الاخبار گردیزی نه دی لیدلی .

[2] - وگوری (الف) نښلوته د کتاب په پای کې .

اخیستی شوی.د سلطان مسعود څپرکی یې هم عیناً د گردیزی کتاب څخه په ډیر لږ بدلون سره را اخیستی دی.

له متاخرو ماخذو څخه یو هم چې باید لږ څه برسیرنې ورباندی خبری وکړو او ډیر مشهور دی. مراة مسعودی نومیږی د (سالار مسعود غازی) د ژوند په هکله دی (چې نوموړی به د نقل له مخې د سلطان محمود وراره وي) او د ۱۰۲۰ هـ (۱۲۱۱ م) کال شاوخوا کې د عبدالحمن چشتی په قلم لیکل شوی دی. دا یو تاریخی اثر دی چې له تصوفی حکایت سره ډیر اغږل شوی او مولف وایې چې دغه اثر یې د ملامحمد غزنوي د تاریخ پربنسټ کښلی او ملا محمد غزنوی د سلطان محمود دربار سره اړیکې لرلې. خو پخواهیچا د سلطان په هکله د دی ډول تاریخ یادونه نه ده کړی.

یو بل کتاب چې په دي برخه کی ډیر مشهور شوی دی[1] د (سبحان رامی) خلاصة التاریخ نومیږی چې په ۱۰۸۲ هـ (۱۲۷۵ م) کې بشپړ شوی دی ، مولف (تاریخ مولنا عنصری) خپلو مصادرو کی شمیري خو له قراینو څخه شکاري چې سهواً یې د عتبی پرځای عنصری لیکلی دی، داځکه چې لومړی خو عنصري دا ډول کوم کتاب نه لری، بل دا چې (سبحان رامی) د محمود د تاریخ د لیکلو لپاره د داسی کم یا به کتابه څخه څه نوی موادونه دي اخیستی، هغه وینا یې چې د سلطان په هکله کړی ده، په حقیقت کې د روضته الصفا او تاریخ فرشته بنایسته شوی او اوبدل شوی لینډیز دی، یو شمیر نورکتابونه هم شته چې د سلطان په هکله بخثونه لری او د اهمیت لرونکی وو. خو

---

[1] - وگورئ ایلیات و داوسن، ۸ ټوک، ۸ مخ.

له هغو څخه کومه ډېره ارزښتناکه تاریخي مسئله نه ترلاسه کیږي. د هغو د یو شمیرو فهرست (نیولیک) د کلونو له مخې په دې توگه دی.

۱. د فخرالدین محمد محمد بن عمر الرازی جامع العلوم چې د اوومې هجري پیړۍ په لومړیو کې لیکل شوی دی.

۲. د گریگوری ابوالفرج، بن هارون، الیاس برهبریوس مختصرالدول چې د۶۵۸ هـ (۱۲۶۰م) شاوخوا تالیف شوی.

۳. د ابومحمد عبدالله بن اسعد بن علی الیافعی مراة الجنان چې د اتمې هجري پیړۍ نیمائی کې تالیف شوی دی.

۴. د اسمعیل بن عماد الدین ابوالفدا، ابن کثیر البدایه و النهایه چې د هجري اتمې پیړۍ په نیمائی کې تالیف شوی دی.

۵. د محمد بن شاکر، بن احمد الکتبی الشافی (عیون التواریخ) چې د اتمې هجري پیړۍ نیمائی کې تالیف شوی دی.

۶. د محمد الحسن (تاریخ جعفری) چې د ۸۲۰ هـ (۱۴۱۷ م) شاو خوا کې تالیف شوی دی.

۷. د ابراهم بن محمد بن دقماق (سیرة الخلفا و السلاطین) چې د ۸۴۰ هـ (۱۴۳۶ - ۱۴۳۷ م) شاو خوا کلونو کی تالیف شوی دی.

۸. د محمد بهامد خاني تالیف (تاریخ محمودي) ۸۴۲ هـ (۱۴۳۸-۱۴۳۹ م).

۹. تاریخ خیرات چې مولف یې څرگندنه دی او ۸۵۰ هـ (۱۴۴۶ م) کال کی بشپړ شوی دی.

۱۰. د معین الزمجي الاسفزاری (روضته الجنات فی اوصاف الهرات) چې په ۸۹۷ هـ (۱۴۹۲ م) کی تالیف شوی دی.

۱۱. د فضل الله، بن زین العابدین (تاریخ صدجهان) چې په ۹۰۷ هـ (۱۵۰۱ - ۱۵۰۲ م) کی تالیف شوی دی.

۱۲. د خوند میر (دستور الوزرا) چې په ۹۲۵ هـ (۱۵۱۹ م) کی لیکل شوی دی.

۱۳. د مسعودی بن عثمان کوهستانی (تاریخ ابوالخیر خانی) چې ۹۶۰ هـ (۱۵۵۳ م) کی تالیف شوی دی.

۱۴. د احمد بن یوسف القرمانی (اخبار الدول و آثار الاول) چې د ۱۰۰۷ هـ (۱۵۹۸ – ۱۵۹۹ م) شاو خوا کی تالیف شوی دی.

۱۵. د حسن بن محمد خافی (منتخب التواریخ) چې په ۱۰۱۹ هـ (۱۲۱۰ م) کی بشپړ شوی دی.

۱۶. د حاجی خلیفه (تقویم التواریخ) په ۱۰۷۵ هـ (۱۲۲۴ – ۱۲۲۵ م) تالیف شوی دي.

۱۷. د علی شیر قانع (تحفة الکرام) په ۱۱۸۳ هـ (۱۷۲۹ – ۱۷۷۰ م) تالیف شوی دی.

هغه مهم اخځونه چې د سلطان محمود له دورې څخه بحث کوي تقریباً همدغه کتابونه دي. له بده مرغه د هندوانو کوم تالیف شوی کتاب په لاس کی نشته چې دهغه له مخی تاریخ مطالعه شي، هغه څه چې دوی تاریخ بولي پرته د افسانو له ټولګې بل څه نه دي. د (سولنګهي) د راجه ګانو واقعه نګاران چې په (کاتهاوار) باندی د سلطان محمود د یرغل پر وخت حکمرانان وو، د (جینی) ځنی روحانیان وو، خو د دغه فاتح سلطان په کارنامویې نقاب اچولی دي. په داسی حال کې چې سلطان د دوی مقتدرې سلسلی رنګې اود دوی قدیمی ګڼ شمیر ارباب النواع یې خاورو سره برابر کړی دي. نو زمونږد غه کتاب په بشپړ ډول په اسلامی ماخذونو ولاړ دی.

۴- عتیقه اثار (لرغوني اثار)

هغه شواهد چې د سلطان د وخت له عتیقه آثارو څخه په لاس راغلي دي ډېر لږ او چندان ارزښت نه لري. د دې لامل دا د یچې افغانستان چې د سلطان محمود د امپراطورۍ زانګو وه تر اوسه د عتیقه آثارو څېړونکو څېړنو ته نه دی پرانیستی شوی [1] پرته له دې د سلطان له مړینې تقریباً یوه پېړۍ وروسته د سلطان علاوالدین غوري پرمهال غزنی وسوځید او دغزنی ډېری برخې ونړیدې ، له دې پرته د سلطان محمود دقبر او زیارت دروازې د غلط فهمې له مخې د (لارد آلن بورد) په امر هند ته ولیږدول شوې اوس په اګره کې دي. چې د هغو لیکنې د بنګال دآسیائی ټولنی د مجلې د ۷۲ او ۷۷ ګنی دولسم ټوک کې اود (سیریا) (شام) په مجله کې شپږم ټوک ۲۱ ، ۹۰ ګنی کې خپرې شوې دي. دغه لیکنې په کوفي خط دي او د اقلیمی شرایطو له امله دومره ورانې شوې چې چندان لوستل کیږي نه ، خو داسي ښکاري چې پرته د سلطان محمود له نوم او القابو نور څه نه لري. د سلطان د قبر د مرمرو د ډبرې لوحه تر اوسه بی نقص او عیب پاتې ده چې په هغې باندی د سلطان محمود نوم او القاب او د مړینې نیټه لیکل شوی ده.

د سلطان محمود دوری مسکوکات د هغه د دوران له ودانیو څخه تر زیاته حده روغې پاتې دي. دغه مسکوکات د تاریخ لیکونکو د

---

[1]- ډاکتر محمد ناظم په ۱۹۳۰ کی ویلی چې افغانستان کې لا د عتیقه لرغونو تاریخی آثاررو څېړنی نه دي شوی. دا خبره هغه وخت سمه وه ، خو دا د یاوس له ۱۹۹۰ کال راهیسیټول لرغوني تاریخی آثار لوټ شول نو خبره له هغی هم بدتره شوی ده. ژباړونکی

وينا وو تائيد كوونكى دي چې د سلطان د لقبونو كلونه روښانه كوي او دغه موضوع (اي . تهاماس) د (مسكوكات سلاطين غزنى [۱] عنوان لاندي خپله يوه مقاله كې مفصل بحث لاندى نيولى او غوريې ورباندې كړى دى .

له بده مرغه د عتيقه آثارو د پوهانو د هلوځلو سره سره بياهم د سلطان محمود د وخت د راجه گانو نومونه نه دي روښانه شوي . هغه څه چې تر اوسه څرگند شوي دي ډير لږ دي چې (سر، وي. آ، سميت) هغه خپل كتاب كى چې د (لرغونى هند تاريخ) نوميږى راالنډ كړي دي . د سلطان محمود د وخت هغه ډبر ليكونه چې تر اوسه پورې كشف شوي دى په (**Journal of the Asiatic society of Bengal**) (د بنگال د آسيايې ټولنى مجله) كى . **The Epigrophia India** (د هند ډبر ليكونه) او په **Indian Antiquary** (د هند لرغون پيژندنه) كې راپيژندل شوى دي ، خو د هغو تاريخى ارزښت ډير لږ دى .

---

[۱]-د آسيايي د شاهي انجمن مجله . لندن . ۱۷ گڼه ۱۳۸ – ۱۹۰ مخونه .

دويم څپرکی

په څلورمه هجری پیړۍ کې د اسلام نړۍ

د اسلام دين يوه آسماني نيکمرغي وه چې عربستان کی وځليد او د دغه سپڅلی دين يو موټی کوونکی ځواک،د صحرا، بیلابیل قومونه ديو نړيوال او کشور کشا ملت په توګه وګرځول ، اود حضرت محمد (ص) له رحلت څخه وروسته تر يوې پیړۍ پورې د اسلام د سوبو او واکمنی سيلاو ، ختيځ او لويديځ و مينځل او رانه يې کړل.

د سيحون او جيحون ترغاړو او د اطلس تر سمندر پورې يې د الله اکبر د غږ انګازی په يو شان خپرې شوی.

خو هغه نفاق اچوونکی تمايلات چې د ختيځ د څو سلسلو دسقوط سبب شول آن د اسلامي دولت په لومړيو کی لاڅرګندوو ، د بيلګې په توګه په ۴۰ هـ (۶۶۰ - ۶۶۱ م) کی په وسله وال اقدام سره د حضرت علی (رض) له شهادت څخه وروسته د خلافت چارې د حضرت معاويه لاس ته ورغلې . په داسی حال کې چې اهل تشيع خلافت د لور له خوا د حضرت محمد (ص) د لمسيانو حق باله (يعنی د حضرت علی د ميرمن فاطمې زامنو حق يې باله) دا د نفاق او شقاق هغه پيل و چې تر نن ورځې پورې يې د اسلام نړۍ يو له بله جلا کړی ده او د زرګونو بې ګناه خلکو د وينې د تويیدو و مسئول ګڼل کيږی.

ایرانیانو داهل تشیع پلوی کاو . د ایران لرغونی سلطنت دنهاوند په جگړه کی له منځه ولاړ دغه فتح او بری هم سیاسی او هم مذهبی بری و او افغانستان او ایران هریود خپلو فاتحینو مذهب و مانه . خو امویان له عجمو سره د ښه چلند پر ځای د هغوی احساسات ټپی کړل د دی پرځای چې هغوی سره د روغې جوړې له لاری پرمخ ولاړ شی او دهغوی د ډاډینی لامل شي . نوري هم هغوی ته په سپکه سترگه وکتل اودهیواد په اداره کی یې ډیر لږ برخه ورکړه ، نو حکومت د عربو لاس کی پر یوت ، دعربو قومی غرور او ملی او نژادي انگیزی او هیجان د ایران ضعیف شوی ملت په ټوله مانا سقوط سره مخامخ کړ . دغه ملت تر ډیره وخته د دغی پیښی اوددغه گوزار له امله بی هوښه و ، خوکله چې یې لږ څه دمه واخیسته ، ځان ته یې تکان ورکړ او د پردیو د زغ د غورځولو هڅی یې پیل کړی اود خپل ځواک د زیاتولو لپاره یې د علی د اولادې (ښایې دا کاریې د نسب او خاندانې رابطی له مخی کړی وي) لوری او پلوي خپل کړ .

عباسیانو بیا د حضرت محمد (ص) د آل بیت درناوی کاو ، دوی د الله د رسول د تره حضرت عباس اولاده وه ، نو د آن حضرت د لمسیانود درناوي په خاطریې د اهل تشیع طرفداري وکړه او د امویانو پرضد واقع شول . په دی توگه د امویانو په ضد دريې قوتونه یو ځای شول .

چې په نتیجه کی دابراهیم عباس په تدبیر د (زاب) جگړی د نهاوند د جگړی ماتې جبران کړه او بني هاشم بریالی شول خو واک د عباسیانو لاس ته ولوید چې دغه بري کی خراسانیانوپوره قربانې ورکړی وه .

دا وخت د حضرت علی کورنی د امویانو په پرتله هم ځواکمن دښمن سره مخامخ شول .

په هرحال : دغه سوبه د عجمو په گټه شوه . د عربو دولت په داسې يو اسلامي صحيح حکومت بدل شو چې رعيت په هغه کې مساوي حقوق درلودل .

ورو ورو عباسي امپراطوري هم په خپل وار د گډوډۍ اوتفرقې لار خپله کړه . داسلام د صدر د لومړيو وختونو اصلي مرام چې ټولو په يوه زړه او يوه غږ باندې د اسلام په لاره کې هلې ځلې او اعلای کلمة الله و ، د جاه طلبۍ او شخصي اقتدار غوښتنې په ټيټو احساساتو بدل شو ، دهغوی پخواني پرتم او ځواک يې له ګړندي ماتې سره مخامخ کړ . اسپانيا ، شمالي افريقا ، مصر او شام له عباسي دولت څخه جلا شول ، په ايران او افغانستان کې هره خوا خپلواک حکومتونه راښکاره شول چې د عباسي خلافت د ضعف لاملونه يې رامنځ ته کړل ترڅو چې د حکومت واګې ټول ترک نژاده ساتونکو عسکروته ور ورسيدې او له (امير المومنين) څخه صرف په نامه اطاعت کيده . په دې توګه خليفه له ټولوسياسي چارو محروم او د اعرابو او ايرانيانو کرکه ورڅخه پيدا شوه ،او ځان يې يواځې او بې مرستندويه احساس کړ . په واقعيت کې د عباسي خلافت تجزيه لا دمخه پيل شوې وه . په ۱۳۸ هـ (۸۵۵ - ۸۵۲ م) کې له اموي کورنۍ څخه يوتن ځان د اسپانيې خپلواک حکمران نو ماند کړی و ، په ۱۷۲ هـ (۷۸۸ - ۷۸۹ م) کې د حضرت علي له اولادې څخه ادريس په مراکش کې ديوه سلطنت بنسټ ايښې و چې تر ۳۲۴ هـ (۹۷۴ - ۹۷۹ م) يې دوام وموند .

همدارنګه همدا مهال د هارون الرشيد د عسکرو يوتن مشر ابراهيم بن اغلب په تونس کې واک پيدا کړ . د مصر نايب الحکومه احمد بن طولون په ۲۵۴ هـ (۸۲۸ م) کې د عباسيانو زغ له خپلو اوږو و غورځاو ، مصر يې له خلافت څخه جلا کړ . وروسته بيا

طولوني کورنۍ او سلسله په ۳۳۳ هـ (۹۳۴ - ۹۳۵ م) کې د اخشيديانو له خوا له واکه وغورځول شوه چې اخشيديان په ۳۵۸ هـ (۹۶۹م) کې د فاطميانو له خوا له واکه وغورځول شول چې دوی ځانونه د خدای د رسول (ص) د لور بی بی فاطمې اولاده ګڼله . دوی له عباسيانو سره د خلافت پرسر تر ۵۶۷هـ (۱۱۷۱ - ۱۱۷۲ م) پوري په جګړه وو ، خو په همدغه کال د سلطان صلاح الدين له خوا مات شول .

د يمن ولايت د هجري دريمې پيړۍ په پيل کې د محمد بن زياد د نايب الحکومګی پر مهال آزاد شو او د سلطان صلاح الدين اولاده تر پنځمې پيړۍ پوری هلته واک وچلاو . په شام او بين النهرين کې د څلورمې پيړۍ په پيل کې حمدانی کورنۍ واکمن شول ، خو د دوی دولت ډير دوام ونه کړ بين النهرين په ۳۶۸ هـ (۹۷۸ - ۹۷۹ م) عبدالدوله او شام په ۳۶۹ هـ (۹۷۹ - ۹۸۰ م) کې فاطميانو ونيول او د دغو سيمو لرې او سرحدي ولايتونه د بکر د غاړو مروانيانو او د موصل عقيليانو ونيول . ايران هم په بيلابيلو ملوک الطويفی خپلواکو ادارو وويشل شو . لومړی طاهر ذواليمنين (چې مامون دهغه په زور او د هغه په عسکری قابليت واکمنی ته رسيدلی و) يو حکومت جوړ کړ .

طاهر په ۲۰۵ هـ (۸۲۰ - ۸۲۱ م) کې د خراسان والي شو او د وه کاله وروسته ومړ ، خو حکومت دهغه کورنۍ کی ميراثيپاتی شو . د طاهريانو سلسله په ۲۵۹ هـ (۸۷۲ - ۸۷۳ م) د بست اوسيستان د حکمران يعقوب صفاري په لاس له منځه ولاړه او ده د طاهري کورنۍ وروستي واکمن محمود ته ماتې ورکړه او خراسان يې خپلې واکمنی سره وتاړه . يعقوب صفاري ورو ورو دومره ځواکمن شو چې آن خليفه

يې ويرې سره مخامخ کړ او غوښتل يې د بغداد (د خلافت مرکز) خواته حرکت وکړي.، خو يو ناڅاپه په ۲۶۵ هـ (۸۷۹ په جون) کې ومړاو دغه هوډ يې عملي نشو.

د يعقوب ځای ناستي او ورور (عمرو) له خليفه سره روغه وکړه ،خو بياهم خليفه ورڅخه په ويره کې و نو هغه يې د اسمعيل ساماني په وړاندې پاڅاو ، په پای کې عمرو ماتې وخوړه او خراسان د سامانيانو واک لاندې راغی ، دا وخت صفاريان سيستان کې وو او تل يې له لاسه وتې واک پسې هلې ځلې کولې ، تر څو چې په ۳۰۰ هـ (۹۱۲ - ۹۱۳ م) کې له منځه ولاړل . څو کاله وروسته دغه سلسله احمد بيرته را ژوندۍ کړه چې هغه د نصر ساماني له خوا د سيستان حاکم و . د احمد له مړينې وروسته د هغه زوی (خلف) د سيستان واليشو خو په ۳۹۳ هـ (۱۰۰۲ م) کې يې ماتې وخوړه او سلطان محمود سره بندي شو . د خزر دسمندر جنوبي غاړو يعنی ديلم ، ګيلان او طبرستان کې د حضرت علي اولادې له اوږدې مودې راهيسې خلکو کې مذهبي نفوذ درلود او د دريمې هجری پيړۍ په نيمائې کې يې طبرستان کې واک وموند او تر ۳۱۲ هـ (۹۲۸ م) پورې چې بيا نصر ساماني هغه ځای فتح کړ ، واکمن ول ، له دې څخه لږ وروسته مرداويج بن زياد (چې ځان يې د ايران دګيلان له پخوانيو سلاطينو څخه ګاڼه) په طبرستان کې واک ترلاسه کړ . بيا يې ورور (وشمګير) او ور پسې يې دوه زامن (پهستون) او (قابوس) هغه ايالت کې حکومتونه وچلول ترڅو چې د دوی واکمني د آل بويه له خوا وپرځول شوه او قابوس وتښتيد . قابوس په ۳۸۸ هـ (۹۹۸ م) کې بيا د نيکونو تخت ته ورسيد او تر ۴۰۲ هـ (۱۰۱۱ - ۱۰۱۲ م) پورې يې حکومت وکړ ، خو دهغه د ځای ناستي اوځوی منوچهر ترمړينې وروسته په ۴۲۰ هـ (۱۰۲۹ م) کې د دغې کورنۍ اهميت بالکل له منځه ولاړ .

د څلورمې هجری پيړۍ په منځ کې د کردانو د قبيلې خان (حسنويه) بن حسين د کردستان ډيره برخه ونيوله او په ۳۷۰ هـ (۹۷۹ - ۹۸۰ م) کې د هغه تر مړينې وروسته کردستان د عبدالدوله له خوا ونيول شو خو په خپل ځای يې

(بدر) د حسنویه ځوی وکیل مقرر کړ (بدر) وروسته د (ری) له اړ دوړ څخه چې د فخرالدوله له مړینې وروسته راپیښ شول خپل ځواکونه راټول او په ۴۰۵ هـ (۱۰۱۴ - ۱۰۱۵ م) کې ومړ او ځوی یې ظاهر د ده پرځای کنیاست خو د شمس الدوله بن فخرالدوله له خوا مغلوب او بیا ووژل شو .

آل بویه د هجري څلورمې پیرۍ په لومړی ربع کې واک ته ورسیدل . په ۳۱۹ هـ (۹۳۱ م) (مرداویج بن زیار) د (کرج) حکومت د دغې کورنۍ نیکه علی بن بویه ته چې خپل نسب بهرام گورته رسوي . تسلیم کړ . علی او دده ورونو حسن او احمد له کرج څخه خپله واکمني پراخه کړه ټول غربي ایران ، عراق او بغداد یې واک لاندې راوستل ، خو وروسته له دغې سوبې ډیر ژر ماتې سره مخامخ شول او دهغوی سلطنت د سلطان محمود او سلجوقیانو په لاس ونیول شو .

سامانیان د المامؤن خلیفه له وخته چې د اسد بن سامان څلورو زامنوته د ماورالنهر د مهموښارونو حکومتونه واک وسپارل شو ، د نوم او رسوخ خاوندان شول ، ترڅو چې د هجرې دریمې پیرۍ په وروستیو کې یې واک او ځواک له سیحون څخه تر بغداد اوله خوارزم څخه تر خزر او د هند تر پولو پراخ شو او په ۳۸۹ هـ (۹۹۹ م) کې چې سلطان محمود په خراسان او ایلک خان پر بخارا کې واک ټینگ کړ ، د غې سلسلې ماتې وخوړه . د سیحون سلسلې یو واکمن (ابو موسی هارون بغراخان) په ۳۸۲ هـ (۹۹۲ م) کې بخارا ونیوله خو دهغې د اوبو او هوا د نابرابروالی له کبله یې بیرته پریښوده . د هغه ځای ناستي ایلک خان په ۳۸۹ هـ (۹۹۹ م) کې بخارا ونیوله او د سامانیانو کورنۍ یې ختمه کړه ، د قره خانیانو بیلابیلو څانگو د شپږمې هجری پیرۍ تر نیمائی پوري حکمراني و چلوله [1]

---

[1] - له دوی پرته د جرجانیه ، خوارزمیانو ، غرشستانو او جوزجانو حکومتونه هم و چې هسي په نوم د بخارا تابع وو .

دریم څپرکی

دسلطان محمود نیکونه

۱ - الپتگین

الپتګین د غزني د سلطنت مؤسس د ۲۲۷ هـ (۸۸۰ - ۸۸۱ م) شاوخوا کلونو کی زیږیدلی دی[۱] نوموړی احمد بن اسمعیل د مرئي (غلام) په توګه پیرودلی وه د شاهي ساتونکو ډله کی یې ورګډکړ[۲] نصر بن احمد هغه آزاد کړ[۳] او د نصر ځوی نوح هغه د ځینو فوځونومشر کړ[۴] چې لږ وروسته د حاجب الحجابي رتبې ته ورسید[۵] وروسته و نوح له مړینې یې په ځوان عبدالملک ډیره اغیزه لرله ، کله چې د ۳۴۵هـ (۹۵۲ م) دسمبر) په روژه کې بکر بن ملک د خراسان د پوځ مشر بخاراته راغی ، الپتګین پر هغه یرغل وکړ ویې واژه[۶] . امیر عبدالملک د الپتګین د خدماتو په بدل کی ، یابنایې له پایتخت څخه

۱- فصیحی د ۲۰۷ پاڼی دویم مخ .

۲- ګزیده ۳۸۱ مخ . صبح صادق د ۹۹۸ پاڼی لومړی مخ .

۳- فصیحی د ۲۰۷ پاڼی دویم مخ .

۴- ګزیده ۳۸۴ مخ .

۵- ګردیزی ۴۲ مخ .

۶- ګردیزی ۴۱ مخ .

دهغه د تبعید او لری لیږلو په خاطر ، هغه د بلخ د حکومت د حاکم په توګه بلخ ته واستاو ، خو دغې تحفی او بخشش د الپتګین جاه طلبانه احساسات تسکین نه کړل . نو امیر هغه د ټول خراسان د پوځ مشرو ټاکه ، الپتګین دغه دنده د ۳۴۹ هـ (۹۶۱ م د پروری په ۱۰ مه) ترلاسه کړه .[۱]

کله چې په ۳۵۰ هـ شوال (۹۶۱ م په نومبر) کی امیر عبدالملک سامانی ومړ ، د هغه وزیر ابوعلی بلغمي چې د البتګین طرفدارو . ده ته یو لیک واستاو او په لیک کی یې د امیر د ځای ناستي په هکله پوښتنه ورڅخه وکړه ، الپتګین په ځواب کی ورته ولیکل چې د امیر کوچنی زوی د پاچاهی او سلطنت وړتیا لری[۲] خو د لیک له رسید و وراندې شاهی عسکرو د امیر وروړ منصور د پاچا په توګه غوره کړ .

الپتګین و پتییله چې د توري په زور خپل مقصد عملي کړي دير ژربې له ابومنصور محمد سره چې مخکی له هغه څخه دخراسان د پوځ مشر او اوس د طوس حاکم و ، اتفاق وکړ ، هغه یې خراسان ته لیږه او په خپله د ۳۵۰ هـ په ذی القعده (د ۹۶۱ م په دسمبر) مخ په بخارا روان شو . دغه وخت کي امير منصور له يو مهارت څخه کار واخیست د خراسان ولایت یې ابو منصور ته وسپارة (یعنی هغه یې هلته حاکم کړ) په دی توګه یې دهغه مخ له الپتګین څخه واړاو او خپل طرفدار یې وګرځاو ، امیرمنصور ابو منصور وهڅاو چې د آمو د سیند لاره د الپتګین پر مخ وتړی[۳] . کله چې الپتګین د سیند غاړی ته راورسید ،

---

[۱]-ګردیزی ۴۲ مخ .
[۲]- ګردیزی ۴۳ مخ طبقات ناصری . ۴۲ مخ .
[۳]- ګردیزی ۴۳ مخ .

خپل خطر ناک وضعیت څخه چې د دو لښکرو منځ کې واقع شوی و حیران شو آن دا چې خپل پوځ کې هم له توطیئې څخه وویرید (ځکه امیر د ده ځنې صاحب منصبان خپل پلویان کړي وو) نوله بخارا څخه يې صرف نظر وکړ ، خپلې اردوګاه ته يې اور واچاو ، بلخ ته راستون شو [1] . امیر منصور له ۱۲ زرو څخه زیات لښکر د اشعث بن محمد [2] په مشرې ده پسې راولیږه ، دواړه لښکر د ۳۵۱ هـ په ربیع الاول (د ۹۶۲ م اپریل) کې دخلم درې ته نژدې یوبل سره مخامخ شول ، له جګړې وروسته الپتګین بریالی شو ، د امیر څو صاحب منصبان او مامایې هم ونیول [3] او دهغه حکومت د تینګولو لپاره چې د امیر د نفوذ له حوزې څخه بهر وي ، د غزنې په خواروان شو . د غزنی حاکم (ابوبکر لاویک [4] یې لرې او له څلورمیاشتو محاصرې [5] .

---

[1] - ګردیزی له ۴۳ مخ تر ۴۴ مخ او مجمع الانساب دویم مخ له ۲۲۳ پاڼې څخه .

[2] - نرشخي ، ۹۷ مخ ، ګردیزي خپل کتاب کې په ۴۴مخ کې دغه لښکر د (بیداح) په مشرۍ لیکلی دی .

[3] - تجارب ، دویم ټوک ، او ابن الاثیر اتم ټوک ۴۰۴ مخ .

[4] - طبقات ناصري ۷۱ مخ ، ګردیزی په ۳۸۵ مخ کی لیکی چې الپتګین ، ابوبکر (لاویک) وواژه ، حال دا چې دا خبره غلطه ده ځکه چې ابوبکر وروسته له راګرځیدو څخه د کابل پاچاته راغی .

[5] - مجمع الانساب د ۲۲۴ پاڼې لومړی مخ په زینب المجالس (۲۱ پاڼې اول مخ) کې او د صبح صادق (د ۹۹۹ پاڼې لومړی مخ او جنات الفردوس (۳۷ پاڼې دویم مخ) کی لیکلي چې د غزنی دیوال د دوشنبې په ورځ د ۳۵۱ هـ کال د ذی الحجی په ۱۳ مه (د ۹۶۳ م کال د جنوری په ۱۲مه) ونیول شو .

وروسته يې د غزني ديوالونه ونيول او د پاچاهی اعلان يې وکړ ، خو امير منصور هغه په آرام نه پرينښوده په هغه پسې يې د ابوجعفر تر مشري لاندی ۲۰ زره تکړه پوځ راوليږه ، خو دالپتگين له خوا ماتې سره مخامخ شو ، بيرته گرځيدوته اړووت [۱] . امير د دې پيښی له ليدو وروسته د خپل موقعيت د ساتلو اوله الپتگين سره د مناسباتو دخرابي د مخنيوی په خاطر الپتگين سره سوله وکړه د فتح شوی قلمرو سيمی يې ورته تسليم کړی [۲] وروسته له دي څخه الپتگين بست کلا او د کابل د پاچاهي يوه برخه هم ونيوله ، خو د ده د پاچاهي دوره ډيره لنډه وه د ۳۵۲ هـ کال د شعبان په ۲۰ مه (د ۹۲۳ م د سپتمبر په ۱۳ مه) ومړ [۳] .

۲ - ابواسحق ابراهيم

د الپتگين له مړينې وروسته دهغه ځوی ابواسحق ابراهيم [۴] د ده پرځای کيناست ، خو له دې امله چې ضعيف النفس اوسست عنصره و

---

[۱]- د ۳۸۵ مخ څخه اخيستل شوی .

[۲]- طبقات ناصری . ۴۳ مخ کی د الپتگين د بغاوت شرح د مجمع الانساب ۲۲۳ پانی سياست نامه (۹۸- ۱۰۲ مخ) له غلطيو ډکه او يو بل د متضادو وينا وو لرونکی ده .

[۳]- مجمع الانساب ۲۲۴ پانه لومړی مخ ، صبح صادق ۹۹۹ پانه لومړی مخ او زينت المجالس ۹۱ پانه لومړی مخ او جنات الفردوس ۳۷ پانه دويم مخ . سرډينيس راس په غلطی خپل کتاب کی چې قلب آسيا مرکزی (Heart of Central Asia) نوميږی . په ۱۱۲ مخ کی ليکی چې الپتگين په ۳۲۲ هـ (۹۷۲ – ۹۷۷ م) کی ومړ ، او پس له هغه سبکتگين د هغه پرځای کيناست .

[۴]- ابن حوقل ۱۳مخ . گرديزی ۴۱ مخ .

، عسکرو د هغه له قوماندې څخه سرغړاوی وکړ ، د ابوبکر لاویک ځوی ابوعلي لاویک له موقع څخه استفاده وکړه ، د غزنی خواته یې لښکر ولیږ او ابراهیم ته یې ماتې ورکړه ، غزني یې ونیو . ابراهیم وتښتید ، د امیر منصور[۱] د مرستې په هیله بخارا ته ورغی ، راتلونکی کال کی له یو لوی لښکر سره بیرته راستون شو د ۳۴۵ هـ کال د شوال په ۲۷ مه (۹۲۵ م د سپتمبر په ۲۲ مه) یې ابوعلی لاویک[۲] مغلوب کړ او تیښتې ته یې اړ ایست ، خپله غزنی ته ننوت ، خو لږ وروسته د ۳۵۵ هـ کال د ذیقعدی په ۲۵ مه (د ۹۲۲ م د سپتمبر په ۲۲ مه) ومړ[۳] .

۳- بلکاتګین

له دې امله چې ابو اسحق ابراهیم د تاج او تخت لپاره کوم وارث نه درلود[۴] نو دهیواد اشرافو د الپتګین د ساتونکو عسکرو مشر او مرئې بلکاتګین[۵] چې یو نامتو عسکرو د حکومت په مشر توب وټاکه . داسی وایې چې بلکاتګین په خپل خصوصي ژوند کې د

[۱]- طبقات ناصری ۷۱ مخ ، عتبی ۱۴ مخ .
[۲]- فصیحی ۲۸۹ پانه لومړی مخ او جهان آرا ۸۲ پانه لومړی مخ .
[۳]- مجمع الانساب د ۲۲۴ پانی لومړی مخ . زینت المجالس ۹۲ پانه لومړی مخ . صبح صادق ۹۹۹ پانه لومړی مخ . په طبقات ناصری کی ۷۲ مخ کی لیکل شوی دی چې ابراهیم له بخارا څخه له راستنیدو یو کال وروسته مړ شو .
[۴]- عبتی ۱۵ مخ .
[۵]- طبقات ناصری ۷۳ مخ براون (په لومړی ټوک ۳۷۳ مخ کی) لیکی چې ابو اسحق او بلکاتګین دواړه د البتګین زامن ول ، حال دا چې د اغلطه ده . وګورئی ایلیات و د اوسن دویم ټوک ۴۷۹ مخ او د آسیایې شاهی ټولنې مجلی د ۱۷ ټوک ۱۴۵ مخ .

عدالت او صفا له مخې په رعیت کې تولوته گران و ، نو موږی له لس کاله حکومت چلولو وروسته په ۳۶۴ هـ (۹۷۴ - ۹۷۵ م) کی چې د گردیز د محاصره [1] کولو په حال کی و مړ شو.

۴- پریتگین

د بلکاتگین له مړینې وروسته ، د البتگین یو بل مرئی چې (پیری) یا پرتیگین [2] نومید په تخت کیناست . له دې امله چې ډیر ژریې په ظلم او ځورولو پیل وکړ ،رعیت ابو علی لاویک پاچاهي ته غوره کړ او هغه د کابل د پاچا له زوی سره یوځای غزنیته ستون شو [3].

په لاره خرخ ته نژدی [4].له سبکتگین او دهغه ۵۰۰ مرئیانو سره مخامخ شو کلکه ماتې یې وخوړه ، نو ابوعلی او دکابل د پاچا زوی دواړه بندیان او بیا و وژل شول [5] نو د هیواد اشرافو په یو اتفاق

---

[1]- اداب الملوک د ۳۹۱ پاڼې دویمه پاڼه ، جهان آرا له ۸۲ پاڼی څخه دویم مخ او زینت المجالس له ۹۲ پاڼی څخه لومړی مخ.

[2]- عوفی د ۳۹۱ پاڼې دویم مخ ، سرویلیم هیک په ۱۱ مخ کی هغه د (پیرای) په نوم یاد کړی دی. خو کوم اخځ یې نه دی ورکړی.

[3]- طبقات ناصری ۷۳ مخ.

[4]- خرخ د کابل او غزنې تر منځ په لاره کې یو سیمه ده.

[5]- طبقات ناصری ۷۳ مخ. مجمع الانساب (د ۲۲۵ پاڼې اول مخ) هغه په بل ډول بیانوي . راورتی په خپل کتاب کی چې د افغانستان په اړه تبصری یا **Notes on Afghanistan** نومیږی ، په غلطه سره دا جگړه په ۳۶۳ هـ (۹۷۳ - ۹۷۴ م) کی ښیي . وگورئی د سبکتگین د نیکونو د کارونو په هکله د همدي کتاب (ب) ښنلونه.

پریتگین بی وسلي کړ او په ۳۲۲ ق کال د شعبان په ۳ مه (د ۹۷۷ م د اپریل په ۲۰ مه) یې سبکتگین د پاچا په توگه وټاکه [۱] .

۵- ابو منصور سبکتگین

ابو منصور سبکتگین د ۳۳۱ هـ (۹۴۲ - ۹۴۳ م) کال شاوخوا زیږیدلی دی [۲] . پلاریې (جوق) نومیده او په ترکستان کې یې په یوه کوچنۍ سیمه حکومت کاو ، ډیر غښتلی و [۳] . یو وخت د گاوندی سیمو دشمنو قبیلو پر جوق ښار یرغل وکړ ، سبکتگین دهغه دریم ځوی چې هغه وخت ۱۲ کلن و اسیر کړ او سبکتگین څلور کلونه د دغې قبیلې په قید کې و ترځوچې د مرئي (غلام) په توگه په (نصر حاجی) [۴] . وپلورل شو دا وخت سبکتگین ناروغ شو او نصر د اړتیاله مخې هغه درې کاله په (نخشب) کې پرېښود . سبکتگین په دغه دریو کلونو کې د جگړې او تورې وهلو فن زده کړ ، نصر یې دومره

۱- طبقات ناصری ، ۷۳ مخ و ابن اثیر ۸ ټوک ۵۳ مخ ، عتبی ، د ابواسحق ابراهیم اولادونه لکه څرنگه چې عموماً فکر کیږي ، له ټولو څخه صرف نظر نه دی کړی ، وگورئ دهغه کتاب الیمنیی کی ۱۵ مخ .

۲- دغه نیټه د طبقات ناصری له ۷۵ مخ او د مجمع الانساب د ۲۲۷ پاڼي له دویم مخ څخه اخیستل شوی ده .

۳- مجمع الانساب د ۲۲۲ پاڼې دویم مخ .

۴- په غالب گومان کله چې سبکتگین د مریي (غلام) په ډول د نصر حاجي لاس ته ورغی ، د اسلام دین یې ومانه ، وگورئ بیهقی ، ۱۰۷ مخ .طبقات ناصری ۷۰ مخ او مجمع الانساب ۲۲۷ پاڼه لومړی مخ .

خوشحاله کړ چې هغه يې د خپلو ټولو غلامانو رئيس وټاکه[۱]. سبکتگين په غالب گومان په ۳۴۸ هـ (۹۵۹ م) کې بخارا ته ولېږل شو او هلته په الپتگين، حاجب الحجاب امير عبدالملک[۲] باندې وپلورل شو. الپتگين نو موړی ته دومره زياته پاملرنه لرله چې ډېرژر پرته د هغو پړاوونو له تيرولوچې د مرئيانو د خدمت لپاره ټاکل شوې وې[۳] ډېرې لوړې رتبې ته لوړ کړلای شو. سبکتگين د البتگين حاجب الحجاب له مړينې وروسته د ابواسحق ابراهيم له ډېرو لوړو صاحب منصبانو څخه وشميرل شو[۴] او د البتگين له لور سره يې واده وکړ[۵] سبکتگين د بلکا تگين او پرتيگين د واک پر مهال هم په هماغه عزت او لوړه درجه کې و[۶] تر څو چې د هيواد د ټولو نجباو او اشرافو په خوښه د ۳۶۶ هـ کال د شعبان پر ۲۷ مه د جمعې پر ورځ (د ۹۷۷ م اپريل په ۲۰ مه)[۷] د پاچاهی پر تخت کښيناست. سبکتگين د خپل

۱- د سبکتگين پند نامه و چې د مجمع الانساب ۲۲۶ پانه کی دويم مخ کی نقل شوی، دسبکتگين د ژوند په هکله څه بل ډول شرح لري چې له متن سره فرق لري او دا غلطه شکاري. په جامع التايخ کې د ۲۰۴ پانیَ دويم مخ کی ذکر شوی ده.

۲- مجمع الانساب، ۲۲۷ پانه دويم مخ او طبقات ناصري ۷۱ مخ.

۳- سياست نامه له ۹۵ څخه تر ۹۷ مخونو پورې.

۴- عتبي، ۱۵ مخ.

۵- گزيده ۳۹۳ مخ.

۶- طبقات ناصری له ۷۱ مخونو او مجمع الانساب د ۲۲۴ پانی دويم مخ او د ۲۲۵ پانی لومړی مخ.

۷- طبقات ناصری، ۷۳ مخ او ابن الاثير ۸ ټوک ۵۰۳ مخ، او مجمع الانساب د ۲۲۵ پانی دويم مخ کی په غلط ډول دغه نيټه ۳۲۳ هـ (۹۷۳ – ۹۷۴ م) ليکلی ده.

واک په لومړي اودويم کال بست او قصدار له خپل قلمرو سره و تړل [1] بيا د هند پر لور روان شو دا وخت له لغمان څخه تر چنياب سيند پورې په ټوله پراخه سيمه باندې جيپال د هند و شاهيه کورنی حکمران پاچاهي چلوله [2].

د سبکتگين په يرغل سره جيپال په ۳۷۲ هـ (۹۸۲ - ۹۸۷ م) [3]. کال کی په زيات لښکر سره مخ په غزنې را روان شو او دواړ ، لښکر د غوزک په نوم يو کوچنی غره ته نژدې سره مخامخ شول . سره له دې چې هندوان ډير په ميړانه جنگيدل خود واورې يو ناڅاپي توپان دوی پريشان کړل او جيپال سولې ته اړ شو . محمود غو ښتل چې جگړی ته دوام ورکړی او جيپال تباکړی ، خو سبکتگين له دې ويرې چې کيدای شي هندوان ځانونه له ټولو قيمتی شيانو سره وسوځوی نو د سولې د سوغاتونو په هيله يې له جگړی صرف نظر وکړ (هندوان د نا اميدی پر وخت ځانونه سوځوي) او سوله يې ومنله . جيپال و منله چې د جگړې په تاوان کې به

---

[1]- خوند مير د (خلاصة التواريخ) په ۲۱۲ پاڼه اول مخ کې د ۳۲۷ هـ (۹۷۷ - ۹۷۸ م) کلونه ليکی ، وگورئ عتبی له ۱۷ تر ۱۹ مخونو پورې اوله ۲۰ - ۲۱ مخونو . دقصدار سلطنت د ننې بلوچستان سيمې وې او قصدار ښار ننی خيزدار دی .

[2]- د ۱۹۲۷ کال د آسيائی شاهی انجمن ټولنې په مجله کې دليکوال مقاله وگورئ ۴۹۱ مخ . او راورټی (د افغانستان په هکله يادښتونه ۳۲۰ مخ) او سمنها (۲۹۲ مخونه) . ويل کيږی چې دغه سيمه د (هکرې) تر سيند پوری غځيدلې وې . خو دوی په ښکاره (ويهند) د هند و شاهيه د سلسلی له پايتخت (بهتنده) سره غلطه کړی دی . نو غلطی له همدې ځايه پيل شوی ده .

[3]- عتبي په ۹ او ۲۲ مخونو کې ليکلی چې محمود دغه وخت کی پنځلس کلن و ، نو ليکوال د دغې جگړی د پيښيدو نيټه د عتبې د همدی وينا له مخې گڼلی او ليکلی دی .

يولک درهم. پنځوس پيلان او د سرحدي ښارونو ځنې سيمې او کلاگانې دوی ته ورکړي. د دغې وعدې په ضمانت کې يې خپل ځنې خپلوان سبکتگين سره يرغمل پرېښودل او خپله ستون شو ، کله چې ورسيد د وعدې خلاف يې د سبکتگين هغه صاحب منصبان چې د دغو سيمو او کلاگانو دتسليمولو لپاره ځان سره بيولي و بنديان کړل [1]. کله چې سبکتگين خبر شو له يوه لوی لښکر سره د جيپال پر لوری روان شو. په دې ترڅ کې يې د لغمان شاوخوا ډيرې سيمې ونيولې. جيپال هم د شمالې هند [2] د راجاگانو د عسکري قطعاتو په مرسته يو ډير لوی لښکر چې د ځينو په روايت يولک سپرواو پليو عسکروته رسيد ، راټول کړ او د سبکتگين مخې ته ورغی خو داځل هم ماتې سره مخامخ شو. سبکتگين د لغمان او پيښور ترمنځ سيمې ونيولې او هغوی ته يې د اسلام دين تبليغ کړ ، د دغې سيمې خلجې او افغان وگړي ده سره يو ځای شول او عسکري کې هم شامل شول [3].

سبکتگين او سامانيان

د غزنی پر تخت باندې د سبکتگين د کيناستو له پيل څخه ، د سامانيانو ځواک په کميدو شو او په پرله پسې ډول د سامانيانو د امپراطورۍ د لرې علاقو حاکمان د دولت په وړاندې پاڅيدل ، خو سبکتگين امير نوح ته درناوی درلود او هغه يې ځان څخه لوړ گڼه او

---

[1]- عتبي له ۲۱ – ۲۴ مخ پوري.

[2]- فرشته (۲۰ مخ) د اجمير راجا هم په دې ډله کې شميری ، حال دا چې اجمير هغه وخت نه وجوړ شوی.

[3]- عتبي ۲۱- ۲۲ مخونه.

د اشرارو په ځپلو کی يې هغه سره مرسته کوله . کله چې (فايق) او ابوعلي سيمجوري [۱] د امير نوح په وړاندی يو بل سره يو موټی شول ، امير نوح له سبکتګين څخه مرسته و غوښته ، نو هغه ډير ژر ور سره مرسته وکړه له پيچو مو څخه تير شو او د هرات پر لوري چې هلته شورشيان سره راټول شوی وو ورغی ، ويې ويل زه به په هغه شرط سولې ته غاړه کيږدم چې شورشيان ۵۱ ميليونه درهم د جګړی د تاوان په توګه امير نوح ته ورکړي ، له دغې سولی څخه لږ وروسته ابوعلی بيا سر غړاوی وکړ او ژمنه يې پښنو لاندې کړه ، چې سبکتګين د ۳۸۴ هـ د روژي په ۱۵ مه (د ۹۹۴ م په ۲۳ مه) [۲] هرات ته نژدې پر هغه يرغل وکړ ، خو ابو علی ډير په زړورتيا جګړه کوله خو د محمود د يرغل له کبله ماتې سره مخامخ شو او (ری) ته وتښتيد او فخرالدوله ته يې پنا يو وړه . بريمن پوځ هرات ته ننوت او هلته قدرشناس امير نوح سبکتګين ته (نصرالدين والدوله) لقب ورکړ او د بلخ حکومت يې هم ورته وسپاره او محمود ته يې سيف الدوله لقب ورکړ او د خراسانو [۳] . د پوځ مشريې مقرر کړ دا وخت محمود نيشاپور ته لاړ ، خو ابو علی او فايق دغه شار په زور وينو او محمود يې اړ ايست چې بيرته هرات ته لاړشي . سبکتګين د دغی غمجن خبر په اوريدو د طوس خواته روان شو او د ۳۸۵ هـ جمادي الثانی په ۲۰ مه (۹۹۰ جولای ۲۲ مه) يې له ابوعلی سره جګړه پيل کړه . سره له دی چې

---

[۱]- وليم هيګ (۱۲ مخ) په غلطۍ سره هغه ابو علی سونجور بللی دی .

[۲]- عتبي ، ۸۰ مخ . ګرديزی ۵۵ مخ . بيهقی ۲۳۵ مخ .

[۳]- و ګورئ البيرونی او کتاب تاريخ ملل قديم The chronology of the Acient Nations ۱۳۰ مخ .

ابوعلی په ډیر شدت جګړه کوله . خو د محمود د یو ډیر کلک یرغل له امله ماتې سره مخ شو . ابو علي او فایق دواړه له دغي بې نتیجې مجادلې څخه ستومانه شول او له امیر نوح څخه یې دسولې غوښتنه وکړه کله چې د دوی د سولې استازي بخارا ته ورسیدل امیر نوح و غوښتل د دوی تر منځ بی اتفاقی واچوي نو د فایق استازی یې بندي کړ او د ابو علی استازي یې پیروزینې لاندې وینو او خوشحاله یې بیرته رخصت کړ . فایق د مرستې لپاره ایلک خان ته ورغی او ابو علی په ۳۸۲ هـ (۹۹۲ م) کی بخارا ته راغی سبکتګین ته تسلیم او بندي شو [1] .

دا وخت فایق ایلک خان وهڅاو چې پر بخارا یرغل وکړی . امیر نوح د دغه خبر په اوریدو بیاله سبکتګین څخه مرسته وغو ښته ، هغه له خپل لښکر سره ورغی خو امیر د خپل وزیر عبدالله بن محمد بن عزیز په مشوره له دغی جګړی څخه تیر شو ، دا وخت سبکتګین له امیر نوح څخه مرور شو ،نو سبکتګین له ایلک خان سره د جګړی پرځای مجبوراً سوله وکړه د سامانیانو هغه ټولې سیمې چې د (قطوان) ختیز کې وې هغه یې ایلک خان ته ورپریښودې . محمود یې له (۲۰۰۰۰) پوځ سره بخارته ولیږ تر څو فاسد وزیر تبعید کړي . امیر نوح و ویرید . عبدالله یې وتښتاو ،دسبکتګین په نوم یې یو بل وزیر دهغه پر ځای وټاکه [2] . له دي څخه لږ وروسته ، ابولقاسم ، د ابو علی سیمجوری ورور په خراسان کی د سبکتګین او محمود له غیابت

---

[1] - عتبي ، له ۷۵ – ۱۰۱ مخونه – ابوعلی په ۳۷۸ هـ (۹۷۷ م) کی ومړ .
[2] - عتبی له ۹۸ – ۱۰۰ مخونه .

ځخه استفاده وکړه ، نیشاپوریې ونیو ،خو د محمود او د خپل تره (بغراجق)[1] په رارسیدو سره یې ډېر ژر سیمه پرېښوده .

د سبکتګین مړینه

وروسته بیا سبکتګین بیرته بلخ ته راستون شو چې داوخت یې یوه خور او ځنی خپلوان مړه شول . سبکتګین دغو غمجنو پیښو دومره وکړ او چې ناروغ شو[2] . نو د خپلې روغتیا د ښه کیدو لپاره یې غزنی ته د تلو نیت وکړ ، خو په لاره کې د بلخ شاوخواد (مادر وموی) په کلی کې د ۳۸۷ هـ د شعبان په میاشت یا (د ۹۹۷ م آګست)[3] کې ومړ .

سبکتګین په رعیت او عسکر وګران و ، هغوی سره یې په سختو او ستونزو کی تل برخه اخیسته د ده له ښې اداري ځخه ټول خوښ وو . سبکتګین چې مړ شو د (امیر عادل) لقب یې وګاټه او د القب ورته د مؤرخینو له خوا په یادګار پاتی شو . سبکتګین په سختیو کی صابر او د کلکی ارادی خاوند و او خیر رسونکی شخص و ، ځو ځو زامن یې درلودل چې حسن او حسین یې کوچنیتوب کی مړه شوی وو . او محمود ، اسمعیل ، نصر او یوسف ورځخه پاتې شول . سبکتګین په خپلو اولادو ډیر شفقت درلود او د هغوی تعلیم ته یې ډیره پاملرنه کړی وه . کله یې چې واک ترلاسه کړ خپل ورونه ، مور او خویندی یې

---

[1]- عتبی له ۱۰۲ ځخه تر ۱۰۳ مخونه .

[2]- عتبی له ۱۰۲ ځخه تر ۱۰۷ مخونه.

[3]- عتبی ۱۰۷ مخ ، ګردیزی ۵۸ مخ او طبقات ناصری ۷۵ مخ .

را وغوشتې او ټول يې په خوشحالی کی ورسره شريک کړل[1]. مناسبات يې له امير نوح سره د ستاينې وړ و. هغو مره چې د بخارا اشرافو امير نوح سره خيانت وکړ. هغو مره سبکتگين د هغو مخنيوی وکړ او آن له ترکستان څخه يې د تيريو مخ نيوله. سبکتگين يو لوی سياست پوه و او له فريغوني کورنۍ څخه (چې له سامانيانو سره يې د خپلوی اړيکې وې) د يوې شهزاده نجلی په واده کولو سره، خپل زوی محمود ته، خپل اقتدار لازيات کړ[2] او د ژوند په وروستيو کی دو مره څواکمن واکمن گرځيدلی و چې بهرنيو شهزادگانو له هغه سره د دوستۍ ډيره ليوالتيا لرله.

[1]- مجمع الانساب د ۲۲۹ پاڼی دويم مخ.
[2]- گرديزی، ۹۸ مخ او عتبی ۲۲۷ مخ.

څلورم څپرکی

د محمود د ژوند پیل

ابوالقاسم محمود [1] د سبکتگین مشر زوی [2] د ۳۲۱ هـ کال د محرم په لسمه شپه (د ۹۷۱ م د نومبر په دویمه شپه) وزیږید [3] موریې

---

[1] - طبقات ناصری د محمود شجره (۷۰ مخ کی) د مجدول د تاریخ له مخې په دی توگه لیکلی ده: محمود بن سبکتگین، بن جوق، بن قرایجکم، بن قرا ارسلان، بن قراملات، بن قرا نعمان، بن قبروز، بن سنجان، بن یزدگر د سامانیانو وروستی پاچاه. جوامع التواریخ (په ۲۰۴ پانه دویم مخ کی) محمود سامانیانو پوري تړي، خو دا خبره سمه نه ښکاري.

[2] - عتبی، ۱۱۴ مخ. (برگز) د فرشته ژباړل شوی د لومړی توک ۲۹ مخ کی په یوه تبصره کې د محمود په هکله بد رد ویلې دي هغه د سبکتگین حرامی زوی بولي. خو دا خبره دروغ ده ځکه چې ده هیڅ ډول ماخذ نه دی ښودلی. وگورئ (۱) نمبریادښت ۳۷ مخ.

[3] - طبقات ناصری، ۷۸ مخ. عوفی په ۲۵۲ پانه دویم کې چې له بیهقی څخه یې اقتباس کړی او ابن خلکان په دویم توک ۱۱۳ مخ کې او ابن الاثیر ۹ توک ۲۸۱ مخ کی د ۳۲۰ هـ کال د محرم لسمه (د ۹۷۰ د نومبر ۱۳) اوسبط ابن الجوزي د ۲۱۹ پانی دویم مخ کې چې له الصابی (ذیل) څخه یې اقتباس کړی د ۳۲۱ هـ د ذی الحجی ۱۴ مه (د ۹۷۲ م د سپتمبر ۲۲ مه) لیکلی ده خو داسی ښکاری چې دواړه د کاتبانو غلطی ده. مؤرخینو د محمود د زیږیدو نیټه ځینو فوق العاده پیښو سره تړلې ده بیلگی په توگه طبقات ناصري (۷۲ مخ کی) لیکلی چې د محمود زیږیدل د (ویهنه) د بتخانې له ړنگیدو سره برابر و او له هغه څخه لږ مخکی←

و زابلستان د يو نجيب شخص لور وه [1] . د محمود د ژوند له لومړيو کلونو څخه ډيرلږ معلومات په لاس کې دي . نو موږي دهغه وخت د مدرسو متداوله تعليمات لکه څرنگه چې د يوشرقي شهزاده سره ښايي ، له يوه لوی عالم (د قاضی ابوعلی حينيائيپلار) [2] څخه ولوستل او د دينياتو بيلابيلو څانگو کی يې پوره پوهه ترلاسه کړه [3] قرآن يې حفظ کړی و [4] او له شريعت او حديثو ـ

← سبکتگين خوب ليدلی و چې د هغه دکور له کتوی څخه يوه ونه شنه کيږی ډيره گرندی وده کوي او په ټوله نړۍ سيوری غوروي . په دې توگه سبکتگين له خپل نسل څخه يو لوی فاتح او جهان کشا پيش بينی کړ . خو بايد و ويل شي چې دا ډول وينا وی يواځی د سلطان محمود مؤرخينو پوری نه دی تړلي ، د سکندر زيږيدل يې هم همداسی پيښو سره تړلي و وگوری (حيات سکندر) د پلوتارک تاليف ، ۲ ټوک ، ۱۰۴ مخ .

[1] - سياست نامه ۱۰۸ مخ او گزيده ۳۹۵ مخ ، په همدې خاطر د محمود د دربار شاعرانو هغه (محمود زابلی) بللی دی . زابلستان د هلمند سيند او د خاشرود تر منځ د غزنی خوا وشا کې يوه سيمه وه . د فردوسي په هجويه کی محمود د يوې کنيزی (مينځی) زوی بلل شوی دی ، خو که رښتيا هم داسی وای ، نو د دربار شاعرانو به يې هغه (محمود زابلی) نه بللای . پروفيسر محمود خان شيراني په (اردو) نومې درې مياشتنی مجله کې خپلو يولړ مقالو کې (۱۹۲۱ – ۱۹۲۳) دغه هجو بالکل بی بنسته بولي او هغه له حقيقت څخه لرې گڼي .

[2] - بيهقی ، ۲۰۹ مه . امين احمد رازي در هفت اقليم ، ۱۰۰ پاڼه دويم مخ (برتش موزيم ، ضميمه فهرست اصل نمره ۲۴۰۹۲) ، يوځای کی په غلطه سره ابوبکر دسلطان محمود استاد ښودل شوی دی . (حينيا) د واسط او صاليق تر منځ يوه سيمه وه .

[3] - عتبی ، ۸ مخ .

[4] - بيهقی ، ۲۰۹ مخ او فرخی ۲۷ پاڼه ، لومړی مخ .

سره بلدو [۱].

د تعلیم له سیاسی اړخونو څخه هم بی برخی نه و. سبکتگین په خپله هغه ته د هیوادنیو چارو تر سره کول وروښودل او خپل د غه تبلیغات (ښودني) یې د (پند نامه) [۲] په نوم یوه رساله کې راوړی دي. محمود په اداري چاروکې هم ښه تجربه او پوخ لاس درلود ویل کیږی. کله چې سبکتگین د بست جګړی ته ولاړ نو اوه کلن محمود یې په خپل وکالت غزنې کی پریښود او بوعلی کرمانی د هغه وزیرو او څو کاله وروسته یې د (زمینداور) د ولایت چارې وروسپارلې [۳].

له دې پرته، محمود د خپل وخت ټولو جنګی فنونو کی پوره مهارت درلود او نامتو توري وهونکی و. په سانګی وهلو او ښښه ویشتو کی یې ساری نه و [۴]. او حربی تجربی یې له پلار سره په ګډه سفرونو او جګړو کی ترلاسه کړې وې. په داسی حال کې چې دی لا وړوکی هلک و، هغو لښکرو سره چې د غور د اشرارو د ټکولو په خاطر لږل شوی و، لوړ امتیاز وګاټه [۵]. په ۳۷۲ هـ (۹۸۲ - ۹۸۷ م) کی یې لغمان ته نژدې له جیپال سره په جګړه کی له خپل پلار سره یو ځای.

۱- حاجی خلیفه، دویم ټوک ۳۲۷ مخ، آن داسی هم ویل کیږی او ګومان کیږی چې د شریعت په هکله یې کوم کتاب هم لیکلی دی.

۲- د غه ټول متن په مجمع الانساب له ۲۲۲ پانی (دویم مخ) تر ۲۲۹ پانی لومړی مخ پوري ثبت دی. آثارالوزرا (۸۸ پانه لومړی مخ) هم پند نامې ته نغوته کړی ده.

۳- عوفی ۱۴۲ پانه لومړی مخ او ۳۹۱ پانی (دویم مخ) مجمع النساب ۲۲۲ پانه لومړی مخ.

۴- بیهقی ۱۲۳ - ۱۲۲ مخونه.

۵- آداب الملوک ۸۰ پانه لومړی مخ.

ډير مهم رول ادا کړ [۱].

په ۳۸۰ هـ (۹۹۰ - ۹۹۱ م) کی ځینو مفسدو خلکو د ځوی او پلار تر منځ تفرقه واچوله او محمود د غزنی په کلا کی بندی کړای شو . خو غلط فهمی ډير ژر له منځه لاړه وروسته له څو مياشتو له بندی خانی را خوشی شو او د پلار پيرزوينې يې په برخه شوی [۲] . څو کاله وروسته په ۳۸۴ هـ (۹۹۴ م) کې يې له خپل پلار سره د فايق او ابو علي سيمجوري په جګړه کې برخه واخيسته تکړ جګړه مار او لايق جنرال ورڅخه جوړ شوی و اوسبکتګين د ده د خدمتونو د ستاينې په خاطر ورته د سيف الدوله لقب او د خراسان د لښکر مشرتوب وباښه او د ابوعلی سيمجوری پر ځای يې وټاکه ، خو په نيشاپورکې له لږ ځنډ وروسته ابو علی سيمجوري او فايق د محمود د لښکرو په ضعيف کيدو پوه شول د ۳۸۵ هـ په ربيع الاول (د ۹۹۵ اپريل) کې يې ورباندې يرغل وروړ ، محمود د هغو په رارسيدو نيشاپور پريښود . له ښار څخه يې درې ميله لرې کيږدې ولګولې اود پلار مرستې ته په تمه شو ، خو ابو علی سيمجوری او فايق هلته هم ورباندې يرغل وکړ او ماته يې ورکړه او نيشاپور يې په هغو پيلانو ونيو چې هغه د

---

[۱]- تولو تاريخ ليکو نکو دغه حقيقت هير کری دی او د محمود معاصرو ليکوالو کی صرف دوو تنو په دې هکله نغوته کری ده : يو عنصری (۷۲ مخ) چې په خپله قصيده کې د سلطان په مدح ليکی .

ورا ز شجاعت ګويې بکودکي درغور

به پشت اسپ مبارز ببود پيش پدر

او بل ځای ابو مير بخاری چې محمود ته د (سيف الدوله) د لقب د ورکولو په مناسبت يې يوه تبريکيه قصيده جوړه کری وه او ويل يې و .

فالهند و الغور قد شابت شبعور هم

لمارا دم منک من باس و قد قشلوا

[۲]- مجمع الانساب ۲۴۵ پانه او ل مخ . او فصيحی ۳۰۳ پانه دويم مخ . همدا دوه کتابونه دي چې پورتنی حقيقت يې خرګنده کری دی . بيهقی په ۲۵۷ مخ کې او فرخی ۲۵ پانه لومړی مخ کی په غالب ګومان همدې پيښی ته نغوته کړې ده .

محمود ول. دا وخت سبکتگین مرستې ته راورسید د دښمن له پوځ سره د ۳۸۵ هـ د جمادی الثانی په ۲۰ مه (د ۹۹۵ م د جولای په ۲۲مه) ونښتل او له کلکې جګړې وروسته یې دښمن مات کړ. د ابوعلي زیات شمیر افسران یې ونیول او له هغو پیلانو سره چې دښمن له دوی څخه نیولي و مبدله شول [1]. دپلار او زوی ډیرې بریاوې د ځینو بخیلانو له خواد دسیسه کاري سبب ګرځیدی. د بیلګې په توګه عبدالله ابن محمد ابن عزیز د امیر نوح وزیر امیر نوح دې ته هڅاوه چې دوی ته ورکړل شوې سیمې بیرته ورڅخه واخلي خو امیر نوح له خپلو دغو ځواکمنو متحدینو څخه دغه ځمکې بیرته نه اخیستې [2]. همدغه وزیر یوبل وخت په ۳۸۲ هـ (۹۹۲ م) کې کله چې ایلک خان د بخارا خواته ولاړ د سبکتگین د خپګان وسایل برابر کړل. هماغه وچې سبکتگین محمود له شل زره پوځ سره د دغه وزیر د لرې کولو او د بل وزیر د ټاکلو لپاره بخارا ته ولیږ. خو دغه کار لکه څرنګه چې مخکې وویل شول تر سره شو. کله چې دی بخارا ته روان شو، د ابوعلي سیمجوری ورور ابوالقاسم ځان خراسان کې ټینګ کړ او نیشاپورېې ونیو، نو د آرتیا له مخې محمود خپل تره (بغراجق) سره یوځای د نیشاپور خواته روان شو. ابوالقاسم پرته.له جګړې څخه ښار پریښود، محمود د اغتشاشونو له غلي کولو وروسته خپل ټول ځواک خراسان کې ځای پر ځای کړ، خو لږ وروسته سبکتگین مړ شو او محمود له خپل ورور اسمعیل [3]. څخه د تاج او تخت د اخیستو په خاطر غزنی ته راستون شو.

---

[1]- عتبي له ۹۰ – ۹۱ مخونه.
[2]- عتبی ۸۳ مخ.
[3]- عتبی له ۱۰۲ – ۱۰۳ مخ پورې.

پنځم څپرکی

د واک پرسر شخړه

سبکتگین له بلخ څخه د غزني پر لور د سفر په لاره کې د ۳۸۷ هـ د شعبان (د ۹۹۷ م آگست) کې ومړ، خو د خپل مرگ څخه لږ مخکې يې خپل کوچنی زوی اسمعيل چې دالبتگين[1] د لور له گېډې څخه و، په بلخ او غزني کې خپل ځای ناستی وټاکه اوله اشرافو او نجباوو څخه يې هغه ته مؤکد او په وفاتينگ بيعت د هغه لپاره ترلاسه[2]. کړ او د خپلې کورنۍ او نورو خپلوانو سره پرستي يې هغه ته وسپارله[3]. اسمعيل بلخ ته ولاړ او د پاچاهی اعلان يې وکړ او امير عبدالحارث منصور بن نوح ساماني ته يې درناوی وکړ[4] او هغه خزانه يې چې د پلار په هلو ځلو راټوله شوی وه عسکروته بخشش کړه چې که چيری محمود سره جگړه[5]. پيښه شي هغوی به د ده ننگه وکړي، په دې خبره

---

[1] - گزيده، ۳۹۳ مخ، او مجمع الانساب ۲۲۹ پاڼه دويم مخ.

[2] - عتبی ۱۱۰ مخ.

[3] - عتبی ۱۱۰ مخ، بهقی د خپل کتاب ۳۰۲ مخ کې وايې چې سبکتگين د خپل ډير کوچنی زوی يوسف د سرپرستی په هکله محمود ته سپارښتنه کړی وه.

[4] - په برتش موزيم کې د شرق د مسکوکاتو فهرست، د دغو پيسو تدوين، دويم توک ۱۳۰ مخ.

[5] - عتبی ۱۱۴ مخ.

باندې پوهيدل چې آيا په کوم فکر سره سبکتگين اسمعيل تر محمد غوره گڼلی چې خپل ځای ناستی يې وټاکه ، ډېره ستونزمه ده . کيدای شي لامل يې دا وي چې اسمعيل الپتگين سره اړيکي لرلې ، يا دا چې د مړينې پروخت ورسره يوځای و [1] يا داچې غوښتل يې خپلو درې واړو ځوانو زامنو ته برخه ورکړي [2].

يا دا چې صرف د پلرنۍ مينې له کبله يې دا کار وکړ . په هر حال ، له دې انکار نشي کيدای چې سبکتگين په دې گومان و چې محمود (د ده ډير لايق او مشر زوی) به د غزنی حکومت اسمعيل ته ورکړي ، خپله سياسی غلطي ښکاره کړه . محمود له دغې فيصلې څخه خوښ نه و . غوښتل يې چې په خپله استحقاقاً پاچا او واکمن وي او اسمعيل به هم د پلار په ميراث کی برخمن وي . نو همدا چې د پلار له مړينې څخه خبر شو ، ابو الحسن حمولی يې د ډاډ گيرنې له يوليک سره يوځای اسمعيل ته ولیږ او دايې هم ورته ويلی و چې مشر ورور ته په درناوي او دمحمود حقوقو او د وروري د مينې په لرلو سره غزني هغه ته وسپاری ، نو د بلخ يا خراسان ولايت به ورته ورکړي ، دايې هم زيات کړی و چې که چيری ريښتيا هم اسمعيل عسکری لياقت ، تجربه او په کارونو کی کفايت لرلای نو محمود به هيڅکله د پلار له وصيت څخه سرغړونه نه وه کړی ، خو اسمعيل د هغه وړانديزونه مانه،د دغی پيښې له امله د جوزجانان حکمران او د محمود خسر عبدالحارث

---

[1]- عتبی ۱۱۴ مخ.

[2]- سبکتگين د خراسان د لښکرو مشرتوب محمود ته او د بست ولايت يې نصرته ورکړی و او د خپل وصيت سره سم يې د غزنی او بلخ ولايتونه اسمعيل ته ورکړی وو.

فریغوني [۱] ډیره هڅه وکړه چې دواړه وروڼه سره پخلا شي او یو بل سره خبرې وکړي خو اسمعیل د دغه منځګري له مقام څخه شکمن شو خبروته یې غوږ ونه نیو ، نو محمود اړ شو چې غزنی ته ور روان شي او د توری په زور خپل مقصد ترلاسه کړي ، خو هرات کې یې بیا د سولې له لاري اقدام وکړ اسمعیل بیا هم انکار وکړ [۲].

داخل محمود د جګړې تیاري ونیوله د بست حکمران ابو المظفر نصر چې د ده ورور ، خپل تره بغراجوق چې د هرات او فوشنج حاکم و ځان سره یو ځای کړل [۳]. او د ده خسر ابو الحارث فریغونی هم له خپل ټول قوت سره د ده مرستې ته ورغی نو په دومره ځواک سره محمود د غزنی پر لوری روان شو ، اسمعیل هم د غزنې د ساتلو لپاره له بلخ څخه روان شو ، مخکې له دې چې جګړه ونښلي بیا هم محمود د سولې لپاره وروستی هلی ځلي وکړې خو اسمعیل دهغه غوښتنې اوعذرونه د ده د ضعف علامه ګڼله او هغه یې نه منلی [۴] نو ځکه محمود د منازعې د حل لاره توري ته وسپارله چې دا د پاچاهانو وروستی دلیل وي او خپل لښکر یې د اسمعیل مخې ته ورولیږل [۵]. دواړه لښکر په قوت کې سره برابرو خود خپلو قوماندانانو لیاقت کې یې فرق درلود . دیوه پوځ په سرکې یو داسی نوی ځلمی ولاړ و چې په جګړه کې بی تجربی و او زیات وخت یې له فضلا و او ادیبانو سره په خبرو کې تیر

۱- د فریغونیانو لنډه شرح په (ج) ښنبلونه کی ولولئ.

۲- عتبی له ۱۱۴ مخ څخه تر ۱۱۲ مخ پوري.

۳- عتبی ۱۱۲۵ مخ.

۴- د دغه بحث په هکله د الفنستون وینا چې تاج او تخت ته یې محمود غیر مستحق ګڼلی د (له) په ښنبلونه کی وګورئ.

۵- عنصری په ۷۲ مخ کی لیکی چې اسمعیل ۲۰۰ پیلان د جګړې ډګر ته راوستی و.

شوی و او دبل پوځ په سرکی یو د پوخ عمر باتجربه سړی ولاړو چې د سړی سینې جرات یې درلود او ډیری سخت یرغلونه . د ترکمنانو یو موټی زور ، او د ضغیفو هندوانو لښکر یې ټول په یو شان مات او په ګونډو کړی وو . دا وو د دواړو د لښکر فرق ، دواړه لښکر د ۳۸۸ هـ کال د ربیع الاول په میاشت[۱] . (د ۹۹۸ مارچ) کې د غزنې په دښته کې یوبل سره مخامخ شول . دورځې لخوا اسمعیل ټینګ و خو د شپې له خوا یې دهغې حملې له امله چې په خپله محمود وکړه ماتې وخوړه او وتښتید او محمود په دې سوبې سره د غزنې د تخت خاوند شو . اسمعیل د غزنې کلاته پنا یووړه ، کله چې پوه شو چې د غزنې ټولې سیمې محمود نیولې دي او دده کلابندی ډیر دوام نه کوی نو تسلیم شو او محمود ور سره وعده وکړه چې له هغه سره به په ډیر مهربانی چلند وکړی[۲] . د اسمعیل پاچاهی اوه میاشتې وه[۳] .اسمعیل هسې په نوم نظر بند و . په حقیقت کې هر څه یې چې غوښتل چایې مخه نه نیوله ،خود ۳۸۹ هـ کال په وروستیو (۹۹۹ م) کې د محمود اعتماد

---

[۱] - دغه نیټه له دې حقیقت څخه ترلاسه شوه چې د اسمعیل حکومت فقط اوه میاشتې دوام کړی و .

[۲] - عتیبی ، ۱۱۸ مخ ، سرولیهم هیګ ۱۱مخ کې په غلطه وایې چې اسمعیل د خپلو خاصو نجباو له خوا مغلوب شو .

[۳] - ابن الاثیر نهم ټوک ۹۲ مخ ، راورټی د طبقات ناصري په ژباړه کې په ۵۱ مخ ، ۲ نوټ او ده ۷۵ مخ ۲ نوټ کې په غلطه وایې چې اسمعیل په ۳۸۹ هـ (۹۹۹ م) کې خلع شو .اسمعیل یو حلیم الطبع ، ادیب او شاعر سړی و ، په عربی او پارسی ژبه څو کوچنۍ رسالې لري اوښه دینداره و اوویل کیږی چې د خپل کم وخت حکومت په دوران کی یې د راشدینو خلفا وو په پیروي په خپله د جمعې دلمونځونو امامت کاو . وګورئ ابن فندق ۳۲ پاڼه دویم مخ ، ابن الاثیر ۹ ټوک ۹۲۰ مخ او طبقات الشافیه د السپکیتالیف څلورم ټوک ۱۴ مخ .

برخلاف يې، دهغه د وژلو وسايل چمتو کړل ، نوشتگين د دغې دسيسې مشرو، کله چې محمود په دغې دسيسې خبر شو (نو شتگين کاج) يې سياست ته ورساو [1]

او اسمعيل يې له غزنې څخه امير ابو الحارث ته وليږه او هلته يې جوزجانانو کې تبعيد کړ او پاتې عمر يې هلته په آرامۍ سره تير کړ [2].

---

[1]- عتبي په ۱۳۱ مخ کې ليکي چې دغه دسيه د ۳۸۹ هـ کال په جمادي الاول کې يعنې هغه وخت چې محمود په عبدالملک بن نوح برې و موند طرح شوې وه . د دغې دسيسې د کشف څرنگوالې عتبې په ۱۳۲ مخ کې ليکي : يوه ورځ محمود له اسمعيل او نوشتگين کاج سره يو ځاى د (مرو رود) خواته ښکار کولوته تلل يو ناڅاته يې په لاره کې نوشتگين ته پام شو چې توره يې را ايستلې ده او اسمعيل ته په تشو پس سره گوري او دهغه اشارې ته انتظار باسي چې محمود له منځه يوسي ، خو لکه چې د اسمعيل زړه کې وگرځيدل چې محمود د نوشتگين په چل او مکر پوهيدلى دى . نو ځان يې بې خبره ونيو او ځان يې هيڅ پوه نه کړ . کيداى شي ددي سازش اصلي هڅوونکى امير ابوالحارث وي چې هغه وخت يې له محمود سره مناسبات خراب شوي و.

[2]- عتبې ۱۳۲ مخ . خو صفيحي (۳۰۹ پانه لومړى مخ) کې په غلطه وايې چې اسمعيل کانجر کلا (چې نن ورځ تلواره ورته وايې) ته بوتلل شو.

دویمه برخه

د سلطان محمود جګړې

شپږم څپرکی

په مرکزي اسيا کې جګړې

الف : سامانيانو سره د محمود اړيکې

د غزنې له نيولو څخه وروسته محمود بلخ ته ولاړ او له امير ابوالحارث منصور سره يې چې د امير نوح ځای ناستی و،په ډير درناوی چلند وکړ[1] امير هم په اسمعيل باندی دده دبرياليتوب مبارکي ورکړه هغه يې د بلخ ، هرات ، ترمز ، بست او نورو سيمو د حکمران په توګه و پيژاند خو له دې امله چې خراسان يې لاد مخه د بخارا يو نامتو عسکری قوماندان (بيګو زون بيګ)[2] ته سپارلی و ،

---

[1]- د سامانيانو د مقدماتي تاريخ لنډه شرح د همدی کتاب (هـ) نښلونه کی و ګورئ .

[2]- (کرنيل ميلسين) د افغانستان تاريخ په نامه د خپل ليکل شوی کتاب په ۵۷ مخ کې وايي چې امير نوح توزان بيګ د غزنی په حکومت مقرر کړ . حال دا چې دا خبره بالکل ناسمه ده ، خو هغه لامل چې د محمود پر ځای د (بيګتوزون) د مقررولو سبب شو هغه داسی و د ۳۸۷ هـ په رجب مياشت (د ۹۹۷ جولای مياشت) کی د امير نوح د مړينی له امله عبدالله بن محمود ، بن عزيز د امير پخواني وزير له محمود ←

خپل خپگان يې وښود . محمود ابوالحسن حمولي بخاراته د امير حضور ته ولېږ چې خراسان له بيگتو زون څخه واخلي او ده ته يې وسپاري ، خو امير خپل پخوانی حکم لغو نه کړ.

له دی کبله چې محمود په سولې سره د خراسان د ترلاسه کولو مايوس شو نو اراده يې وکړه چې خراسان د تورې په زور ونيسي .

د نيشاپور په لورې روان شو . بيگتو زون ښار پرېښود ، مرسته يې وغوښته ، امير شخصاً په خپله د هغه مرستې ته ورغی ، (سرخس) ته نژدې يې کېږدی ولگولی داخل محمود نيشاپور پرته له جگړی څخه پرېښود [1] او ـ

← څخه د غچ اخيستو ډېره ښه موقع ومونده (ابو منصور اسيفجانی) يې و هڅاو چې هغه سره کاشغرته ولاړ شي ايلک خان په بخارا باندې يرغل کولو ته و هڅوی او د بخارا له نيولو وروسته د خراسان د لښکر قوماندانې چې هغه وخت د محمود په لاس کی وه له ايلک خان څخه واخلي . ايلک خان د هغوی له غوښتنې سره سم بخارا ته ولاړ . لاکن په سمر قند کی يې د عبدالله او ابو منصور د بندی کولو حکم ورکړ او فايق يې د ۳۰۰۰ عسکرو په مشری د مقدالجيش په توگه بخارا ته ولېږ. ابوالحارث منصورد امير نوح زوی اروت چې بخارا پرېږدي له آمو سيند څخه تيرشو او فايق بخارا ونيوله . خود سامانيانو له پريشانې څخه دومره اغيز من شو چې د ښار څو سبين زيرې يې امير ته ولېږل او له هغه څخه يې هيله وکړه چې بيرته راشي . امير دهغه خبره باندی اعتماد وکړ بخارا ته راغی . خو ويې ليدل چې فايق او بيگتو زون سره ښه نه دي نو ده له دغو دواړو څخه يو هم نشو اذيت کولای ، ځکه يې د خراسان د لښکرو قوماندانی بيگتو زون ته ورکړه او دواړه يې يو بل څخه جلا کړ ل. دا وخت محمود له اسمعيل سره په جگړه و .

[1] - عتبی په ۱۲۴ مخ کی وايي : محمود ځکه په شاولاړ چې له دې څخه ويريده چې هغه د سامانيانو د اقتدار زيان رسوونکی ونه گڼل شي او خلک ونه وايي چې د سامانيانو اقتدار او واک د محمود له خوا له منځه يو وړل شو .

(مرو رود [1] ته په شاوړلاړ . بیگتو زون یو ځل بیا نیشاپور ونیو او د (سرخس) په لوري د امیر لښکر و سره د یو ځای کیدو په خاطر روان شو ، خو دا وخت فایق او بیگتو زون دواړه په امیر بدگمانه شول فکر یې وکړ چې امیر به په محمود مهربان او هغه سره به یې لاس یو کړي وي نو د هغه د بې وسلې کولو لپاره یې لاره جوړه کړه [2] . کله چې امیر له یو ښکار ځخه پیرته راستنید (د ۳۸۹ هـ د صفری ۱۲ - د ۹۹۹ د فبروری ۱۲ مه) او بیگتوزون په لاره کی ورسره مخامخ شو او د یوې مهمې مسئلې په هکله د خبرو په بهانهې خپلې خیمې ته بوت او بندی یې کړ . فایق او بیگتوزون د امیر نوح کشر ورور (ابوالفرس عبدالملک) د باچاهای پرتخت کیناو [3]. محمود د بندي کړای شوی امیر په پلوي او د فایق او بیگتوزون د ټکولو په خاطر د سرخس خواته روان شو ، کله چې (مرو) ته ورسید هغوی وتشتیدل محمود (مرو) کی کیږ دی ولگولی او په هغوی پسې شو،خو دا وخت د جگړې له پیل ځخه مخکی سوله وشوه ، دهغی له مخی په هرات ، بلخ او نورو سیمو د محمود پاچاهي تائید او بیگتوزون د خراسان د لښکر و قوماندان شو ، په دې توگه محمود دخپل هغه هدف ځخه چې مقصد یې د خراسان نیول و اود همغه مقصد لپاره وسله وال شوی و ناکام شو ، خو وایې چې له دغې سولې ځخه دومره خوښ و چې

---

[1]- مرو رود په هغه ځای کی چې مرغاب سیند له غرونو ځخه هوارې ته وځی پروت و.

[2]- بیهقی په ۸۰۴ مخ کی وایې : فایق او بیگتوزون ویریدل چې ابوالحارث هغوی د محمود په لاس ورنه کړی ، لکه څرنگه چې د هغه پلار امیر نوح (ابو علی سیمجوری) د سبکتگین په لاس روکړی و .

[3]- گردیزی ، ۲۰ مخ . بیهقی ۸۰۴ مخ .

۲۰۰۰ دیناره یې د شکرانې په توګه خوارانو ته خیرات ورکړ [۱]. له بلې خوا د دغې سولې عمر ډیر لنډ و، په دې معنی چې (دارا بن قابوس) چې د دغې سولې پلوي نه و یو شمیر د امیر طرفداران یې و هڅول چې د محمود د پوځ هغې برخې پاندې یرغل وکړي چې د نصرله فرمان لاندې وه ، د سفر لوازم یې لوټ کړل چې د غې خبرې محمود ته د جګړې کولو اړتیا ورپېښه کړه [۲]. نو یو ناڅاپه راستون شو او د جګړې تیاری یې ونیوله خپل ورور نصر یې له لس زرو سپرو عسکرو او دیرشو پیلانو سره ښۍ خواته او څنې اعتباری صاحب منصبان یې دولس زرو سپرو عسکرو سره او څلویښتو پیلانو سره کیڼې خواته او په خپله له لس زرو سپرو او او یا پیلانو سره د پوځ سرکې جګړې ته چمتو او (مرو) ته نژدې د ۳۸۹ هـ د جمادی الاول په ۲۷ مه (د ۹۹۹ د مې په ۱۲ مه) نیته جګړه پیل شوه ، محمود بریالی شو ، عبدالملک بخارا ته وتښتید ، زرګونه کسان یې و وژل شول او ۲۵۰۰ اسیر شول [۳]. ابوالقاسم کوهستان ته او بیګتوزون جرجان ته وتښتید . محمود (طوس) دابوالحارث (ارسلان جاذب) حکم لاندې پرېښود [۴] او امر یې وکړ چې بیګتوزون تعقیب اوله خراسان څخه دې وایستل شي بیګتوزون څارونکي او تعقیب کوونکی تیر ایستل ، خراسان کی یې

---

[۱]- ګردیزي ۲۰ مخ . بیهقی ۸۰۵ مخ . خو دا خبره نه ده ذکر شوی چې محمود ولی له دغی سولې څخه چې ظاهراً داډ ورکوونکی نه وه خوښ و ؟

[۲]- عتبی ۱۲۲-۱۲۷ مخونه . بیهقی ۸۰۵ مخ .

[۳]- تجارب دریم ټوک ۳۴۲ -۳۴۳ مخونه خلیفه ته د سلطان له لیکونو څخه .

[۴]- (رینولدز) په ۳۲۲ کی ارسلان جاذب یو ملتانی نامتو او پیژندل شوی سړی لیکلی او را ورتی هم د طبقات ناصري د ژباړې د ۳۲۱ مخ په ۷ تبصره کې له ده څخه پیروي کړی ده .

هڅې وکړې چې د محمود پر ضد یو پاڅون پیل کړي خو ناکام پاتې شو نو له سیند څخه روغ رمټ پورې وت د (غز) [۱]. د دښتې له لارې څخه بخاراته ولاړ.

محمود وروسته له دې څخه په (ابوالقاسم سیمجوری) پسې شو چې په کوهستان کې یې نوي ځواکونه برابر ول، ارسلان جاذب یې د هغه په وړاندې ور ولیږه په نتیجه کې ابوالقاسم مغلوب او (طبس) ته وتښتید [۲].

په دې توگه محمود په خراسان واک وموند او خپل ورور نصر یې د دغه ولایت د لښکر قوماندان وټاکه او په خپله بلخ ته روان شو چې هلته په بخارا کې تیریدونکې پیښې وڅاري. له دې ځای څخه یې د خپلې سوبې او د عبدالملک د ماتې راپور عباسی خلیفه القادر باالله ته ولیږ. خلیفه هغه د ټولو فتح شویو ملکونو د حاکم په توگه ومانه او د یمین الدوله او امین الملته لقبونه یې ورکړل. د ۳۸۹ هـ ذیحجه (د ۹۹۹ م نومبر [۳].

په همدې ضمن کې امیر عبدالملک د خراسان د بیرته نیولو په خاطر د محمود په ضد لوی ترتیبات نیول خو د ۳۸۹ هـ په شعبان (د ۹۹۹ م اگست – جولای) کې د فایق په مړینې سره چې د امیر یو ډیرلایق [۴] جنرال و دهغه فعالیت ځند سره مخامخ شو. لږ وروسته په ۳۸۹ هـ ذیعقده (۹۹۹ اکتوبر) ایلک خان بخارا ونیوله او عبدالملک

۱- عتبی ۱۳۱مخ.
۲- عتبی ۱۳۱ مخ.
۳- عتبی ۱۳۳ – ۱۳۴ مخونه. گردیزی ۲۲ -۲۳ مخونه.
۴- عتبی ۱۳۴ مخ، بیهقی ۸۰۹ مخ.

يې د هغه د کورنۍ ټولو غړو سره يو ځای ونيو او د سامانيانو سلسلې ته يې د پای ټکی کيښود . خو د امير نوح يو زوی چې (ابو ابراهيم اسمعيل المنتصر) نوميده د ايلک خان له بندی توب څخه وتښتيد او د خپلو نيکونو د تخت د بيرته نيولو لپاره يې ډير ژر مجاهده پيل کړه . خوارزم ته ولاړ هلته هغه مخور چې لا اوس هم سامانيانو ته وفادارول ور سره يو ځای شول . منتصر پر بخارا باندی يوه بې نتيجه حمله وکړه او بيا د نيشاپور خواته ولاړ او نصرته يې د ۳۹۱ هـ د ربيع الاول په ۲۸ مه (د ۱۰۰۱ م د فبروری په ۲۰ مه) ماتې ورکړه او هرات ته يې په عقب نيشنی مجبور کړ [1].

خو محمود ډير ژر د خپل ورور مرستې ته ورغی منتصر يې جرجان ته په تښتيدو اړ ايست . د ۳۹۱ هـ په شوال (د ۱۰۰۱ م سپتمبر) کې منتصر بيرته خراسان ته راغی او نصر بيرته نيشاپور پريښود او له محمود څخه يې مرسته وغوښته . محمود (ابوسعيد التونتاش) د هغه مرستې ته ور وليږه ، نصر هغه سره يو ځای مخ په نيشاپور ورغی منتصر ته يې ماتې ورکړه ، منتصر بيا جرجان ته وتښتيد خو لږ وروسته بيرته راوګرځيد سرخس يې ونيو . دا ځل نصر هغه ته سرخس ته نژدې ماتې ورکړه د هغه زيات شمير صاحب منصبان چې په هغو کې ابولاقاسم سيمجوری هم و ونيول او ټول يې غزنی ته راوليږل [2] .

---

[1] - عتبی ۱۳۷ مخ . ګرديزی داهم وايې وروسته له دې جګړې څخه (هندوبچه) د منتصرلاس ته ورغی .

[2] - عتبی ۱۴۱ مخ .

منتصر بیا د بخت د آزمایلو لپاره ماورالنهرته راغی ، خو هیڅ یې هم ونشو کولای بیرته مروې ته ولاړ او د مروې حاکم هغه (آبی ورد) ته چې د (غز) دښتې سیره ده وشاړه . کله چې منتصر تول لوړي تړلي ولیدل او خپلې تولی هلی ځلی یې ناکامې شوي له محمود څخه یې مرسته وغوښته . محمود دهرات والي د هغه مرستې ته ورولیږ ، خو منتصر دغی مرستې ته انتظار نه شو ، بیا مخ په بخارا روان شو او د ۳۹۴ په شعبان (د ۱۰۰۴ م جون) کې یې له ایلک خان سره جگړه پیل کړه ، ماتې یې وخوړه خراسان ته راغی له سارا څخه راتیرشو او (پل زاغوال) ته راغی [1] .

سلطان د منتصر له دغې اور گډې څخه او د هغو اخلال اچونکو فعالیتونو څخه چې د نوی تسخیر شوی سیمو امنیت ته یې گواښ متوجه کاو او د خراسان په هکله د هغه د پلانونو له امله په غوسه شو . د (فریغون بن محمد) په قوماندانی یولوی لښکر یې هغه پسی ولیږه ، منتصر جرجان ته وتښتید ، (نصر) ، (ارسلان جاذب) او (طغان جق) د سرخس حاکم ورپسی شول ، منتصر جرجان کی له چا څخه مرسته ترلاسه نشوه کړای (نسا) ته راغی او یو ځل بیا یې په بخارا یرغل وکړ خو ناکام شو . وروسته یې د غز په دښته کې د دغې دښتې د کوچیانو د مشر (ابن بهیج) کیږدۍ ته پنا یو وړه . د ۳۹۵ هـ په ربیع الاول (د ۱۰۰۴ م دسمبر) [2] کی د دغې سیمې دسیمه ایز مشر

---

[1]- عتبی ۱۴۲ مخ . یاقوت په دویم توک ۹۰۷ مخ کی لیکی : (زاغول) یو کوچنی ښار و چې د (مرو رود) په سیمه کی و او (پل زاغول) هرو مرود همدغی سیمی شاوا خوا چیری و .

[2]- عتبی ۱۴۸ مخ . خو گردیزی ۲۵ مخ کی د ربیع الثانی میاشت لیکلی ده .

(عبدالله ماهروی نبدار) په لمسون او هڅو ابن بهیج هغه ووژاه په دې توګه د سامانیانو د سلسلې د وروستي توپان پاڅوونکي عملیات پای ته ورسیدل، خو نو موړی نظر هغه استقامت او هلو ځلوته چې درلودی یې دیوشه برخلیک ور و .

کله چې محمود د دغه بد بخت شهزاده له وژلو خبر شو ابو عبدالله او ابن بهیج یې دواړه د دغه لوی جرم په سزا اعدام کړل [1] .

ب : محمود او د ترکستان خانان

مخکې وویل شول، کله چې محمود خراسان ونیو ، ورپسې ایلک خان بخارا ونیوله اود سامانیانو سلسله یې پای ته ورسوله [2]. دغو دوو پاچاهانو یو بل ته دوستانه پیغامونه لیږل او د آموسیند یې تر منځ پوله وټاکله . محمود د دوستۍ د ټینګولو په خاطر دایلک خان

---

[1]- د دغې پیښې تفصیل د عتبي په کتاب کې په ۱۳۵ – ۱۴۸ مخونو کې او د ګردیزي په ۲۳ -۲۵ مخونو کې وګورئ .

[2]- دغه خانان اسلامي مؤرخینو (افراسیابي ترکان) او ننني لیکوالو (قره خانیان) بللي دي . دهغو د تاریخ پیل او د لرغونو وختونو ژوند ښکاره نه دی . عتبي ، ګردیزي او بیهقي پرته له ځینو نغوتو ، له هغوی څخه تقریباً صرف نظر کړی دی . په ابین اثیر کې هم دهغوی شرح ناځرګندة ده . د معاصرو فضلاوو ډیرکم شمیر چې د هغو دتاریخ په تشکیل کې یې هڅې کړې دي شته . (سرهو ورته) په (د آسیایې شاهي انجمن مجله ۱۹۹۸ مخ (۴۲۷ – ۵۰۲) کې او میجر راورتي د طبقات ناصري ۹۰۰ – ۹۰۲ مخونه کې غلطې ویناوې کړې دي . همدرنګه وګورئ (د منځنیو پیړیو تتبعات) Medieval Researches کتاب ، لومړی توک ۲۵۱ – ۲۷۳ مخونه چې بریت (شنایدر) تالیف کړې دی ، وګورئ تاریخ رشیدی ۲۲۸ – ۲۸۸ او ۳۲۱ – ۳۲۳ مخونه او (زامبور) ۲۰۲ – ۲۰۷ مخونه . خو بارتولد د دغو خانانو د نااندریز تاریخ د ځینو اړخونو په هکله یو عالمانه بحث کړی دي .

کورته ریباران ولیږل او دهغه لور یې وغوښته او هغه هم ومنله [1]. او سلطان د ۳۹۰ هـ کال په محرم (د ۹۹۹ م په دسمبر) کی (ابو الطیب سهل بن محمد سلیمان السلوکی) شافعی مذهبه لوی عالم د سرخس له حاکم (طغان جق) [3]. سره یوځای د خپل استازي په توګه (ازګند) ته ولیږل او هلته د واده لوی مراسم تر سره شول او دهمدی کال [4]. په منځ کی یې ناوي خراسان ته راوړله.

ایلک خان سره جګړه

خوددغې خپلوي صمیمانه اړیکی ډیر ژر وشلیدې. داځکه چې ایلک خان ډیرې مودې راهیسی خراسان ته سترګې نیولې وي او د داسی فرصت په تمه و چې هغه ونیسی [5]. نو کله چې سلطان په ۳۹۲ هـ (۱۰۰۵ – ۱۰۰۲ م) کی ملتان ته لښکرې وایستې، ایلک خان د خپل پوځ دوه فرقې، یوه یې د خپل ورور (جغرتګین) [7]. په مشری د بلخ او بله فرقه یې د خپل یو خپلوان (سباشتګین) په مشری د خراسان د نیولو لپاره ولیږلې. جغرتګین بلخ او سباشتګین هرات

---

[1]- نوموړی هماغه (مهد چکل) دی چې ځینو نکلونو کی یې نوم راغلی دی.

[2]- جمال القرشی (بارتولد lexrs) ۳۹ پاڼه، لومړی مخ.

[3]- عتبی ۱۹۲ مخ. په ۵۱۸ ګڼه سکه باندې چې په د (لین پول) د دوهم ټوک ۲۱۸ مخ کی د (د برتش په موزیم کې د مسکوکاتو په مجموعه کی) ذکر شوی د ی، دغه نوم د (طغان جوق) بڼه لیکل شوی دی.

[4]- عتبی ۱۹۲ -۱۹۳ مخونه.

[5]- عوفی د ۳۵۷ پاڼې دویم مخ.

[7]- عتبی دغه نوم (جعفرتګین) لیکلی دی.

ونیول [١] . په دی توگه ټول خراسان د ایلک خان له واک لاندی راغی . محمود د ملتان په لوري له تګ څخه مخکې خپلو صاحب منصبانو ته د همداسې یوه احتمالي یرغل په هکله لازم هدایات ورکړی وو چې دهغو له مخې ارسلان جاذب خپل ځواکونه په غزنی ځای پرځای کړی وو او وزیر (ابوالعباس فضل بن احمد) ټولو هغو لارو کې چې له پنجشیر څخه تر بامیانو پوری تیري شوي وي او پایتخت سره تړلې وې خپل عسکر ځای پر ځای کړی وو . کله چې سلطان له دغې پیښې څخه خبر شو ، د ملتان او شاوخوا سیمو د نیولو کار یې خپلو صاحب منصبانو ته پریښود [٢] . ډیر په بیړه غزنی ته راستون شو ، د خلجیانو د بیگار ډیرلوی لښکر سره له هندوکش څخه تیر او بلخ ته ورسید [٣] . چغرتگین ښار پریښود ترمذته وتښتید . سلطان ارسلان جاذب ته امر وکړ چې له لس زره لښکر سره یو ځای په (سباشتگین) پسې ورو وځی ، سباشتگین هم د ارسلان جاذب په رارسیدو بخارا ته وتښتید ، خو په لاره کی د مرغاب د سیند د اوبو د ډیروالی له کبله مروې ته وروگرځید ، له دې امله چې د (غز) دښته چې دده او بخارا تر منځ پرته وه ، ډیره سوځنده گرمی لرله [٤] . بیرته ستون شو سرخس ته راغی ، دلته

[١] - بیهقی دخپل کتاب په ٢٨٨ مخ کې لیکلی چې هغه بازار چې د (بازار عاشقان) په نوم د محمود خاص حکم له مخې جوړ شوی و ، په همدې وخت کې وسوځول شو .
[٢] - ابن اثیر نهم ټوک ١٣٣ مخ او عنصری ٨٠ مخ لیکی چې محمود په لاره کې له خند پرته ځان غزنی ته ورساو .
[٣] - په غالب گومان همدا وخت (آنند پال ، د هند و شاهیه کورنی یوپاچاته د خدمت عرض وکړ . وگورئ (بیرونی) دوهم ټوک ١٣ مخ .
[٤] - عتبی ٢١٥ مخ . له دې څخه ښکاري چې دغه پیښه د ٣٩٢ هـ په وروستیو کې (١٠٠٢ جولای – اگست) کی شوی وه .

د غز د قبیلی مشر محسن بن طارق غوښتل د سپاشتگین لاره بنده کړي، سباشتگین جگړه ورسره وکړه او محسن بن طارق ته یې ماتې ورکړه . غوښتل یې له قابوس څخه د مرستی د اخیستو لپاره جرجان ته ولاړ شي خو له مرستی یې هیله وشلیده (نسا) ته ولاړ ، خپل وسایل او اسباب یې هلته پرېښودل ، د دښتی له لاري (مروې) ته ولاړ . سلطان د اعرابو مشر (ابو عبدالله محمد بن ابراهیم الطائی) هغه ځایته پسی ورولیږ . ده هلته سباشتگین محاصره کړ کلکه ماته یې ورکړه د هغه ورور او ۷۰۰ عسکر یې ورڅخه ونیول ، خو په خپله سباشتگین ژوندی وتښتید بخاراته ولاړ [1]. همدا وخت ایلک خان ، چغرتگین له دولس زرو عسکرو سره د سباشتگین د ملاتړ په خاطر او پر بلخ باندې د یرغل په موخه راولیږل ، خو سلطان محمود د هغو مخه ونه نیوله پرېې ښودل چې بلخ ونیسی . خو وروسته چې سباشتگین ماته وخوړه بخاراته وتښتید ، نو سلطان محمود بیرته بلخ ته پاملرنه واړوله او چغرتگین پس ورغی ، ښارته په رسیدو سره چغرتگین و تښتید په دې توگه د ۳۹۷ هـ کال په لومړیو (۱۰۰۲ م په دسمبر – اکتوبر) کې ټول خراسان له دښمن څخه پاک شو [2]. خو بیا هم ایلک خان دخراسان د نیولو له نیت څخه ونه گرځید او د یوې جگړې لپاره یې تیاري نیوله خپل یو خپلوان (قدرخان) [3]. یې له یو لوی لښکر سره

[1]- عتبی ۲۱۲ مخ. گردیزی ۲۸ مخ.
[2]- عتبی ۲۱۲ – ۲۱۷ همدارنگه وگورئ مجمع الانساب ۳۲ پاڼه لومړی مخ .
[3]- عتبی (قدر خان) په ساکن دال ، گردیزی (یوسف قدر خان) ، جامع التواریخ (قطورخان) او گزیده (قیدو خان) لیکلی دی حال دا چې د هغه اصلی نوم (یوسف قدر خان) د دال په کسر سره دی. (قدر) یوه ترکي کلمه ده او یو صفت دی ←

چې شمير يې پنځوس زرو ته رسيد [۱] مرستي ته وغوښت . بياله آمو څخه راتير . سلطان هم د خلجيانو . افغانانو . کردانو . ترکمنانو . غز او هندوانو له يوه ګډ لښکر سره مخې ته ور ووت دکتر [۲] په ډګر کې چې له بلخ څخه دولس ميله لرې دی . تم شو او د لښکر صفوف يې داسې برابر کړل چې (التونتاش) يې ښې خواته . ارسلان جاذب يې کينې خوا نصر او د جوزجان حاکم ابو نصر فريغوني يې له ابو عبدالله محمد الطايي سره د لښکر منځ کې وټاکل او د لښکر مخې ته يې پنځه سوه پيلان کړل. مقابل لوري کې ايلک خان د ښې خوا قوماندانې قدرخان ته . د کينې خوا قوماندانې جغرتګين ته او خپله په مرکز کې شو او دواړه لښکرو د ۳۹۸ هـ د ربيع الثاني په ۲۲مه ـ

← چې معنی يې (تر ټولو مطلق العنان سلطان) دی . نو بايد له عربې (قدر) سره يې فرق وشي . فرخي همدا خبره د ۲۲۰ پاڼې لومړی مخ کې ويلې .

بجاه و منزلت و قدر در جهان بوده است

بهر شماره قدرخان از و فزون تر بود

نديده خان چو قدر خان زمين ترکستان

درين سخن نه همانا که کس بود بد گمان

[۱]- عتبي ۲۱۷ مخ . لاکن ګرديزي دغه شميره څلويښت زره ښودلې دی .

[۲]- ګرديزي ۲۹ مخ . فرخي په دغه جګړه کې ځو ځو ځايه د (کتر) د نوم يادونه کړې ده مثلاً د ۱۲۸ پاڼې لومړی مخ کې وايي .

آنچه او کرد بترکستان با لشکر خان

شاه کرده است بدان لشکر در دشت کتر

(د ۱۰۰۸ م د جنورۍ په ۵ مه)[1] جګړه پیل کړه. ایلک خان ډېره په زړورتیا جګړه کوله د مرئیانو په یو کوچني پنځه سوه کسیزه ډله یې د محمود د لښکر په منځ داسې یرغل راوړ چې د هغه لښکر یې وارخطايي سره مخامخ کړ، دا وخت محمود د خدای(ج) په مرسته د خپل لښکر روحیه اوچته کړه . یعنې دجګړې له ډګر څخه ووت یوې غونډۍ ته وخوت. په سجده پرېوت،د الله دربار ته یې د برۍ دعا و کړه. بیرته په پوره ډاډ پاڅید او په نویو روحیاتو سره یې د ایلک خان د لښکر و منځ ته ځان ورساو په هغه ځای کې چې د ده لښکر مات شوی و هلته یې پیاوړی یرغل وکړ.

د ده د لښکر نورو قوماندانو هم همداسې وکړل او دښمن ته یې ډېره کلکه ماتې ورکړه . پیلانو دوی سره ډېره برخه واخیسته . ویل کیږي چې یوه پیل دایلک خان د لښکر بیرقچي (علم بردار) په خپل خرطوم هواته پورته او پرځمکه یې وویشت او وهړ. نورو پیلانو د دښمن سپاره د آسونو له شا څخه راغورځول او پښولاندې یې کول، د دغې پېښې په لیدو سره دایلک خان لښکرو ویرید او په تښتیدلو یې پیل وکړ. ډېر شمیر یې ونیول شول او یو شمیر له آمو څخه په تیریدو په اوبو کې ډوب شول،د محمود لښکر ته بې شمیره غنیمت ورپه برخه

---

[1]- ګردیزی (۶۹ مخ) . عوفي (۳۵۷ پاڼه دوهم مخ) . خوعتبی ۲۱۹ مخ کې او ابن اثیر د نهم ټوک ۱۳۵ مخ کې او مجمع الانساب د ۲۳۲ پاڼې دوریم مخ کې دانیټه ۳۹۷ هـ لیکلې ده . په (الفی) د ۳۷۳ پاڼې لومړي مخ کې د دغې جګړې د پېښېدو نیټه د ۳۹۷ هـ (۱۰۰۷ م آګست) یعنې په اوړي کې ښودل شوې ده . څو کرښې وروسته دا کیسه چې سلطان ایلک خان په ژمي کې تعقیب کړ د مسخره (ولچک) له کیسې سره یوځای بیان شوې ده .

شو. د ژمي سره سره سلطان د دشمن لښکر تعقيب کړ [1] خو دا وخت د ملتان (سخپال) کې د اړ دوړ خبر راغی نو ډير ژر غزنی ته راوګرځيد [2] ايلک خان هم خپل هيواد ته ستون شو دخپل له لاسه وتي شهرت د بيرته ګټلو لپاره يې هلې ځلې پيل کړي او د قصدار [3] حاکم سره يې يوه پټه ژمنه وکړه او ډير زيار يې وايست چې خپل ورور احمد طغان خان او قدر خان له سلطان سره په جګړه کې ځان سره يو موټی کړي.

غالباً دايلک خان موخه دا وه چې په غين حال کې د قصدار حاکم د محمود په وړاندې پاځوي او بيا خپله پر خراسان يرغل وکړي. خو ناکام پاتې شو. دا ځکه چې قدر خان د هغه خبره ونه منله طغان خان هم نه يوازې دا چې د ايلک خان خبره ونه منله بلکې يو سفير يې محمود ته وليږه تر څو هغه سره دوستانه اړيکې ټينګې کړي [4].

ايلک له دغې پيښې څخه دومره په غوسه شوی چې په ۴۰۱ هـ (۱۰۱۰ م) کې د خپل ورور ملک باندې يرغل و کړ خو له (اوزګند) څخه وړاندې لاړنه، د هغې درنې واورې له امله چې يو ناڅاپه و وريده شاته تګ ته اړ وت. د راتلونکی کال په پسرلی (د ۱۰۱۱ م مارچ) کې يې بيا لښکر برابر کړ خو په غالب ګومان چې د دواړو مفاهمه او

[1]- فرشته په ۲۵ او ۲۲ مخونو کې (غالباً د بيهقی د يمينی د تاريخ له مخی) د کلک ژمي او د مسخره (ولچک) نکل چې سلطان يې له تعقيب کولوڅخه د ډې کولو ته هڅاو، ليکلی ده.

[2]- عتبی ۲۲۳ مخ.

[3]- ابن اثير نهم ټوک ۱۵۹ مخ. غالباً د غرجستان حاکم شاه محمود شار هم په پټه ايلک خان سره يوځای شوی. وګورئ عتبی ۲۲۵ مخ.

[4]- عتبی په ۲۲۲ مخ کې وايي چې د ۴۰۰ هـ کال (۱۰۰۹ م اکست) په پيل کی د طغان خان له خوايو سفير غزنی ته راغی.

موافقه وشوه او جگړه پيښه نه شوه . ويل کيږي چې دوی خپله لانجه سلطان ته وړاندې کړه او محمود د دوی ترمنځ روغه وکړه [۱].

قدر خان سره د سلطان اړيکې

ايلک خان په ۴۰۳ هـ (۱۰۱۲ - ۱۰۱۳ م) کې ومړ [۲] او د ده ورور احمد طغاخان دهغه پرځای پر تخت کيناست . ده له محمود سره د دوستۍ اړيکې درلودې .

په ۴۰۸ هـ (۱۰۱۷ - ۱۰۱۸ م) [۳] کې د احمد طغاخان له مړينې وروسته د ده ورور ابو منصور ارسلا خان چې په (اصم) باندې مشهورو . په تخت کيناست او خپله يوه لوريې مسعود د محمود زوی ته ورکړه [۴]. او کله چې په ۴۱۴ هـ (۱۰۲۳ م) _

---

[۱] - عتبی ۲۴۸ - ۲۵۰ . ابن اثير نهم ټوک ۱۵۲ مخ .

[۲] - عتبی ۲۹۱ مخ . سرهرورتها د ۱۸۹۸ م کال چاپ د آسيائی شاهي انجمن مجلې په ۴۸۰ مخ کې د (ساچو) له خوا تاليف شوی د خوارزم تاريخ **Geschichte Von Khwarezm** د کتاب دويم ټوک ۱۲ - ۱۴ مخ په استناد ليکي چې ايلک خان تر ۴۰۷ هـ (۱۰۱۲ - ۱۰۱۷ م) پورې ژوندی و ، داځکه چې بيهقی د خپل کتاب په ۸۴۴ مخ کې ديوه بل ايلک خان نوم هم اخيستی دی چې په همدې کال د ماروا النهر د ځينو سيمو حاکم و حال دا چې ايلک خان لقب ونه نوم . د بيلگې په توگه بيهقی (۲۲۱ مخ) د سلطان مسعود له خولې په ۴۲۲ هـ (۱۰۳۵ ع) کې د (علی تگين) زوی سفير ته داسې وايې . (زمونږ ورور ايلک خان څرنگه دی ؟) اوله دغه ايلک څخه منظور د علی تگين زوی دی .

[۳] - ابن ثير ،نهم ټوک ۳۱ مخ .

[۴] - عتبی ۳۹۳ او ۳۹۴ مخونه . ابن اثير (نهم ټوک ۱۲۰ - ۲۱۱ مخونه) گډوډ او مبهم بيان لري وايې چې . قدر خان او ارسلان خان په ←

کی ومړ . د ده دوه تنه خپلوان یو د کاشغر حاکم قدرخان او بل د علی تگین بخارائی [2] ورور طغاخان د ده د تخت او تاج د نیولو لپاره یو بل سره اخته شول تر څو چې په پای کې طغاخان بریالی او د مرحوم ارسلاخان پایتخت (بلاساغون) [3] یې ونیو.

محمود له دغې لانجې څخه په خبرېدو سره د ۴۱۵ هـ کال په منځ (د ۱۰۲۴ م په دسمبر) [4] کی بلخ ته راغی چې د ماورالنهر پېښې وڅېړي. کله چې د طغاخان له سوبې خبر شو او د دواړه ورونو (علی تگین) او (طغاخان) له راتلونکی ورځ په ورځ زیاتیدونکی واک څخه چې یوه یې بخارا او بل یې بلاساغون نیولی و په اندیښنه کی شو څکه

← ۴۱۰ هـ (۱۰۱۹ - ۱۰۲۰ م) کی په خراسان یرغل وکړ، خو بلخ ته نژدی یې د سلطان له لورې ماتې وخوړه. حال دا چې محمود په ۴۱۰ کې په هندوستان کی و. وگورئ بارتولد ۲۸۰ مخ.

[1]- بیهقی په ۲۵۵ مخ کی کاږي: سومنات ته د محمود له تگ څخه مخکی (یعنی په ۴۱۴ هـ کی چې غالباً د ارسلان خان د مړینې له کال سره برابر دی) د خراسان خاني اړ دوړ سره مخامخ وه.

[2]- په مجمع الانساب (۲۳۲ پانه دویم مخ) کی لیکل شوی دی چې علی تگین د قدرخان د پلار دور ورځوی و، یعنی د بغراخان د تره زوی و. وگورئ بار تولد ۲۸۰ – ۲۸۲ او ۲۸۴ ۲۸۵ مخونه.

[3]- بلاساغون د کائن ختیځ ته د غرض البلد ۴۳ درجو او صفر د قیقو او دشمال طول البلد ۷۳ درجو او ۴۰ دقیقو کی د (کراگتی) پورته خواته په مغلستان کې د (اولي اته) شمال مشرق ته د (چو) دسیند د یوې څانگی (کراگتی) څخه پورته واقع و. وگورئ د رشیدي تاریخ ۳۷۱ مخ تبصره او بارتولد ۵۱۴ مخ.

[4]- عتبی ۲۴۷ – ۲۵۰ مخونه او ۲۹۱ – ۲۹۴ مخونه او بیهقی ۹۸ او ۳۴۸ مخونو او ۴۱۷ او ۴۱۸ مخونو او ۲۵۵ مخونو کی څو څو ځایه مبهمی اشارې همدغې پېښې ته کړې دي.

دوی دواړو خراسان ته گوابښ پیښولای شو. نو تصمیم یې ونیو چې د دغو دواړو له یو موتې کیدو څخه مخکې دواړه له منځه یوسی. د دې کار لپاره هیڅ بهانه هم په کار نه وه داځکه چې د ماورالنهر خلکو علی تگین له ظلم څخه سلطان ته شکایتونه کړی وو. نوله دې مله سلطان ظاهراً د علی تگین د ربټلو لپاره او په اصل کی د دواړو ورونو له منځه وړلو لپاره ملاوتړله [1]. ډیر ژر یې لازم چمتو والی ونیوبیړۍ یې چمتو کړی [2] (دلته یوه کرښه په بشپړه توگه نه لوستل کیږی) خپل پوځونه یې له سیند څخه پورې ایستل او د علی تگین د ځای پر لورې مخ په سمرقند ورغی. په لاره کې التونتاش د خوارزم شاه او ځنی سیمه ایز قومی مشران هم ورسره یو ځای شول او لوی پوځ جوړ شو سمرقند ته نژدې یې اردوگاه جوړه کړه د لشکر مخه کی یې ۵۰۰ جنگی پیلان کړل، خو علی تگین پرته له جگړی څخه، سمرقند پریښود او د تښتید. سلطان خپل خزانه دار (سبکاتگین) ورپسی ولیږ، علی تگین په لاس ورنغی خو دهغه د کورنۍ غړی چې هغوی

---

[1]- گردیزی ۸۱ مخ، خو په روضه (۷۷۷ مخ) کی لیکل شوی چې علی تگین دری لپاره چې ځان ته (دلوی خان) پرتم او ویاړ وگتهی، قدرخان باندی یرغل وکړ او قدرخان محمود په ماورالنهر باندی یرغل کولو ته و هڅاو او ورته اویې ویل که چیری علی تگین ته وخت په لاس ورشی نوخراسان ته به لوی گوابښ پیښ کړی، همدا لامل وچې سلطان محمود سمرقند ته ولاړ او هلته یې قدر خان ښه هر کلی وکړ، ابن اثیر دا برخه ناڅرگنده پریښی ده.

[2]- گردزی په ۸۱ مخ کې ددغه پله جوړول داسی بیانوی: بیړۍ یې د خرمارونو په لویو لویو پاڼو چې په اوښانو یې له سیستان څخه راوړې وې و پیچلی او په اوسپنیزو زنځیرونو چې په هغو باندې د غوا خام چرم گنډل شوی و کلک کړل. او د بیړیو دننه یې د عساکرو لپاره بوس واچول. د فرخی په وینا (۲۲ پاڼه دویم مخ) دغه پل په یوه اونۍ کې جوړ او چمتو شو.

هم علي تگين پسی تښتیدل په لاره کې لاس ته ورغلل . بلکا تگين دوی سمرقند ته راوستل او سلطان د هغوی د مقام او منزلت په خاطر هغوی سره ډیر په درناوی چلند وکړ [1] .

له وروسته کاشغری قدرخان سمرقند ته راغی چې له محمود سره دوستانه یو والی رامنځ ته کړي . دواړو پاچاهانو د ۴۱۲ هـ د صفري په ۲۸ مه (د ۱۰۲۵ م د اپریل په ۲۹ مه) [2] د پنج شنبی په ورځ په ډیرو اوچتو مراسمو یو بل سره لیده کاته وکړل [3] . او د دوستي د مزي د ټینگولو په خاطر سلطان خپله لور (زینب) د قدرخان زوی یغان تگين ته چې وروسته بیا په بغراخان [4] مشهور شو . کوژده کړه او قدخان خپله یوه لور شهزاده محمد [5] ته ورکړه. وروسته له دې څخه سلطان غزنې ته راستون شو سمرقندیې قدرخان ته پریښود. له وروسته بیا علي تگين راپیدا شو، قدرخان ته یې ماتې ورکړه او سمرقند یې ورڅخه ونیو ، قدرخان یغان تگين د مرستې غوښتو لپاره محمود ته

---

[1] - گردیزی ۸۴- ۸۵ مخونه . فرخی د ۲۲ پاڼی دویم مخ . فرشته ۳۲ مخ کی په غلط ډول وایې چې خپله علي تگين ونیول شو او هندوستان کې بندي شو.

[2] - دغه نیټه البیرونی په خپل بی ساري تاریخ (غزة الزیجات) کی په دویمه پاڼه لومړی مخ کی چې تر اوسه نه وڅرگند لیکلی دی . خو بیهقی لیکلی چې دغه لیدنه کتنه په نوروزکی د ۴۱۲ هـ کال د محرم په پیښمه نیټه (مارچ ۱۰۲۵ م) کی وشوه وگوری بیهقی ۲۴۲ ، ۶۲۲ ، ۷۰۸ مخونه .

[3] - د طبقات ناصری په ۱۱۲ مخ کی لیکل شوی دی چې په همدي وخت کی قدرخان له محمود څخه د (سلجوق) زوی او دهغه پلویان خراسان ته تبعید کړي .

[4] - بهقی ۲۳۰ مخ . بارتولد ۲۷۴ اومه تبصره .

[5] - بیهقی ۲۳۰ مخ او ۲۳۱ مخ . گردیزی (۸۳ او ۸۴ مخونو) کی د دغی لیدنې کتنې او دسوغاتونو د راکړی ورکړي مفصله شرح لیکلی ده . وگورئ بل اثر ، بار تولد ۲۸۳ مخ .

ولیږه . خو هغه نا امید بیرته راستون شو ځکه چې دا وخت محمود د سومنات خواته تصمیم نیولی و [۱] . کله چې سلطان بیرته په ۴۱۷ هـ (۱۰۲۲ م) کی له سومنات څخه راستون شو . ابوبکر حصیری یې له یولوی پوځ سره د قدرخان مرستې ته ولیږ . علیتگین بیا ماتی وخوړه او سوله یې ومنله [۲] . قدر خان سلطان محمود سره سوله ایزې اړیکی ټینګې کړی ترڅو چې په ۴۲۳ هـ (۱۰۳۲ م) کی و مړ [۳] . دا وخت د محمود شهرت ټول ختیځ کی خپور شوی و او په ۴۱۸ هـ (۱۰۲۲ م) کې د قتا[۵] د حاکم قتاخان [۶] او ـ [۴]

---

[۱] - بیهقی ۹۸ او ۷۵۵ مخونه .

[۲] - بیهقی ۷۵۵ . فرخی د ۱۲۸ پاڼی دویم مخ کی د دغې پیښی په اړه ناڅرنګنده نغوته کړی خو نورو کتابونو څه نه دی لیکلی .

[۳] - بیهقی ۲۵ مخ . ابن اثیر . نهم ټوک ۲۹۰ مخ . د دغی پیښی پوره شرح په بار تولد (۲۷۹-۲۸۵) مخونو کی وګورئ .

[۴] -ګردیزی ۸۷ مخ .

[۵] - البیرونی د ۹۲ پاڼی لومړی مخ کې دخپل (قانون المسعودی ۹ په کتاب کی لیکی چې (قتا) د چین شمال مغرب کې د ۲۹ درجو او ۴۰ دقیقو عرض البلد (کیدای شی دا غلط وي ځکه اصلاً دا شمال ته په ۳۹ درجو او ۴۰ دقیقو کی پروت دی) او د مشرق د طول البلد ۱۱۳ درجو او ۴۰ دقیقو (د نن ورځی شرقی طول البلد ۸۸ درجی او ۵۰ دقیقی) کی واقع و د (جهان نامه) ۲۰۵ پاڼی لومړی مخ سره سم (قتا) چې خطاهم لوستل کیږی ، یو شار و چې په (ماچین) یا لوی چین کې و . قتا په غالب ګومان همدا د نن ورځی . (کوچا) دی چې د شمال ۴۱ درجو او ۴۲ دقیقو په عرض او د مشرق په ۸۲ درجو او ۵۵ دقیقو په طول کی پروت دی . وګورئ سرهند (Serindia) کتاب ۱۲۳۸ مخ .

[۶] - ګردیزی ۸۵ مخ کې قیاخان لیکلی دی ،خو په قانون المسعودي کی مولف البیرونی په ۹۲ پاڼه لومړی مخ کې (قتاخان) لیکلی دي .

د (قچو)[۱] . د حاكم ايغورخان[۲] له خوا ورته سفيران راوليږل شول او له محمود سره د دوستي د ټينګولو غوښتونكي شول خو له دي امله چې دغه خانان مسلمان نه وو ، نو سلطان د هغوی غوښتنې ونه منلی[۳] .

ج :- مامونيان او دخوارزم او جرجانيه سوبه

مامونيان يا جرجانيه[۴] حكمرانان اصلاً سامانيانو باج وركوونكي و چې اسلامي مورخينو تر ۳۸۲ هـ (۹۹۲ م)[۵] پوري هيڅ ځای د هغوی نوم نه دی اخيستی،خو په دغه سنه كې ليكل شوی چې

۱- البيروني په (قانون المسعودي) كی په ۲۹ پانه دويم مخ كې دغه سيمه د شمال په ۴۲ درجو او صفر دقيقو په عرض كی او د مشرق په ۱۱۱ درجو او ۲۰ دقيقو په طول كی ليكی چې د نن ورځی ۸۵ درجې او ۴۵ دقيقی مشرق طول البلد كيږي . دی وايې چې د (حسابحكت) په نوم هم يادېده . (قوچو) د يو يې ګوري (توپان) تركانو پايتخت و چې د دغه ښار كنډوالې اوس هم په (قره خوجو) د شمال په ۴۲ درجو د ۵۲ دقيقو په عرض او د مشرق په ۸۹ درجو او ۳۰ دقيقو په طول كی ليدل كيږي . و ګورئ د هند لرغونپېژندنه Indian antiquary لومړی ټوک ۱۷- ۱۹ مخونه او سرهند Serindia د (سرآرل ستين) تاليف . دريم ټوک ۳۵۹ مخ .

۲-ګرديزي يې ۸۷ مخ كی (بورغا خان) او (لوغارخان) تلفظ كوي . مګر البيروني (قانون المسعودي) كی د ۹۲ پانی دويم مخ كې هغه (ايغورخان) بولي چې په غالب ګومان د (خان يو يې ګورها) دی . د عرفي په وينا (پرتش موزيم ، داصلی فهرست ۲۲۷۲ نمره ، ۲۲ پانه كی (ايغور) او (قنا) دواړه د چين ولايتونه شمېرل شوی او (ايغور) د غزو تركمانانو ديوې قبيلی نوم و .

۳-ګرديزی ۸۷ مخ .

۴-(ګرګانج) د پارسي پخوانی تلفظ او (اورګنج) يې ننني تلفظ .

۵- عتبی ۷۷ مخ . ګرديزی ۵۳ مخ . مرزا محمد په چهار مقاله غروضي كی په ۲۴۱ مخ كی دغه نيټه په غلطه ۳۸۰ هـ (۹۹۰ م) ليكلی ده .

د جرجانیه حاکم مامون بن محمد بن علی امیر نوح بن منصور سامانی ته له بخارا څخه د هغه د تښتیدو پروخت کمک کړی و . او په ابو عبدالله خوارزم شاه یې چې ابو علي سیمجوری ته یې خیانت کړی و په ۳۸۵ هـ (۹۹۵ م) کی یرغل کړی او هغه یې تکولی واو بیایې اسیر کړ او د خوارزم سلطنت یې خپلی واکمنی پوري تړلی و [1] . مامون په ۳۸۷ هـ (۹۹۷ م) کی و وژل شو او د ده زوی ابوالحسن علی یې پرځای کیناست او د محمود له خور (کاکلجی) سره یې واده وشو [2] ابوالحسن هم په ۳۹۹ هـ (۱۰۰۸ م) [3] . کې مړشو ، او دهغه ورور ابوالعباس مامون چې یو ۲۵ کلن ځوان و د هغه پرځای پر تخت کیناست او دخپل ورور کونډه [4] (کاکلجې) یې نکاح کړه او محمودته یې ډیر درناوی کاوه آن دا چې کله چې خلیفه القادر بالله ده ته د عین الدوله و زین الملته لقب ورکړ،ده د محمود په درناوي هغه لقب نه ښکاره کاو (څکه چې د غه لقب پرته د محمود له لاس لرلوده ته ورکړل شوی و) [5] .خو دغو ښواړیکو ډیر دوام پیدا نه کړ . سلطان له ابوالعباس څخه هیله وکړه چې خطبه د ده په نوم ولولې او د خپل رئیس په توګه یې وپیژني . ابوالعباس په دی هکله د خپلو صاحب منصبانو په ګډون د مشوري یو مجلس جوړ کړ . خو هغو په ګده د

---

[1] - عتبی ۷۸ ، ۹۴او ۹۲ مخونه .

[2] - بیهقی ۸۳۸ مخ .

[3] - وګورئ (و) ضمیمه د کتاب په پای کې .

[4] - ګردیزی ۷۳ مخ . بیهقی ۸۳۸ مخ . راورتی د طبقات ناصری د ژباړې په ۱۲۰ مخ کې په پنځه تبصره کې په غلطه ابوالعباس د محمود اوښی (د میرمنې ورور) معرفی کوي .

[5] - بیهقی ۸۳۸ مخ

بهرنیانو له تابعیت څخه انکار وکړ ، کله چې لښکر خبر شو نو په پاڅون یې پیل وکړ ،خو د ډیرو زیاتو سرو زرو په ورکولو بیرته آرام شول . دغه د لنډې مودې کراري وروسته په یو توپان بدله شوه ، ابوالعباس د لښکر له وضع او د محمود له احتمالي حملې څخه په ویره کې شو نو له مجبورتیه یې د ترکستان [1] خانانو سره د یووالي طرح جوړه کړه .

کله چې د محمود جاسوسانو له دغو پټو خبرو هغه ته خبر ورکړ ، نو له یو سل زریز پوځ سره چې پنځه زره جنګي پیلان [2] یې لرل بلخ ته راغی او خوارزم یې ګواښ لاندې ونیو . د ترکستان خانانو مداخله وکړه له سلطان څخه یې د بیرته ستنیدو هیله وکړه . سلطان و ویل که چیرې ابوالعیاس دهغه سلطه او اقتدار ومني نو بیرته به ستون شي ، نو ابوالعباس تسلیمي ته اړشو او امریې وکړ چې په (نسا) او (فراوه) ایالتونه کې دې خطبه د محمود په نوم ولوستل شي . د غې خبرې سلطان خوښ کړ او بیرته غزنی ته راستون شو [3] .د خوارزم لښکر ، په تیره بیا هغو پوځونو چې د الپتګین بخارائي [4] تر مشرې لاندې یې (هزار اسپ) کې اقامت درلود ،سلطان ته د ابو العباس اطاعت ، هیواد ته سپکاوي وګاڼه،د پایتخت خواته را روان شول،یو شمیر وژنې یې وکړې او په پاي کې د ۴۰۷ هـ شوال په پنځمه (د ۱۰۱۷ م د مارچ په

---

[1] - بیهقی ۸۴۰ – ۸۴۲ مخونه .

[2] - بیهقی ۸۴۲ مخ .

[3] - بیهقی ۸۴۲ مخ .

[4] - بیهقی . ګردیزی او ابن اثیر . خو عتبی دغه نوم (نیالستګین) بولي او ځینو ځایونو کې د (نیالتګین) په بڼه هم راغلی دی .

۱۷ مه ، [1] يې ابوالعباس مامون هم قتل کړ او بلواختمه شوه . وروسته يې د هغه له زامنو څخه يو ۱۷ کلن زوی په تخت کنياو . خو د پاچا قاتل او د بلواکوونکی پوځ مشر الپتگين د ټولو چارو اصلي واک په لاس کی لاره او څلور مياشتی يې خوارزم اړ دوړ سره مخامخ کړی و .

کله چې محمود د خپلی خور د خاوند له ظالمانه وژلو څخه خبرشو نو د پاچاد قاتلانو د ټکولو لپاره يې په خوارزم د يرغل نيت وکړ [2] خو تر هرڅه د مخه يې وپتبيله چې خپله خور روغه رمته راستنه کړي نو د ترکستان خانان يې په بی طرفی قانع کړل [3] بيا يې ديو لوی لښکر په مشر توب د بلخ پر لوری حرکت وکړ .

د قاتل گوند د سولې وړانديز وکړ . خو محمود دومره درانه شرايط کيښودل چې دغه گوند د هغو له منلو ناتوان و نو د دفاع تر تيبات يې ونيول او دپنځوس زره په شمير يې يو پوځ راټول کړ [4] . سلطان د سيحيو په واسطه د آمو له لاري تر مذته واوښت او ځان يې خوارزم ته ورساوه بيا د خوارزم پايتخت (جرجانيه) يا (گرگانج) په لور روان شو . په نومړی مقابله کی يې لښکر ته ډير زيات زيان ور ورسيد د لښکر مخکښي ساتونکی چې د ابو عبدالله محمود الطايي تر مشری لاندی وو او د سارا شاوخوا کی يې کيږدی لگولي وي . کله يې چې د سهار لمونځونه کول . د (خمارتاش) يرغل لاندې راغلل او مغلوب

---

[1] - بيهقی ۸۴۸ مخ . گرديزی ۷۳ مخ .

[2] - آثار الوزرا د ۹۵ پاڼی له دويم مخ د ۱۰۱ پاڼی تر دويم مخ پوري او په همدغه کتاب کې د (مقامات ابونصر مشکانی) د کتاب يوه اوږده برخه اقتباس شوی ده .

[3] - بيهقی ۸۴۹ او ۸۵۰ مخونه .

[4] - بيهقی ۸۵ مخ . گرديزی ۷۳ مخ . آثار الوزرا د ۹۵ پاڼی دويم مخ څخه د ۱۰۱ پاڼی تر دويم مخ پوري .

شول،خو دغه ماتې په خپله د سلطان ساتونکو بیرته جبران کړه . داسې چې خمارتاش يې تعقيب او بيايې ونيو [۱].

په بله ورځ په خپله الپتگين د يو لوی لښکر په مشری د سلطان د لاري د بندولو په خاطر راغی ، دواړه لښکر د ۴۰۸ هـ د صفرې په پنځمه (د ۱۰۱۷ م د جولای په دريمه) [۲] سره مخامخ شول ډيره بده جگړه ونښته . خوارزم میان ښه جنگيدل خو په پای کې ماتې سره مخامخ شول سره تیت او پرک شول نوريې مقاومت ونشو کولای او سلطان په سوبې سره جرجانيه ته ننوت [۳].

ځوان امير د مامون د کورنی يو شمير نورو غړو سره يو ځای بندي شو [۴]. او د ابوالعباس د قتل کسات واخيستل شو . الپتگين د پاچا له نورو قاتلينو سره يوځای ونيول شول[۵] ځينی د قمچينو او د لاس او پښو په پرى کولو و وژل شول ځنی په دارو ځړول شول او ځنی نور د پيلانو پښو لاندی شول او جسدونه يې په کوڅو وگرځول شول او په پای کی د مرحوم امير قبر ته نژدی په دار وځړول شول [۶]. وروسته له دغې پيښی سلطان د خوارزم او جرجانيه د حکومت په مشری التونتاش وټاکه او د (خوارزم شاه) لقب يې ورکړل او ارسلان جاذب

۱- بيهقی ۸۵۰ مخ. گرديزی ۷۳ مخ ، آثارالورزا د ۱۰۰ پاني لومړی مخ.

۲- گرديزی ۷۴ مخ.

۳- عتبی ۳۰۱ - ۳۰۲ مخونه . بيهقی ۸۵۰ - ۸۵۱ مخونه ، آثار الوزرا د ۱۰۰ پاني دويم مخ.

۴- فرخي د خپل ديوان د ۳۵ پاني دويم مخ کې وايې چې د مامون کورنی د (اوک ، او (طاق) کلا او (سپهبد) يا (اسپهبد) ته تبعيد شوله.

۵- عتبی ۳۰۳ مخ ، بيهقی ۸۵۱-۸۵۲ مخونه او گرديزی ۷۴ مخ

۶- عتبی ۳۰۳ مخ ، بيهقی ۸۵۱-۸۵۲ مخونه او گرديزی ۷۴ مخ.

يې دهغه مرستيال کړ .په خپله بيرته غزني ته راغی . لږ وروسته بيا د شهيد ابوالعياس خسر ابواسحق د خوارزم د بيرته ترلاسه کولو په خاطر يو لښکر برابر کړ او له پرديو سره په جګړه شو خو ناکام پاتی شو او وتښتيد . وروسته دغې پيښې ارسلان جاذب او التونتاش د درنو سزاګانو او قتلونو په واسطه د خلکو د مقاومت روح له منځه يووړ او خوارزم دسلطان د امپراطورۍ يوه له امن څخه ډکه سيمه شوه[1].

د : - د غرشستان نيول

کله چې سلطان د ۳۸۹ هـ په جمادی الاول (د ۹۹۹ م په مې) کې په (مرو) کې عبدالملک سامانی ته ماتې ورکړه . خراسان يې ونيو . د يمينی کتاب مولف ابونصر محمد اعتبی يې غرشستان ته وليږ[2]. چې د هغه ځای له حاکم ابونصر محمد ابن اسد الشار[3]. څخه سلطان محمود

---

[1]- بيهقی ۸۵۲ – ۸۵۳ مخونه .

[2]- دي سيمی ته غرجستان او غرجشار هم ويل شوی . (غرج) د هغه قوم په ژبه غره ته ويل کيږی او (شار) د غرجستان د حاکم لقب و . يعنی په عمومی ډول عرجستان د ښارونو دغرونو په معنی را تلای شي . غرجستان د ننني پادغيس په ختيځ کې په بر مرغاب کی پروت دی . و ګورئی د لوستر ينج کتاب ۴۱۵ مخ) ځينو پوهانو لکه (.د هربيلوت) (د مقدسي ، ترجمه (رانکينګ) ۴۱ مخ ، تبصره)) او راورتی (د طبقات ناصری ژباړه ، نومونو فهرست ۱۸۹ مخ) غرشستان له ننني ګرجستان يا جورجيا سره چې ققفاز کی ده غلط کړی دی .

[3]- د (شار) کلمه د عتبی (۲۵۱ مخ) په وينا د ښاغلی ، مقتدر او مشر په معنی ده . داسلام و لومړی توک دايرة المعارف (۲۴۳ مخ) له مخی (شار) لرغونی پاړشي له (خششريه) څخه اخيستل شوی ده . لومړنی شاری چې په تاريخونو کی يې نوم راغلی دی ابو نصر محمد بن اسدو . نومړي ښه ادبی دوق درولد . ←

ته بیعت ترلاسه کړی (اشار) دغه حکم ومانه او خطبه یې د عبدالملک سامانی پر ځای د سلطان محمود په نوم ولوستله [۱] . لږ وروسته (شار کوچک) چې شاه محمد بن ابو نصر محمد نومید له محمود سره پ، یوسفر کی له ګډون څخه ډ ډه وکړه ، او یو مغرورانه ځواب یې ورکړ [۲] . نو ځکه سلطان ، التونتاش ، ارسلان جاذب او د مروې حاکم ابوالحسن المانعی ته حکم وکړ چې په غرشستان برید وکړي [۳] . هغوی دلارې له ستونزو سره سره د غرشستان پایتخت (افشین) ته ننوتل [۴] مشرشار (شار بزرګ ابو نصر محمد) تابع شو خو کوچنی شار یعنی د هغه ځوی شاه محمد مقاومت وکړ یوی لویې غرنۍ کلاته ولاړ ، یرغلګر هلته ورغلل کلا یې محاصره کړه اود منجیق په واسطه یې دیوالونه ورونړول ، د کلا

← کله یې چې زوی شاه محمد د ځوانی عمرته ورسید ،ابو نصر خپل مقام هغه ته ورکړ او خپله په څیړنه بوخت شو . کله چې ابو علی سیمجورې د امیر نوح پر ضد بغاوت وکړ ، ابو نصر هڅی وکړی چې شاري راضي کړي چې هغه خپل مشرو تاکی ، خو هغو ونه منله نو ابو نصر د هغو په سیمه یرغل وکړ او لری لری ځایونو ته یې وشړل . کله چې ابو علی له سبکتګین څخه ماتی و خوړه نو مجبور شو چې له خراسان څخه ونښتي دغه شاري بیرته خپل پایتخت ته راغلل . د هغوی د تاریخ د زیاتی کتنې لپاره وګوري د عتبی د کتاب ۲۵۱ - ۲۵۹ مخونه ، راورتی د طبقات ناصری د ژباړی ۳۴۱ مخ په کوچنۍ تبصره کې د هغوی په هکله ډیرې غلطی کړي دي .

[۱] - عتبی ۲۵۴ مخ .

[۲] - له همدی امله دسلطان په وړاندی (شار کوچک) ښکاري چې په پټه یې له ایلک خان سره یووالی دلود نوله همدې امله ایلک خان په ۴۰۰ هـ (۱۰۰۹ - ۱۰۱۰ م) کې بیا هلی ځلی وکړي چې خراسان ونیسی .

[۳] - د ۴۰۳ هـ (۱۰۱۲ ع د جولای - اګست) لومړیو ورځو کې .

[۴] - افشین دبر مرغاب ختیځې غاړی ته له مرو رود څخه د پنځوس میلو په واټن پروت دی . وګوری د (لوسترینج) د کتاب ۴۱۲ مخ .

خلکو په میړانه دفاع کوله خو په پای کی پاتې راغلل تسلیم شول . کوچنی شار شاه محمد دی (شار کوچک) له خپلو افسرانو سره یوځای اسیر او (ستنگ) [۱] ته ولیږل شو ، څو کاله وروسته هلته مړشو [۲] . او د هغه وزیر یې د هغه د خزانو د ښودلو په خاطر چې د هغو د پټوالی احتمال و ، ډیر شکنجه کړ ، په پای کی د غرشستان پاچاهی په ۴۰۳ هـ (۱۰۱۲ م) [۳] کی دسلطان محمود امپراطوری پوري وتړل شو او د (مروی رود) د حاکم ابوالحسن المافعی تر حکومت لاندی وروستل شوه [۴] ابونصر محمد مشر شار یې غزنی ته راوست ، سلطان هغه سره ډیر په درناوي چلند و کړ . او د هغه په دربار کې یې دروند ځای درلود . سلطان دهغه د قیمتی مالونو بیه چې د غرشستان په نیولو کی نیول شوی وه، ورکړه او احمد بن حسن المیمندی د سلطان وزیر هغه ته ډیر درناوی درلود . اوبو نصر په ۴۰۲ هـ (۱۰۱۵ - ۱۰۱۲ م) [۵] کی ومړ.

۱- گردیزی ۷۱ مخ . سمستنگ په بلوچستان کی دی . وگوری د لوسترنج د کتاب ۳۴۷ مخ .

۲- ابن اثیر د نهم ټوک ۱۰۴ مخ کی لیکی :- شاه محمد د پلارله مړینی لږ مخکې چې په ۴۰۲ هـ (۱۰۱۵ - ۱۰۱۲ م) کی واقع شو مړ شو .

۳- گردیزی ۷۱ مخ .

۴- عتبی ۲۵۷ مخ .

۵- عتبی ۲۵۹ مخ . ابن اثیر نهم ټوک ۱۰۴ مخ . ابو نصر محمد یو ډیر لوی عالم اوپوه و په عربی ډیر ښه پوهید . ابن اثیر نهم ټوک ۱۰۴ مخ لیکی چې نوموړي د محمد بن احمد الازهري (التهذیب) کتاب چې په عربی ژبه دی له شروع تر پای پوري لیکلی دی او مصنف سره یې یو ځای لوستی دی ، د هغه علم پالنې ډیر پوهان دهغه دربار ته مینه وال کول . د (المقدسی) د کتاب د ۳۰۹ مخ په تبصره کی هغه (الفقیه) بلل شوی دی .

هـ :- سلطان محمود او سلاجقه

د (غز) [۱] د قبیلې یوه برخه له نورو څخه جلا شوه او د څلورمې هجرې [۲] پیړۍ په وروستۍ نیمايې کې د (دوقاق) [۳] ځوی (سلجوق) تر مشرۍ لاندې یې په ماوراالنهر کې اسلامي خاورې ته هجرت وکړ او په ۳۷۵ هـ (۹۸۵-۹۸۶ م) [۴] کې د بخارا په (نور) نومې سیمه کې میشت شول او تل به یې سامانیانو سره په هغو جګړو کې چې خپلو ګاونډیانو سره به یې کولې مرستې کولې [۵]. د ماورالنهر سیاسي فضا و اوضاع د دوی د اقتدار د زیاتوالی لپاره ډیره شه برابره وه. د هجری پنځمی پیړۍ په لومړیو کې د سلجوقی زوی (اسرائیل) [۶] له دې امله په بخارا کې د زیات نفوذ خاوند شو چې علی تګین سره یې مرسته کړې وه چې بخارا له ایلک خان او د هغه له اولادی [۷] څخه ونیسی.

کله چې محمود ماورالنهر ته ورسید، علی تګین او اسرائیل دواړه بخارا ته وتښتیدل او علي تګین په شنو جلګو کې پټ شو. خو

---

[۱]- بارتولد ۲۵۷ مخ. د اسلام انسایکلوپیدیا دویم ټوک ۱۲۸ مخ.

[۲]-ابن اثیر، نهم ټوک ۳۲۱ مخ. د ګزیده ۴۳۱ مخ. بارتولد ۲۵۴- ۲۵۲ مخونه.

[۳]- د راوندي په وینا (۸۸ مخ) نوم یې لقمان و.

[۴]-ګزیده ۴۳۴ مخ، فصیحی د ۳۰۱ پاڼی دویم مخ.

[۵]- عتبی ۷۳، ۱۴۳ او ۱۴۲ مخونه.

[۶]- ګردیزی ۸۴ مخ. راوندي ۸۹ مخ، خو ابن اثیرنهم ټوک، ۳۲۳ مخ کې هغه (ارسلان) بللی دی.

[۷]- ابن اثیر نهم ټوک ۳۲۳ مخ، خو د ابن اثیر وینا د دغی پیښی په هکله دومره ناڅرګنده ده چې د مطلب جزئیات ورڅخه نشي ښکاره کیدای. د سلجوقیانو د تاریخ د پیل لپاره وګورئ ابن اثیر نهم ټوک ۲۲۲ - ۲۲۸ او ۳۲۱ او وروسته له هغه مخونه او د طبقات ناصري کتاب کې د (سلجوق) او (غز) عنوان لاندې. او د راوندي د کتاب ۸۲ – ۹۴ مخونه. او بارتولد ۲۵۴ - ۲۵۷ - ۲۹۷ او ۳۰۰ مخونه.

اسرائیل په ۴۱۶ هـ (۱۰۲۵ م) [۱] کی ونیول شو او د کشمیر په غرونو کی [۲] د کالنجر په کلاکې بندي کړای شو . په دې وخت کې ویل کیږي چې د هغه قبیله سلطان ته ورغله او د ماورالنهر د ټاکل شوی سلطان د جنرالانو ظلم څخه یې شکایتونه وکړل او له هغه څخه یې هیله وکړه چې خراسان کې دوی ته د اوسیدو اجازه ورکړي . سلطان په دې هیله د دوی غوښتنه ومنله چې له دوی څخه به عسکر اخلي. خو ارسلان

---

[۱] - گردیزی ۸۴ مخ . ابن اثیر نهم ټوک ۲۲۸ او ۳۲۳ مخونه . راوندي ۸۸ ، ۸۹ مخونه ، گزیده ۴۳۵ مخ . مجمع الانساب د ۲۳۲ پاڼې دویم مخ څخه د ۲۳۷ تر لومړی مخ پورې دغه پیښې په یوه بله بڼه داسې بیانوي : وایي کله چې سلطان محمود ماورالنهر ته راغی قدرخان د سلجوقیانو له اذیت څخه ورته شکایت وکړ او هیله یې ورڅخه وکړه چې هغوی خراسان ته بوځي . سلطان د قدرخان خبره ومنله او له اسرائیل سره یې د دوستی طرح جوړه کړه ، کله یې چې هغه دلیدو لپاره راوغوښت ، اسرائیل او سلطان سره یې د خبرو پروخت وویل چې د تیروکمان (غشي او لیندیو) له چمتو کولو څخه هدف د پوځ برابرول دي . سلطان د اسرائیل له ځواک څخه دومره شکمن شو چې امریې وکړ چې د مستې او نشې پروخت یې ونیسیاو په بندي ډول کالنجر ته ولیږل شي . هلته یې اوه کاله تیر کړل یو وخت یې هڅه وکړه چې راخلاص شي خو بیا ونیول شو او بندی شو . نو موږی همدا وخت خپلو پلویانو ته خبرو لیږ چې د سلطان په ضد پاڅیږی او دهغه قلمرو یې ونیسی . کله چې اسرائیل مړ شو پلویانو یې د اړ دوړ د جوړولو لپاره له سلطان څخه هیله وکړه چې دوی ته په خراسان کی د اوسیدو اجازه ورکړي .

[۲] - دغه (کالنجر) د جهلم شمال ته په هغه دره کی وه چې د کشمیر خواته تله ، تو څکه د بندهل کهنه) د دري له کالنجر سره توپیرلري . وګورئ بیهقی ۸۸ . ۲۱۱ او ۲۲۴ مخونه او کلهنه دویم ټوک ۴۳۳ مخ او کتاب او م ټوک ۱۲۵۶ مخ . زیات شمیر اسلامي مورخین چې د اسرائیل د بندي کولو پیښه بیانوي وایي چې کالنجر ملتان ته نژدې پرته وه .همدغی غلطې داکتر محمداقبال ته هم (راوندي ۴۷۸-۴۷۹ مخونه) فریب ورکړ چې د هغې ځای د ټاکلو هڅی یې کړې وي .

جاذب د خراسان د امنیت د خرابیدوله ویري سلطان ته عرض وکړ چې یا باید دوی ټول قتل عام شي او یا یې اقلاً گوتې پرې شي . چې کمان ونشي کار ولای ۱. خو سلطان داله انسانیت څخه لرې چلندوگاڼه رد یې کړ. له دې سره د غز څلور زره کورنۍ د هغو له رئیسانو سره د آمو له سیند څخه راتیر د سارا شاوخوا یې د سرخس ، (فراوه) او (آبی رود) ۲. په سیمو کې واړول. سلطان احتیاطاً دوی د وسلو له ساتلو منع کړل او امریې وکړ چې بیلابیلو سیمو کې یوبل څخه لرې میشت شي [۳]. خو سلطان خراسان ته د سلجوقیانو د راوستلو په خطا باندې ډیر ژر پوه شو ، ځکه چې سلاجقه په هغو سیمو کې دومره مضر ثابت شول چې په کم وخت کې د ۴۱۸ هـ (۱۰۲۷ م) کال په پای کې د (نسا) او(آبی رود) خلکو د هغوی له لاسه مجبوراً سلطان ته شکایتونه وکړل [۴]. سلطان ارسلان جاذب د طوس حاکم د هغوی د ټکولو لپاره ولیږ، خو سلاجقه دومره پیاوړی و چې ارسلان جاذب خپل ټول ځواک سره سره د هغو په غلي کولو کې پاتې راغی [۵]. سلطان هغه ملامت کړ او نالایق یې وباله ، خو ارسلان خپل دلیل کې وایې چې سلاجقه دومره ځواکمن شوی وو چې دیو ولایت د حاکم زور په

---

[۱]- گردیزي ۸۵ مخ. ابن اثیر د خپل کتاب دنهم ټوک په ۳۲۳ مخ کې لیکی. ارسلان مشوره ورکړی وه چې سلاجقه دې د آمو سیند کی ډوب شي . وگورئ بیهقی ۵۹۷ مخ.

[۲]- گردیزی ۸۵ مخ.

[۳]- ابن اثیر نهم ټوک ۳۲۳ مخ. طبقات ناصري ۱۲۰ مخ.

[۴]- گردیزی ۸۹ مخ.

[۵]- گردیزی ۸۹ مخ راوندي.

هغوی نه رسید[1] له همدې امله د ناخوښی سره سره په ۴۱۹ هـ (۱۰۲۸ م) کې شخصاً د سلاجقه د مقابلې ته ورغی او ارسلان جاذب یې له پوره ځواک سره د دښمن ټکولو ته ورولیږه داخل ارسلان بریالی شو او سلاجقه یې په (رباط فراوه) کې مات کړل د هغوی زرگونه کسان یې ونیول[2]. او یوشمیر یې و وژل یو شمیر (دهستان) او د (بلخان) غرونو او نور یې کرمان ته وتښتیدل . قوام الدوله ابو الفوارس بن بهاوالدوله د کرمان حاکم هغوی ته په مهربانی سره ښه راغلاست و وایه او د مرستې وعده یې ورسره وکړه ، خو دهغه له مړینی وروسته د ۴۱۹ هـ په ذیعقده (د ۱۰۲۸ م په دسمبر)[3]. کی یو شمیر سلجوقی ژوندي پاتی شوي کسان اصفهان ته لاړل اود هغه ځای له حاکم علاوالدوله ابو جعفر بن کاکویه څخه یې وغوښتل چې دوی عسکری ته داخل شي . علاوالدوله هم دوی سره ښه چلند وکړ ، خو دغه چلند ډیروخت دوام ونه کړ اصفهان ته د هغوی په رسیدو سره محمود علاوالدوله ته پیغام ولیږ چې دوی یو هم ژوندی پرې نه ږدي ، نو علاوالدوله د هغوی د نیولو لپاره یوه میلمستیا جوړه کړه او د سلاجقه و رئیسان یې پوځ ته د هغوی د شاملولو په بهانه راوغوښتل ، دغه رئیسان د علاوالدوله د ترکي غلامانو په واسطه له دغې پټې نقشې څخه خبر شول نو ډیر ژر و وتل سره له دې چې د علاوالدوله خلکود هغوی د لارې بندولو کې هڅې وکړی خو سلاجقه په جگړه

---

[1]- گردیزی ۸۹ مخ .

[2]- گردیزی ۹۰ مخ . ابن اثیر ۹ ټوک ۲۲۲ مخ د دغی له شرحې څخه سر سري تیرشوي دي خو د هغی د پیښیدو نتیته یې ۴۲۰ هـ لیکلی ده .

[3]- ابن اثیر نهم ټوک ۲۵۹ او ۲۲۲.مخونه .

جګړه ورڅخه ولاړل او هغه د کردانو قطعه چې د هغوی د تعقیب لپاره تاکل شوی وه هغی ته یې ماتې ورکړه او خپله آذربایجان اود (بلخان) غرونو ته وتښتېدل [۱].

دغو تښتېدو د سلطان تکلیفونو کی څه کمی رانه وست . ځکه چې سلاجقه وتل له خپلو غرنیو پټوځاینو څخه په شاوخوا ولایاتو حملې کولې، نو سلطان یوځل بیا ارسلان جاذب د هغوی په ټکولو پسی واستاو . نو موړی دوه کاله هغوی وپلټل خپله سلطان هم د ضعف سره سره له پلټونکو سره دوی له نیشاپور او دهستان او جرجان څخه وشړل او د خراسان له سیمو یې بالکل ورک کړل [۲]. خو دغه بریالیتوب د لنډی مودې سوبه وه، د سلطان له مړینې لس کاله وروسته سلاجقه د خراسان څښتنان شول.

---

[۱]- ګردیزی ۹۰ مخ ابن اثیر ۲۲۲ مخ او ۳۲۴ مخ.

[۲]- بیهقی ۷۱ مخ. ابن اثیر نهم ټوک ۲۲۷ مخ د سلاجقه ویو شمیر د ۰ بلخان، غرونو ته تښتېدلی و . هغوی ته سلطان مسعود بیرته اجازه ورکړه چې خراسان ته راشي.

اووم څپرکی

په ایران ، سیستان او د هغو شاوخوا سیمو کې د سلـطان مـحـمـود جګړې

الف : د سیستان نیول

د سیستان حاکم (ولی الدوله ابو احمد حلف بن احمد) د یعقوب صفاري اولاده د ځلورمې پیړۍ په نیمائی کله چې سامانی امپراطوری له منځه لاړه خپلواک شو [1]. نو موړی خپل ګاونډي سبکتګین سره ښه نه و او څو ځله یې ایلک خان په غزنی [2] باندې یر غل کولو ته وهڅاو. په ۳۸۸ هـ (۹۹۸ م) کې خلف خپل زوی طاهر د فوشنج د ولایت د نیولو لپاره چې بی څښتنه او بی واکمنه پاتی و ولیږ ، (دا ځکه چې د فوشنج حاکم (تغراجق) مـحـمـود اسمعیل سره په جګړه کې خپلې مرستې ته ورغوښتی و). کله چې مـحـمـود پرتخت کیناست . بغراجق سره یې مرسته وکړه چې خپل ولایت بیرته ترلاسه کړي ، نو بغراجق طاهر ته ماتې ورکړه او تیښتیدې ته یې اړ اسیت ، له خوشحالۍ یې بی اندازې شراب وڅښل او د مستی په حالت کی

---

[1]- د مخکینو صفاریانو په هکله وګورئ (ز) ضمیمه .

[2]- عتبی ۱۵۲ مخ .

دښمن پسې ووت . طاهر چې دهغه خراب حال ولید بیرته پسې راوګرځید او ځای پر ځای یې و واژه [۱].

وروسته بیا محمود د (خلف) د ټکولو لپاره تصمیم ونیو او د ۳۹۰ هـ (۹۹۹ م په دسمبر) کې دیو لوی پوځ په مشرۍ د سیستان پر لوری روان شو. خلف د (اسپهبد) کلاته و تښتید. محمود کلا محاصره کړه. آخر کې خلف د سولې غوښتنه وکړه وعده یې وکړه چې ۱۰۰ زره دیناره به د جنګ تاوان ورکوي. محمود د هغه غوښتنه ومنله او غزنی ته راستون شو [۲]. لږ وروسته خلف خپل زوی طاهر سره په جګړه شو، کله یې چې هغه ته ماتې ورنشوه کړای نو د سولې پیغام یې ورولیږه اوویې ویل چې نور مې عمر پای ته رسیدلی راشه او ټولې خزانې واخله، طاهر د هغه په پیغام وغولید او پلارته ورغی په داسې حال کې چې خلف هغه په غیږ کې نیولی و د بوټو او د وښوله منځه ۱۰۰ تنه جنګې سرې راو وتل طاهر یې ونیو، لاس او پښې یې ور وتړلې د (اسپهبد) په کلا کې یې بندي اوبیا یې وواژه [۳].

دغه غمجنه پیښه حتی د هغه وخت ډیرو وحشي صفته اشرافو ته هم بده ښکاره شوه، د خلف ډیر شمیر صاحب منصبان او طاهر بن یزید (د پوځ قوماندان) له هغې ځخه بد اغیزمن او و ویریدل نو ځکه یې

---

[۱]- عتبی ۱۵۴ او ۱۵۵ مخونه. (النویری) په غلطه دغه پیښه په ۳۹۰ هـ کال کې لیکې.

[۲]- عتبی ۱۵۵ – ۱۵۲ مخونه. ګردیزی ۲۳ مخ.

[۳]- تجارب الامم دریم ټوک ۳۸۵ – ۳۸۲ مخونه، خو عتبی د خپل کتاب ۱۵۹ مخ کې وایې چې خلف له خپلې غوښتنې ځخه د طاهر په ګټه صرف نظر وکړ. خو کله چې طاهر نافرماني وکړه، ناخوښې یې بهانه کړه او طاهر یې د خزانې د ترلاسه کولو لپاره راوغوښت.

محمود خپلی حکمرانی ته راوغوشت [1] . محمود د ۳۹۳ هـ په محرم (د ۱۰۰۲ په نومبر) کې د سیستان په لور روان شو . دا ځل خلف په یوه ډیره کلکه اونه نیول کیدونکی کلا کی چې (طاق) [2] نومیده اوه کلک دیوالونه یې لرل او خواوشا یې پلنه اوژده کنده ایستل شوی وه . ایسارشو. محمود دکلا شاوخوا ونیوله او امریې وکړ چې کنده دې ډکه شي . کله چې کنده ډکه شوه د محمود لښکر د کلا په دروازه یرغل وروړ او د پیلانو په زور یې دروازه وغورځوله . یرغل کوونکو د کلا د استحکاماتو دینو لو خواته یرغل وکړ د خلف عسکر و کلکه دفاع کوله خو کله یې چې ولیدل چې د محمود پیلان یو رنګه د ده عسکر وژني . ډیر ژر و ویر ید او ژر تسلیم شو [3]. کله یې چې خلف محمود ته په بندی ډول راوست ، د سلطان پښوته ولوید او سوغاتونه (لکه مروارید او جواهرات) یې ورته وړاندې کړل [4]

۱- سرولیم هیګ ۱۴ مخ کی لیکی : خلف د محمود په وړاندې پاڅیدلی و ، خو دغه خبره کوم بل ماخذنه ده تائید کړی .

۲- عتبی دغه کلا د (مدنیت العذرا) په نوم نومولي ده (کیدای شي وایې ډیر کلکوالی او د فتح کیدو نه ورتیا له کبله وي) .

۳- عتبی ۱۲۰ - ۱۲۲ مخونه .

۴- په مجمع الانساب کی (د ۲۲۴ پانی دویم مخ کی) او په ګزیده (۳۹۲ مخ) کی راغلی چې کله چې خلف له محمود څخه عفو او بخشش و غوښت او هغه یې سلطان وباله نو د غی خبری سلطان دومره خوښ کړ چې له وژلو یې تیر شو . خو عتبی او په ګردیزی دا خبره نه ده ذکر کړی . سیاست نامه کی (۴۴ مخ) او ابن اثیر (نهم توک ۹۲ مخ) کی راغلی چې محمود هغه لومړنی حکمران و چې د سلطان لقب یې وګاټه . د طبقات ناصري د کتاب مولف (۷۵ مخ) لیکی : محمود هغه لومړنی واکمن و چې دعباسی خلیفه له خوا یې د سلطان لقب ترلاسه کړ ، خو وګوری او مقایسه کړی له بار تولد سره ۲۷۱ مخ .

محمود یې له وژلو تیر شو او د ده تړوله شتمنې یې بیرته ورکړه اود هغه له غوښتنې سره سم یې جوزجانان ته ولیږ.[۱] داوخت یې د چارو واکې (حاجب قنجې) ته وسپارلې او په خپله بیرته غزنی ته راوګرځید[۲].

د محمود له بیرته راستنیدو ډیر وخت نه وتیر چې خبر را ورسید چې په سیستان کې د هغه پر ضد لوی شورش او اړ دوړ پیل شوی دی نوله همدې امله د ۳۹۳ هـ په ذیقعده (۱۰۰۳ م په سپتمبر) کې له خپل ورور نصر، التونتاش او ابو عبدالله محمد سره یو ځای دلس زرو پوځ په مشری هغې خواته روان شو.

شورشیان د (او ک UK) [۳] په کلکه کلا کې پټ شول. سلطان کلا را ایساره کړه. کلا کې پټ شوی کسان د ۳۹۳ د ذیحجې په ۱۵ مه د

۱- سرولیهم هیګ (۱۴ مخ) په غلطه لیکی چې محمود خلف ته دسیمی حکومت ورکړ. کله چې خلف جوزجانانو کې اوسید په ۳۹۷ هـ (۱۰۰۲ - ۱۰۰۷ م) کې ځرګنده شوه چې له ایلک خان سره چې هغه وخت له محمود سره په جګړه و، پټ لیکونه لیږی را لیږی، نو ځکه ګردیز ته تبعید شو او د ۳۹۹ هـ په رجب (۱۰۰۹ مارچ) کې مړ شو. سلطان دهغه ټول مشخص املاک د هغه زوی ابو حفص ته ورکړل. خلف د دومره ورانکاری سره سره با استعداد. سړی و. ادبی ذوق یې درلو او عالم خلک وربانډی ګران و آن دا چې (باخرزی) هغه د شاعرانو په ډله کې شمیرلی دی. د ده در بار د وخت دعالمانو، فاضلانو او ادیبانو د کیناستومرکز و. ویل کیږی چې د ده قرآن شریف د تفسیر او تالیف او په قرانکریم د شرح لیکلو باندی دیرش زره دیناره مصرف کړل چې دا په سلو ټوکوکی و. وګورئ عتبي ۱۲۳-۱۲۲ مخونه. جرباذقانی ۲۵۳ مخ او ابن اثیر نهم ټوک ۱۲۳ مخ.

۲- عتبی ۱۲۸ مخ.

۳- ګردیزی ۲۷ مخ. راورټی: د طبقات ناصري ژباړه ۱۴ ټوک ۴۵ مخ. عتبی اویاقوت (لومړی ټوک ۲۱۰ مخ) کی دغه کلا د (ارک Ark) په نوم یاده کړی ده.

جمعي په ورځ (د ۱۰۰۳ د اکتوبر په ۱۵ مه) د محمود په فوځ ناڅاپي يرغل وکړ ، خوناکام شول بيرته کلا ته ننوتل . د سلطان عسکرو د شپې په تياره کې زينه جوړه کړه او مخکې له دې چې دښمن خبر شي د کلا برجونه يې ونيول .ډير ژر دوړ کوونکې يې ونيول اوزرگونه نور يې و وژل نورو تښتيدل . وروسته له دې څخه محمود د سيستان ولايت خپل ورور نصرته وسپاره او خپله غزنی ته راوگرځيد[1] .

ب : د غور نيول

تولې هغه غرنۍ سيمې چې د هرات ختيځ او جنوب ختيځ او د غرشستان جنوب او د جوزجانان جنوب ته پرتې وي ، غور يا غورستان ورته ويل کيد[2] . د دغو سيمو شاوخوا د اسلامې فاتحانو تابع شوی و ، خو د هغو سيمو مرکزی منطقی له دی امله چې ورتگ ورته ستونزمن و هماغسې آزادې پاتې وي[3] . سبکتگين د دغې سيمې د نيولو لپاره تل هڅې کولې خو په وروستيو کی يې وکولای شول چې خپل واک په ختيځ غورستان ټينگ کړي . سره له دی چې د (منديش) حکمران ابن

---

[1] - عتبی ۱۲۸ – ۱۷۰ مخونه . گرديزي ۲۷ مخ .

[2] - (ليترينج ، ۴۱۲ مخ د اصطخری په وينا (۲۷۲ او ۲۸۱ مخ ،فقط د غور شاوخوا اوسيدونکو اسلام منلی و ، خو د غور دننه سيمو خلک د کفر په حالت کې پاتی وو .

[3] - گرديزی ۴۲-۴۷ مخونه او بيهقی په ۱۳۴ مخ کې ليکي چې د ۳۲۹ هـ کال (۹۷۹ – ۹۸۰ م) شاوخوا کې له نيولو وروسته شاتگ ته اړشو .

سوري [۱] د هغه واکمني په نوموړې سيمه کې ومنله [۲] . خو د سبکتگين له مړينې وروسته يې د دښمن چلند پيل کړ کله به يې تاکل شوی خراج نه ورکاو . کله بې يې د کاروانونو لاربند وله او کله به يې هم د سلطان له هغو رعاياو څخه چې د غور شاوخوا اوسيدل د سرسلامتې محصول اخيست [۳] د دغو سيمو حاکمان هم ورسره جنگيدل . خود هغو په رارسيدو سره به ابن سوري د پيچومو او غرونو شاته پټ شو . په ۴۰۱ هـ (۱۰۱۱ م) [۴] کې سلطان په خپله د غور په خوا روان شو ، د هرات حاکم (التونتاش) اود طوس حاکم ارسلان جاذب يې د لښکر مخې ته کړل . د دغې حملې آوازه ډير ژر خپره شوه . د غور د غرنيو سيمو خلک د خپل غرنې هيواد د ساتنې لپاره له کلا و راووتل اوځانونه يې چمتو کړل . التونتاش ته يې ماتې ورکړه ، خو سلطان ډير ژر د هغه مرستې ته ورغی غوريان يې وروسته له څو جگړو مات کړل او په دې توگه غورته دننوتلو لار پرانستل شوه او يرغل کوونکو د غور پايتخت (آهنگران) خواته ورغلل [۵] . ابن سوری کلاگانې پريښودې غرونو او پيچو موته وخوت او لس زره پوځ سره د سلطان په

---

[۱] - طبقات ناصری ۷۴ او ۳۲۰ مخونه . عتبی هغه ابن سوري بللی ، خو په روضته او ځينو نورو تاريخونو کې د محمد بن سوري په نوم ياد شوی دی .

[۲] - طبقات ناصري ۳۱۸ مخ . ښنديش ديوي کلانوم و ، سلطان محمد وروسته له معزول کيدو هلته بندي کړای شو . وگورئ بيهقی ۱۱ مخ

[۳] - عتبی ۲۴۳ مخ . ابن اثير نهم توک ۱۵۵ مخ . طبقات ناصری ۳۲۰ مخ .

[۴] - غالباً د ۱۰۱۱ م کال د جون مياشت .

[۵] - د هغې د موقعيت د پيژندلو لپاره و گورئ کتاب (نزهته القلوب) د مستوني تاليف . راورټي (تبصره ، دطبقات ناصري ژباړه ۳۲۱ مخ) له دغې آهنگران کلا څخه د هماغې اهنگران فکر کړی دی کوم چې د اوسنې غزنې شاو خوا کې ده .

وړاندی په جګړه بوخت شو تر غرمې په شدت سره وجنګید خو سلطان له خپل عسکری مهارت او جسارت سره سره بریالی نه شو . نو یوي دوکي څخه یې کار واخیست هغه دا چې د تیښتې په بهانه شاته ولاړ . غوریانو چې ظاهراً دهغه په شاتګ ولید له سنګرونو راووتل او دهغه په پلټون یې پیل وکړ سلطان ډېر ژر وربادندی راوګرځید اود غوریانو په تیت وپرک لښکر یې یرغل وکړ، غوریانو د ځان له ویرې تیښته وکړه . زیات شمیر غنیمتونه ورڅخه پاتې شول ، ابن سوري او دهغه ځوی (شیث) له خو مهمو صاحب منصبانو سره د سلطان لاس ته ورغلل [1]

سلطان (منديش) د سوري [2] . یوه بل زوی ابو علی ته وسپارله په خپله ابن سوری او شیث یې بندیان او غزنې ته یې ولیږل خو ابن سوري مرګ تر اسارت څخه ښه وګاڼه او هغه زهر چې د خپلی ګوتې له غمي لاندی یې پټ کړی و وخوړل او د لارې په ترڅ کې د (کدن **kidan**) په سیمه کې مړ شو [3].

---

[1]- عتبی ۲۴۴ مخ .

[2]- ویل شوي چې ابوعلی د خپل پلار پروخت سلطان سره دوستي لرله . نوموړی یو لایق حاکم او سلطان سره یې د خپلې وفاداري اړیکې وساتلې ، کله چې ابن سوري ځان و واژه ، سلطان شیث د هغه د ملاتړ لپاره ورولیږ او بو علی له له خپل ورور سره ښه چلند وکړ خو په ۴۲۱ هـ (۱۰۳۰ م) د خپل وراره (د شیث د زوی) عباس له لاسه و وژل شو. وګورئ طبقات ناصري ۳۲۹ - ۳۳۰ مخونه .

[3]- عتبی ۲۴۴ مخ . طبقات ناصری ۳۲۱ مخ . (کدن) د غزنی او بامیان ترمنځ لاره کی و. د کدن د ښه موقعیت د طبقات ناصری (۳۲۴ ، ۳۴۳ ، ۴۳۱ او ۴۳۲ مخونو) له څو څو ځایه یا دونو له مقایسې څخه ترلاسه شو . د کدن موقعیت د غور شمال غرب ته د منديش موقعیت لوستونکی ته وریادوي .

تردې وخت پورې پواخې ختيځ غور فتح شوی و . په ۴۰۵ هـ (۱۰۱۵ م)[۱] کې سلطان د غور و جنوب شرقی ایالات[۲] یعنی (خوابن Khwabin خواته روان شو څو کلا گانی یې ونیولې بیرته غزنی ته راستون شو[۳] سلطان محمود وروسته له څو کلونو خپل زوی مسعود چې د هرات حاکم و د غور د شمال غربی ایالت چې په تب Tab مشهور و وگوماره[۴] مصعود د ۴۱۱ هـ کال د جمادی الاول په لسمه (د ۱۰۲۰ م د دسپتمبر په لومړی) له هرات څخه حرکت وکړ او په شپږو ورځو کې د غور سرحد ته ورسید هلته د غور جنوب غربی او شمال شرقی سیمو له خانانو هریو ابوالحسن خلف[۵] او (شیروان)[۶] سره یو ځای شو او ځواک یې دوه برابره شو د هریرود بنی غاړه باندی پرمخ ولاړ او د (برتر) او (ازان)[۷] غرنی کلا وي یې ونیوې (تب) ته په نژدی کیدو یې خپل استازی د تب حاکم ته ولیږ چې هغه

۱- غالباً د ۱۰۱۵ م کال د می میاشت .

۲- د بیهقی (۱۲۷ مخ) په وینا (خوابن) د بست او زمینداور شمال لوري ته واقع و، او ابوالحسن خلف (چې په غورباندی په ۴۱۱ هـ (۱۰۲۰ م) کی د شهزاده مسعود په یرغل کی له شهزاده سره و) د غور د یوې برخی حاکم و .

۳- بیهقی (۱۲۷ مخ) . نور واخځوو د دغه سوق الجیشی ذکر نه دی کړی .

۴- بیهقی ۱۲۹ مخ . مولف و نشو کولای چې د دغې سیمی ځای وټاکې ځکه چې اسلامې جغرافیه پوهانو د دغې سیمی نوم ډیر کم اخیستی دی خو هغه څه چې روښانه دی هغه دا دی چې دا سیمه غرشستان ته نژدی پرته ده . (بیهقی ۱۳۳ مخ) .

۵- بیهقی ۷۹۵ مخ کی وایې چې د ابوالحسن اراضی د هرات او غزنی ترمنځ وې په غالب گومان چې نوموړی د (خوابن) حاکم و

۶- د بیهقی ۱۲۸ مخ په وینا د شیروان اراضي غرشستان سره نښتې پرتې وې .

۷- د بیهقی ۱۵۹ مخ . عنصری ۸۲ مخ . هیڅ یو جغرافیا پوه د دغو ځایونو نومونه نه دي اخیستي . دا ځکه چې غالباً دا په کومو مهمو لارو کی نه دي واقع شوی .

تسلیم کیدوته وبولی .خو هغه زیږ څواب ورکړ . نو مسعود تب ته ورننوت د مخی څو کلاوې چې مقاومت یې کاو ونیولی . د تب حاکم له ویرې تسلیم شو وعده یې وکړ ټولې هغه کلاوې یې چې د غرشستان پرلوری نیولې بیرته سلطان ته ورکوي [۱] . مسعود له دې ځایه د بلی کلا چې (توره) [۲] نومیده.نیولوته روان شو وروسته له یوې هفتی کلک جنګ څخه یې هغه ونیوه هغه یې خپلو منصبدارانو ته وسپارلې خپله هرات ته ستون شو . دلارې په ترخ کې یې ذ ماراباد Marabad [۳] . په سیمه کې هغه خراج (چې زیاتره یې وسلې وي) [۴] . او د غور حاکم د تابعیت د شرط په توګه ورته لیږلی وي ترلاسه کړی . په دی توګه ټول غور (پرته له کم شمر ناقابل ورود وداخلې برخو) د سلطان واک لاندی راوستل شو [۵] .

ج : محمود او د قصدار حاکم

د قصدار حکومت چې د نني بلوچستان په شمال شرقی کی و د غزنې له توابعو څخه شمیرل کید . په ۴۰۱ هـ (۱۰۱۰ – ۱۰۱۱ م) کی

---

[۱] - بیهقی ۱۲۸ – ۱۳۳ مخونه . نورو ماخذونو دغه پیښه نه ده بیان کړی . د اسلام انسایکلو پیدیا دویم ټوک ۱۴۱ مخ کی سهواً لیکلی چې دغه یرغل په ۴۰۱ هـ (۱۰۱۰ - ۱۰۱۱ م) کی د غرشستان په وړاندې وشو .

[۲] - بیهقی ۱۳۳ مخ . ممکن (تور) هماغه (ګذر) یا کدر Kudar وي چې عنصري په خپل دیوان کې په ۸۲ مخ کی بیان کړی . جغرافیه پوهانو دانوم نه دی ذکر کړی .

[۳] - بیهقی ۱۳۴ مخ کی وایې چې (ماراباد) له هرات څخه تقریباً لس فرسخ (۳۵ میله) لری واقع و وګورئ لوسترینج ۴۱۰ مخ .

[۴] - غور هغه وخت په خپله وسله کې نامتو و .

[۵] بیهقی ۱۳۳ او ۱۳۴ مخونه .

د قصدار حکمدار د ایلک خان [۱] په لمسون له دښمنۍ ډک چلند غوره کړ او د خراج له ورکولو يې ډډه وکړه. سلطان په د ۴۰۲ هـ په جمادی الاول (د ۱۰۱۱ م دسمبر) [۲] کې دهغه په وړاندې لښکر وروست او قصدار يې محاصره کړ. بالاخره د قصدار حکمدار (حاکم) تسليم شو اد کلنۍ خراج د ورکولو له وعدې پرته يې داهم ومنله چې پنځلس پيلان او ۱۵ ميليونه درهم [۳]. هم د جنګ د تاوان په توګه سلطان ته ورکړي. سلطان هم د سولې شرايط ومنل باج يې پرې وټاکه او غزنۍ ته راستون شو [۴].

دګوارای [۵] او نور او تيرات د سيندونو [۶] خلکو د زمري عبادت اولمانځنه ـ

---

[۱]- ابن اثير نهم ټوک ۱۵۹ مخ

[۲]- ابن اثير نهم ټوک ۱۵۹ مخ. د دغه لښکر ايستلو نيټه د عتبی په چاپ شوی کتابونو کی نه ده راغلی. خود (اليمني) په شپږم ټوک کی ۱۳۲ مخ کې اود عتبی په ځينو قلمي نسخو کي راغلی ده.

[۳]- عتبی ۲۵۰ – ۲۵۱ مخونه. خو داسی ښکاري چې د دغو پيسو په اندازه کې ډير زيات زياتوالی شودل شوی دی.

[۴]- عتبی ۲۵۰ – ۲۵۱ مخونه. ابن اثير نهم ټوک ۱۵۹ مخ. ګرديزی د دغه لښکر شميرنه دی ښودلی.

[۵]- ګرديزی ۲۸ مخ.

[۶]- نور او قيرات د لغمان شمال ته په کافرستان (تنني نورستان) کی د دو سيندونو نومونه وو. وګورئ البيروني لومړی ټوک ۲۵۹ مخ. راورتي په (د افغانستان په هکله يادښتونه) کي په ۱۰۸ او ۱۳۵ مخونو کي او په هغه نقشه کي چې د هندوستان او افغانستان تر منځ د سليمان غرونه پکی شودل شوي دی دغه سيمه ښودلی. راورتی د طبقات ناصری په ژباړه کی (۴۵ مخ کی) ليکلی چې دغه سيندونه د درونتی په سيمه کې د کابل سيند سره يو ځای شوي دي ←

کولو [۱] کله چې دا خبر سلطان واورید .نو تصمیم یې ونیو چې دغه ځایونه ونیسي او خلک یې اسلامته راوبولي نو د ۴۱۱ هـ په

د : د قیرات او نور د سیندونو نیول

د گوارای [۲] او نور او تیرات د سیندونو [۳].خلکو د زمري عبادت اولمانځنه ـ

← دا غلطه ده ځکه چې درونته ډیره کوزه واقع ده . فرشته په ۳۱ مخ کی په غلطه دغه دوه سیندونه (ناردین) او (قیرات) نومولي دي او دغه لښکر ایستل یي له هغه لښکر ایستلو سره غلط کړی چې محمود (ناردین) یا (ننده) ته تر سره کړی وو . کنگهم (لرغونی جغرافیا) ۳۳۸ – ۳۴۴ مخونو کې (نور) د (نراین پور) په توگه د (الوار) ریاست کی ښودلی دی او قیرات یې د (ویرات)په بڼه له (متسبا)سره غلط کړی دی چې د دهلی او جیپور تر منځ یوه لرغونی پاچاهي وه .

[۱] - گردیزی ۷۸ مخ د (ابن حوقل) اویو شمیر نورو جغرافیا پوهانو له وینا څخه ښکاري چې په دغه سیمه کې د بودا دین ډیر په قوت سره رواج و . د زمري د لمانځلو معنی (ساکیاسن) ته اشاره ده . زمری یعنی بودا .

[۲] - گردیزی ۲۸ مخ .

[۳] - نور او قیرات د لغمان شمال ته په کافرستان (نني نورستان) کی د دوسیندونو نومونه وو . وگورئ البیروني لومړی توک ۲۵۹ مخ . راورتي په (د افغانستان په هکله یادښتونه) کې په ۱۰۸ او ۱۳۵ مخونو کې او په هغه نقشه کې چې د هندوستان او افغانستان تر منځ د سلیمان غرونه پکی ښودل شوي دی دغه سیمه ښودلی . راورتی د طبقات ناصری په ژباړه کی (۴۵ مخ کی) لیکلی چې دغه سیندونه د درونتی په سیمه کې د کابل سیند سره یو ځای شوي دي دا غلطه ده ځکه چې درونته ډیره کوزه واقع ده . فرشته په ۳۱ مخ کی په غلطه دغه دوه سیندونه (ناردین) او (قیرات) نومولي دي او دغه لښکر ایستل یي له هغه لښکر ایستلو سره غلط کړی چې محمود (ناردین) یا (ننده) ته تر سره کړی وو . کنگهم (لرغونی جغرافیا) ۳۳۸ – ۳۴۴ مخونو کې (نور) د (نراین پور) په توگه د ←

کولو [۱]. کله چې دا خبر سلطان واورید.نو تصمیم یې ونیو چې دغه ځایونه ونیسي او خلک یې اسلامته راوبولي نو د ۴۱۱ هـ په

د گوارای [۲] او نور او تیرات د سیندونو [۳].خلکو د زمري عبادت اولمانځنه کولو [۴].کله چې دا خبر سلطان واورید.نو تصمیم یې ونیو چې دغه ځایونه ونیسي او خلک یې اسلامته راوبولي نو د ۴۱۱ هـ په

← (الوار) ریاست کی ښودلی دی او قیرات یې د (ویرات)په بڼه له (متسبا)سره غلط کړی دی چې د دهلی او جیپور تر منځ یوه لرغونی پاچاهي وه.

[۱]- گردیزی ۷۸ مخ د (ابن حوقل) اویو شمیر نورو جغرافیا پوهانو له وینا څخه ښکاري چې په دغه سیمه کې د بودا دین ډیر په قوت سره رواج و. د زمري د لمانځلو معنی (ساکیاسن) ته اشاره ده. زمری یعنی بودا.

[۲]-گردیزی ۷۸ مخ.

[۳]- نور او قیرات د لغمان شمال ته په کافرستان (نني نورستان) کی د دوسیندونو نومونه وو. وگورئ البیروني لومړی ټوک ۲۵۹ مخ. راورتي په (د افغانستان په هکله یادښتونه) کې په ۱۰۸ او ۱۳۵ مخونو کې او په هغه نقشه کې چې د هندوستان او افغانستان تر منځ د سلیمان غرونه پکی ښودل شوي دی دغه سیمه ښودلی. راورټی د طبقات ناصری په ژباړه کی (۴۵ مخ کی) لیکلی چې دغه سیندونه د درونټی په سیمه کې د کابل سیند سره یو ځای شوي دي دا غلطه ده ځکه چې درونټه ډیره کوزه واقع ده. فرشته په ۳۱ مخ کی په غلطه دغه دوه سیندونه (ناردین) او (قیرات) نومولي دي او دغه لښکر ایستل یې له هغه لښکر ایستلو سره غلط کړی چې محمود (ناردین) یا (نندنه) ته تر سره کړی وو. کنگهم (لرغونی جغرافیا) ۳۳۸ - ۳۴۴ مخونو کې (نور) د (نراین پور) په توگه د (الوار) ریاست کی ښودلی دی او قیرات یې د (ویرات)په بڼه له (متسبا)سره غلط کړی دی چې د دهلی او جیپور تر منځ یوه لرغونی پاچاهي وه.

[۴]- گردیزی ۷۸ مخ د (ابن حوقل) اویو شمیر نورو جغرافیا پوهانو له وینا څخه ښکاري چې په دغه سیمه کې د بودا دین ډیر په قوت سره رواج و. د زمري د لمانځلو معنی (ساکیاسن) ته اشاره ده. زمری یعنی بودا.

لومړیو (۱۰۲۰ م مې – جون)[۱] کې یې هغې خواته حرکت وکړ او تیرې تورونکې . ترکانان . پښتان او خاورې کیندونکې یې وګومارل چې دغه ناځرګندو سیمو ته لارې او سړکونه وکاږي او د عسکرو ورتګ هلته ممکن شي . په آخر کې د قیرات حاکم تسلیم شو او له خپلو زیات شمیر خلکو سره یې د اسلام دین ومانه . سلطان هم ورسره نیک چلند وکړ د خپل باج ورکوونکې په توګه یې بیرته د هغې سیمې حکومت ورته وسپاره[۲] .

خو د (نور) خلکو د جګړې لارونیوه ، نو سلطان د خپل دربار وزیر (علي بن ارسلان القریب)[۳] . د هغو مقابلې ته ورولیږ علي هغوی مطیع کړل او د (علي بن قدر راجوق)[۴] . تر مشرۍ لاندې یې یو پوځ د هغې سیمې د انظباط او امنیت لپاره وګوماره . سلطان د اسلام د دین د ترویج او زده کړې لپاره ښوونکې وټاکل او خپله بیرته غزنی ته ستون شو[۵] .

---

[۱]- فرشته سهواً هغه وروسته له ۴۱۲ هجری کال څخه لیکي .

[۲]- ګردیزی ۷۸ مخ .

[۳]- ګردیزی ۷۸ مخ . وروسته د سلطان له مړینې هم دغه علي و چې شهزاده محمد یې پر تخت کیناو . وګورئ البیروني ۱۲ مخ . فرشته ۳۱ مخ . کې هغه (علي بن ارسلان جاذب) بللی دی .

[۴]- ګردیزی ۷۸ مخ . فرشته هغه د (علي بن قدر سلجوقي) په نوم یاد کړی دی .

[۵]- ګردیزی ۷۸-۷۹ مخونه .

هـ: د قبايلو پرلوري د مـحـمـود د پوځونو ليږل

د غزني اوسند [۱] د سيند د سيمو تر منځ يو شمير اوسيدونكو قبايلو تل د سلطان د قلمرو سرحدونه چور كول او له هغو كاروانو څخه يې د لاري باج اخيست چې د هندوستان او خراسان تر منځ يې تګ راتګ كاو [۲] او په ۴۰۹ هـ (۱۰۱۹ م) كې كله چې د سلطان پوځونه له (قنوج) څخه راتير شول د كنډكونو او قطعاتو په بڼه به له درو څخه تيريدل، هغوى ته يې كمين نيولى و. نو ځكه سلطان په همدې كال له قنوج [۳]. څخه له راستنيدو لږ وروسته په هغوى يرغل وكړ او د دې لپاره چې په غفلت كى يې گير كړى، داسي يې وښودله چې په بله لاره باندې ځي يو ناڅاپه راوګرځيد هغوى يې غرنيو پټوځايونو كې محاصره كړل او خونړى وژنى وشوې آن دا چې پر تله له ښځو او

---

[۱]- كرنيل ميليسن (د افغانستان تاريخ ۷۲ مخ) دغه يرغل يې هماغه د غوريانو په مقابل كى لشكر كشى سره غلطه كړې ده او هغه خلک چې د سلطان دغه يرغل لاندى راغلى و، د غور اوسيدونكى (غلزيې) بللى دي. حال دا چې هغوى نه غلزي و او نه دغور اوسيدونكى، بلكې هغه قبايل وو چې د سيند دسيند او غزني ترمنځ اوسيدل. عتبى هم خپل كتاب كى ليكلى. همدارنګه وګورئ البيرونى لومړى ټوک ۲۰۸ مخ او طبقات ناصرى ۷۴ مخ دويمه تبصره.

[۲]- ابن اثير نهم ټوک ۲۱۸ مخ. ګزيده ۳۹۹ مخ. چهار مقاله ۱۸ مخ.

[۳]- عتبى ۳۱۷ مخ. ابن اثير نهم ټوک ۲۱۸ مخ كى دغه يوغل غالباً د ۴۰۹ هـ كال ذيحجه (۱۰۱۹ م اپريل) كې ښودلې ده.

ماشومانو ډیر لږ کسان ژوندي پاتې شول [۱] وروسته له دې څخه سلطان غزني ته راستون شو [۲].

و: زیاریانو سره د سلطان اړیکې

شمس المعالی ابوالحسن قابوس بن وشمگیر بن زیاد [۳]. د طبرستان او جرجان حاکم د ۳۶۷ هـ په رجب (د ۹۷۸ م په فبروری) کې د خپل پلار • بهستون) پرځای د حکمداري په تخت کیناست او د ۳۱۷ هـ په جمادی الاول (د ۹۱۸ په نومبر) کې یې د مؤیدالدوله رکن الدوله بویه څخه د استرآباد په سیمه کې ماتې وخوړه او د مجبوریت

---

[۱]- عتبی ۳۱۷ مخ. ابن اثیر نهم ټوک ۲۱۸ مخ.

[۲]- عتبی ۳۱۷ مخ. فصیحي ۳۲۴ پاڼه دویم مخ کی یوه بله سوق الجیشی هم د افغانانو په وړاندې په ۴۱۴ هـ (۱۰۲۳-۱۰۲۴ م) کی لیکي. خو نورو لیکوالو د هغې په هکله څه ندي ویلي.

[۳]- مرداویج ئن زیاد، د زیاریه سلطنت بنسټ ایښودونکی د (اسفارین شیروبه) صوبه دارو چې (ری) یې له ماکان بن کاکې څخه په ۳۱۵ هـ (۹۲۷- ۹۲۸ م) کی رابیل کړ. مرداویج (اسفار) په ۳۱۲ هـ (۹۲۸ -۹۲۹ م) کې و واژه او په خپله د قزوین او دی خاوند شو. لږ وروسته یې له ماکان بن کاکې څخه طبرستان او جرجان ونیول او د خپل واک لمن یې تراصفهان پورې پراخه کړه، خو د ده له مړینی مخکی ۳۲۳هـ (۹۳۴- ۹۳۵ م) د اصفهان او همدان ولایتونو د (علي بن بویه) لارښوونی لاندې بیرته خپلواکی اخیستی وه. د مرداویج له مړینی وروسته د هغه ورور شمگیر د هغه پر ځای کیناست.

په ۳۲۹ هـ (۹۷۹- ۹۸۰ م) کی قابوس، فخرالدوله د (مؤیدالدوله د ده پرضد لښکر راولیږه قابوس ته یې په استرآباد کې د ۳۱۷ هـ جمادی الاول کی ماتې ورکړه او خراسان ته یې پناه گزین کړ. د زیاریانو د مقدماتی تاریخ د تفصیل لپاره وگورئ د تجارب الامم لومړی ټوک څنی تبصرې او دویم ټوک او عتبی ۳۵- ۳۹ – ۱۷۰ – او ۲۷۴ -۲۷۶ مخونه او وگورئ ابن اسفندیار ۲۲۵ – ۲۳۲ مخونه او گزیده ۴۱۴ مخ.

له مخې يې امير نوح بن منصور ساماني [1] ته پناه يو وړه . امير څو ځله بيرته په حکومت باندې دهغه د ټينګيدو هڅه وکړه خو ناکام شو .

سبکتګين هم د قابوس د ميراثي سلطنت د بيا په لاس ورتګ کې د مرستې وعده وکړه . آن دا چې له ايلک خان څخه يې مرسته وغوښته . چې په دې برخه کې کمک وکړي . خو د خپلې نقشې له عملي کولو مخکې په ۳۸۷ هـ (۹۹۷ م) کې ومړ [2]. محمود ژمنه وکړه چې د پلار وعده به پرځای کوي . خو په دې شرط چې قابوس به په تخت باندې له کيناستو څو مياشتې وروسته دلښکر کښې . مصارف ورکوي . خو قابوس د دغو مصارفو د ورکړې لپاره لږ څه زيات وخت غوښت خو سلطان چې له ورور څخه د تاج او تخت د نيولو په هڅه کې و د دغې مودې منلو څخه يې ډډه کوله . قابوس له دغه چلند څخه مرور شو ، نو ټول عمر يې محمود سره کينه په زړه کې وساتله [3].

قابوس دهغه اړ دوړ له امله چې د فخرالدوله د مړينې له امله پيښ شو استعفی وکړه او د ۳۸۸ هـ په شعبان (۹۹۸ م) [4] کې يې جرجان ونيو . خو بيرته يې ورو ورو په طبرستان او (جبال) باندې واکمني ومونده . خو په ۴۰۲ هـ (۱۰۱۱ - ۱۰۱۲ م) کې يې د هغه ظلم او استبداد له امله چې شروع کړی و ، د عسکرو له خوا بې وسلې او پرځای يې د ده ځوی منوچهر پر تخت کينول شو [5].

---

[1]- تجارب ،دريم ټوک ، ۱۵ مخ ، عتبی ۳۵ مخ .

[2]- عتبی ۱۷۱ مخ .

[3]- عتبی ۱۷۱-۱۷۲ مخونه .

[4]- عتبی ۱۷۲-۱۷۴ مخونه .

[5]- عتبی ۲۷۴-۲۷۷ مخونه . ابن اثير نهم ټوک ۱۹۷ مخ . ابن اسفنديار ۲۳۱-۲۳۳ مخونه . قابوس په ۴۰۳ هـ (۱۰۱۲ – ۱۰۱۳ م) کې يعنی له ←

سلطان د قابوس د بل ځوی (دارا) ځکه چې پلار سره یې شخړه کړې وه ، غزنی ته راغلی و. ملاتړ وکړ [۱] د ارسلان جاذب په مشري یې پوځ برابر کړ تر څو هغه پر تخت کینوی خو منوچهر سوله وکړه او د محمود مشرتوب یې ومانه او وعده یې وکړه چې هر کال به پنځوس زره دیناره د خراج په توګه ورکوي.

له دې څخه لږ وروسته سلطان خپله لور هغه ته په نکاح کړه [۲]. منو چهر محمود ته وفادار پاتې شو او د سلطان دنورو باجګذارانو په شان یې کله کله په جګړو کې ورسره برخه اخیسته [۳] او په کال ۴۲۰ هـ (۱۰۲۹ م) کې کله چې محمود د (ری) د پیښو د څارنې په خاطر جرجان ته روان شو، منوچهر په خپل سلطنت کی هغه ته ډیر ښه راغلاست و وایه او څلویښت زره دیناره سوغات یې ورکړ. له دې څخه لږ وروسته خبر راورسید چې مجدالدوله بندي شوی دی ، نو سلطان له جرجان څخه ری ته راوخوځید. منوچهر د (ری) له سقوط څخه په ویره کې شو چې کیدای شي سلطان د ری له نیولو وروسته د ده سلطنت هم ونیسي، نو د دښمنې چلند یې غوره کړ، له همدې امله یې د غزنی لاره چې د ده دحکومت له سیمې څخه تیریده بنده کړه او ټول پلونه یې وران کړل. سلطان د دې خبر په اوریدو په غوسه شو ، نو تصمیم یې ونیو چې غزنی ته له ستنیدو مخکې باید منو چهر ته سزا ورکړي ، نو

← بی وسلې کولو څخه یو کال وروسته و وژل شو . مجمل سهواً (په ۲۱۷ پاڼه دوم مخ کې) د هغه مړینه ۴۰۹ هـ (۱۰۱۸ -۱۰۱۹ م) لیکلې ده او رابینو بیا (مازندران او استر آباد ۱۴۱ مخ دویمه تبصره) کې ۴۲۴ هـ (۱۰۲۳ م) لیکلې ده.

[۱]- د (دارا) په هکله و ګورئ عتبی ۲۸۲-۲۸۴ مخونه او یو شمیر نور مخځونه.

[۲]- بیهقی ۲۴۵ مخ او ۲۴۲ مخ. عتبی ۲۷۸ ، ۲۸۰ او ۲۸۳ مخونه.

[۳]- عتبی ۲۷۸ مخ.

د لارې د خرابوالی او د وجود ستومانې سره سره مستقیماً جرجان ته ورغی ، د محمود دغه حرکت منوچهر په ویره کی واچاو ، نو ډېره بخشنه او معذرت یې وغوښت او د دې په تاوان کی یې پنځه سوه زره دیناره تاوان ورکړ[1] سلطان بیرته غزنی ته راوګرځید . منوچهر څو میاشتې وروسته د ۴۲۰ هـ په وروستیو (۱۰۲۹ م) کی ومړ[2].

ز: محمود او د مکران حاکم

د مکران سلطنت چې په لومړیو وختونو کې د بویه کورنې ته تابع و و دسند او عمان د خلیج تر منځ د سمندر پر غاړه او دکرمان او بلوچستان په یوه برخه کی پروت و . کله چې د آل بویه ځواک او واکمنې پای ته ورسیده ، د مکران[3] حکمران (معدان) لومړی سبکتګین او بیا محمود ته تابعیت درلود[4] په ۴۱۲ هـ (۱۰۲۵ - ۱۰۲۲ م) کې هغه

---

[1]- ابن اثیر نهم ټوک ۲۷۲ مخ ، فرخي د ۳۷ پاڼی دویم مخ کې په ناڅرګند ډول دغی موضوع ته نغوته کړی ده .

[2]- ابن اثیر نهم ټوک ۲۷۸ مخ ، خو ابن اسفندیار په ۲۳۵ مخ او حبیب السیر د دوهم ټوکه ، څلورمې برخې په ۵۹ مخ کې دغه نیټه سهواً ۴۲۴ هـ (۱۰۲۳ م) لیکلی ده . ابن خلدون سهواً لیکی چې منوچهر په ۴۲۲ هـ (۱۰۳۵ م) کې مړ شوی دی او د هغه وارث چې په ۴۲۱ هـ (۱۰۳۰ م) کی مړ شوی هم محمود ته درناوی درلود . د زیاریانو دسلسلی ورستی تاریخ هم ناڅرګند دی . بیهقی او ابن اسفندیار او ابن اثیر النویری او خوند میر او ظهرالدین لږ لږ خبی دهغو په هکله کړی دي . سرد نیسنن راس د (اسیای کبیر) دویم ټوک په ۲۰۹ - ۲۱۳ مخونو کی هم د زیاریانو د کورنی په هکله ډیرې لندی خبری کړی دي .

[3]- د مکران پایتخت (کز Kiz) نومید او دننتی (تربت) کلې ته نژدې پروت و وګورئ لوسترینج ۲۳۳ مخ .

[4]- بیهقی ۲۹۲ مخ .

وخت چې محمود سومنات ته ولاړ معدان مړشو چې دوه زامن ورڅخه پاتې شول. عیسی او ابوالمعسکر. دواړو دتاج او تخت پر سر جګړې وکړې چې په پای کې ابوالمعسکر مات شو او سیستان ته وتښتید [۱]. کله چې محمد په ۴۱۷ هـ (۱۰۲۲ م) کې له سومنات څخه بیرته راستون شو ابوالمعسکر غزنیته ورغی او محمود هغه د مهربانی غیږ کی ونیو. عیسی د محمود د دغه نیک چلند څخه و ویرید چې کیدای شي ابوالمعسکر سره به د تخت د نیولو لپاره مرسته ورسره وکړې نو سلطان یې خپل مشر وباله او د مکران د معتبرو او مخورو څخه یې یوهئیت د نماینده په توګه سلطان ته ولیږ او خپل وورو سره یې د شخړې دلیل هم ووایه. د سلطان قهر په دې خبر کیناست او عیسی یې د مکران د حاکم په توکه و پیژاند او ورڅخه یې وغوښتل چې د خپل ورور د هوساینی وسایل برابر کړی [۲]. په ۴۲۰ هـ (۱۰۲۹ م) کې عیسی د سلاجقه وپه وړاندې د محمود پریشانې ولیده نو د دښمن چلند یې ورسره پیل کړ اود مکران آزادي یې اعلان کړه.کله چې محمود خبر شو نو تصمیم یې ونیو چې ابوالمعسکر د مکران پر تخت کینوی.خو مخکی له دی عمل څخه مړ شو [۳].

۱- بیهقی ۲۹۱ مخ.

۲- بیهقی ۲۹۱-۲۹۳ مخونه.

۳- بیهقی ۲۹۱ – ۲۹۳ . سلطان مسعود په تخت باندی ترکیناستو لږ وروسته د پلار هیله تر سره کړه. مکران ته یې یو لوی پوځ ولیږ ، عیسی ته یې ماتې ورکړه وې ولژه او ابوالمعکې یې په تخت کیناو . بیهقی ۷۱ او ۷۲ مخونه. ګردیزی ۹۷ مخ ابن اثیر نهم ټوک ۲۸۱ مخ

د: دری ، همدان او اصفهان نیول

فخرالدوله د ری [۱] بویه ئي حاکم په ۳۸۷ هـ (۹۹۷ م) کې مړشو او ۹ کلن ځوی یې [۲]. مجدالدوله د هغه بر ځای پر تخت کیناست. دهغه د کوچنی والی له کبله دهغه مور (سیده) چې د (شهریار) د حاکم اسپهبد رستم بن مرزبان خور وه .نائب السلطنته شوه [۳]. کله چې مجدالدوله ځوان شو ، نو ویې غوښتل چې د حکومت له کارونو څخه دخپلې مور لاسونه ورلنډ کړي ، خو موریې ټینګار کاو تر څو خبره جګړی ته ورسیده او مجدالدوله په ۳۹۷ هـ (۱۰۰۶ - ۱۰۰۷ م) [۴] ناکام او بندي شو ،خو لږ وروسته یې دمور واکمنې ومنله او له بند څخه خوشي شو [۵].خپل پاتی وخت یې د علم تحصیل او خوشګذرانی باندې تیرکړ [۶].په خوشګذراني کی یې دومره افراط وکړ چې کله سیده په ۴۱۹ هـ (۱۰۲۸ م) کی مړه شوه،نو دحکومت چارې ده ته پاتې شوې،ځان یې د ډیرو درنو او نه زغملو وړ چارو سره مخامخ ولید ،کوم

[۱] - د آل بویه (د بویه کورنی) شرح د (ح) په نښلوته کی راغلی ده ویې ګورئ.

[۲] - د مجمل (۲۵۷ پاڼی دویم مخ) په وینا او د ابن اثیر (نهم ټوک ۴۸ مخ) له مخې مجدالدوله د ۳۸۹ هـ په ربیع الثانی (د ۹۸۹ م جولای) کې زیږیدلی دی. خو تجارب (دریم ټوک ۲۹۷ مخ) او ابن اثیر (نهم ټوک ۹۳ مخ) په غلطه لیکی چې مجدالدوله په تخت د کیناستو پر مهال څلور کلن و. وګورئ عتبی ۲۱ او ۲۸۴ مخونه.

[۳] - عتبی ۱۷۳ مخ. جرباذقانی د ۲۶۱ مخ تبصره.

[۴] - ابن اثیر نهم ټوک ۱۴۴ مخ.

[۵] - وګورئ (ح) نښلونه.

[۶] - مجدلادوله تر پنځوس کلنی پوری د ۳۰ اولادونوخاوند شو ' وګورئ ابن جوزي د ۱۷۷ پاڼی دویم مخ او مجمل د ۲۲۲ پاڼی دویم مخ او ابن اثیر نهم ټوک ۲۲۲ مخ

اداري استعداد يې هم چې درلو .د دوامداره عياشي او گوشه گيرى له امله يې له ودې پاتې و ،همدارنگه ادبى مصروفيتونو د دهٔ طبيعت دومره نرم کړى و چې هغه عسکر چې کلک انضباط سره عادت وو د ده د نرمې اداري له کبله يې اړ دوړ پيل کړ چې د (رى) د خلکو او حتى په خپله د مجدالدوله ژوند يې له گواښ سره مخامخ کړ نو مجدالدوله له همدې ويرې له محمود څخه مرسته وغوښته [1] .محمود چې همداسې موقع لټوله [2] د هغه غوښتنه يې په ډېره خوښۍ و منله نو د (حاجب على) په مشرتوب يې اته زره سپاره عسکر د مجدالدوله [3] د نيولو لپاره وليږل خپله هم د ستوماتى او د مزاج گډوډى سره سره له مجدالدوله سره د سلاجقه و د مرستې د مخنيوي په خاطر جرجان ته روان شو [4] .على د ۴۲۰ هـ په ربيع الثانى (۱۰۲۹م) [5] . کې (رى) ته ننوت.مجدالدوله يواځى د سلوتنو سپرو په ملگرتوب هرکلي ته ورغى،په توگه دې ډير په آسانۍ د دښمن په لاس کى پريوت،يعنى همدا چې د درناوي لپاره او د سلطان د پيغام د اوريدو لپاره له آس څخه راکوز شو نو ،فوراً د غزنويانو خيمه کې نظربندشو او على خپل عسکر د رى د دروازو نيولوته وليږل [6] او د دغى کاميابى زيرى يې

---

[1] - ابن اثير نهم ټوک ۲۲۱ مخ .گزيده ۴۲۹ مخ خو ابوالفدا د لومړي ټوک ۱۲۵ مخ کې ليکي چې د مجدالدوله پوځ له سلطان څخه د مرستې غوښتنه وکړه .

[2] - بيهقى ۳۱۹ مخ کى داهم وايې چې د سيدى د ژوند پروخت سلطان په (رى) باندې له يرغل څخه قصداً ډ ډه وکړه .

[3] - ابن اثير نهم ټوک ۲۲۱ مخ .

[4] - ابن اثير نهم ټوک ۲۲۷ مخ .

[5] - ابن اثير نهم ټوک ۲۲۱ مخ .

[6] - گرديزى ۹۱ مخ .

سلطان ته ولیږ ،نوسلطان له جرجان څخه ډیر ژر مخ په ري را روان شو او د ۴۲۰ هـ د جمادی الاول په نهمه (د ۱۰۲۹ م د می په ۲۰۲ مه) د دوشنبې په ورځ بې له څنډ څخه ښارته ننوت [۱]. او بې شمیره غنیمتونه یې ترلاسه کړل چې په دې جمله کې یو میلیون دیناره نغدې پیسې ، نیم میلیون دیناره جواهر او ۶۰۰۰۰ جوړې جامې وې او دطلا او نقرې لوښې له حساب وتلي وو [۲]. وروسته یې مجدالدوله دسلطان حضور ته راوست او په زړه پورې سوال – ځواب یې ترمنځ وشو .

سلطان ورڅخه و پوښتل :

شاه نامه او دطبري تاریخ دې لوستی ؟

مجدالدوله وویل : هو .

سلطان وویل خو ستاله وضعیت او حرکاتو ښکاري چې ندی دی لوستی،آیا په شطرنج پوهیږې ؟

مجدالدوله وویل : هو .

سلطان وپوښتل : په شطرنج کې دې لیدلي چې یو پاچا بل ته ورشي ؟

مجدالدوله وویل : نه .

سلطان وپوښتل : څه شی ته اړ استې چې له ځان څخه ځواکمن څوک خپل سلطنت ته راوغواړې؟

---

[۱]- مجمع الانساب د ۲۲۲ پاڼې په لومړی مخ کې او گردیزی ۹۱ مخ ابن جوزی د ۱۸۸ پاڼې دویم مخ کی د جمادي الاول ۱۲ مه د جون دوهمه دوشنبه لیکي . لارډ کرزن ایران ، لومړی ټوک ۳۴۸ مخ ، د (ري) د نیولونیټه سهواً ۱۰۲۷ م لیکلی ده .

[۲]- گردیزی ۹۱ مخ . ابن جوزي ۱۷۷ پاڼه دویم مخ . مجمل ۲۲۲ پاڼه دویم مخ . ابن اثیر نهم ټوک ۲۷۱ مخ .

بدبخت شهزاده د پریشاني په حال کی سرکښته واچاو [۱].
سلطان هغه د هغه له ځوی (ابو دولف) سره یوځای په بندي ډول هندوستان ته ولیږ [۲]. وروسته له دی څخه سلطان د قرامطه ، باطنیه او معتزله فرقې تعقیب کړي د هغو زرگونه کسان یې ووژل او گڼ شمیر یې په زنځیرونو تړلي خراسان ته ولیږل [۳]. د هغوی کورونه یې ولټول کتابونه یې ورته وسوځول او هغه آثار چې په مذهبی چاروکې د سلطان د پابندی او سخت گیری په هکله و ، هغه یې ټول غزنی ته یو وړل [۴].
سلطان یو څه موده په «ری» کې پاتی شو او دهغه هیواد د چارو دسمون او اداري کولو لپاره یې ور کسان وټاکل او د شاوخوا سیمو حکمرانان د بیعت لپاره سلطان ته راغلل . خو په دې ټولو کې د زنجان،ابهر،سرجهان،او شهرزور د ښارونو حاکم ابراهیم بن مرزبان دیلمی چې په (سالار) باندې مشهوروله بیعت څخه سروغړاو [۵].

۱- ابن اثیر نهم ټوک ۲۲۲ مخ .

۲- گردیزی ۹۱- ۹۷ مخونه . د گزیده ۴۲۹ او د فصیحی د ۳۳۵ پاڼی لومړی مخ کې یې لیکلی چې سلطان هغوی ووژل . خو داخبره حقیقت نه لری . د گردیزی (۹۱-۹۷ مخونو) په وینا پلار او زوی دواړه د سلطان مسعود له حکم سره سم له هند څخه غزنی ته راوستل شول او درناوی یې وشو . راوړتی (د طبقات ناصری د ژباړې ۸۷ مخ کی) هم د فصیحی اوگزیده غلطه فکر راوړی .

۳- گردیزی ۹۱ مخ . فرخی د ۳۹ پاڼی لومړی مخ . مجمل د ۲۲۲ پاڼی دویم مخ . ابن اثیر نهم ټوک ۲۲۲ مخ .

۴- ابن جوزي د ۷۸ پاڼی لومړی مخ . ابن اثیر نهم ټوک ۲۲۲ مخ کی او مجمل د ۲۲۲ پاڼی دویم مخ کې وایې چې هغو ونو لاندی یې چې قرامطه غر غره کړل ، هلته د اوښانو پنځوس باره کتابونه هم وسوځول . وگورئ د (ارشاد) کتاب د یاقوت تالیف دویم ټوک ۳۱۵ مخ .

۵- د دغو سیمو د موقعیت په هکله دلوسترینج د کتاب ۲۲۱ مخ وگورئ .

سلطان یو لوی لښکر د مرزبان بن حسن په مشري ـ چې د (سالار) یو پخوانی رقیب او دښمن و او سلطان ته یې پنا راوړی وه د سالار د ټکولو لپاره ولیږ. مرزبان د دیلم له ځینو مخورو سره د سالار په وړاندې لاس یو کړ او قزوین یې ونیو. خو کله چې سلطان غزنی ته ستون شو ،سالار بیا له خپل پټونځای څخه راووت. مرزبان ته یې ماتې ورکړه او قزوین یې بیا دوباره ونیو [1] . سلطان نوی نیول شوی ولایت مسعود ته وروسپارلو او امریې وکړ چې هغه شمیر نورو ولایتونه چې د بویه د کورنۍ واکمنۍ لاندې دي هم ونیول شي [2] مسعود تر هر څه د مخه له مرزبان سره یو ځای (د سرجهان) کلا په نیولو کوشش وکړ هلته سالار ځان ایسار کړی و خو د ا کار یې په زور ونشو کولای نو د کلا یو شمیر ساتونکی صاحب منصبان یې د ... ـ غاتونو په ورکولو راخپل کړل و سالار د دی حال په لیدو له کلا څخه راووت او د ۴۲۰ هـ د روژې په اوله (د ۱۰۲۹ م د سپتمبر په ۱۳ مه) یې یرغلگرو سره جگره پیل کړه چې ناکام او بندي شو . خو ځوی یې اطاعت وکړ او د باج ورکولو ژمنه یې وکړه [3] . مسعود وروسته له دی څخه (ری) ته ور وگرځید او د همدان او اصفهان د پوره سوبې لپاره یې لښکر برابر

---

[1] - ابن اثیر نهم ټوک ۲۲۲ مخ.

[2] - بیهقی ۳۵۹ مخ طبقات ناصري ۱۷ مخ . خو بیهقی (۲۵۸ مخ کې) او فرخی (د ۱۲۵ پانی لومړی مخ کی) لیکلی چې سلطان محمود . مسعود له کم شمیر عسکرو سره چې له روز مره نه اضافه کیدل ری ته ولیږل .

[3] - بیهقی ۲۵۹ مخ . ابن اثیر ۹ ټوک ۲۲۳ مخ .

کړ ، نو لومړی یې په همدان یرغل وکړ د علاوالدین بن کاکه ویه [۱]. ته یې ماتې ورکړه او همدان یې ونیو. بیایې د اصفهان خواته حرکت وکړ. علاوالدوله (تستر Tester) ته وتښتید او مسعود اصفهان په ۴۲۱ هـ (۱۰۳۰ جنوری) کی ونیو [۲]. دا وخت علاوالدوله د خپل یوه خپلوان جلال الدوله په واسطه چې په بغداد کې یو مخور سړی و ، له خلیفه څخه و غوښتل چې مسعود بیرته د اصفهان ولایت کې مقرر کړی [۳]. په داسی حال کې چې همدغو خبرو دوام درلود ، د ۴۲۱ هـ د جمادل الاول په شلمه (د ۱۰۲۰ م د می په ۲۷مه) د سلطان محمود د مړینې خبر مسعود ته ورسید . له دې امله چې خپل ورور سره یې د تخت د نیولو پر سر د جګړې پیش بینی کوله [۴]. موقع یې غنیمت وبلله علاوالدوله یې د خلیفه د سپارښت سره سم د اصفهان حاکم کړ، په دې شرط چې هر کال به شل زره دیناره خراج ورکړي [۵].خپله (ری) ته ستون شو او د هغه حاکمیت یې حسن سلیمانی [۷] ته ورکړ اوله دی ځایه د پلار د تخت د نیولو لپاره نیشاپورته راغی .

---

[۱]- نو میې ابو جعفر محمد بن دشمن زیارو خو په (ابن کاکه ویه) باندې مشهور و .ابو علی بن سینا ، معروف فیلسوف یې په دربار کې اوسید . ابن اثیر نهم توک ۲۷۹ مخ ، ناریخ الحکما د القفطی تالیف ۴۱۹ – ۴۲۲ مخونه .

[۲]- سبط ابن جوزي ۲۱۸ پانه دویم مخ . بیهقی ۲۵۹ مخ . ابن اثیر نهم توک ۲۷۹ مخ . (سایکز) د (تاریخ ایران) په نم کتاب کې په غلطه لیکلی چې اصفهان په خپله محمود فتح کړ . او دغه پیښه په ۴۲۰ هـ (۱۰۲۹ م) کی شکاره کوی چې هغه وخت غزنی ته محمود بیرته نه وراستون شوی .

[۳]- ابن اثیر نهم توک ۲۷۹ مخ . بیهقی ۱۴ – ۱۵ مخونه .

[۴]- بیهقی ۱۱مخ .

[۵]- بیهقی ۱۴-۱۲ مخونه .

[۷]- بیهقی ۱۹-۲۵ مخونه .

اتم څپرکی

په هندوستان کې د سلطان جګړې

الف : د ویهند د هندو شاهیه سلسلې له راجاګانو سره دسلطان اړیکې

هندوستان لامخکې د الپتګین او دهغه د ځای ناستو د پاملرنې وړ ګرځیدلی و و خو د هغو جګړو شرح چې هغود ویهند د هندو شاهیه کورنی له راجاګانو سره کړی [1]. فقط د سبکتګین د په تخت کیناستو راهیسی چې له جیپال را جا سره یې وکړی اود خپل سلطنت برید یې تر لغمان پوري ورساو ، ترلاسه کیدای شي . محمود هم دخپل پلار تګلاره تعقیب کړه او کله چې د بغداد د خلیفه له خوا په ۳۸۹ هـ (۹۹۹ م) کې د مستقل سلطان په توګه وپیژندل شو ، نو ویې پتیله چې هر کال به هند ته پوځ لیږی [2] .

---

[1]- د هندوشاهیه دسلسلی په هکله د معلوماتو لپاره وګورئ (ط) نښلوته د کتاب په پای کی . (ویهند) همدانننی (هوند) دی . کلهنه هغه (او د هـ بهاندهـ) هم نومولی دی . وګوري (لوغونی جغرافیه) د کننګم تالیف ۵۳ - ۵۴ مخونه او کلهنه دویم ټوک ۳۳۲ – ۳۳۸ مخونه . راورتی (د طبقات ناصری ژباړه ۷۹ مخ تبصره) کې سهواً هغه (بهتنده) غلط کړی دی .

[2]- عتبی ۱۳۴ مخ همدومره ویلی چې : سلطان پرځان لازمه کړه چې هر کال هند ته لښکر سره ورشي خو ایلیات د دغه عبارت ژباړه په یو بل دول را اخلی ←

۱- د هند د ځينو سرحدي کلاګانو نيول

سلطان د خپلو تصميمونو له مخې ، د ۳۹۰ هـ (۱۰۰۰ عيسوی) کال په آخر کې[۱] د هندوستان خواته لښکر وکيښ . د لغمان شاوخوايې څو څو کلاوې ونيولې او بيرته بيا غزنی ته ورستون شو[۲]

۲- د ويهند او پيښور جګړه

يوکال وروسته سلطان د ويهند په راجه[۳] جيپال باندې د يرغل چمتو والی ونيواو د ۳۹۱ هـ په شوال (۱۰۰۱ م) [۴] کی يې د پنځلس زرو سپرو عسکرو او يو شمير رضا کارو په سرکرده ګۍ له غزنې څخه حرکت وکړ او پيښورته نژدې يې اردوګاه جوړه کړه.جيپال د دولس

← (ايليات و داوسن ۲۴ مخ دويم ټوک) چې له هغه څخه دا مطلب اخيستل کيږي چې سلطان ژمنه کړې وه چې هر کال په هندوستان کې غزاکوي په دې توګه د سلطان لشکر کشيوته د مذهبي تعصب رنګ او بڼه ورکوی .

۱- دغه نيټه د ګرديزی له تاريخ (۲۳ مخ) څخه اخيستل شوی ده .

۲- ګرديزی د سلطان يواځنی معاصر ماخذ دی چې دغه لشکر کشی يې شرح کړی . وروستنيو ليکوالوکې فقط فرشته او نظام الدين د دغه سفر په هکله يو څه ويلی دي چې په غالب ګومان هغه يې له ګرديزی څخه اخيستی دي .خو دهغو په استنساخ کی يې غلطی کړی ده . سرويلبهم هيګ (۱۳ مخ کی) دغه پوځ ليږل او يرغل شکمن ګڼلی چې په خپل دغه فکر کی يې غلطې کړی ده .

۳- په مجمع الانساب (۲۳۱ پاڼه دويم مخ کی) ويل شوی چې جيپال د سبکتګين له مړينې وروسته ، تصميم ونيو چې د سبکتګين له خوا نيول شوي سيمی بيرته راجلا کړي نو ځکه يې په محمود يرغل وکړ نو ځکه سلطان له غزنې څخه د دفاع په خاطر حرکت وکړ .

۴- فرشته ۲۴ مخ .

زرو سپرو.دیرش زره پلي او دری سوه پیلانو په ځواک یو لښکر برابر کړ او مخی ته ورته راغی.دواړه لښکر د ۳۹۲ هـ د محرم په اتمه (د ۱۰۰۱ م د نومبر په ۲۷ مه)[1] سره ونښتل.کلک جنګ پیښ شو.تر غرمې روان و.خو داوخت هندوانود اسلامی سپرو لښکرو په وړاندی ماتې وخوړه وتښتیدل پنځه زره مړي د جګړې په ډګر پاتې شول[2].

د جګړې غنیمت د فاتح لښکر ډیر طامع او حریص غړی هم خوش کړل. پنځلس د مروارید وغاړه کی چې یوه یې ۸۰ زره دیناره ارزیده.له نورو بی شمیره غنیمتونو سره د مسلمانانو لاس ته ورغلی،جیپال له خپلو پنځلسو زامنو او لمسیانو سره بندي شو[3]. هغه یې د میرند Mirand[4] په نوم یوې سیمې ته بوت. خولږ وروسته د جیپال اوسلطان ترمنځ د سولې معاهده وشوه. جیپال ژمنه وکړه چې ۲۵۰ زره دیناره نقده او پنځوس پیلان به د تاوان په توګه سلطان ته ورکړی[5]. نو ځکه سلطان هغه بیرته په خپل سلطنت مقرر کړ،خو د هغه یو ځوی یې د دغه تاوان تر ورکولو پوري ځان سره وساته.له دغې

---

[1]- عتبی ۱۵۸ مخ گردیزیؒ ۲۲مخ.

[2]-گردیزی ۲۲ مخ. عتبی ۱۵۷ مخ.

[3]-گردیزی ۲۲مخ.

[4]- عنصری (د بنګال د آسیائی انجمن قلمي نسخه) په طبقات ناصری کې دغه سیمه د (من برند) په نوم لیکل شوی ده. همدارنګه وګورئ د مولف مقاله چې په (آسیائی شاهي انجمن مجله) کی په ۱۹۲۷ م کال ۴۹۳ – ۴۹۵ مخونو کی خپره شوی ده وګورئ.

[5]- عتبی ۱۵۸ مخ. مجمع الانساب ۲۳۱ پانه دویم مخ. د دغه وروستی کتاب له وینا څخه ښکاري چې د جیپال له خرڅلاو څخه منظور د جیپال د خونبها تاکل و. دغه موضوع عنصري د مجمع الانساب نوموړی مخ کی ذکر کړی ده.

سوبې څخه وروسته سلطان د هندوشاهیه د سلسلې د راجاګانو د پاینتخت ویهند پر لوری روان شو .او د ژمې نورې میاشتې یې د هغو سیمو د شاوخوا په نیولو تیرې کړې [1] او د ۳۹۳ هـ په پسرلی (۱۰۰۲ اپریل) کې بیرته غزنې ته راستون شو [2] جیپال پنجاب ته بیرته ستنید و څخه لږ وروسته له ژوندون څخه لاس په سر شو او په غالب ګومان یې په ۳۹۳ هـ (۱۰۰۲ – ۱۰۰۳ م) [3] کې ځان وسوځاو او د هغه زوی (آنند پال) د هغه پرځای پر تخت کیناست [4].

۳- پرسند باندې جګړه

د ۳۹۲ هـ په پسرلي (۱۰۰۲ مارچ – اپریل) کې سلطان د ملتان [5] په نیت روان شو خو دسند له کوزې برخې څخه پورې وتل له خطر څخه ډک کارو ، نو تصمیم یې ونیو چې له دغه سیند څخه د پیښور په علاقو کې پورې وځي،نو ځکه یې (آنند پال) ته خبر ورکړ چې د

---

[1]- عتبی ۱۵۹ مخ . ګردیزی ۵۲ مخ . کې په ښکاره لیکلي چې ویهند ته دسلطان تګ د پخوانیو لښکر کشیو په دوام و .خو (رینولدز ۲۸۲ مخ) کې دا په غلطه ځانګړې لښکر کشي بولي .

[2]- عتبی ۱۵۹ مخ . ګردیزی ۵۲ مخ . دغه وخت د هندوشاهیه پایتخت (ننذنه) ته لیږدول شوی و . د ګردیزی ۳۹۲ مخ په وینا محمود له دغې سوبې څخه وروسته د غازي لقب وګاټه .

[3]- عتبی ۱۵۹ مخ هم وګورې (ط) نښلوته .

[4]- آنند پال دا وخت د لاهور حاکم و . د پیښې تفصیل د آسیائي شاهي انجمن د مجلې د ۱۹۲۷ م کال د جولای ګڼې په ۴۹۳ -۴۹۵ مخونو کې وګورئ همدارنګه وګورئ (ط) ضمیمه د کتاب په پای کې .

[5]- عتبی ۲۱۱ مخ .

سلطاني لښکر د پورې وتو پر وخت ممانعت ونه کړی [1] خو آنند پال داخبره ونه منله او د ملتان د حکمران داود په ملاتړ پاځید او د سلطان د عسکرو د مخنیوي لپاره مخ په پیښور راغی سلطان آنند پال ته سخته ماته ورکړه او د چیناب [2] تر سیند پورې یې وځغلاو آنند پال د کشمیر غرونو ته وتښتید [3] خو سلطان له دې وړاندې ورپسی ورنغی،د ملتان پر لوری روان شو [4].

۴- د ویهند جګړه او د نګرکوټ نیول

آنند پال د سلطان محمود د ورځ په ورځ زیاتیدونکی ځواکمني څخه چې دی او پلار یې هریو په یوازیتوب دهغه په مخنیوې کې پاتی راغلی وو ، ویریدلی و ، شاوخوا ګاونډیو راجاګانو ته یې هیله یو وړه چې ورسره یو ځای شي ، د شمال مغرب له لوري د مسلمانانو د سوبو مخه ونیسی . د ده دغوښتنې له مخی هر راجه یوه ډله عسکر ده ته ولیږل . آنند پال دغه ټول عسکر په هغه پوځ کی ورګډ کړل چې له

---

[1]- عتبی ۲۱۱ مخ . له دې څخه ښکاري چې دا وخت آنند پال او سلطان یو بل سره پخلاول ، که نه دغی غوښتنې کومه معنی نه لرله . ګردیزی په ۷۲ مخ کې لیکی چې د دغی هیلی موخه داوه چې سلطان په داود یوناڅاپه یرغل وکړی .

[2]- فرشته ۲۵ مخ .

[3]- عتبی ۲۱۲ مخ . ګردیزی ۲۷ مخ .

[4]- عنصری (د بنګال آسیائی انجمن قلمی نسخه) لیکی چې سلطان د ملتان په لاره کې ۲۰۰ کلا ګانې ونیوي او پرته له بیاس او ستلیج څخه د پنجاب له نورو ټولو سیندونو څخه تیر شوی و .

ټول هیواد څخه یې راټول کړی و [۱]. دغه لښکر یې د خپل ځوی (برهمن پال) [۲] تر مشرۍ لاندې د پېښور خواته ولیږ. سلطان د ژمي په منځ کې له دغې پېښې څخه خبر شو. د ژمي د سختۍ سره سره د ۳۹۹ هـ د ربیع الثاني په ۲۹ مه (د ۱۰۰۸ م د دسمبر په ۳۱مه) [۳]. له غزني را روان شو. له سند څخه تیر شو. د (ویهند) مخامخ ډګر کې له یرغل کوونکو سره په جګړه شو. په دغه جګړه کې هندوان ډېر په زړورتیا جنګیدل. آن دا چې ترمازیګر پورې د مسلمانانو برې په شک کې و. سلطان یو حربي مهارت څخه کار واخیست خپل محافظین یې د دښمن د لښکر شاته ولیږل [۴]. کله چې هندوانو د لښکر له مخکې کتارونو څخه د لښکر شاته عسکر ولیږل. د دوی لښکر مخ په ماتیدو شو او نور په شا شول. ډېر شمیر غنیمت او له هغې جملې دیرش پیلان د سلطان لاس ته ورغلل [۵]. سلطان هغوی پسې واخیستل آن تر نګرکوټ

---

[۱]- فرشته یواځنی ماخذ دی چې د دغه تړون له جوړیدو څخه خبرې کوي او وایې چې د اجین، ګوالیا، کالنجر، قنوج، دهلي او اجمیر راجاګان په دې کې ګډوو. خو غالب ګومان دا دی چې ډهلي لادا وخت نه وجوړ شوی هغه شفاهي مرکه چې راوړتې له سرویې (آ) سمیت سره (تاریخ مقدماتی هند) کې په ۳۸۴ مخ کې کړی او د ګردیزی له مخې دهلي ۹۹۳ - ۹۹۴ هـ کې جوړ شوی دی.. دا د منلو وړ نیته نه ده. داځکه چې د دهلي نوم د ګردیزی په زین الاخبار بالکل نه دی راغلی.

[۲]- عتبی ۲۲۴ مخ.

[۳]- عتبی ۲۲۴ مخ. ګردیزی ۲۹ مخ.

[۴]- عتبی ۲۲۴ مخ. فرشته ۲۲ مخ کې لیکي چې دواړه لښکر ۴۰ ورځې یو بل سره وجنګیدل.

[۵]- عتبی ۲۲۴ مخ. ګردیزی ۲۹ مخ. د ایلیات داوسن دکتاب د دویم ټوک په تبصره کې راغلي چې دغه جګړه پرته له عتبي نورو نه ده را اخیستې. ←

[1] کلا پوری یې چې (کانگري) ته نژدې دیوی غونډی په سر پرته ده ورسول . دغه سیمه د (بانگنگا)[2] سین احاطه کړی ده . د دغې کلا معبد هندوانو ته ډیر د درناوی.وړ و چې ډیره زیاته شتمني هم پکې زیرمه شوی.وه . سلطان دري ورځی دغه کلا ایساره کړه او بالاخره یې ونیوله[3] . او ډیر زیات شته یې ورڅخه ترلاسه کړل چې هغو کی ۷۰ میلیونه د پیسو سکې ، ۷۰ زره د طلا موټې ، سپین زر ، قیمتی جامی او یوه خونه چې ټوله له سپینو زرو جوړه وه او ۳۰ په پنځوسو گزو کی یې سور او پراخوالی و اویو ۴۰×۲۰ گزوکی سایبان چې د سرو او سپینو زرو قبې یې درلودې[4] او یو تخت چې مرصع کاري شوی و اود بهیم راجه Eotru و . دغه راجه د (پاندوه)[5] په کورنی پورې اړه درلوده . دا ټول دسلطان لاس ته ورغلل او سلطان دغه کلا خپلو صاحب منصبانو ته وسپارله او د ۳۹۹ هـ په آخر (د ۱۰۰۹ م په جون)[7] کی غزنې ته راستون شو .

← کیدای شي دا خبره غلطه وي ځکه چې په ابن اثیر،روضته،حبیب السیر او نورو ماخذونو کې یې ذکر شته . فرشته فقط د جنگ میداُن (ویهند) نه بلکې پینبور لیکلی دی .

[1] - عتبی ۲۲۴ مخ . گردیزی ۷۰ مخ . له دې پرته دا هم لیکل شوي چې د معلوم له مخې دغه کلا د (پاندوه) د کورنی په واسطه د راجه بهیم له خوا جوړه شوه .

[2] - عتبی ۲۲۴ مخ . عنصری ۸۴ مخ .

[3] -گردیزی ۷۰ مخ .

[4] - عتبی ۲۲۲ مخ .

[5] - عضری ۸۵ مخ .

[7] -عتبی ۲۲۲ مخ . د گردیزی (۷۰ مخ) په وینا سلطان د ۴۰۰ هـ (۱۰۰۹ اگست) په لومړیو کې امروکړ چې دغه غنیمتونه دې د ټولو خلکو د ننداري لپاره کیښودل شي .

سلطان له دغې سوبې څخه وروسته تولې نیول شوی سیمې له سند څخه تر نگر کوټ پورې خپل قلمرو پورې وتړلې . خو د هغه له راستنیدو وروسته یو ځل بیا آنند پال په خواشا سیمو لاسبری ومومند او ننده نه کلا یې خپل مرکز وگرځاو. خو ډیر ژر مړشو او د ده زوی (تریلو چنپال) د ده پر ځای کیناست [1] .

۵- د نندنه کلا (ناردین) نیول

سلطان و پتیبله چې د تریلو چنپال ځواک په سیمه کی له منځه یوسي ، نو د دې موخې لپاره یې د ۴۰۴ هـ په منې (۱۰۱۳ نومبر) [2] . کې له غزنی څخه حرکت وکړ ، خو یوه درنه واوره و وریده نو ځکه بیرته ستون شو ، خو د بل کال [3] . په پسرلي (د ۱۰۱۴ م مارچ) کې د نندنې [4] کلا خواته رهې شو دغه کلا د (گنگا) د سیند پر لاره د یوه غره په اړخ کی ده . کله چې تر یلوچنپال دسلطان له ورتگ څخه خبر شو خپل زوی (بهیمپال) یې د کلا د دفاع لپاره وټاکه [5] او د کشمیر

---

[1]- البیرونی ، دویم ټوک ۱۳ مخ .

[2]- سرویلیم هیگ (۱۷ مخ) کې هغه په غلطه دویم جیپال معرفی کړی دی .

[3]- عتبی ۲۲۰ مخ .

[4]- دا هماغه (ناردین) دی چې عتبی ښودلی و. بیهقی او گردیزی هغه د (نندونه) په نوم یادوي . دغه ځای د شمال ۳۲ درجو او ۴۳ دقیقو په عرض او د شرق په ۷۳ درجو او ۱۷ دقیقو طول البلدکی د دوو غرونو په پوزه یا د ډه کی آباده کلا وه . وگوری (گزیتر علاقهٔ پنجاب ، ۲۷ ټوک الف چاپ کال ۱۹۰۴ . ۴۲ - ۴۷ مخونه او (گزیتر شاهنشاهی هند ، د ۱۹۰۷ کل چاپ تبصره شماره ۳۴۹ طبقات ناصری ۳۳۴ - ۳۳۹ مخونه .

[5]- عتبی وایي چې : هغه یې نیدر Nidar یعنی نه ډاریدونکی یا زړور باله .

راجا (سنگر آمه)[1] يې مسرتی ته وغوښت او هغه ته د کشمير دري ته ورغی[2]. بهيمپال ځان د دووغرونو ترمنځ چې کلا د هغو مخکې آباده وه کلک کړ او د پيلانو په يوه کتار سره يې لاره بنده کړه. سلطان پر دغه ځای يرغل وکړ وروسته له ځو ورځو يې د بهيمپال د لښکر يوه قطعه ميدان ته را وکښله او هغوی يې مات کړل[3].

دغه وخت کې بهيمپال ته نوی کمک راورسيد، سنگرونه يې پريښودل ميدان ته راووتل. د لښکر وروستی برخه يې غرونو کی پريښوده، د لښکر دوه خواوی يې په جنگی پيلانو کلکی کړې، د سلطان پر لښکر راغلل. خو په شاو تمبول شول، بيا يې د پيلانو په واسطه بل يرغل وکړ خو د مسلمانانو په گوزراونو په شاو وتمبول شول، په آخر کې سلطان پر بهيمپال باندې داسی وژونکی يرغل وروړ[4] چې هغه يې له پوځ سره د (نندنه) کلا پورې وځغلا او په کلا کی يې ايسار کړ، کلا يې محاصره کړه، دهغی ديوالونو لاندې يې نقبونه کيښودل، ترکمانی تيراندازانو د کلا ساتونکې د غشو گوزارونو لاندې ونيول، دښمن د کلا له ساتلو پاتې راغی، بالاخره کلا پرته له کوم قيد اوشرط څخه مسلمانانو ته تسليم شوه. سلطان کلا ته ننوت د پيلانو، وسلې اونورو قيمتی شيانو په گدون يې ډير غنيمت ونيو

---

[1]- گرديزی ۷۲مخ او په غالب گومان چې د هغه مقصود دلوری هاري د وادي کوزه خوا ده.

[2]- کلهنه، اوم کتاب، دويم ټوک ۴۷- ۵۳ مخونه.

[3]- عتبی ۲۲۲ مخ.

[4]- د عتبی وينا په همدې ځای پای ته رسيږی.

[1] وروسته له دغې سوبې څخه سلطان تريلوچنپال ته پام واړاوچې هغه د جهلم د سيند شمال لوري ته په يوه وادي کې له کشميري عسکرو سره اردوګاه لګولې وه [2] (تونګه Tunga) د کشمير دعسکروقوماندان د سلطان دلښکر د کشف په قطعې د يرغل له امله دومره مغرور شوی و چې د سلطان ځواک ته يې هيڅ اهميت ورنه کړ . خو په بله ورځ د پوځ د مشر (ترشکه Turushaka) [3] له خواچې په حرفې فنونوکې يې خاص مهارت درلود ، داسې ماتې سره مخامخ شو چې کشميري ټول پوځ تارومارشو او وتښتيدل ، په خپله تونګه هم دځان له ويرې وتښتيد [4] .تريلو چنپال خپل عسکر سره راټول کړل د بخت آزمايلو لپاره په خپل ټول توان سره يې يوځل بيا يرغل وکړ .خو ماته يې وخوړه [5] .د سلطان دغه سوبې ډيرې لرې لرې ځايونو کې

---

[1] - ګرديزی ۷۲ مخ . عتبی ۲۲۳ مخ کې ليکې چې دغه معبد يو ډېر ليک درلود چې دهغه د جوړيدونېټه يې څلويښت زره کاله پخوانی شودلې وه .د ايليات و داوسن د کتاب دريم ټوک ۳۹ مخ کې د عتبی ژباړه غلطه ليکل شوی ده چې دهغې له مخې يې دغه معبد (لوی بودا) پورې مربوط کړی . حال داچې د (بد) کلمه چې عتبي استعمال کړې ده د(بت) عربي شوی بڼه ده ، نه د بودا په معنی . وګورئ تاج العروس،د قاهري چاپ دويم ټوک ۲۹۵ مخ .

[2] -ګرديزی ۱۲ مخ . کلهنه ، اوم کتاب ، لومړی ټوک ۵۳ مخ ، تبصره .

[3] - (د ترشکه پوځ مشر) عنوان سلطان ته د (کلهنه کتاب اوم ټوک کې ۵۲ مخ کې) استعمال شوی دی . په لومړی ټوک ۵۳ مخ کې سلطان د (هميره) په عنوان ياد شوی چې ظاهراً د امير له کلمې څخه اخيستل شوی لفظ دی او دا لفظ عموماً د سلطان لپاره استعماليده . سر آرل ستين (په کلهنه لومړی ټوک ۱۰۷ مخ) کې سهواً ليکلي چې (هميره) د اميرالمومنين .لنډيز دی .

[4] - کلهنه ۷ کتاب لومړی ټوک ۵۷ مخ .

[5] - کلهنه ۷ کتاب ، دويم ټوک ۵۷- ۵۸ مخونه . ګرديزی ۷۲ مخ .

مشهورې شوې څو څو شاوخوا راجگانو سلطان ته د وفا داري لوړه وکړه او دهغو سيمو ګڼ شمير خلکو د اسلام دين ومانه. سلطان د اسلام د دين د مباني د ښودلو لپاره ورته ښوونکي مقرر کړل او د سيمې په ټولو برخو کې يې جوماتونه جوړ کړل[1]. د ننداني کلا يې (ساروغ)[2] ته وسپارله په خپله د ۴۰۵ هـ په اوړي (د ۱۰۱۴ م په اګست)[3] کې غزنۍ ته راستون شو.

د ترېلو چنپال ځواک ذرې ورې شو او د پنجاب ختيځ ته ولاړ د معلوماتو له مخې هلته يې د سوالک **Siwalik**[4] په غرونو کې د لاسه وتلى ځواک په راټولولو شروع وکړه، خو په کرار نه و، خپلو شاوخوا راجه ګانو سره يې جګړې کولې. خصوصاً د (شروه)[5] اوسيدونکي راجه (چندرراى) سره يې دښمني شوه تر څو چې په ۴۰۹ هـ (۱۰۱۸ م) کې يې پر قنوج باندې د سلطان د يرغل کولو خبر واوريد نو له چندر راى سره يې سوله وکړه او د خپل ځواک د ټينګو لو لپاره يې

---

[1]- ګرديزي ۷۲ مخ.

[2]- ګرديزي ۷۲ مخ. ساروغ د محمود له مړينې وروسته په همدې مقام پر خاى و، وګورئ بيهقى ۱۲۹ مخ.

[3]- ګرديزي ۷۲ مخ.

[4]- مولف دغه پايله له لاندينو پيښو څخه او د عتبي له کتاب څخه چې د (دهت Ruhut) د سيند د جګړې په هکله يې کړې را اخيستې.

[5]- عتبي ۳۱۱-۳۱۳ مخونه. (پاررجيپال) چې عتبي په دغو پيښو کې بيان کړې له دې هماغه ترېلو چيپال قنوج حاکم شو. هغه له دغو پيښو څخه ډير وروسته په تخت کيناستلى و.

خپله يوه لور بهيمپال ته کوژده کړه [۱] او کله چې (بهيمپال) هغه ځای ته د خپلې ناوې د راوستو لپاره ورغی چندر رای هغه ځان سره وساته . په همدغه وخښونو کی (د ۴۰۹ سعبان او د ۱۰۱۹ م کال جنوری کی) سلطان په شروه باندې يرغل وکړ [۲] . دا وخت چندر رای د مقابلې لپاره چمتو شو . خو د سلطان له رارسيدو سره سم د بهيمپال له مشورې سره سم وتښتيد ، ځکه چې بهيمپال ويريده چې که چيری چندر رای ناکام شي . نو سلطان محمود به هغه بندې کړی اولاس ته به يې ورشي [۳] .

۶- درهت (راهب) پر سيند جګړه

غزنې ته د قنوج له سفر څخه د سلطان د بيرته له ګرځيدو لږ وروسته (د ۴۰۹ هـ آخر او د ۱۰۱۹ م کال سرکې) تريلو چنپال د کالنجر له راجه (ګنده) [۴] سره يو تړون وکړ او له هغه څخه يې ژمنه ترلاسه کړه چې له سلطان څخه د ده د نيکونو د سلطنت د ترلاسه کولوپه برخه کې له ده سره مرسته وکړی [۵] . کله چې محمود له دغې

۱- سروليم هيګ ۲۰ مخ کی دغه پيښی ناڅرګندډول باندې ښودلې ؛ ده په غلطه بهيمپال د قنوج د راجه زوی معرفی کړی دی او بل دا چې دغه راجه يې په يو عجيب نوم (جيچنده) سره ښودلی دی .

۲- عتبی ۳۱۱ مخ .

۳- عتبی ۳۱۱ مخ .

۴- پا (ننده) چې عتبی او نورو ليکوالو ليکلې دی ، اصلی نوم يې د (ماوچندل) له ډير ليک څخه ښکاري ، وګورئ د **Epiqraphia Indica** لومړی ټوکه ۱۹۵ – ۲۰۷ مخونه او د آسيايې شاهی انجمن د ۱۹۰۷ کال مجلی ۲۷۸ مخ . خو سروليم هيګ بيا هم ټينګار کوی چې بايد ننده ولوستل شي .

۵- ګرديزی ۷۲-۷۷ مخونه . ابن اثير نهم ټوک ۲۱۸ مخ .

ژمنې ځخه خبر شو، نو د ۴۱۰ هـ کال په مني (د ۱۰۱۹ م په اکتوبر)[۱] کې له غزنې ځخه د (گنده) د ټکولو لپاره وخوځید. تریلو چنپال د محمود له نیت ځخه خبرشو د قنوج د حکمران (گنده) او (باري)[۲]. له لښکر و سره د یو ځای کیدو په خاطر مخ په جنوب ورغی سلطان تریلو چنپال[۳] پسې ورغی د ۴۱۰ هـ په شعبان (د ۱۹۹ م د دسمبر په ۱۵ مه)[۴] یې ورسره جگړه پیل کړه خو تریلو جنپال درهوت (رام گنگا)[۵] له سیند ځخه له هغه ځایه چې د غه سیند له غرونو ځخه بیلیږی[۶]. تیر شو او د سلطان د پرمختگ په خنډ کولو کی یې هڅې وکړی له سیند ځخه د تیریدو د خطر سره سره، د سلطان اتو تنو زړورو محافظینو خپل ځانونه له خیگونو (مشک) سره سیند ته وغورځول[۷]. تریلو

۱- گردیزی ۷۲ مخ او د وگوریٔ عتبی ۳۱۷ – ۳۱۸ مخونه.

۲- دغه پیښنه د گردیزی له ۷۲ مخ ځخه ترلاسه شوې ده وگوري ددی کتاب په پای کی د (ک) نښلونه.

۳- فرخی د ۱۲ پاڼی لومړی مخ کې لیکی چې سلطان راهت سیند ته له رسیدو مخکی د سرپل کلا چې له دغې سیند ځخه دیوې ورځی د مزل په اندازه لری پرته وه ونیوله. سرپل ممکن هماغه سیل گره وي چې د گنگا د غاړې کینې خواته د هردوار جنوب ته په پنځلس میله واټن کې پرته ده. دغې سیمې کې دیوې پخوانی کلا کنډواله چې ۸۰۰ گزه مربع ځای یې نیولی دی را پیدا شوی ده.

۴- ابن اثیر نهم ټوک ۲۱۸ مخ.

۵- رام (گنگا) سیند ته د هغه په بره برخه کی رهوت ویل کیږی. وگوریٔ دهند د شاهنشاهی گزتر دویم ټوک ۲۱ گڼه ۱۷۵ مخ.

۶- فرخی د ۱۲ پاڼی لومړی مخ. په غالب گومان (افضل گړه) ته نژدې سیمه.

۷- عتبی ۳۱۹ مخ فرخی د ۱۲ پاڼی لومړی مخ. ولیم هیگ (۲۱ مخ) کی لیکی: اته تنه مسلمان صاحب منصبان پرته د شاه له اجازې یوناځاپه خپلو قطعاتو سره یو ځای له سیند ځخه تیر شول. خو دا خبره ریښتیا نه ده او په کوم ماخذ نه ده ولاړه.

جنپال خپلو عسکرو ته امر وکړ چې هغوی په سیند کی د لامبو په حال کی په غشو وولي د دی کارلپاره یې یو شمیر عسکر له پنځه پیلانو سره مؤظف کړل .خو د سلطان سرتیری د هغوی له غشوونه ویریدل.په عین لامبو کې یې د تریلو جنپال په عسکرو د غشو گوزارونه کول او په لامبو لامبو یې ځانونه د سیند غاړیته ورسول.دسلطان نورو عسکرو د دی حال په لیدو او دا چې سلطان ورسره وعده کړی وه چې که هر څوک د هغوی پسی ورشي نو وروسته له هغی ورځی به یې ټول ژوند سوکاله وي[1] وهځیدل او چاپه آس او چاپه خیگ ځانونه سیند ته اچول او پورې وتل،پرته له دي چې یوتن هم ضایع شي،ټول له سیند څخه هاخواتیر شول[2] . ډیر ژر یې دلښکر صفونه وتړل او له دښمن سره جګړی ته تیار شول او دښمن ته یې کلکه ماته ورکړه. له دښمن څخه یې زیات شمیر غنیمت وگاټه چې په هغو کې یواځی د سلطان برخه ۲۷۰ پیلان او له جواهراتو څخه ډک دوه صندوقونه وو[3].

تریلو جنپال په جګړه کی ټپې شو او وتښتید .له سلطان څخه یې دسولې غوښتنه وکړه خوناکام شو.دې پسی وروسته د (گند) د مسرستې لپاره ورغی،خو دخپلو ځو تنو پلویانو له خوا په ۴۱۲ هـ (۱۰۲۱ -۱۰۲۲ م)[4] کې و وژل شو .د ده پرځای یې ځوی (بهیمپال

[1] - عتبی ۳۱۹ مخ .

[2] - عتبی ۳۱۹ مخ . فرخی د ۱۲۵ پاڼی دویم مخ .

[3] - فرخی د (۱۲) پاڼی دویم مخ . گردیزی ۷۷ مخ . ابن اثیر نهم ټوک ۲۱۹ مخ . له دی پرته فرخی داهم وایي چې د جگړی په غنیمت کې د تریلو جنپال دوه ښځی او دوه لورگانې هم وې .

[4] - ابن اثیر نهم ټوک ۲۱۹ مخ فرخی د ۱۲ پاڼی دویم مخ : البیروني دویم ټوک ۱۳ مخ .

متهور) د گډوډۍ او کوچنۍ سیمې به پاچاهي پر تخت کیناست چې صرف د حکمرانۍ دنوم د گټلو لپاره د پلار پر ځای کیناست او په ۴۱۷ هـ (۱۰۲۲ م) [۱] کې وروسته دهغه له مړینې څخه د هندوشاهیه سلسله بالکل پای ته ورسیده [۲] د دغې سلسلې راجه گانو په سخاوت ، علم پالنه او نجیبانه عواطفو کې نوم درلود [۳].

ب : د ملتان حکمران سره د سلطان اړیکې

۱ - دملتان نیول

د ملتان ولایت له هغه وخته راهیسې چې هغه محمد ابن قاسم فتح کړی و ، په هندوستان کې د اسلام د قراول حیثیت درلود . په څلورمه هجري پیړۍ کې هلته قرامطه واکمن شول او یو شمیر حکمرانیانی یې جوړې کړې چې هغه د بغداد د خلفاو تابع نه و [۴]. کله چې سبکتگین واک ترلاسه کړنو د ملتان قرمطي حکمران ابوالفتح

---

[۱]- البیروني دویم ټوک ۱۳ مخ خو سرولیم هیگ ۲۲مخ کې په غلطه لیکي چې بهیمپال د اجمیر راجا ته پنا یو وړه .

[۲]- البیروني دویم ټوک ۱۳ مخ . د دغې کورنۍ څو کسانو د کشمیر د راجه گانو دربارته پنایوړه . او هلته پوره معاش ورکول کید . وگورئ کلهنه اوم کتاب دویم ټوک ۱۴۴ ، ۱۷۸ ، ۲۷۴ ، ۹۵۲ او ۱۴۷۰ مخونه او اتم کتاب دویم ټوک ۲۲۵ – ۲۲۷ مخونه .

[۳]- البیروني دویم ټوک ۱۳ مخ . کلهنه اوم کتاب دویم ټوک ۲۲- ۲۹ مخونه .

[۴]- البیروني لومړی ټوک ۱۱۲ مخ کې لیکي چې : جلم بن شیبان د قرامطې لومړنی سړی و چې ملتان یې ونیو . وگورئ مسعودي ۲۳۴- ۳۵۸ مخونه .

داود بن نصر [۱] هغه سره دوستانه اړیکی [۲] ټینګی کړی . د سبکتګین له مړینې وروسته يې له محمود سره د دغو شوا ړیکو لړی ته دوام ورکړ ، خو متاسفانه دغه وضعیت ډیر دوام ونه کړ . کله چې سلطان د (بهتنده) له سفر څخه په ۳۹۵ هـ (۱۰۰۵ م) کی بیرته راستون شو نو داود په غالب ګومان له ملتان څخه دسلطان د لښکرو له تیریدو سره موافق نه و [۳] او په دی کاريې نا خوښی ښودله.نو له همدې امله سلطان د هغه د ټکولو او د هغه د مطیع کولو لپاره د ۳۹۲ هـ په پسرلی (د ۱۰۰۲ م په مارچ – اپریل) [۴] کې له غزنې څخه د ملتان په خوا روان شو له دې کبله چې د سیند له کوزې برخی څخه تیریدل خطرناک ونو تصمیم يې ونیو چې د دغه سیند بره برخې یعنی پیښورته نژدی سیمو کی له دغه سیند څخه تیرشي.همداوخت (آنند پال) د سلطان د غورځنګ د مخنیوی په خاطر مخ په پیښور ور روان شو تر څو چې ناکام پاتې شو .

---

[۱]- (بر ګز) د (فرشته) ژباړه ، لومړی ټوک ۴۰ مخ ، کی لیکی چې : داود د (شیخ حمید لودي) له اولادي څخه و حال دا چې دا غلطه وه او سهواً يې د (لاوې) پر ځای (لودی) لیکلی دی . (لاوي) د مسعودی په وینا ۲۳۴ مخ کې په غالب ګومان د داود پلرونه وو . همدغې غلطی نور لیکوال هم په اشتباه کې اچولی او داود يې لودي بللی دی .

[۲]- فرشته ۱۸-۲۴ مخونه .

[۳]- د عتبی ۲۱۱ مخ . کی راغلی چی : په ملتان باندې د محمود د یرغل لامل دا و چې داود قرمطی مذهب غوره کړی و .

[۴]- د عتبی ۲۱۱ مخ څخه په غلطه را وړل شوي چې سلطان د ۳۹۲ هـ په لومړیو (د ۱۰۰۵ په اکتوبر) کی له غزنی څخه حرکت وکړ .

وروسته د آنند پال تر ناکامي: سلطان مخامخ د پنجاب له منځ څخه په تیریدو ملتان ته ولاړ. داود له ډیرې ویرې د سند د سیند یوه ټاپوته و تښتید. خو د ملتان د کلا ساتونکی پوځ د کلا دروازه د سلطان پر مخ وتړله. کلا وروسته تر اوو ورځو محاصرې د تورې په زور پرانیستل شوه او کلا د سلطان لاس ته ولویده [1] د ښار خلکو بخښنه و غوښته او د عفوې له هیلې سره یو ځای یې دا هم ومنله چې ۲۰ میلیونه درهم [2] . به د تاوان په ډول ورکوي . سلطان د هغوی دغه غوښتنه ومنله او له قصاص څخه تیرشو ، خو په قرامطه یې رحم ونه کړ د هغوی سلګونه کسان یې و وژل [3] . آن داچې د هغوی جامع جومات څخه یې ګودام جوړ کړ چې نکریزی پکې دسته بندي کیدل [4] . وروسته له دې څخه سلطان د ملتان د شاوخوا سیمو او (بهتندې) په تصرف شروع وکړه [5] خو لږ وخت وروسته په خراسان باندې د ایلک خان له

---

[1]- ګردیزی ۲۷ مخ.

[2]- عتبی ۲۱۲، ګردیزی ۲۷-۲۸ مخونه. خو داسې ښکاري چې د غرامت یا تاوان په پیسو کې ډیره مبالغه شوې ده.

[3]- عبتی ۲۱۲ ،عنصبی ۸۰ مخ. د آداب الملک (د ۸۰ پاڼې لومړی مخ کې) راغلی چې سلطان د قرامطه مذهب څخه دومره ووژل چې د لاهوري دروازې څخه چې د ښار په لویدیځ کې وه د وینو ویاله وبهیده او د وینو د سرینښناک والی له کبله د سلطان لاس د تورې په قبضه داسې کلک شوی و چې ترڅو یې په تودو اوبو ونه مینځه له قبضې څخه جلا نه شو.

[4]- البیروني ، لومړی ټوک ۱۱۷ مخ.

[5]- ابن اثیر ، نهم ټوک ۱۳۷ مخ کې لیکي چې سلطان د ملتان له سقوط څخه وروسته د (ګوالیار) او کالنجر د نیولو لپاره پرمختک ته دوام ورکړ. هغه څه چې ابن اثیر د دغو دوو سیمو د جنګي عملیاتو په هکله ویلي دي ←

يرغل څخه خبر شو. سلطان د ملتان حکومت (د پاچالمسي)[۱] (سختپال) ته وسپاره او د خراسان دساتنې او د خطر د مخنيوی لپاره غزنی ته راستون شو.

۲- د سخپال بغاوت

سخپال د سلطان او ايلک خان تر منځ له جګړو څخه استفاده وکړه ، له اسلام څخه واوښت او د ۳۹۸ په ژمی (د ۱۰۰۷ په دسمبر) کی يې بغاوت پيل کړ. د دغه شورش خبر سلطان ته د ۳۹۸ هـ په ربيع الاول (د ۱۰۰۸ په جنوري)کی.هغه وخت چې ده د ايلک خان پوځونو ته ماتې ورکړې وه او هغه تعقيبول . ور ورسيد[۲] . نو ځکه يې دهغه له تعقيبولو لاس واخيست ، دهوا د خرابوالی او ستونزو سره سره (د معلوماتو له مخې سخپال د اغتشاش لپاره همداسی وخت ټاکلی و)

← کتې مټ هغه څه دی چې ګرديزی او سبط ابن جوزي د ۴۱۳ هـ کال پيښو په ترڅ کی ويلی دي. داسی ښکاری چې ابن اثير دغه دواړه سفرونه سره ګډ کړی ذي.

[۱]-ګزيده ۳۹۷ مخ. عتبی ۲۲۳ مخ ، خو سروليم هيګ پرته د ماخذ له ښودله څخه وايې چې سخپال د اونل Unal حکومت يعنی (ويهند) کی مقرر شو. سخپال چې د پاچا په لمسی هم مشهوررو ، دهندوشاهيه د کورنې د راجه جيپال لمسی و. وګورئ آداب الملوک د ۸۸ پانی لومړی مخ. د ګزيده ۲۹ مخ ليکی چې سخپال د جګړی له هغو بنديانو څخه و چې ابو علی سيمجوری په ۳۸۵ هـ (۹۹۵ م) کی په نيشاپورکې له سلطان څخه ترلاسه کړی وو او هغه يې مسلمان کړی و. د دغی ليکنی له مخی بايد سخپال له دی څخه مخکی يعنی له ۳۷۲ هـ (۹۸۷ م) کال وړاندې چې جيپال خپل ځوتنه خپلوان سبکتګين ته د يرغمل په توګه پريښی وو. د سبکتګين لاس ته ورغلی وي.

[۲]-ګرديزی ۲۹ مخ. فرشته ۲۲ مخ. احتمال لری چې سخپال د ايلک خان په لمسون بغاوت کړی وی.

د هندوستان په لوري روان شو [۱] . او ملتان ته ورسيد .سخپال له کلک مقاومت سره سره ناکام شو او په غالب گومان د پنجاب د نمک کوه غرونو کې پټ شو [۲] چې د ده د ور ور او د تره زوی لاهلته حکومتونه چلول خو هلته ډير ژر ونيول شو او د څلور لکو درهمو له ورکولو وروسته بندي شو [۳] .

۳- د ملتان بشپړ نيول

سلطان په ۳۹۲ هـ (۱۰۰۲ م) کې پرخراسان باندې د ايلک خان د ناڅاپي يرغل له امله د ملتان د ځينو شاوخوا سيمو له نيولو څخه صرف نظر وکړ،او د خراسان د اړدوړد غلې کولو لپاره خراسان ته ورغی . نو د خپلې موخې د پوره تر سره کولو په خاطر په ۴۰۱ هـ (۱۰۱۰ اکتوبر) کې بيرته د ملتان خواته ولاړ ، پاتې ولايتونه يې هم ونيول او تابع يې کړل ، او ابوالفتح داود چې په غالب گومان اړ دوړ همده شروع کړي و ونيول شو ، زرگووه قرمطی مذهبه چې واک ته يې ځانونه رسولی و ووژل شول او ځنی نور يې بيلابيلو کلاووکې يې

---

[۱]- عتبی ۲۲۳ اوگرديزی ۲۹ مخ . فرشته په غلطه وايي چې سلطان شخصاً د هغه مقابلې ته ورغی . يعنی سلطان په خپله جگړې ته نه و ورغلی .

[۲]- گرديزی ۲۹ مخ . ويل کيږی چې سخپال د (کشنور) غرونو ته وتښتيد ، د کشنور کلمه غالباً د کاتب غلطی ده او دهغی اصل (کهيوره) ده چې عموماً هماغه نمک کوه غرونه دی .

[۳]- گرديزی ۲۹ مخ . آداب الملوک کی په ۷۲ پانه دويم مخ کې راغلی چې د پاچالمسي د سلطان مسعود له مړينې څخه وروسته د کشمير د جنوب ولايتونو د راجه گانو يوه اتحاديه او پيوستون جوړکړ او په لاهور يې يرغل وکړ ، خو ناکام شو- او بيا و وژل شو . همدارنگه وگورئ ابن اثير د ۴۳۵ هـ کال د پيښو عنوان لاندی .

بندیان کړل [۱] داود (غورک) کلا کې بندي کړای شو او پاتې عمر یې ټول همالته په هوساینه کې تیر کړ [۲] . وروسته له دې سلطان بیرته غزنی ته راستون شو.

ج: د هندوستان د نورو برخو نیول

۱- د بهتنده (بهاطیه) فتح

سلطان محمود په ۳۹۵ هـ (د ۱۰۰۴ م اکتوبر) [۳] کې د بهتندې [۴] د ډیرې کلکې کلا د نیولو لپاره له غزنی څخه حرکت وکړ، د غه کلا د هغې لارې [۵] پرسر پرته وه چې له شمال غرب لورې څخه د ګنګا د سروزرو ځمکو ته ورتله. سلطان د ننني بلوچستان [۶] له حصار او واشستان له لارو څخه دغې خواته وخوځید او ملتان ته نژدی [۷] له سند

---

[۱] - گردیزی ۷۰ مخ. البیرونی لومړی ټوک ۱۱۲ - ۱۱۷ مخونه، خو د دغو سره سره د قرامطه مذهبو واک ختم نشو او د سلطان مسعود له مړینی وروسته یې د داود د زوی په مشری بیا واک ترلاسه کړ. وګورئ اداب الملوک د ۷۲ پاڼې لومړی مخ او طبقات ناصری ۴۹۱ مخ.

[۲] - گردیزی ۷۰ مخ. (غورک) د قندهار شمال غرب ته تقریباً د پنځوسو میلو په واټن کې پرته ده.

[۳] - ابن اثیر نهم ټوک ۱۳۰ مخ.

[۴] - (بهاطیه) اسلامي لیکوال.

[۵] - گزیتریکا د کپتان پاولت لیکنه ۱۲۲ مخ.

[۶] - گردیزی ۶۲ مخ (واشستان) په بلوچستان کې دیوځای نوم و. وگورئ (لوسترینج) ۳۴۷ مخ او مقایسه یې له بیهقی ۷۲ مخ سره. وگورئ ابن فندق ۵۷ پاڼه دویم مخ.

[۷] - عتبی ۲۰۸ مخ.

دریاب څخه پوري وت او (بهتنده) ته ورسید. د بهتنديٍ راجا [۱] (بجي راى) په خپل زور دومره مغرور و چې ددي پر ځاى چې په کلا کې سنگر ونیسی، بهر میدان ته راووت او جگړه یې شروع کړه او تر درې ورځو په ډیره زړورتیا و جنگید[۲]. د هندوانو د دغې جگړې له امله د سلطان پوځ خپل معنویات بایلل او په څلورمه ورځ د جگړې له وضعیت څخه شکاریدل چې (بجي راى) باید پرمختگ وکړي[۳]. خو سلطان داوضع څارله، خپل پوځ ته یې ډاډ گیرنه ورکړه، لومړى یې په خپله د دښمن د پوځ پر زړه یرغل وکړ او هرلورې ته یې کلک گوزارونه وکړل[۴] لښکر هم په ده پسې یو قوی یرغل وکړ چې د څلورمې ورځى له مازدیگر څخه مخکې هندوان مات او تیت پرک شول.

داوخت راجا بجي راى کلاته دننه وتښتید او دکلا شاوخوا ژوره کنده ایستل شوى وه چې دهغى کلکوالي نوم درلود. سلطان کلا ایساره کړه، امریې وکړ چې کنده ډکه کړي. راجه د دې حال په لیدو، ځان خطر کې ولید د کلا ساتونکي یې دفاع ته وگومارل او خپله له هغه ځایه وتښتید[۵] خو دهغه بل پټو نځاى ډیر ژر کشف شو، بیا

---

[۱]- سرولیم هیگ (۱۴ مخ) کی په غلطه هغه (بجره) بللی دی.

[۲]- عتبی ۲۰۹ مخ.

[۳]- عتبی ۲۰۹ مخ کی دغی موضوع ته یوه ناڅرگنده نغوته کړې ده او فرشته د عتبی او گردیزی په پرتله زیات تفصیلات لري.

[۴]- عتبی ۲۰۹ مخ.

[۵]- عتبی هم په ۲۰۹ مخ کې خو څو غرونه یاد کړي چې ممکن د (هانسی) سیمی ته نږدې ځنې غرونه وي. گردیزی په ۲۷ مخ کی وایي چې راجه دسند د سیند غاړى ته چې په قدیم وخت کی یې نوم (هکره) و پناه یووړه.

محاصره شو . خو داخل راجه له بندیتوب څخه مرګ غوره وګانه،ځان یې و واژه [۱] . د راجه مړینی دهغه د لښکر یانو معنویات و غورځول کلا بې له مقاومت څخه ونیول شوه پرته له هغو څخه چې اسلام یې ومانه نور ټول ووژل شول او زیات شمیر غنیمت فاتح لښکر ته په برخه شو،له هغې جملې پرته له سپینو او سروزرو او وسلې څخه ۱۲۰ پیلان دسلطان برخه شوه [۲]. سلطان د بهتندی د سلطنت د نورو شاوخوا سیمو د نیولو لپاره یو څه موده پاتې شو او د نویو مسلمانو شویو وګړیو د ښوونی لپاره یې ښوونکی مقرر کړل [۳]،په خپله بیرته غزنی ته راغی . له دې امله چې په بهتنده کې ډیر وخت پاتی شو نو د بارانو له کبله د سند د سیند اوبه ډیری شوې چې د راتګ پر مهال ډیر سامان سیندیووړه او یو شمیر د جنګ تپیان هم د سند سیند څپو پسی واخیستل [۴] . له دغوزیانو نو پرته سلطان سره د ملتان د حاکم دښمنې چې له پنجاب څخه د دغه لښکر له تیریدو سره موافق نه و ،هم زیاته شوه [۵] سلطان د ډیر وستونزو له زغملو وروسته ، د ۳۹۵ هـ په منځ (د ۱۰۰۵ جون) کې غزنی ته راورسید .

---

[۱]- عتبی ۲۱۰ مخ. ګردیزی ۲۷ مخ.

[۲]- عتبی ۲۱۰ مخ ګردیزی ۲۷مخ او ۲۸۰ مخ.

[۳]- عتبی ۲۱۰ مخ.

[۴]- عتبی ۲۱۰ مخ.

[۵]- فرشته ۲۵۰ مخ کی لیکی چې داود د خپلی ناوړه رویې له امله سلطان په غوسه کړی و.

۲- د نراین پور نیول

د ۴۰۰ هـ کال په لومړیو (د ۱۰۰۹ م په اکتوبر)[۱]. کې له (نگرکوټ) څخه له راستنیدو لږ وروسته سلطان د (نراین پور)[۲] سفر غالباً د ملتان او بهتنډې له خوا گنگا ته د لارې د پرانیستلو په خاطر پیل کړ. د نراین پور راجه سره له دې چې لږ څه مقاومت وکړ، خو په پای کې مغلوب اوښار یې ونیول شو. وروسته له دې څخه سلطان غزنې ته راستون شو[۳]. څه موده وروسته د نراین پور

۱- ابن اثیر نهم توک ۱۴۹ مخ. عتبی د سلطان د وخت یوازنی ماخذ دی چې دغه سفر یې بیان کړی او سره له دې چې د پیښې نیته یې ۵۳ لیکلې خو بیاهم هغه یې د (بهیم نگر) او غور د سفرونو تر منځ یعنی د ۳۹۹ او ۴۰۱ هجری کلونو ترمنځ شودلی دی.

۲- عتبی یې (نراین پور) بولی. کنتگهم په لرغونی جغرافیاکی په ۳۳۸-۳۴۴ مخونو کې وایې چې (نراین) همدا نراین پور څخه عبارت دی چې د (الوار) په ایالت کی دی. وگورئ د هند د لرغونو آثارو کتاب Archaed ogical survey of India دویم توک ۲۴۲ - ۲۴۷ مخونه او شپږم توک ۹۱-۱۰۳ مخونه.

۳- عتبی ۲۴۱-۲۴۲ مخونه، د سلطان د وخت دویم ماخذ دی چې دغه پیښه یې شرح کړی ده، یوه اوچته قصیده ده د عنصری د دیوان ۱۰۰ مخ کې ثبت شوی ده چې د هغې یو فرد دا دی.

دویده ره زر بگرفتم بفتح نارائن بفتح رومیه صد بدره گیرم و خرطال

ابن جوزي، ۱۵۸ پاڼی لومړی مخ کې او سبط ابن جوزې د ۱۹۸ پاڼی دویم مخ کې لیکې چې په ۴۰۲ هـ (۱۰۱۱ - ۱۰۱۲ م) کې په هندوستان کی د اوبود کمښت له کبله د سلطان د پوځ د تکلیف خبر بغداد ته ورسید. کیدای شي دا سفر به همدا وي. خو سلطان د هغه د راپور په رسولو کې څنډ کړی وي.

سرولیم هیگ په ۱۷ مخ کی د سلطان د همدی سفر په هکله وایې چې د دغه سفر موخه د دهلي نیول و او داهم وایې چې سلطان په (تراوری) کې کرنال ته نژدې هم یوه جگړه وکړه، خو خپل ماخذ یې نه دی ښودلی.

راجه [۱]. سلطان ته دوستانه پیغام ولیږه او ژمنه یې وکړه چې هر کال به د باج په ډول پنځوس پیلان ورکړي او لکه دهندوستان دنورو شهزادگانو په شان به ۲۰۰۰ تنه بیگار د سلطان تر امر لاندې عسکری ته ور کوي، خو د دې پر ځای باید سلطان د ده هیواد بیرته ده ته ورکړی. سلطان دهغه دغه وړاندیز ومانه او داسی هم ویل کیږی چې د دغی موافقی له مخی د هندوستان او خراسان ترمنځ تجارت او سوداگری ډیره پراختیا وموندله [۲].

۳- د تهانسر نیول

د ۴۰۵ هـ په منی (د ۱۰۱۴ م اکتوبر) [۳] کې له (نندنه) څخه له بیرته راستنیدو وروسته، سلطان له غزنی [۴] څخه د (تهانسر) [۱] دنیولو په خاطر حرکت وکړ. کله چې د آنند پال زوی تریلو چنپال د سلطان له دغه تصمیم څخه خبر شو، نو سلطان ته یې وړاندیز

---

[۱]- عتبی ۲۴۲ مخ. عتبی د دغه راجا نوم نه دی اخیستی، خو ښکاره خبره ده چې دا هماغه د راین پور راجه دی. د ایلیات د اوسن غلطی په دویم ټوک کې ۴۴۸ مخ کی وگورئ.

[۲]- عتبی ۲۴۲ مخ و نراین پور د تجارتی اهمیت په هکله چې د سلطان په وخت کی یې درلود لیکنه کړی ده. همدارنگه البیرونی په لومړی ټوک ۲۰۲ - ۲۰۵ مخونو کی او دکنگهم لرغونی جغرافیا په ۳۳۸ - ۳۳۹ مخونو کی یې مطالعه کړئ.

[۳]- ابن اثیر نهم ټوک ۱۷۲ مخ. عتبی د پیښی نیټه نده لیکلی، خو هغه ناردین او نندنې ته د سلطان له سفر څخه وروسته ښيي. خو گردیزی د هغی پیښی نیټه ۴۰۲ هـ (۱۰۱۱ - ۱۰۱۲ م) لیکي.

[۴]- عتبی (۲۲۴ مخ) کې لیکی چې سلطان یوې شاړې سیمې څخه تیرشو چې هیڅ اوبه پکې نه وې کیدای شی دا سیمه د پنجاب هغه دښتې وي چې د (لیال پور) او (شاه پور) په سیمو کې پرتې دي.

وکړ چې که چیرې سلطان د تهانسر [2] له نیولو لاس په سر شي (تهانسر د (چکراس وامن) [3] دبت له امله هندوانو ته ډیر د درناوي وړ و) نو هغه ته به پنځوس پیلان ورکړي سلطان د هغه دا وړاندیز ونه مانه د (رام) [4] په نوم یو بل راجه چې د (دیره) [5].

حاکم و او دغه بت ته یې ډیره زیاته عقیده لرله،د ستبلج له سیند څخه (په کوم ځای کې چې دغه سیند لویو د ښتوته وځي) د سلطان د پورې وتو د مخنیوی لپاره یو لوی پوځ برابر کړ . د دغه لښکر وروستی برخه یې غرونو کې ځای پرځای کړه او مخکې یې د پیلانو صف او کتار جوړ کړ . سلطان پوځ ته امر وکړ چې دوه برخې شي او په یو وخت کې له سیند څخه تیر شي اود دښمن د پوځ په دوو اړ خونو یرغل وکړي،هندوانو په زړورتیا سره جګړه کوله او پوره زور یې راوړی و ، خو سلطان ماښام مهال یوه نه دفاع کیدونکې حمله وکړه او د دښمن پوځ ته یې ماتې ورکړه او د هغوی قیمتي شیان او پیلان یې

---

[1]- عتبی ۲۷۴ مخ کې لیکي چې سلطان څکه تهانسر باندې یرغل وکړ چې د پیلانو هغه ځانګړی نسل چې دهغې سیمې د راجه واک لاندې و او جګړې ته ښه مناسب وو ترلاسه کړي.

[2]- عتبی ۲۷۴ مخ.

[3]- چکارس اومن (د آرابی د ښاغلی) په معنی ده . او ویل کیږي چې دا د (راجه بهرت) پروخت د هغه د جګړو په درناوی جوړ شوی و ، وګورئ البیروني لومړی توک ۱۱۷ مخ اوګردیزی ۷۰ مخ.

[4]- ګردیزی ۷۱ مخ او عتبی هم د جګړې شرح لیکلې ده خو د راجه نوم یې نه دی اخیستی . ګردیزی په ۱۰۴ مخ کې کله چې سلطان مسعود ته د درناوی په هکله لیکنه کوي د راجه نوم بیا (رام) لیکي.

[5]- ګردیزی ۷۱ مخ . (دیره) غالباً هماغه (دیره ګوپی پور) ده چې د (کانګره) په سیمه کې ده یا به هم د پنجاب دجپال په ایالت کې (د یو هره) وي.

ورڅخه ونیول،سلطان فاتح شو ، خو دهغه د تلفاتو شمیر د دښمن له تلفاتو څخه ډیر زیات و [۱]. وروسته له دې یې خپل سفر ته د تهانسر [۲] په خوا دوام ورکړ . د تهانسر راجه د سلطان په رارسیدو سره وتښتید ،بت یې یواځې پریښود.سلطان پرته له مقاومت څخه ښارته ننوت هغه یې لوټ کړ ، د (چکرس وامن) بت یې چې کلونه کلونه د بې شمیره خلکو د درناوي ورو له ځایه راوویست اود غزنی په چوک کې یې په ځمکه واچاو [۳]. سلطان دهمدې کال په پسرلي کې یعنی د ۱۰۱۵ م کال په مارچ کې بیرته غزنی ته راستون شو .

۴- کشمیر باندې یرغلونه

الف : د(لوهکوټ) یا (لوهرین) لومړنی محاصره

په ۴۰۲ هـ (۱۰۱۵ م) [۴]. کې سلطان غالباً د (سنگرام راجه) د ټکولو لپاره (چې تریلوچنپال سره یې د سرغړونې پروخت مرسته کړی وه) د کشمیر د نیولو لپاره له غزنی څخه حرکت وکړ،د جهلم تر سیند پورې ورسیده وروسته د (توهي) د وادي له لارې پرمخ ولاړ.غوښتل یې چې د (توش میدان) [۵]. په دره کې له سیند څخه تیر شي او پر کشمیر یرغل وکړي،خو په دغه ځای کې د (لوهکوټ) غرنی کلا (چې نن ورځ د

---

[۱]- عتبی ۲۲۵ مخ گردیزی ۷۱ مخ.

[۲]- د متن شرح له عتبی څخه پاتی شوی ده .

[۳]-گردیزی ۷۱ مخ البیرونی لومړی ټوک ۱۱۷ مخ .

[۴]-گردیزی ۷۲ مخ او عتبی د سلطان دغه سفر پرته له دې چې تصادفاً یې د خپل کتاب په ۳۰۴ مخ کې ورته نغوته کړی ، هیڅ ندی لیکلی.

[۵]- سر آرل ستین کلهنه ، دویم ټوک ۲۹۳ – ۲۹۵ او ۳۹۹ مخونه .

لوهرین په نوم یادیږي[۱]. او په تولـه دره باندې حاکمه او لوړ ځایکې وه او ډیره کلکه هم وه د دوی لاره خنډ کړې وه . نو سلطان دغه کلا ایساره کړه،خو د بیسارې واورې وریدو د اریکو سلاللو منځ کې ستونزې پیدا کړې او سلطان وروسته له یوې میاشتې هڅو څخه بې نتیجې کلا پریښوده او بېرته را وگرځید[۲].په لاره کې یې لاره ورکه کړه داسې ځای ته را ورسیدل چې ټوله سیمه تالا بونه وو[۳].

سلطان پاتې ژمی په پنجاب کې تیر کړ او د ۱۰۱۲ م په پسرلي[۴] کې د مارچ په میاشت غزنی ته راغی .

ب : د لوهکوټ یا لوهرین دویم ځل محاصره کول

سلطان د ۴۱۲ هـ په مني (د ۱۰۲۱ اکتوبر دسمبر)[۵] کې یو ځل بیا په کشمیر د یرغل قصد وکړ او د لوهکوت د کلا د محاصرې لپاره

۱- گردیزي د دغې کلا نوم (لوکهوت) او کلهنه (لوهرکوته) لیکلی د دواړه معنی (او سپنیزه)،ده . دغه کلا دشمال ۳۳ درجو او ۴۸ دقیقو عرض البلد او د مشرق ۸۴ درجو او ۲۳ دقیقو طول البلد کې واقع ده . وگورئ د سرآرل ستین(E) نوټ چې د کلهنه کتاب دویم ټوک ۲۹۳ - ۳۰۰ مخونو کې یې لیکلی دي .

۲- گردیزي ۷۳ مخ کې غالباً په همدې سفر کې یادونه کوي چې د جنوب غربی کشمیر ځینو راجاگانو سلطان ته اطاعت وکړ . وگورئ د عتبی وینا په ۳۰۴ مخ کې او مقایسه یې کړئ .

۳- غالباً د (تاوسی) او (سورن) د سیندونو د یو ځای کیدو په سیمه کې د (پونچ) د جنوب غرب څو میلې کې د (مندونه) شمال ته پرته سیمه ده .

۴- گردیزي ۷۳ مخ .

۵- گردیزي ۷۹ مخ . په ایلیات داوسن کې دغه نیټه سهواً ۴۱۳ هـ (۱۰۲۲ - ۱۰۲۳ م)،لیکل شوي ده .

چې په ړومبی ځل دوی ته خنډ شوی وه له غزنی څخه وخوځیدل ، خو دا ځلا هم د کلا طبیعی استحکاماتو د سلطان مقصد بی نتیجې کړ ، سره له دي چې د هغی نیولو لپاره یې یوه میاست هلې ځلی وکړی ، وژمې راتگ بالکل هغه ناکام او ډیر عسکریې مړه شول . سلطان بیا مجبور شو چې له محاصري څخه صرف نظر وکړي اود کشمیر د نیولو فکر له سره لري کړی [1] . سلطان ژمی په پنجاب [2] کې تیرکړ او د (۱۰۲۲ م مارچ – اپریل) یعنی په پسرلی کی [3] بیرته غزنی ته راستون شو .

۵- په (دو اب گنگا) باندي یرغل او د (متره) او (قنوج) نیول

له دې کبله چې د (دوآب گنگا) یعنی د گنگا او جمنا د سیندونو تر منځ سیمه د وروستیو فتوحاتو له امله پاکه شوی وه،سلطان تصمیم ونیو چې له هغی لارې پر (قنوج) یر غل ور وړی . په همدې نیت د دوشنبې په ورځ د ۴۰۹ هـ کال د جمادي الاول په ۱۳ مه (د ۱۰۱۸ م د

---

[1] - گردیزی ۷۹ مخ .

[2] - گردیزی ۷۹ مخ . کی لیکی : سلطان لاهور او (تاکشر) ته راستون شو . (تاکشر د پنجاب هغه سیمه وه چې د چنیاب د سیند غرب ته د همالیا د غرونو په لمنو کې واقع و . مقایسه کړئ او و گورئ : البیرونی لومړی توک ۲۰۸ مخ . آداب الملوک (چې مولف آسیایی شاهی انجمن په مجله کی د ۱۹۲۷ کال چاپ له ۴۷۲ – ۴۹۱ مخونو پوری هغه ژباړلی ده) .

[3] - گردیزی ۷۹ مخ . په ایلیات او داوسن کې لیکل شوی چې دغه سفر دهغه سفر په ادامه و چې سلطان د نورو او قیرات د سیندونو وادي گانو ته درلود ، خو دا په کوم ماخذ باندې استوار ندی .

سپتمبر په ۲۷ مه) [1] يې له يو ولس زره منظم پوځ سره [2] او شل زره رضا کار پوځ سره [3] حرکت وکړ او د همالیې د غرونو د لړۍ ترکوزو برخو چې د دغو دواړو سیندونو گودرونه [4] واقع دي ، ورسید اود جنوبی کشمیر [5] په غرونو کی دکانجر بهمی راجا د زوی (جانکه) په مرسته د ۴۰۹ هـ کال د رجب په شلمه (د ۱۰۱۸ د دسمبر په دوهمه) د جمناله سیند څخه پورې وت .

په (دوآب) کې د سلطان پرمختگ د یو شمیر فتوحاتو ،جنگونو ،محاصرو او پرله پسی یرغلونو څخه عبارت و چې د سلطان د نوم شهرت مخکی مخکی و او فتح یې آسانه کوله ، له جمناسیند څخه تر تیریدو و وروسته ، سلطان د (سرساوه) [6] کلا محاصره کړه چې په پای

---

[1] - ابن جوزي د ۱۲۲ پاڼی دویم مخ . گردیزی ۷۴ مخ . بسط ابن جوزي د ۱۴۹ پاڼی لومړی مخ. ابن اثیر دغه سفر سهواً په ۴۰۷ هـ کی لیکلی دي .

[2] - د سلطان د لښکر شمیره له بسط ابن جوزي څخه د ۲۰۵ پاڼی لومړی مخ څخه اخیستل شوی دی .

[3] - عتبی ۳۰۴ مخ .

[4] - عتبی ۳۰۵ مخ . سبط ابن جوزي د پنجاب د هغو سیندونو نومونه اخیستی دي چې سلطان ور څخه تیر شوی و .

[5] - عتبی ۳۰۵ مخ . او بیهقی د خپل کتاب په ۲۸-۱۲۹-۲۱۱ او ۲۲۴ مخونو کې د (کانجي) نوم راوړی او هغه یې د کشمیر دکالنجر حکمران بللی دی . د ده له دې لیکنو څخه ښکاري چې کالنجر د جهلم له شمال سیمی څخه ډیر لری نه و . ډاکتر اقبال (د راوندي ۴۷۸-۴۷۹ مخونو کی) د هغې کلا ځای ونشو ټاکلی ، بلکی هغه یې ملتان ته نژدی یو ځای تصور کړی . سر آرل ستین د (د کلهنه دویم ټوک ۳۲۳ مخ کی) د هغې موقعیت په سم ډول (کوتلی) ښودلی دی .

[6] - سبط ابن جوزی ۲۰۵ پاڼه ، لومړی مخ ، عنصری ۱۴۱ مخ .

کی د هغې کلا راجا وتښتید او ساتونکی یې ونیول شول . د هغی غنایم درې پیلان او یو میلیون درهمه وه .

وروسته له دې څخه سلطان د (بارن) یا (بلند شهر) [1] په لور روان شو د (بارن) راجه (هروت) تسلیم شو او ویل کیږی چې خپلو لس زره کسانو سره یې اسلام ومانه [2].

وروسته یې د جمنا د سیند څنگ ته د (مهابن) [3]د کلا دنیولو په خاطر وړاندې ولاړ. د (مهابن) راجا (کلچنه) خپل ټول پیلان او لښکر یوه گڼ ځنگله ته بوتلل او حملې ته منتظرشو.خو د سلطاد لښکر دکشف له ډلی څخه یې ماتې وخوړه اووتښتید . فراریانو د ځانونو د ساتلو په خاطر او د سیند بلی غاړې ته د رسیدو لپاره ځانونه سیند ته واچول چې یو شمیر یې اوبو یووړل او نور یې اسیر شول او یو شمیر یې ووژل شول. (کلچند) د خلاصون ټولې لارې بندې ولیدې لومړی یې خپله میرمن و وژله بیا یې توره په خپل زړه و منډله. له دغې جگړې ډیر زیات شمیر غنیمتونه مسلمانانو ته په لاس ورغلل،چې له هغی څخه یې ۱۸۵ پیلان وو [4] .

---

[1]- عتبی ۳۰۵ مخ . عنصری ۱۴۱ مخ ، خو فرشته په ۲۹ مخ کی په غلطه هغه میروت بللی دی . (بارن) د بلند شهر پخوانی نوم و . وگورئ گریتر شاهشاهی هند ۱۹۲۷ کال، او د هندوستان لرغوني آثار د (فیوهور) تالیف .

[2]- عتبی ۳۰۵ مخ .عنصری ۱۴۱ مخ. خو گردیزی په ۷۵ مخ کې وایې چې راجه وتښتید .

[3]- گردیزی په ۷۵ مخ کې او عنصری ۱۴۱ مخ کې لیکلی چې (مهابن) د جمنا د سیند چپ اړخ یا کینی غاړې ته نژدې د (متره) جنوب شرق ته د شپږو میلو په فاصله کې واقع ده .

[4]- عتبی ۳۰۲ -۳۰۷ مخ‌ونه او گردیزی ۷۵ مخ او عنصری ۱۴۲ مخ .

سلطان وروسته له دې ځخه د (متره) خواته، چې په ښکاره ډول، د کرشنا (هغه پهلوان چې هندوانو هغه د خدایې تربریده لمانځه) دزیږیدو ځای او د هندوانو یو ډیر ښکلی او ښایسته مذهبي او علمي مرکز و، حرکت وکړ. متره ډیره کلکه کلا وه او شاوخوا یې د تیږو دیوال و او د جمنا د سیند پر لوري یې دوه[1] دروازې درلودې، خو دسلطان په رسیدو سره دښار ساتونکي پرته له مقاومت ځخه تسلیم شول[2].

د متره ښار له پرتمینو معبدونو ځخه ډک و او د کورونو په سر سریې او چت او چت منارونه ځلیدل، سلطان د دغو ودانیو له ښکلا او پرتم ځخه دومره اغیزمن شو چې د غزنې امیرانو ته یې په هغه برې لیک (فتح نامه) کې چې ورلیږلی وه، دهندوانو د معماري صنعت ډیره زیاته ستاینه او صفت کړی و، خو بیاهم د غو ستانیو د سلطان د بت ماتولو احساس باندې اغیزه ونه کړه، کله یې چې د معبدونو خزانې ترلاسه کړې، هغه یې ټول وران او وسوځول[3].

د جګړې غنیمتونه پنځه د سروزروبتان[4] چې په یوه کې یې د پنځوس زرو دینارو په بیه دوه داني لالونه و، دوسوه د سپینو زروبتان او یو دانه ډیر لوی د نیلم جوهر و[5]. سلطان د لښکر ډیره برخه

---

[1]- عتبی ۳۰۷ مخ.

[2]- گردیزی ۷۵ مخ.

[3]- عتبی ۳۰۸ مخ او گردیزی ۷۵ مخ.

[4]- عتبی ۳۰۸ مخ کې لیکې چې دغه بتان پرته له کوم شي په هوا کې معلق (ځوړند) وو.

[5]- عتبی په ۳۰۸ مخ کې او گردیزی په ۷۲ مخ کې لیکي چې د دغې دانې (نیلم) وزن ۴۵۰ مثقاله و. خو دا هیڅ امکان نه لري چې یو دانه جوهر دومره وزن ولري.

ځان پسې کړه او له دې ځایه د قنوج پرخوا روان شو. قنوج د (پراتهیاره) د شاهزادګانو د حکومت مرکز و چې د شمالي هندوستان ډېر ښاغلی، منلی او مخور کسان شمیرل کېدل [1]. سلطان د ۴۰۹ هـ کال د شعبان په اتمه (د ۱۳۱۸ م د دسمبر په شلمه) [2] قنوج ته ننوت. د قنوج [3] راجه (راجیاپال) د سلطان د راتګ د خبر په اوریدو سره د ګنګاله سیند څخه پورې وت (باري) [4] ته وتښتید [5]. سلطان د قنوج کلا محاصره کړه د هغې ټول استحکامات یې یوه ورځ کې ونیول. د ښار د لوټولو حکم یې وکړ او زرتنه هندوان یې یوه ورځ کې ونیول او ویې وژل [7].

[1] - عتبی ۳۰۹ مخ.
[2] - عتبی ۳۰۹ مخ، ګردیزی ۷۲ مخ.
[3] - عتبی ۳۰۹ مخ، د ۱۹۰۸ م کال د آسیائی شاهې انجمن مجلی ۷۹۱ مخ ایلیات و د اوسن د غه راجه په غلطه سره (رای جیپال) بللی دی (دویم ټوک ۴۵مخ). ولیم هیګ ۱۹ مخ کی هغه (جیچند) بللی چې غالباً یې له راجه (روتهه) سره غلط کړی (چې هغه هم همداسی نوم درلود او له محمد بن سام غوري سره یې جګړی کړي).
[4] - عتبی ۳۰۹ مخ.
[5] - باري تقریباً ۴۰ میله د قنوج ختیځ ته واقع ده، خو د هغې سم او د قیق ځای نه دی څرګند شوی. و ګورئ البیرونی لومړی ټوک ۲۰۰ – ۲۰۱ مخونه.
[7] - عتبی ۳۰۹ مخ. د ګردیزی وینا په دې برخه کی ناڅرګنده ده. امین احمد رازي په هفت اقلیم کی (د بانکې پورې د قلمې نسخی ۱۳۷ پاڼی لومړی مخ کی) لیکی چې: کله چې محمود په ۴۰۹ هـ کی قنوج ترلاسه کړ، سرینګر یې د هغه پر ځای جدم محمد یوسف ته ورکړ او هغه یې د لاهور نایب الحکومه مقرر کړ.

په دی توګه د سلطان موخه ، یعنی د قنوج نیول تر سره شوه او د بیرته راګرځیدو امریې وکړ د راتګ پر وخت چې د (منج) [۱] د کلا له څنګ څخه تیریده هغه یې محاصره کړه،دا کلا د برهم نانو په کلا مشهور وه . سلطان دغه کلا له ډیر مقاومت څخه وروسته ونیوله . د کلا ساتونکو ځانونه د ژوندې پاتې کیدو په هیله له برجونو را وغورځول یو شمیر یې مړه او نور وتښتیدل [۲] .

وروسته له دې څخه سلطان (اسی) [۳] کلا ته ورغی،دغی کلا ته نژدې یوګڼ ځنګل و. د (اسی) راجه چې (چندرپال بهور) ـ نومیده [۴] و تښتید او سلطان د هغه پنځه کلاګانې ونیولی ،او (اسی) یې لوټ کړه ساتونکی یې بندیان او ووژل [۵] .

---

[۱]- (منج) د (اتاوې) شمال شرق ته په ۱۴ میله کی ده (وګورئ د یو یې د سیمې ګزیتر ۱۱ ټوک ۲۱۹ مخ) . ایلیات داوسن په بلغ باندی د همدې (منجهاون) خیال کړی چې د کانپور د جنوب په لس میلی کی واقع دی . میجرووست (د هندوشاهنشاهی ګزیتر د ۱۹۰۷ کال ۴ ټوک ۴۲۲ مخ کی) هغه ظهر آباد سره چې جانپور کی دی غلط کړی .ولیم هیګ هم همد اسی غلطی کړی ده (۱۳۳) مخ .

[۲]- عتبی ۳۱۰ مخ .

[۳]- عتبی (آسی Asi) لیکلی دی چې د (آسی Asia) په شان لوستل کیږی . آسی د (اتاوه) غرب ته په شپږ میلی کې له جمنا څخه لری پروت دی . د روایت له مخې (اسی) د قنوج یوه دروازه وه . وګوری د لرغونې جغرافیا ۳۳۹ مخ د کنګهم تالیف چې د اسی د موقعیت په هکله یې د البیرونی له سفر نامې څخه ←

← استفاده کړی ده . همدارنګه وګورئ د (فیوهرر) لرغونی جغرافیا ۸۹ مخ . ایلیات د اوسن ۲ ټوک ۴۵۸ مخ کی (اسی) هماغه (اسنی) سره غلط کړی چې د ګنګا پر غاړه د (فتح پور) شمال شرق ته د لسو میلو په واټن کی پروت دی .

[۴]- عتبی ۳۱۰ مخ . ابن اثیر د نهم ټوک په ۱۸۲ مخ کی (چندپال) لیکلی دی .

[۵]- عتبی ۳۱۰ مخ .

سلطان له (اسی) څخه مخامخ د شمال پرلورې روان شو د (شروه) [۱] کلاته ورسید . د هغې کلا راجه چې (چندر رای) نومیده، د دفاع لپاره ځان چمتو کړ ، خو د سلطان په ور رسیدو سره د خپل زوم (بیهمنپال) په مشروه چې د تریلو چنپال [۲] زوی و . غره ته وتښتید سلطان هغه پسې شو پنځلس میله لرې یې د شعبان په ۲۵ مه [۳] (د ۱۰۱۸ م په جنوری) کې ونیو . دغه راجه د خپلو عسکرو په ښه برابرولو سره زړور جنګ وکړ ، خو په آخر کې مغلوب شو او لښکر یې لوټ شو . هغه زیات شمیر غنیمتونه چې زیات شمیر یې پیلان وو د فاتح لښکر لاس ته ورغی [۴] . وروسته له هغه سلطان د غزنی په لوري

---

[۱]- د مولف په ګومان (شروه) د نننی (سروه ښار) نوم و چې د (میرت) جنوب ته په ۱۳ میلی کی واقع دی . ایلینات د اوسن دیوم ټوک ۴۵۹ مخ کی دوه نومونه د (سونره) او (سرس و ګره) په نوم لیکلی چې په (بندهل کهنه) کی واقع و ، خو دا دواړه له ذکر شوی ځای څخه ډیر لری وو . د (شروه) راجه د تریلو جنپال ګاونډی و چې د (سولک) غرونو کی د واک خاوندو . ګردیزی ۷۲ مخ کی لیکی چې د چندر رای خزانه سلطان ته له قنوج څخه دهغه د ستنیدو پر مهال لاس ته ورغله . له دغی خبری او د (شیروه) له راجا سره تریلو جنپال د پرله پسی جنګونو څخه ښکاري چې ممکن نده چې (شروه) د (سیونره) او (سرس وګړ) په پرتله ډیره لری پرته سیمه وي .

[۲]- عتبی ۳۱۲ مخ .

[۳]- عتبی ۳۱۳ مخ . سلطان حتماً فوق العاده ګړندی کار کړی دی . سلطان د رجب په شلمه دوآب ګنګا ته ورسید او له جنګ وروسته د شعبان په ۲۵ مه له جمنا څخه تیر شو . نو هغه ټوله موده چې سلطان د دغو ځایونو په نیولو کی تیره کړی له ۴۰ ورځو زیاته نه وه ، خو فرشته دغه موده له دی څخه زیاته ښودلی ده .

[۴]- عتبی ۳۱۳ مخ او ګردیزی ۷۲ مخ کی لیکی چې د چندر رای یو پیل چې سلطان هیله لرله چې په هر رقم وی ترلاسه یې کړی ، یایې پنځوسو پیلانو سره بدل کړی ، په خپله د سلطان لښکر ته راغی نو ځکه یې (خدا داد) نوم ورباندی کیښود .

روان شو. د دغه سفر د غنیمتونو توله بیه پرته له ۵۵ غلامانو (مرئیانو) څخه ۳۵۰ پیلان او درې میلیونه درهم کیدل[۱].

۶- د قنوج د حاکم (تریلو چنپال) او د (کالنجر) د حاکم (گنده) په وړاندې د سلطان لشکر کشي

د ۴۰۹ هـ کال د شعبان په میاشت کی، دسلطان له راستنیدو څخه لږ وروسته د کالنجر راجه (گنده چندل) د قنوج حاکم (راجیاپال) په دی ډیر ملامت کړ چې ولی یې له سلطان سره په ډار او ویری جگړه کوله[۲]. او دهغه په وړاندی یې ولی د گاونډیو راجه گانو او له هغې جملې د گوالیار له راجه (ارجن) سره یووالی کړی و. د متحدینو لښکر د (چندل)[۳]. د ولیعهد (ورهیادهره) ترلاربښوونی لاندې د راجیه پال په وړاندی حرکت وکړ. راجیه پال په دغه جگړه کی مړشو[۴]. او (تریلو چنپال) چې په غالب گومان د (راجیه پال) زوی و[۵] دهغه پر ځای پر تخت کیناست.

د غې کامیابی د (گنده) په اقتدار کی دومره زیاتوالی راوست چې ژمنه یې وکړه چې له سلطان څخه د ده د نیکونو د سلطنت د بیرته

۱- عتبی ۳۱۳ مخ. سبط ابن جوزی د ۲۰۵ پاڼی لومړی مخ.

۲- عتبی ۳۱۳ مخ. گردیزی ۷۲ مخ. ابن اثیر نهم ټوک ۲۱۸ مخ. نظامی او فرشته په غلطه لیکلې چې (راجیه پال) سلطان ته اطاعت وکړ. سمت (۳۸۳ مخ کی او ولیم هیگ (۲۱ مخ کی) او نوروهم د همدی غلطی تکرار کړی ده.

۳- سمت، د ۱۹۰۹ م کال د آسیائی شاهي انجمن مجله، ۲۷۸ مخ.

۴- گردیزی ۷۲ مخ. ابن اثیر نهم ټوک ۲۱۸ مخ.

۵- سمت ۳۸۳ مخ.

ترلاسه کولو لپاره د آنند پال له زوی تریلو چنپال سره مرسته وکړي[1].
سلطان د دی خبرو په اوریدو د ۴۱۰ هـ په منې (د ۱۰۱۹ م) په اکتوبر کی د (گنده) د ځواک د ماتولو په خاطر او د قنوج او باری له نوی راجه سره دهغه د متحد کیدوله امله د هغه د رټلو په خاطر له غزنی حرکت وکړ او د گنگا په کوزه برخه یعنی (هردوار) کی له دغه سیند څخه پوري وت[2]. د آنند پال زوی تریلو چنپال چې د سلطان له راتگ څخه خبر شو، جنوب ته د خپل همنامه (د قنوج او بارې حاکم تریلو جنپال) د لښکر و سره دیو ځای کیدو په خاطر ولاړ، سلطان هم ورپسی شو، د (رهوت) (یارام گنگا) د سیند غاړې ته نژدی یې ورباندې یرغل وکړ، خو تریلو جنپال له سیند څخه پوری وت او کوښښ یې وکړ چې له سیند څخه دسلطان د تیرید و مخه ونیسی، خو سلطان و کولای شو چې له سیند څخه تیر شي او کله یې چې تریلو چنپال ته هلته ماتې ورکړه، نو د باری په لوری یې خپل سفر ته دوام ورکړ. د سلطان په رسیدو سره د باري راجا تریلو جنپال د ښارله نورو اوسیدونکو سره یو ځای وتښتیدل[3] سلطان د ښار دورانولو حکم ورکړ[4].

---

[1]- گردیزی ۷۲ مخ. ابن اثیر نهم ټوک ۲۱۸ مخ. آداب المولک (برتش موزیم او ۱۲۸۵۳ نمره قلمی نسخه) د ۱۸۴ پاڼی لومړی مخ.

[2]- گردیزی ۷۲ مخ. عتبی ۳۱۸ مخ. ابن اثیر د دغه سفرنیټه د ۴۰۹ هـ (۱۰۱۸ – ۱۰۲۹ م) کال ښودلی او فرشته ۴۱۲ هـ (۱۰۲۱-۱۰۲۲) ښودلی دی چې دا دواړه غلط دی.

[3]- گردیزی ۷۷ مخ. فرخی د ۱۲ پاڼی دویم مخ. ابن اثیر نهم ټوک ۲۱۸ مخ.

[4]- گردیزی ۷۷ مخ. فرخی د ۱۲ پاڼی دویم مخ.

سلطان وروسته له دي (د گنده) لوری ته پام واړاو. گنده د ۱۵ زرو پیاده او ۳۲ زرو سپرو عسکرو او ۲۴۰ پیلانو [۱] په گډون له یو لوی پوځ سره د مقابلي لپاره چمتو شو. سلطان د خپل لښکر قومانده په لاس کی واخیسته او د جگړی صفونه یې جوړ کړل بیا یې ایلچی گنده ته ولیږه ورته ویې ویل چې یا باید اسلام و منی یا باج ورکړي. گنده دا پیغام ونه مانه، نو د جنگ لپاره یې تیارې ونیوله [۲]. سلطان یو لوړ ځای ته وخوت اود دښمن موقعیت یې وکوت. دا وخت یې سترگې داسی منظره باندې ولگیدی چې د ده دزړ ورتیا احساسات یې جریحه دار کړل. ځکه تر څو ستر گو کار کاو په لویه دښته کې د دښمن له حسابه وتلې خیمې پلنې وی، سلطان د نا امیدې په حالت کی د لوی ذات دربار ته سجده وکړه او له هغه څخه یې مدد وغوښت دې کار د ده مړا وی احساسات بیرته را ژوندی کړل [۳]. ماښام عبدالله محمد الطائی د سلطان د پوځ د یوی قطعی قوماندان د دښمن د پوځ یوی قطعی سره جگړه وکړه او هغه یې ماتی سره مخامخ کړل چې دسلطان خپگان په خوشحالي بدل شو [۴] سبا بیا سلطان ایلچې گنده ته ولیږه، کله چې هغه بیرته راستون شو سلطان ته یې وویل چې د دښمن خیمې ټولې تشې دی. گنده د خپلی قطعی د ناکامی له کبله ویریدلې او د شپی په تیاره کې تښتیدلی و. په دې توگه د راجیه پال قربانې د هغه د

۱- گردیزی ۷۷ مخ. ابن اثیر نهم ټوک ۲۱۸ مخ. فرخی د ۱۷ پانی لومړي مخ کې لیکی چیگنده ۱۳۳ زره پیاده او ۳۲ زره سپاره او ۹۰۰ پیلان لرل.

۲-گردیزی ۷۷ مخ.

۳-گردیزی ۷۷ مخ.

۴- ابن اثیر نهم ټوک ۲۱۸ مخ. فرخي د دوهمی پانی لومړی مخ.

قاتل اخلاق او معنويات نه و اصلاح كړي [۱] . سلطان د دغی ناڅاپي خوشحالي له امله شكر وايست ، بيا يې هم لټون وكړ چې دښمن چيرې كمين نه وي نيولی،خو كله چې ډاډه شو د دښمن د اردو د لوټ كولو امريې وركړ ، په دغه اردو كې ټول قيمتی شيان موجود وو چې د ښمن د هغو دوړلو وخت نه وموندلی [۲] . تښتيدلی پوځ تر يو ځای پوری تعقيب كړای شو چې يو شمير اسير او وژل شول خو گنده ژوندی له ميدان څخه ووت [۳] .

وروسته له دي څخه سلطان غزنی ته راغی [۴] او په لاره كې د گنده ۵۸۰ جنگی پيلان په لاس ورغلل [۵] .

۷ - گواليار او كالنجر ته د سلطان پوځ ليږل

د سلطان د ۴۱۰ هـ (۱۰۱۹-۱۰۲۰ م)كال د حملی له امله بيا هم د گنده اقتدار مات نشو،نو ځكه يې په ښكاره ډول د سلطان په وړاندې د دفاع دريغ نيولی و ، نو ځكه يو ځل بيا سلطان په ۴۱۳ هـ (۱۰۲۲ م) [۶] كې د (گنده) د ټكولو په نيت د كالنجر خواته حركت

۱- گرديزی ۷۷ مخ . ابن اثير نهم ټوک ۲۱۸ مخ .

۲- گرديزی ۷۸ مخ . فرخي دوهمی پاڼ يدوهم مخ ، ابن اثير نهم ټوک ۲۱۸ مخ .

۳- ابن اثير نهم ټوک ۲۱۸ مخ .

۴- فصيحی د ۳۲۲ پاڼي لومړی مخ كی سهواً په هند كې د سلطان د پاتې كيدو مؤده خلور كاله ليكليده .

۵- گرديزی ۷۷ مخ . فرخی د دويمې پاڼی دويم مخ . د دغې پيښی بشپړه شرح په مجمع الانساب كې راغلی ده ، خو د كتاب متن دومره خراب او تحريف شوی دی چې له هغه څخه څوک په څه شي باندی نشی پوهيدلای .

۶- گرديزی ۷۹ مخ .

وکړ . د لاري په اوږدو کې (ګواليار) و او د هغې راجه چې (ارجن) نوميده د ګنده رعيت بلل کيد. کلا د يو غره په لوړه څوکه کې وه چې د هغې ډير کلک استحکام مشهور و. سلطان دغه کلا توپاني يرغلونو لاندې ونيوله، خو په نيول کيدو کې يې پاتې راغی، خو د هغې راجه د بريالې مقاومت سره سره و ويريد او وروسته له څلورو ورځو يې ۳۵ پيلان سلطان ته ورکړل[1].

سلطان له دې ځای څخه د کالنجر د کلا خواته حرکت وکړ. کالنجر کلا هم د يوه غره پر سر پريو مخ په څوړ ځای کې آباده شوې وه چې د خپل کلکوالی له امله نامتو وه. ويل کيږي چې په دغه کلا کې د ۵۰۰ زرو کسانو، ۲۰ زره ځارويو او ۵۰۰ پيلانو خوراک او آذوقه زيرمه شوې و. له دې پرته زيات مقدار جنګي مهمات اونور ضروريات هم پکې و[2]. سلطان دغه کلا محاصره کړه او د هغې ټولې لارې يې بندې کړې، تر څو د هغې ساتونکي د لوږې له ويرې تابع شي. آخر کې (ګنده) د سولې[3] غوښتونکی شو او وعده يې وکړه چې هر کال به

---

[1]- ګرديزي ۷۹ مخ. د Syroac Chronicle په ۲۱۱- ۲۱۲ مخونو کې له راجه ارجن سره د سلطان دسفير د ملاقات يوه شرح او د سولې د يوې ژمنې او معاهدې د ترسره کولو مراسم ليکل شوي د ي چې د هغې د اصلي نسخې ژباړه د همدې کتاب په (ل) ضميمه کې راغلې ده.

[2]- ابن ظافر د۱۴۹ پاڼې دويم مخ. سبط ابن جوزي (بودليان کتابتون، ۳۷۰ ګڼه قلمي نسخه)، د ۴۱۴ هـ کال د پيښو تر عنوان لاندې ابن ظافر داهم وايي چې هندوان په دې عقيده دې چې ددې کلا موسس هغه لومړنی راجه و چې د لومړی ځل لپاره يې پيلان اهلي کړل او ورباندې سپور شو او نورو راجه ګانو هم ورڅخه زده کړل.

[3]- ابن ظافر (د ۱۴۹ پاڼی دويم مخ) کې ليکي چې د هندوانو د سولې د مراسمو يوه برخه داوه چې مغلوب حاکم به د خپلې يوې ګوتې څوکه پرې کوله او فاتح ته به يې ورکوله او فاتح به د برياليتوب د يادګار په توګه ځان سره ساتله ←

۳۰۰ جنګي پیلان او نور خراج سلطان ته ورکوي [۱] . سلطان د نوموړي غوښتنه ومنله او د کلا محاصره یې پرېښوده . وروسته بیا (ګنده) په هندي ژبه دسلطان په مدح کې ځنې بیتونه په نظم سره ولیکل چې د سلطان دومره خوښ شول چې د پنځلسو کلاوو حکومت او زیات شمیر سوغاتونه یې وروبښل [۲].

سلطان د ۴۱۳ هـ په وروستیو (د ۱۰۲۳ مارچ اپریل)کې بیرته غزنی ته راستون شو [۳].

← نو سلطان د څو څو مغلوبو راجه ګانو د ګوتو څو کې ځان سره لرلې ، نو ګنده هم مکلف و چې د خپلې یوې ګوتې څو که سلطان ته ورکړي . وګورئ ابن اثیر نهم ټوک ۱۳۳ مخ او د همدې کتاب (ل) نښلونه .

[۱]- ګردیزی ۸۰ مخ . ابن ظافر د ۱۴۹ پاڼې دویم مخ کې د ګردیزی له مخی لیکی : ګنده دغه پیلان د سلطان د لښکر د عسکرو د زړورتیا د معلومولو لپاره پرته له فیلبانانو څخه ورلیږلي وو ، دغو عسکرو هغه بې له کومې ویرې ټول ونیول او ځان سره یې راوستل . ایلیات و داوسن (دویم ټوک ۴۲۷ مخ دویمه تبصره کی لیکی) ګنده د غو پیلانو ته کوم شی ورکړی وو او ټول یې مست کړي و ، خو په دې هکله کوم سند نشته .

[۲]- ګردیزی ۸۰ مخ . ابن ظافر د ۱۴۷ پاڼې دویم مخ . ابن اثیر سهواً د سلطان دغه سفر دهغه د ملتان د سفر په دوام بللی دی کوم چې په ۳۹۲ هـ (۱۰۰۵ – ۱۰۰۲ م) کی یې تر سره کړی و . ابن خلدون او ابن الفدا هم همدا غلطی نقل کړی ده . د دغه سفر ځنې تشریحات په مجمع الانساب کې د ۲۳۴ پاڼی لومړی مخ کې هم راغلی دي خو د هغی نه مخکی ماخذونو هغه ندی تائید کړی .

[۳]- ابن ظافر (د ۱۵۰ پاڼی لومړی مخ کی) لیکي چې د ګنده له اطاعت څخه وروسته دهغه ګاونډی راجا (که بکن) چې د (تحده) یاد قلمی نسخو له مخې (ګوته) او (نجده) هم بلل شوی دی او د ۱۰۰۰ پیلان خاوندو،او کله چې د سلطان له ښه وضعیت څخه خبر شو ، سلطان ته یې خبرولیږ او بیعیت یې وکړ . داسی هم ویل کیږی چې (که بکن) راجا سلطان ته ډیر سوغاتونه هم ولیږل چې په دی کی دوه شیان

۸ - سومنات ته د سلطان سفر

کله چې په هندوستان کې د یمین الدوله فتوحاتو پرله پسې دوام درلود او د مشرکینو معبدونه یې خاورو سره برابرول نو هندوانو به ویل چې سومنات[۱] زمونږ پربتانو په غوسه شوی دی که هغه خوښ وي ، هیڅوک به بتان تخریب نشی کړای . کله چې سلطان دا خبره واوریده د سومنات د بت د له منځه وړلو لپاره د ۴۱۲ هـ کال د شعبان په ۲۲ مه د دوشنبی په ورځ[۲] (د ۱۰۲۵ د اکتوبر په ۱۸ مه) د دیرش زره منظمو سپرو او نورو سل ها و رضا کارو[۳] سره له غزنی څخه روان شو او د رمضان په پنځلسمه (د نومبر په نهمه)[۴] ملتان ته ورسید

ډیر عجیب و یو یې د کوتری په شان یو الوتونکی واو کله به چې په دستر خان باندی والوت نو که په ډوډی کی به چا زهر اچولی و له سترګو به یې اوښکی راغلی . دویمه یوه عجیبه تیږه وه چې په ډیرو بدو زخمونوباندی په لګیدو سره به یې زخم روغ رمټ شو . دغه دوه سوغاتونه چې ډیر فوق العاده وو ابن اثیر په نهم ټوک ۲۳۴ مخ کی اوسبط ابن جوزي (بودلیان کتابتون ، ۳۷۰ ګڼه قلمی نسخه کی) هم د ۴۱۴ هـ کال د پیښو عنوان لاندی ذکر کړی دي .

۱- د سومنات دبت د اصل او قدمیت په هکله دهمدغه کتاب په پای کی (م) نښلونه وګورئ .

۲- ابن ظافر د ۱۵۰ پانی لومړی مخ. سبط ابن جوزي د ۲۱۵ پانی لومړی مخ ، خو ابن اثیر ، نهم ټوک ۲۱۴ مخ کې د شعبان لسمه نیټه لیکلی ده چې غالباً د کاتب سهو ګڼل کیدای شي .

۳- ابن جوزې د ۱۷۵ پانې دویم مخ . ابن اثیر نهم ټوک ۲۴۱ مخ . سبط ابن جوزی ۲۱۵ پانه دویم مخ کی دا هم وایې چې سلطان پنځوس زره درهمه رضا کارانو ته د دوی د لګښت په خاطر و ویشلې .

۴- ابن اثیر نهم ټوک ۲۴۱ مخ . سبط ابن جوزي د ۲۱۵ پانی لومړی مخ .

اوهلته د سفر د ضروري وسايلو د چمتو کولو اود بيديا له لارې د سفر د امکان د څيړلو په خاطر تم شو[۱] . د سلطان د ډيرو ضروري شيانو له جملې يو يې د څښلو اوبه وي . سلطان د خپل لښکر هر عسکر ته دوه اوښان د اوبو لپاره ورکړل چې اوبه ورباندې بارکړي له دې پرته يې شل زره نورو اوښانو باندې هم اوبه بار کړې[۲] او ملتان يې د شوال په دويمه[۳] يا د نومبر په ۲۲ مه پريښود او.په يوه ناځرګنده بيديا ورګډ شو . هغه لومړنۍ آبادي چې په دغه بديا کې د سلطان مخې ته ورغله هغه د (بهتي جادونز) پايتخت يعنې د (لودواوه)کلاوه چې له دې ځايه يې بيا سفر پيل کړ او د هغو غرونود لړيو سره يې يو ځاى تګ وکړ چې د (جيسلمير)او(ملاني) له سيمو تيريږي،چې په غالب ګومان د (چکلو درمته)[۴] . له غرونو تير شوى او په دغه بيدياکې له يوې مياشتې سفر څخه وروسته د ذيقعدې لومړيو[۵] (د دسمبر وروستيو) کې (انهل واره) ته رسيدلى دى . د (انهل واري) حکمران (بهيم ديوه) د (کنتهه کوټ)[۶] کلکې کلا ته ولاړ چې (کچ) کې وه او ښار يې سلطان نه

---

[۱]- فرخي د ۱۸ پاڼى دويم مخ کې د دغه سفر ستونزې بيان کړې . سبط ابن جوزى (۲۱۵ پاڼى لومړي مخ کې) وايې چې د دغې لارې ستونزې فوق العاده ډيرې وې او د سلطان عسکرو ډير مشکلات وزغمل .

[۲]- ابن اثير نهم ټوک ۲۴۱ مخ .

[۳]- سبط ابن جوزى د ۷۱۵ پاڼى لومړى مخ .

[۴]- ابن اثير نهم ټوک ۲۴۱ مخ .

[۵]- اثير نهم ټوک ۲۴۱ مخ .

[۶]- کنتهه کوټ د (انجر) شمال مشرق ته د ۳۲ ميلو په واټن او د (راؤ) جنوب مغرب ته په ۱۲ ميله فاصله کې ده . وګورئ (دهند د لرغونو آثارو مطالعه) د (برګس) تاليف ،نهم ټوک ۱۳ مخ . د بمبئ د ګزټير د اتم ټوک ۲۸۰ مخ کې (کنتهه کوټ) په غلط (ګندهاوي) ليکل شوى ده چې دغه وروستۍ کلا د (کيتهياوار) شمال مغرب

پرېښود [۱]. سلطان له دې ځايه يوځه نوره آذوقه او اوبه واخيستې د جنوب خواته روان شو، په لاره کې (منډهير) يا (مدهير) نومې ځاى ته ورسيد دلته هندوانو د ده د لارې د بندولو کوشش وکړ او د خپلو مشرانو تر قومندې لاندې يې ۲۰ زره عسکر برابر کړل خو ناکام شول او تيت پرک شول [۲]. وروسته له دې سلطان مخامخ (د لواده) (او نه ته نژدې سيمه ده) ته ورغى. د دغه ښار خلکو په دې هيله مقاومت ونه کړ چې په خپله سومنات د مسلمانانو سزا ورکوي، نو اسلامي لښکر دغه ښار بې له کوم زحمت څخه ونيو [۳].

په پاى کې سومنات را ښکاره شو. سلطان د ۴۱۶ هـ د ذيقعدې په ۱۴ [۴] مه د پنج شنبې په ورځ دغه ښارته ورسيد ، دسمندر تر غاړې يې يوه کلکه کلا [۵] وليدله چې دهغې تول برجونه د برهمنانو په لاس کې وو. د غو برهمنانو په سپکاوي سره مسلمانانو ته ويل چې ،څواکمن (سوميشور) مسلمانان هلته را استولي چې د هندوانو د

ته د (مياني) شمال مشرق ته په خپله څو ميله فاصله کې پرته ده. سروليم هيگ هم په ۲۵ مخ کې سهواً په هغې باندې د بيت (شنکهور هر) گومان کړى چې د (کاتهيا وله) د ټاپو د شمال مغرب آخري څنده کې پروت دى وگورئ ايليات وداؤ سن لومړى توک ۴۴۵ مخ او دويم توک ۴۷۳ مخ لومړى تبصره.

۱- گرديزى ۸۲ مخ.

۲- ابن اثيرنهم توک ۲۴۱-۲۴۲ مخونه.

۳- فرخى د ۱۸ پانى دويم مخ. ابن اثير نهم توک ۲۴۲ مخ. سبط ابن جوزي د ۲۱۵ پانى لومړى مخ کى ليکى چې دغه سيمه کى يو گڼ گرد او غبار پيدا شو لمريې پت کړ، هندوانو فکر وکړ چې دا کار سومنات وکړ چې د مسلمانانو لښکر تباه شي.

۴- ابن اثير نهم توک ۲۴۲مخ.

۵- د محمود له تصرف سل کاله مخکې دا کلا ودانه شوى وه. وگورئ البيروني دويم توک ۱۰۵ مخ.

هغو ارباب انواعو کسات ورځخه واخلی چې دوی ورته سپکاوی کړی دی .خو د کلا مشر لکه چې په خپله ناتوانې پوه شوی و ،نو ځکه یوې تیا پوته و تښتید او ترڅو چې سلطان بیرته راونه ګرځید هغه هم سومنات ته رانغی [1] .

سلطان د سومنات کلا محاصره کړه، د کلا اوسیدونکو له برهنمانو او د سومنات نور عقیده مندانو سره یو ځای په کلکه دفاع کوله خو د ذیقعدهې په ۱۵ مه د جمعې په سهار (د جون په اومه) مسلمانانو په دښمن داسې یرغل ور وړ چې اړ شول چې د کلا برجونه پریږ دي ، ماسپښین، د جمعې د لمانځه پر مهال مسلمانان د کلا په دیوال ور وختل او د خپلې کامیابی اعلان یې د آذان په کولو د خلکو غوږ ته ورساو او خپله کامیابی یې اعلان کړه [2]. د کلا هندوان د کلا د ننه معبد ته ننوتل د بت پښوته پریوتل او مرسته یې وغوښته دوباره په زیات جرات او هیله راپاخیدل جګړه یې بیا پیل کړه ، د مسلمانانو پوځ ګډوډ شو . او هندوانو مخکې له ماښام څخه دوی له هغو سنګرونو څخه وشړل چې نیولی یې وو [3] .

په بله ورځ یعنی د ذیقعدی [4] ۱۲ دشنبی په ورځ (د ۱۰۲۲ د جنوری په اتمه) مسلمانانو بیا یرغل وکړ د کلا استحکامات یې ونیول او هندوان یې په شا وتمبول . هندوان بیا ډلی ډلی معبد ته ننوتل او له سومنات څخه یې مرسته غوښته او په مسلمانانو به یې

---

[1] - ګردیزی ۸۲ مخ .

[2] - ګردیزی ۸۲ مخ . ابن اثیر نهم ټوک ۲۴۲ مخ . سبط ابن جوزي د ۲۱۵ پانی دویم مخ .

[3] - ابن اثیر نهم ټوک ۲۴۲ مخ .

[4] - ابن اثیر نهم ټوک ۲۴۲مخ .

يرغل كاو [۱]. خو دهندوانو د غه عصبيت د مسلمانانو په جرات هيڅ اغيزه ونه کړه بلاخره د کلا په نيولو بريالي شول ، عام قتل يې وکړ او د ونيو ويالې يې و بهولې ، ويل کيږي چې د سومنات په دفاع کې ۵۰ زره هندوان ووژل شول [۲] نورو هڅه وکړه چې په بيړيو کې ځانونه وکاږي خو د سلطان د ساتونکو هغی ډلې ووژل چې سلطان هلته موظف کړی وو [۳].

سلطان د سومنات معبد ته ننو ت ، بت يې وليد [۴] امر يې وکړ چې دهغه پورته برخه په تبر ماته کړی ، او شاوخوا يې اور ولګوي چې ټوټه ټوټه شي

[۵] مسلمانانو د سومنات ټول قيمتی جواهر چې بيه يې ۲۰ ميليونه ديناره [۶] کيده د بت له شاوخوا را وتوږل او بت يې وسوځاو [۱].

---

[۱] - ابن اثير نهم ټوک ۲۴۲ مخ . فرشته د خپل کتاب په ۳۲ مخ کې دغه جنګ يو څه تشريح کړی چې سره له دي چې ناممکنه نده خو له ده څخه مخکی نورو ليکوالو هغه نه دی تائيد کړی نو ځکه دلته ورڅخه صرف نظر وشو .

[۲] - ابن ظافر د ۱۵۱ پانی لومړی مخ . سبط ابن جوزي د ۲۱۲ پانی لومړی مخ .

[۳] - ابن اثير نهم ټوک ۲۴۲ مخ . فرشته ۳۲ مخ .

[۴] - د سومنات دبت د جوړښت اود هغه د پخوانې ځای په هکله د معلوماتو لپاره وګورئ د دغه کتاب په آخر کې (م) ضميمه .

[۵] - ګرديزی ۸۲ مخ . فرخی د ۲۰ پانی لومړی مخ او د ۲۱ پانی لومړی مخ . ابن ظافر د ۱۵۱ پانی لومړی مخ د دغه بت ځنی برخې مکې او بغداد ته هم وليږل شوي ، او ځنی يې د غزنی د جامع جومات مخی ته او د سلطان د قصر مخی ته واچول شوی . وګورئ البيرونی لومړی ټوک ۱۰۳ مخ او ابن ظافر د ۱۵۱ پانی لومړی مخ .

[۶] - ابن اثير نهم ټوک ۲۴۲ مخ . د روضه (۷۴۱ مخ) د وينا له مخې دغه بيه د ټول غنيمت پنځمه برخه او صرف د سلطان سهم و . له دي امله چې د هغه وخت دينار د

سلطان دلته له دو هفتو لږ څه زيات تم شو او وروسته يې د غزنې د تگ تصميم ونيو [۲] . له دې کبله چې د سومنات د بت ماتولو ټول هندوان اغيز من کړل ، نو سلطان د راتگ پروخت د شاوخوا سيمو د هندوانو مشران د (پرم ديواد راجه آبو) [۳] تر رياست لاندې راټول شول او هڅه يې وکړه چې د سلطان مخه ونيسي نو د دې موخې لپاره يې د (اراولی) غرونو او (کچ) خليج تر منځ سيمې ته ځانونه ورسول ، سلطان له جگړې څخه د په ځنگ کېدو په خاطر لږ غرب خواته د (کچ) او سند [۴] د سيند له منځه تيرشو او شمال خواته د (کچ) [۵] او (کاتهياوار) تر منځ گودر څخه را پورې وت ، لومړی يې په خپله آس او بوته وغورځاو او په لامبو شو او بيا نو لښکر همدا کار وکړ ټول

وزن له پلوه ۸،۲۴ گرامه و نو د دغه غنيمت تخميني بيه ۱۰۰ ميليونه او ۵۰۰ زره سترلنگ پونده کيده .

[۱]- ابن جوزي د ۱۷۵ پاڼې دويم مخ . فرخي د ۲۰ پاڼې لومړی مخ او د ۲۱ پاڼې لومړی مخ . ابن ظافر د ۱۵۱ پاڼې لومړی مخ کې دا هم وايې چې دغه اور ټولې کلا ته خپور شو او ټوله يې وسوځوله .

[۲]- په نظام الملک ، روضه او فرشته کې راغلي چې سلطان د راتگ پروخت په سومنات کې نائب الحکومه هم وټاکه ، خو کوم مستند ماخذ دا خبره نه ده ليکلې . گزتير بمبئ ، دويم ټوک ۴۰۷ مخ ، هم په غلط ليکلي چې سلطان سومنات کې نايب الحکومه مقرر کړی و .

[۳]- گرديزی ۸۷ مخ . گزيتر بمبئ لومړی ټوک لومړی برخه ۱۲۸ مخ .

[۴]- گرديزی ۸۷ مخ . فرخې د ۲۰ پاڼې دويم مخ .

[۵]- گرديزی ۸۷ مخ . ابن اثير نهم ټوک ۲۴۲ مخ

روغ سلامت د سیند غاړې ته راووتل [1] کله چې (بهیم پال) دغې سیمې ته دسلطان د رانژدې کیدو خبرو اورید نو (د کنت کوت) له کلا څخه چې هلته پټ شوی و ، راووت او وتښتید سلطان دغه کلا لوټ کړه [2] او د کچ له غاړې راتیر شو [3].دلته د سومنات د بت یو عقیدت من چې د لارې د لار ښوونې دنده یې لرله ، د سومنات د کسات د اخیستو په خاطر قصداً سلطان د بیدیا په غلطه لاره ور برابر کړ چې بې اوبو او وچه وه . سلطان له ځو ورځو مایوسی او زحمت وروسته بالاخره خپل لښکر له هغه سالم راوایست [4] وروسته له دې څخه سلطان منصوري [5] ته ولاړ . دمنصورې قرمطی حکمران (خفیف) [6] وتښتید له سیند څخه پورې وت او نخلستان کې پټ شو . سلطان

---

[1]- فرخی د ۲۰ پاڼی دویم مخ کې دا هم وایې چې سلطان په دوو ورځوکې له اوبو څخه تیر شو او له عسکرو بر علاوه له ۲۰ زرو زیات آسونه او اوښان او نور بارو رونکی څاروی هم پورې وتل .

[2]- فرخی د ۲۰ پاڼی دوم مخ . ابن اثیر نهم توک ۲۴۲ مخ کې دا هم وایې چې دغه کلا له سومنات څخه ۱۴۰ میله لرې واقع وه .

[3]- فرشته په ۳۳ مخ کې لیکي : سلطان له دې ځایه (انهلواره) ته لاړ خو دغه خبری تولی له ابن اثیر ، فرخی اوگردیزی سره تضاد لري .

[4]- فرخی د ۲۵ پاڼی لومړی مخ . غوفی ۱۷۹ پانه ۱۸۲ مخ . مجمع الانساب ، ۲۳۹ پاڼی لومړی مخ د طبقات ناصری ۸۲ مخ . فتوح السلاطین د ۳۸ پاڼی دویم مخ . همدارنگه وگورئ گزیتر بمبئ ، پنځم توک ۱۴ مخ .

[5]- منصوره د برهمن آباد د پخوانی ځای څخه په ۴۳ میلی فاصله کې د حیدر آباد شمال مشرق ته د سند په سیمه کې آبادو . وگورئ (د هند لرغوني اثار) او د ۱۹۰۳ - ۱۹۰۴ م کلنې راپورونه ۱۳۲ مخ اونور مخونه .

[6]- فرخی (۲۱ پانه لومړی مخ) د سلطان یواځنی معاصر لیکوال دی چې د دغه حکمران نوم یې لیکلی دی . وگورئ ایلیات د اوسن لومړی توک ۲۱۲ مخ .

خپل ځو صاحب منصبان هغه پسی ولیږل ، هغو د خفیف عسکر محاصره او ډیر یې ور ووژل [۱] .

وروسته له دې ځخه سلطان د سند د سیند په اوږدوکی خپلی لارې ته دوام ورکړ د ملتان خواته ورغی ؛ خو د لارې د ښورې له امله اوله دې کبله چې د لارې دوو خواتو پرتو (جاټانو) دوی ته ډیر تکلیف پیښ کړ له خنډونو سره مخامخ شو له همدې امله د لښکر ډیر څاروی او یو شمیر عسکر تلف شول [۲] .

سلطان وروسته له دغه ډیر ستومانه کوونکی او اوږده سفر ځخه بالاخره د ۴۱۷ هـ د صفری په لسمه ۰ د ۱۰۲۲ م د اپریل په دویمه) [۳] بیرته غزنی ته راورسید .

سومنات ته د سلطان محمود لښکر ایستل د اسلام په تاریخ کې یوه لویه عسکری کارنامه وه د دغی فتح (سوبې) خبر داسلام ټولی نړۍ ته خوشحالي ور په برخه کړه . دبغداد خلیفه سلطان ، د هغه ورور او زامنو ته بیلا بیل افتخاری لقبونه او عنوانونه ورکړل [۴] سلطان لکه

---

[۱]- فرخی ۲۱ پاڼه لومړی مخ . ابن اثیر نهم ټوک ۲۴۲ مخ . په تحفه الکرام ، او ایلیات د اوسن لومړی ټوک ۴۸۲ مخ کې لیکلی چې د سلطان وزیر عبدالرزاق (بهکر) ، (سوستان) او (تهته) فتح کړل او اعراب یې له هند ځخه وایستل خو د دغی مدعا د تصدیق لپاره کوم مأخذ نه لری او د سلطان هیڅ یو وزیر عبدالرزاق نه نومید .

[۲]- گردیزی ۸۷ مخ .

[۳]- ابن اثیر نهم ټوک ۲۴۳ مخ .

[۴]- گردیزی ۸۷-۸۸ مخونه . سلطان محمد د کهف الدوله والاسلام او مسعود شهاب الدوله وجمال المله او محمد د جلال الدوله و جمال المله او یوسف د عضه الدوله و مؤلد المله په لقبونو ملقب شول .

د زمانو او دورانو د زړورو او نامتو فهرمانانو په شان ځان ته یو داستاني حیثېت او کرکتر غوره کړ او وروسته بیالیکوالو د ده په هکله ډېرې کیسې او حکایتونه ولیکل او غوښتل یې هغه په عین حال کې یو جنګجو پاچا وښیي [1] . د سومنات بت مات شو او ټوټې ټوټې شو ،خو د سلطان نوم پاتې دی [2] .

۹ - د جاتانو ټکول

د ۴۱۸ هـ کال په لومړیو (د ۱۰۲۷ م مارچ) [3] کې سلطان د جات قوم د ـ

---

[1] - د دغو ځینو حکایتونو په هکله وګورئ (م) نښلونه د کتاب په پایکې . وګورئ حدیقهٔ سنائی او د عطار کلیات او د عوفی الحکایات او یو شمیر نورد کیسو کتابونه .

[2] - د (رنچودجی امر جي) دیوان (جوناګدهـ) خپل کتاب کی چې د (تاریخ سورته) په نوم دی (د بوګس ژباړه ۱۱۱ مخ) کی لیکی چې : کله چې سلطان د سومنات بت مات کړ . د (مند لکه) راجاله دې کار ځخه دومره اغیزمن شو چې له (بهیم دیوا) سره یو ځای چې د بحرات راجه و ، د سلطان په تعقیب روانشو ، مسلمانانو د هغو مقابل کی مقاومت ونشو کولای او وتښتیدل او ډیر شمیر یې هندوانو و وژل ، خو یو ځل د راجه طالع په چپه وا وښتی شاه محمود په پریشانی وتښتید او ژوندی پاتی شو ، خو ډیر ملګری یې ونیول شول ....) دغه وینا په بل هیڅ کتاب کی نه ده لیدل شوی نو ځکه ویلای شو چې دروغ ده .

[3] - ګردیزی ۸۸ مخ تقریباً ټول وروستی لیکوال چې دغه لشکر کشی ذکر کوي نو د هغی نیټه ۴۱۷ هـ (۱۰۲۶ م) لیکی . ابن اثیر نهم ټوک ۲۴۳ مخ کې سهواً دغه لشکر کشی د سومنات په ادامه بولي .

ټکولو په[۱] خاطر چې د ده لښکر يې له سومنات څخه د بيرته راتګ پروخت کړولی و ، له ملتان څخه حرکت وکړ . او تصميم يې ونيو چې له هغوی سره په سيند کی مقابله وکړي نو د ۱۴۰۰ بيړيو د جوړولو امريې وکړ چې هره يوه کې دری د وسپنی نيزې يوه مخکی او دوه په څنګونو کی ولګولې . په هره بيړۍ کی شل شل تکړه غشی ويشتونکی وو . د غشو او لينديو او ډالونو څخه پرته دغو بيړيو لاسی بمونه اود نفتو ګولی هم درلودی . دغه بيړۍ د سند په سيند ور لاهو شوي[۲] . جاتانو هم د جګړی لپاره ډير زيات ترتيبات نيولی وو خپل مالونه او کورنۍ يې د سند يوه لری ټاپوته وړي وو او ۴۰۰۰ بيړی يې مجهزی کړی وې[۳] . سلطان د سند د سيند پورته خوا په بيړيو بنده کړه او يو شمير سپاره عسکر يې له پيلانوسره د سيند دغاړو د ساتلو لپاره وګومارل . د واړه ډلو بيړيو يوبل سره جګړه وکړه . جاتان ښه جنګيدل ، خودهغوی ډير شمير بيړۍ به چې د مسلمانانو له بيړيو سره

---

[۱]- د البيرونی په وينا (دويم ټوک ۱۰۴ مخ) دغو جاتانو (لنګه) ډلې د تذکير د آلی) نمانځنه کوله . ايليات و داوسن دويم ټوک ۴۷۷ مخ کی سهواً هغوی د (جو د) د غرونو يعنی پنجاب د نمک کوه اوسيدونکی بللې دي . دبرګس په وينا (د غربی هندد لرغونو آثارو مطالعه ، دويم ټوک ، ۱۹۴ مخ) دغه جاتان هماغه د (بهوت نير) اوسيدونکی بهتی خلک وو چې سند ته يې هجرت کړی و . موسيو (دينود) د (خاطرات هند) کتاب کی په ۲۷۲ مخ کی د ايليات وداوسن دويم ټوک ۴۷۷ مخ فقره را نقل کړی او د ابن اثير له خولې وايي چې د غو جاتانو منصوره يرغل لاندی ونيوله او د هغی مسلمان حکمران يې د مسلمانې پريښودوته اړ ايست ، خود ابن اثير اصلی کتاب کی داسی کومه فقره نه ليدل کيږی .

[۲]- ګرديزی ۸۸مخ .

[۳]- د بيړيو په شمير کی مبالغه ښکاري .

ولګیدی نو د هغو نیزوله کبله چې د مسلمانانو بېړیو پوری لګول شوی وي ، چپه او ډوبی به شوی[1] په نتیجه کی ټولو شکست وخوړاو هغه شمیر چې د تښتېدو هڅه کوله په ساحل کې به د ګومارل شویو ترکماني عسکروله خوا یرغل لاندې راتلل بیرته به سیند ته غورځول کېدل . فاتحینو د دښمن پوځ تر هغه ځایه پوری تعقیب کړ چې دوی هلته خپل قیمتی شیان ایښی و او پټ کړی یې و . بیایې هلته د دوی ډیر شمیر و وژل او له هغوی څخه یې ډیر غنیمتونه ترلاسه کړل . سلطان د ۴۱۸ هـ په لومړیو (د ۱۰۲۷ په جون – جولای) کې[2] بیرته غزنی ته راوګرځیده

[1] - ګردیزی ۸۹ مخ . خو په دې مسلې باندی پوهیدل ګران دی چې څرنګه د مسلمانانو بیړی نه چپه کیدی یعنی پرته د دوی د بیړیو له چپه کیدو د دښمن بیړی چپه کیدي .

[2] -ګردیزی د سلطان د وخت یو اخنی ماخذ دی چې د دغې لښکر کشی شرح یې لیکلی ده . فرخي هم ورته اشاره کړی لیکی :

من شکار آب مرغابی و ماهی دیده ام

تو در آب امسال ، شیران سیه کردې شکار

نهم څپرکی

د سلطان د ژوند وروستۍ ورځې

د سلطان جسماني څواک د زيات شمير جګړو له امله، خصوصاً د هندوستان د اوړي د موسم د جګړو د تکليف او سختيو له کبله، ورځ په ورځ کميده. د معلوماتو له مخې [1] د جاتانو په مقابل کی د ۴۱۸ هـ (۱۰۲۷ م) کال د سوق الجيشی په ترڅ کې يې د ملاريا مکروب وجود ته ننوت، چې دغه مزمن مرض ورته د اسهالي سل سبب وګرځيد [2].

سلطان دوه کاله په دغه شديده ناروغی باندې اخته و [3]، خونه يې غوښتل هغه وباندې غالبه شي او هڅه يې کوله دغه ناروغي له خلکو پټه وساتي، سره له دې چې طبيبانو ورته د بشپړ استراحت سپارښتنه کوله. خوبيا هم سلطان ورځنۍ چارې تر سره کولې او د تل په شان يې دربار کاو، د ورځې دوه ځله يې خلک خپل حضور ته منل

---

[1] - سبط ابن جوزی (د ۲۲۰ پانی لومړی مخ) کی وايې چې د سلطان دغه وروستۍ ناروغي د هند په يوه سفر کې ده ته ورپيښه شوه.

[2] - سبط ابن جوزي د ۲۲۰ پانی لومړي مخ کې او ګرديزی ۹۲ مخ کې وايې چې سلطان (دق) ناروغی لرله. غالباً د ملاريا ناروغي د هغه د کولمو د سل لامل شوه.

[3] - ابن اثير نهم ټوک ۲۸۱ مخ.

[1]. له دې پرته يو ځل بيا يې سلاجقه و پلټل او هغوی يې له خراسان ځخه وشړل، ری ته يې لښکر ولېږ (منوچهر) يې اطاعت ته اړ ايست.

آن دا چې خپل کلنی سياحت ته يې د پخوا په شان دوام ورکړ اود خپلې امپراطورۍ دننه يې ګرځيدل راګرځيدل پرې نه شودل، د ۴۲۰ هـ (۱۰۲۹ م) کال او ری يې په خراسان او دهغه کال ژمی يې په بلخ کې تيرکړ[2].

خو د بلخ آب او هوا د سلطان وجود باندې ښه ونه لګيده، غزنې ته راستون شو چې د ۴۲۱ هـ په منځ کې يعنی د ۱۰۳۰ م په اپريل کې غزنی ته راورسيد. خود ځای بدلون هم د سلطان صحت او روغتيا کې ګټور ثابت نه شو، په غزنې کې له يوې هفتې اوسيد و وروسته، د ۴۲۱ هـ[3] کال د ربيع الثانی په ۲۳ نيټه د پنج شنبې په روځ وروسته له غرمې په پنځو بجو[4] (د ۱۰۳۰ م کال د اپريل په ۳۰ مه) د نهه پنځوسو کالو په عمر وفات شو[5].

په هماغه ورځ باندی د ماخستن د لمانځه پروخت په (فيروزی) بڼ کې چې د سلطان ډيره ښايسته تفرجګاه وه، خښ ـ

۱- ابن اثير نهم ټوک ۲۸۱ مخ. ګرديزی ۹۲ مخ، فرخی د ۴۱ پانی دويم مخ.

۲- ګرديزی ۹۲ مخ.

۳- ګرديزی ۹۲ مخ.

۴- بيهقی ۱۲ مخ. ګرديزی ۹۲ مخ. سبط ابن جوزي د ۲۲۰ پانی لومړی مخ او د سلطان د قبر په ډېره هم همدا نيټه ليکل شوی ده وګورئ (سوريه) کتاب، شپږم ټوک ۲۱ – ۹۰ مخونه او د بنګال د آسيائی انجمن مجلی دولسم ټوک ۲۷-۲۸ مخونه.

۵- د قمری سنې په حساب يې ۲۱ کاله عمرو.

کړای شو [۱].

سلطان د خپلی مزمنې ناروغې پر وخت،له خپل ځان څخه حیرانوونکی طاقت او حوصله ښودله او لکه دیو ناروغ په شان بستر کی نه پریوت،بلکې شپه او روځ یې بالښت ته تکیه کوله او دهغه وروستی سلگۍ هم همداسی حالت کې وې [۲]. د سلطان مړینی د ده له ژونده سره ډیر ښه برابر والی درلود ،یعنی سلطان د ژوند ترورستۍ سلگۍ پورې د زړورتیا ،په خپل ځان ویساوالی ، له خطر څخه د نه ویریدلو.په موانعو او ستونزو دبرۍ او کلک غزم ښودونکی و. سلطان لکه څرنگه یې چې ژوند وکړ هغسی هم مړشو. آن دا چې له مرگ سره یې هم مقابله کوله.

سلطان له مړینې څخه لږ مخکې،امروکړ چې شاهې جواهر د ده مخې ته راوړي ، دا وخت یې اویار طله جواهر خپلی مخی کی ولیدل

[۱]- بیهقی ۱۲ مخ. سبط ابن جوزي د ۲۲۰ پاڼې لومړی مخ.

[۲]- سلطان مسعود د خپل پلار پر قبر یوه پر تسمینه مقبره جوړه کړه ، ډیرې پیسی یې وربانديې ولگولې. وگورئ بیهقی ۳۱۰ مخ. سلطان ته خلکو وروسته د هغه له مړینی هم ډیر وربانډی کاو ، آن دا چې علاو الدین جهانسوز هم چې غزنی یې وسوځاو د سلطان قبر سره یې غرض ونه کړ. خود هغه اخلاص مندانو چې یې زیارت ته ورځی د هغه د قبر خاورې او لرگې له ځان سره وړی. او تر ټولو بده دا چې د هلاکو خان د پوځونو د یرغل له لاسه د سلطان زیارت ډیر خراب شو. په دې وروستیو کی (لارد ایلن بورد) د مقبری دروازې په دې گومان چې دا به د سومنات دروازې وي ، وایستلی او هندوستان ته یې ولیږدولې. څه چې پاتې دي هغه د غزنې له شار څخه یو میل لرې یوه لویه بناده چې د بشر دشان او شوکت د بی ثباتی ښودونکی ده.

چې په کتار ایښودل شوی وو او هغه د برښنا په شان ځلیدل [۱] . دغې منظرې د سلطان سترګو ته د ده د ژوند سختې شیبې لکه سوځیدونکې ښارونه خرابې شوې جنګې کلا وې،د جګړې خونړې ډګرونه،د فرار یانو له ویرې ډکې کریغې او فریادونه،د ټپیانو چغې او د تورو خرپا را مخ ته کړې،د زړه په تل کې یې خواشینوونکو احساساتو نفوذ وکړ او له سترګو یې د اوښکو بسیلا و جارې شو په غمجنه توګه یې وژړل [۲] .

د سلطان د ژوند وروستۍ شیبې،هرومرو د دې اندیښنې لرونکې وې چې هغه پراخه سلطنت چې ده په دومره خواریو او وینو،بهیدو جوړ کړی و،هغه به ونړیږي،دغه شیبې هم په غمجنه توګه تیرې شوې،دسلطان د تیز نظر او دوراندیش فکر په افق کې تورې وریځې را ښکاریدې چې دیو ډیر بد او ویرونکې توپان لرونکې وې . دا ځکه چې سلاجقه چې سلطان هغوی ته په خراسان کې د اوسیدو اجازه ورکړې وه [۳] په ډیره چټکتیا د ځواک څښتنان کیدل.هغه حیرانوونکې بریالیتوبونه چې سلطان په خپل ژوند کې دهغو په ترلاسه کولو بریالی شوی و،د هغه د مړیني پروخت د له منځه تلو او سقوط په حال کې ښکاره کیدل .

---

[۱]- ګردیزی ۹۲ مخ . ابن اثیر نهم ټوک ۲۸۱ مخ . سبط ابن جویزی د ۲۲۰ پاڼې لومړی مخ .

[۲]- سبط ابن جویزی (د ۲۲۰ پاڼې لومړی مخ) د (ذیل الصابی) په حواله لیکې چې : کله چې سلطان دغه جواهرات ولیدل ، ډیر یې وژړل . وروسته نورو لیکوالو لکه میر خوند ، د سلطان دغه ژړا داسې تعبیر کړې چې ګواکې سلطان دولت دوست و ، او په دې حال کې یې افسوس کاو چې ولې یې دهغو یوه برخه خوارانو او بې وزلو ته نه وه ورکړې . خو دا خبره هیڅ بنسټ نه لري . ځکه چې سلطان په خپلو ټولو معاصرینو کې په فیاضي او سخاوت مشهورو . هغه تفسیر چې مؤلف یې لري ، سم دی ، ځکه چې هغه د سلطان د ژوند له پیښو سره ډیر ښه سمون لري .

[۳]- طبقات ناصری ۱۱۹ مخ .

دریمه برخه

لسم څپرکی

د سلطان د ادارې طرز

هغه ټولنیز او سیاسی نظام چې اسلام رامنځ ته کړ ، د هغه ملاک او محک د بشری مساواتو قانون و . راشده خلفاوو له دغه قانون په کلکه پیروي کوله. خو کله چې د اسلام نړی وار په وار په پراخیدو شوه ، په هغې کې د مفتوحه سیمو د اوسیدونکو نژادونو او خلکو سیاسی نظریات ورداخل شول،کار داسې ځای ته ورسید چې د اسلام د لومړیو وختونو و ګړنیز حکومت له منځه ولاړ، په عوض کی یې میراثي او مطلقه حکومت (د هغه حکومت په شان چې لومړی ایران کی جوړ شو) دهغه پرځای رواج وموند. یعنی ورو ورو اسلامی حکومت د مطلقه او استبدادي حکومت مرادف معنی پیدا کړه.

سلطان محمود

سلطان محمود لکه د بخارا د سامانیانو په شان، په خپل نوع کی یوله ډیر و مطلق العنانه حکمرانانو څخه شمیرل کید ، په عین حال کې یې دسلطنت د مقننه، قضایې او اجرائي ټولو چارو اقتدار او واک

درلود اود رعیت د ژوند ټول مسایل او اختیار یې په خپل لاس کې ساتلي و [1].

سلطان هیڅکله په خپلو دندو کې بې عمله شخص نه و. په منځنیو پیړیو کې د دولتي چارو شه والي او سمون په سیده ډول د مطلق انحصار لرونکی واکمن شخصیت پوري اړه لرله. سلطان په خپل ټول ژوند کې د دولتي ډیرو درنو چاراو په تر سره کولو کې نه ستومانه کیدونکی هلي ځلي کړي، سره له دې چې وزیرانو د مملکتي چارو له جریان څخه مسئولیت درلود، خو سلطان شخصاً د حکومت هرې اداري څخه څارنه کوله[2]. له دې امله چې د فوق العاده استعداد او لیاقت خاوندو. نو نه یې پریښودل چې اړونده ملکي او نظامي چارواکي په ورسپارل شویو چاروکې سستی وکړي. همدا چې کوم ظلم، جبر او بی عدالتی به یې ولیده. ډیر ژر به یې عامل ته سزا ومظلوم ته به یې د هغی د جبران چاره کوله. په پراخه سلطنت کی د هغه دوامداره گرځیدل را گرځیدل هم دلرې سیمو حاکمانو په زړه کې دسلطان محبوبیت، سلطه او نفوذ زیاتاو او هم یې ویره زیاتوله. سلطان د عالي رتبه دولتي چارواکو، خصوصاً په عسکری صاحب منصبانو ویښ او دوامداره څارنه لرله. دی په دې ډیر ښه پوهید چې څرنگه یو هغه جنگجو او جاه طلب چې د یو ولایت په راس کې مقرر دی او دهغه ولایت عایدات یې په واک کې دی. هغه څرنگه اداره

[1]- عتبی پنځم مخ. د سلطان د واکونو په برخه کې وگورئ بیهقی ۱۰۸ – ۱۲۰ او عتبی پنځم مخ او د التعابی تالیف اربعه سائل، ۱۲۰ مخ او عیوان الاخبار د ابن قتیبه دریم مخ او سیاست نامه ۱۱۰ مخ.

[2]- عتبی ۳۰۴ مخ.

اوکنترول کړي . هیڅکله یې نه پریښودل چې د هغه حاکمانو په ډیرولږې ولایاتو کې د سیسي جوړې کړي . د دې موخې لپاره، سلطان له خپل فوق العاده ځواک څخه کار اخیست، نظم او امنیت یې په خپلی پراخه سلطنت کې راوستی و او د هیواد ټول مخور یې خپل اقتدار لاندې ساتلې وو .

سلطان په خپله د ټول پوځ قوماندان او سپه سالار و، یا شخصاً خپله په جګړوکې حاضریده او یا یې هم لازمه او امراو احکام له مرکز څخه صادرول . سلطان په خپله د مرافعې اعلی محکمه وه د اعلی او ادنی په هکله یې یو شانته علی السویه بی طرفه عدالت تر سره کاو [1] جاسوسان او مخبرین یې کلکې څارنې لاندې نیول . بهرنی سیاست یې خپله شخصاً اداره کاو او مهم مکاتیب (لیکونه) یې په خپله مسوده کول (لیکل) . لوړ رتبه مامورین یې په خپله مقررول د زیاتو معلوماتو او اطلاعاتو د ترلاسه کولو لپاره به یې وزیر انو سره هم مشوره کوله د لایقو مامورینو په پیژندلو کې یې ښې د بصیرت سترګې لرلې . دا حقیقت د هغه دلاس لاندې ټاکل شویو اشخاصوله اجراتو څخه ډیر ښه څرګندیږی . په ادبیا تو کی یې پوره استعداد او برخه لرله د ده په دربار کې ډیر زیات شمیر شاعرانو او قلموالو حضور در لود . او د سلطان له خوا پوره لورېینو لاندې نیول کیدل . په لنډ ډول دا چې . سلطان یو داسی مرکز و چې د دولت ټولې چارې د هغه شاو خوا را ګرځیدې .

---

[1] - بیهقی ۱۸۲ مخ .

د شورى ديوان

سلطان دولتي چاروكې له وزيرانو سره په مشورې كولو مكلف نه و [۱] خود (وشاروهم فى الامر) د مبارک آيت په پيروي [۲] يې مهمو چاروكې او خاصو نازكو وختونوكې د هيواد د مسلكى اونظامې صاحب منصبانو مجلس جوړاو او د هغوى نظريات يې اوريدل . له هغى جملې څخه يو هم د ده د خور د خاوند (اوښې) ابو العباس خوارزم شاه د وژل كيدو په هكله و ، چې د ده دفكري استقلال او خود مختاري يوه بيلگه كيداى شي. په دغه مجلس كى ټولو لوړ رتبه ملكى او نظامى مامورينو برخه درلوده ، سلطان دوى ته داسې وويل :

(له خوارزم سره چې د هغه خلكو په بيرحمانه ډول زما اوښى اوخپل پاچا و واژه ، بايد څه وكړو ؟ تر څو چې د پاچا قاتلين د خپل جرم په سزا ونه رسيږى، زه د شاوخوا پاچاهانو له ملامتې نشم خلاصيداى او هغوى به هيڅكله زما دوستان نشى . كه د پاچا قاتلينو سره د جنگ اعلان وكوم، لوى خطر سره به مخامخ شو و ځكه هغوى ډير مجهز دي او ځواک يې هم زيات دى، كيداى شي جنگ كې بريالى نشو. له بلى خوا كه خوارزم فتح كړو، بايد. هلته يو با اعتباره حاكم مقرر كړو، ځكه چې خوارزم يو پراخ هيواد دى او ز مونږ د دښمنانو څنگ ته پروت دى او په دې صورت كى د خوارزم دير لږ عوايد د هغ ډير زيات

---

[۱] - بهقى ۲۲۲ مخ .

[۲] - سياست نامه ۸۴ مخ .

لګښتونه نشي پوره کولای. زه د دغې معما په حل کې حیران یم تاسې په دې هکله څه وایاست؟[۱]

له ټولو مخکې، له وزیر څخه د دې پوښتنې د ځواب هیله کیده. د سلطان تر مخې د خپل نظر څرګندولو وویرید. نو د دې سوال د ځواب مسئولیت یې عسکری صاحب منصبانو ته ور حواله کړ او ویې ویل چې هغوی په دې هکله زما په پر تله زیات اوښه معلومات لري. خود غو صاحب منصبانو هم له ځواب ورکولو څخه ډډه وکړه ویې ویل چې زمونږ دنده فقط همداده چې سلطان ته خدمت وکړو او په دې لاره کې مړه شو. دا وخت بیاهم وزیر غوښتل چې بیا له ځواب ورکولو څخه ځان په ځنګ کړي ......دغه وضعیت سلطان په غوسه کړ، نو مشاورینو ته یې وویل لرې شې بزدلانو، تاسې نه غواړئ چې هیواد ترقي وکړي او پراخه شي. زه خپله د هغې لپاره د حل لاره پیدا کوم. سلطان دې ته چمتو وچې صرف هغه ډول مشوره واوري چې هغه ده ته د منلو وړ وي[۲] مشاورینو له دې ویرې چې کیدای شي د نظر د رد او مخالفت په صورت کې د سلطان د غوسې او قهر لاندې رانشي، نو صرف د حال او وضعیت سره سم ځوابونه یې ورکول. یعنی مجلس او شورا صرف د مشورې او تامل (دقت او غور) لپاره و، اصلي تصمیم سلطان سره و او د مسایولو په رد او منلو کې سلطان مطلق اختیار

[۱] - آثار الوزرا، د ۹۵ پاڼی دویم مخ څخه د ۹۹ پاڼی تر لومړي مخ پوري.

[۲] - بیهقی ۳۳ مخ. چهار مقاله عروضي په ۸۵ مخ کې پاچاهان ماشومانو سره تشبه کړي دي. دا ضرورو ه چې باید مستختندمین د هغوی له خوښې سره سمې خبري وکړي.

درلود [۱]. هیڅکله هم د ختیځ د شهزاده یعنی سلطان ځانګړی امتیاز او حق د مخورو ځواک. د عوامو آزادي، د روحانیونو آزادي او د ملت د آزادي غوښتلو احساساتو نشو محدود ولای او نه یې اغیزی لاندې راوستلای شو.

د سلطان پنځه ګونې وزیران

د غزنې سلطنت، پخوا وختونو کې، د سامانیانو واک لاندې و او د سامانیانو د دولت دیوې برخې په توګه اداره کید. سلطان هم هماغه د ادارې طرز چې پخوا معمول و پرته له تعدیل او بدلون څخه پرمخ بیوه. سلطان پنځه مهم وزیران لرل [۲].

لومړی: د (دیوان وزارت) وزیر یا د مالیې وزیر.

دویم: د (عرض دیوان) یا حربیه وزیر.

دریم: د (رسالت دیوان) یا دارلتحریر وزیر.

څلورم: د (شغل دیوان) وزیر (اشرف الملوکات) یا استخبارات.

پنځم: د (دیوان وکالت) یا د دربار وزیر [۳].

---

[۱]- بهقی ۲۲۲ مخ.

[۲]- ترشخی (۲۴ مخ) د سامانیانو د وخت د ځینو دیوانو نو فهرست برابر کړی، لکه د عمید الملک دیوان، د صاحب الشرطه دیوان. دیوان ملوک خاص، د احتساب دیوان او نور خو د عرض دیوان یې هیڅ شوی دی.

[۳]- وروسته له دغې دورې څخه د اسلامی دیوانونو د تشکیلاتو په هکله وګورئ: صبح الاعشی. دویم ټوک ۴۵۵ – ۴۹۲ مخ او څلورم ټوک ۱۴ – ۲۷ مخونه.

د وزیرانو مقرري

دولتی مامورین د خپلو دندو له ترلاسه کولو مخکی له سلطان سره د قرار داد یا (مواضعې) په لاسلیک کولو مکلف وو [۱]. ددغه قرار داد شرایط، د مربوطه مقام کیفیت او اهمیت پورې تړلی وو. وزیر احمد بن حسن میمندي په ۴۲۲ هـ (۱۰۳۱م) کې د خپلې مقررۍ پر وخت د سلطان او نورو وزیرانو او عالی رتبه مامورینو په وړاندې په خپله مواضعه کې خپل حقوق ښکاره او تصریح کړل او کوشش یې وکړ چې له سلطان مسعود څخه ژمنه ترلاسه کړي چې د هغه لاس د دولت په اداره کې پرانیستی پریږدي، وروسته یې خپله مواضعه سلطان مسعود ته وړاندې کړه او سلطان د هغی په هر توکې کې د تصویب په توګه ځنی تبصرې ور زیاتې کړې او ژمنه یې وکړه چې په اداري تولو چارو کې به هغه سره مرسته کوي. احمد د دغې مواضعې په پای کی سلطان مسعود ته په وفادار پاتې کیدو لوړه کړی وه، اوبیا یې د ساتلو لپاره (دوات دار) (دشاهې او ر اقومامور) ته وسپارله [۲]مسعود وروسته له دغو تشریفاتو څخه چې رسمی مراسم و، احمد

---

[۱]- بیهقی ۳۲۲ مخ.

[۲]- دغې مواضعې لاندې توکې لرل:

1. سلطان به له هغو تیرو تنوتیریږی چې سلطان یې د چارو په تر سره کولو کې کوي.
2. سلطان به احمد دبدې په هکله راپورونو ته غوږ نه ږدي.
3. حربیه او داخله وزارت به د احمد څارنې لاندې کار کوي.
4. سلطان به د ولایاتو حاکمان نه پریږدی چې په جبری ډول له خلکو پیسی واخلی ——

ته وزارت وسپاره او هغه يې په ټولو چاروکې د خپل وکيل په توګه اعلان کړ[۱]. نور وزيران هم په همدې ډول د احمد په مشوره وروسته له سنجش او تدقيق څخه[۲] د هغوی له وضعيت اولياقت سره سم ټاکل کيدل.

مهمې دولتی دندې يواځې يوی او خاصې طبقې پوری نه وې تړلې، بلکې د لياقت لرونکی هر سړی يوې رتبی ته رسيدلای شو[۳]. هو: سلطان د نظام الملک په خوښه چې دولتې دندې يې ټيټو طبقو. محرومو او عادي خلکو ته نه ورکولې، کارنه کاو، بلکې سلطان د استعدادونو روزونکی او هڅوونکی و، څنی يې ډيرو لوړو مقاماتو ته ورسول او په دی توګه د ټولو مامورينو لپاره د مراتبو سلسله تشکيل شوه او دا ممکنه وه چې يو عادې مامور د وخت په تيريدو د خپل لياقت سره سم يووخت وزارت ته ورسيږی[۴].

---

۵. ← سلطان به مرستيالان، جواسيس اود ډاک د مامورينو د مقرری واک احمد ته پريږدی. وګورئ اثار الوزا د ۱۰۷ پاڼې لومړی مخ تر هغه چې د مسعود او وزير احمد بن عبدالصمد ترمنځ لاسليک شوه وګورئ بيهقی ۸۲۰-۸۲۱ مخونه.

[۱]- بيهقی ۱۷۷ – ۱۷۸ مخونه.

[۲]- بيهقی ۴۱۲ – ۴۵۳ او ۵۰۴ مخونه.

[۳]- په واقعيت کې د سلطنت د کورنيو چراو اداره د ايرانيانو په لاس کی وه چې زياتره وخت به يې سلطان اذيت کاو او د هيواد په زيان يې کار کاو (آثار الوزا ۱۰۱ پاڼه لومړی مخ). اعرابو او ترکمنانو يوه هم له هغوی سره رقابت نشو کولای. او په پای کې ټول وزيران او د ديوانو نورشيان همدا ايرانيان شول.

[۴]- بيهقی ۱۲۲ مخ.

وزیر او د هغه واک

د وزیر اړین صفات او ځانګړ تیاوې د هغه با استعداده دماغ و روان قلم او په اداري کارکی د هغه کفایت او پراخه تجربه وه [۱] . احمد بن حسن میمندی، دسلطان محمود نامتو وزیر، د وزارت رتبی ته له رسیدو مخکی [۲] . د مالیاتو د تحصیلداری دنده. د مکاتباتود شعبی ریاست، د محاسباتو دعمومی مدیریت دنده اود حربیه څانګی د ریاست دندې ترسره کړی وې.

د وزیر دندې

وزیر په سیده توګه د وزارت د دیوان (د مالیاتو وزارت) اداره په لاس کې لرله [۳] او عموماً یې د دولتې عوایدو د راټولولو لپاره عمال مقرر ول. د غو عمالو دیوې ډلې مامورینو په مرسته له ولایاتو څخه عواید راټولول او دهر ولایت په خزانه کې یې کیښودل هیڅا حق نه درلود له دغو عوایدو څخه شخصی استفاده وکړي [۴] . د هرو ولایت عواید به مخکی له مخکی تشخیص او معلوم و او عمالو به تحصیل شوی یا ترلاسه شوي پیسې د ولایت خزانې ته سپارلې، پاتې اضافه پیسې په هغوې پسی دهغوی په نوم حواله کیدې. دغه پیسی د پوځ په معاشونو اود سلطان او وزیر د حواله جاتو او فرامینو لپاره

---

[۱] - سیاست نامه ۸۲ مخ.
[۲] - عتبی ۲۷۱ مخ ، آثار الوزا د ۸۰ پانی لومړی مخ.
[۳] - بیهقی ۲۲۷ مخ ، آداب الملوک د ۳۶ پانی لومړی مخ.
[۴] - آثار الوزرا د ۸۸ پانی لومړی مخ.

مصرف کیدې ، پاتې به (صاحب الدیوان) چې د ولایت مالي رئیس به و ، غزنې ته یعنی مرکزي خزانې ته رالیږلې اود دخل او خرج یوه نسخه یا کاپې به په (دارالاستیفا)[1] کې ضبط او ساتل کیده. مستوفي الممالک وزیر ته مسؤل و او د جمع او خرج د اقلامو دلست یوه لایحه اوکاپې یې ځان سره ساتله. دهیواد عواید بالعموم نقدو، لیکن جنس هم د قیمت له مخې د اجرا کیدو وړو. اود غه اجناس چې له غلې او پسونو څخه عبارت وو[2]. د سلطان لپاره ساتل کیدل، څنې له هغوڅخه سلطاني سفر خرجونو[3] ته او څنې نور د قحطی او لوږې پروخت فقیرانو ویشل نه کیدل[4].

د لومړي ځل لپاره د دولت عواید (ذکر شوی عایدات) د هغه چاپه واسطه چې دایې راټولول لیږدول کیدل او دولت ته تادیه کیدل. دتقلب او خیانت په صورت کې، عامل یا صاحب الدیوان ته ډیره شدیده سزا ورکول کیده. له دې امله چې د دولت د عوایدو راټولول کاملاً د وزیر مسؤلیت بلل کید: نو ده به دمتقلبینو او خاینو اشخاصو په شکنجه لاس پورې کاو او د هغه دشتمنۍ په پلورلوبه یې د خیانت، تقلب او باقیداري جبران کاو[5]. که چیرې به په خپله وزیر د سلطان مسؤلیت لاندې راغی ، نو پاتې وجه له ده څخه اخیستل کیده[1].

---

[1]- سیاست نامه ۲۰۲ مخ.
[2]- بیهقی ۱۴۴ - ۱۴۵ مخونه.
[3]- بیهقی ۱۴۲ مخ.
[4]- عتبی ۲۴۷ مخ.
[5]- بیهقی ۱۴۲ مخ. فرخی د خپل دیوان ۱۸۵ پاڼی لومړی مخ کې د هغې قصیدې په ترڅ کې چې د سلطان محمود وزیر (حسنک) په مدح کې یې ویلی ده وایې ←

د دولتي عوايد و مهم او دايمي منابع (سرچيني) د ځمکومالیات، زکات(دشتمني دونيم فيصده) [۲] باج، د شاوخوا شهزادگانو سوغاتونه ، د سرو زروکانونه [۳]. د سپينو كانونه [۴] او هغه محصولات وو چې په هغو تجارتي مالونو چې له چين، ترکستان، هند، خراسان، عراق او شام څخه به تيريدل [۵] وضع کيدل. دغو عايداتو د حکومت لګښتونه او دسلطان دلوړ او درانه دربار مصرف ډير په سختۍ سره پوره کاوه ، خود جګړي غنيمتونو. حضوصاً د هندوستان له جګړو څخه ډير ښه تدارک کيدل.

← (سبا کله چې هغه (وزير) له عمالو څخه حساب کتاب اخلې ، دهغوی خطا . اوخيانت به شکاره شي ، او هغه پيسی چې هغوی په تقلب ځانونو ته وهلې هغه به ورڅخه واخيستل شي او هغوی به محبس ته وليږل شي).
متقلب عاملان به ځنی وخت د قمچينو ګوزارونو لاندې اچول کيدل ، ځنی وخت يې لاس يا پښی پری کول او ځنی وخت به يو سپاهی ورسره وليږل شو چې باقيداري پوره کړي. داهغه يواځنی وسايل و چې د مظنونو او خيانت کارو مامورينو د ويرولو لپاره چې د داسی يو هيواد لرې څنډوکې يې په خيانت لاس پورې کاو چې هلته د نژدې اړيکو ، کنترول اوساتنی کار مشکل و.
[۱]- آثار الوزرا.
[۲]- سياست نامه ۲۰ مخ.
[۳]- يو کان په سيستان کی و (ګزيده ۳۹۵ مخ) په شاهنامه کې هم دغه کان ته نغوته شوی ده.
[۴]- خو د سپينو زرو کانونه پنجشير ته نژدی موجود وو.
[۵]- اکثره هغه تجملی شيان چې سلطان او دهغو خلکو استعمالول ، له بهر څخه وارديدل. المقدسي دوارده او صادره شيانو فهرست په اسلامی ممالکو کی ترتيب کړی. د سلطان د مملکت پراخوالی په خپله د تجارت هخوونکی و ،کوم بل حکمران چې تجار هغه ته د مال النجاري د عبور په وخت کی محصول ورکړی موجود نه و.

په وچکالۍ کې یا هغه وخت چې کوم ولایت به د دښمن له خوا لوټ کید . نو هلته به عموماً وزیر د ځمکې له مالیې څخه صرف نظر کاو[۱] . له دې پرته کروند ګروته به یې پورهم ورکاو چې ځان ته څاروي اوغله او تخم وربانديٰ واخلې[۲] . وزیر د سلطان د کفیل په توګه په ټولو دولتی چارو او دقانوني عدالت په اجرا کولو کې څارونه کوله[۳] او د روځې به یې ماسپښین تر لمانځه پورې دربار کاو او د خلکو عریضو ته به یې غوږ نیو[۴] او بالاخره په مهمو مالې مسایلو کې لومړنې مرجع او محکمه ګڼل کید .

د وزیر دریځ

وایې چې سلطان ویلی و: وزیران د پاچا دښمنان وي[۵] که کوم وزیر لومړی دښمن هم نه وي، د هغی بدګمانۍ او حسد له مخې چې طبعاً یو مطلق زمامدار یې په یو جاه طلب وزیر لري، ډیر ژر دشمن کیږي[۶] . نو د وزیر دریځ ډیر خطر ناک او ناپایدار و . که چیرې سلطان په خپلو تصامیمو او مقاصد وکې پاتې راتلای، وزیر قهر او عتاب لاندې واقع کید . وزیر د سلطان او رعیت تر منځ یوه واسطه وه او مجبور و چې دوې یوه ګډوډ مراجې اود آبل طرف حسد . نفرت او قهر

---

[۱]- چهار مقاله ۱۸-۱۹ مخونه .

[۲]- عتبی ۳۲۱ مخ ، سیاست نامه ۱۸ مخ .

[۳]- آداب الملک ۳۲ پانه دویم مخ .

[۴]- بیهقی ۱۸۰ – ۲۹۷ مخونه .

[۵]- چهار مقاله ۱۸-۱۹ مخونه .

[۶]- آثار الوزرا ۹۴ پانه لومړی مخ .

وزغمی. لایق او د صلاحیت لرونکی وزیر. خصوصاً هغه وخت د دولت رجالو د دښمنۍ او کینې ور گرځید و چې د هغه د جاه طلبي خنډ به کید، نو تل د لازم فرصت په کمین کی به و چې د غسی وزیر د پاچا په وړاندې بې اعتباره کړي. له همدې امله د وزیر منفوریت عموماً د هغه له لیاقت سره او د پاچا د منابعو د ساتنې په لاره کې د هغه له هڅو سره مستقیمه رابطه لرله.

د سلطان وزیران

ابوالعباس فضل بن احمد، د سلطان محمود لومړنې وزیر، د سامانیانو په وخت کی د (مرو) د ولایت (صاحب البرید) و. امیر نوح د سبکتگین په غوښتنه، هغه په ۳۸۵ هـ (۹۹۵ م) کې په نیشاپور کې هغه د محمود د وزیر په توگه چې په هغه وخت کې محمود د خراسان د پوځ مشرو، ولیږه.

فضل د محمود دسلطنت ورځ په ورځ زیاتیدونکې چارې په ډیر مهارت او لیاقت او په ډیره ښه سلیقه تر سره کولې. خو فضل لوی عالم او فاضل نه و. دهغه په وخت کې ټول رسمي لیکونه په پارسې لیکل کیدل[1]. د ۴۰۴ هـ (۱۰۱۳ م) شاوخوا فضل د اعتصاب په فصل ملزم شو او د دې پرځای چې خپله نا ملامتې ثابته او ځان تبرئه کړی، د دوستانو د توبیخ سره سره په خپله په خپله خوښه زندان ته ولاړ، سلطان له دې حرکت څخه دومره خپه او دلگیر شو چې هغه یې

---

[1] - عتبی ۲۷۳ مخ.

هماعسی محبس کې پرېښود او نوموړې په هماغه کال چې سلطان د (ننده) سفر ته ولاړ، مړ شو [۱].

شمس الکفات ابوالقاسم احمد بن حسن میمندی، د ابوالعباس فضل جانشین یو، ډېر لوی او فاضل عالم واو په اداري چاروکی یې لوی لاس درلود ،نوموړی د سلطان رضاعی ورور و او ورسره یو ځای روزل شوی و [۲].

احمد په ۴۰۵ هـ (۱۰۱۴م) کې د وزارت مقام ته لوړ کړای شوی وله هغه څخه مخکې بیلابیلو وختونو کې د خراسان صاحب الدیوان، د بست او (رخج) د ولایتونوعامل او مستوفی الممالک و او وزارت ته له لوړېدو لږ وروسته یې وویل چې ټول رسمي لیکونه د پارسي پر ځای باید په عربی ژبه ولیلکل شي [۳].احمد یو مدبر شخص و او ډېر سخت منظم و، په رسمی دندو کی یې غفلت نشو تحمل کولای [۴] او له لوړ دولتی ماموریت سره یې کلکه معامله کوله [۵] چې د همدې رویې او چلند له امله یې ډېر دښمنان پیدا کړل اودهغه د پرځولو په هڅه کې شول . احمد په ۴۱۲ هـ (۱۰۲۵ م) کې تبعیداو په کشمیر کی د

۱- عتبی ۲۲۵ ـ ۲۷۱ مخونه . آثار الوزرا د ۸۸ پاڼی لومړی مخ د ۸۹ پاڼې تر دویم مخ پورې .

۲- آثار الوزرا د ۸۴ پاڼی دویم مخ .

۳- عتبی ۲۷۲ ـ ۲۷۳ مخونه . آثار الوزرا د ۸۸ پاڼی لومړی مخ څخه د ۸۹ پاڼی تر دویم مخ پوری .

۴- سیاست نامه ۲۰۷ مخ .

۵- سیاست نامه ۲۰۷ مخ .

کالنجر په غرونو کی بندي شو[۱]. د محمود له مړینی وروسته مسعود بیرته هغه د وزیر په توګه مقرر کړ په ۴۲۲ هـ (۱۰۳۱م) کی. لیکن د ۴۲۴ هـ (دسمبر ۱۰۳۲ م) کې ومړ[۲].

احمد ډیر نامتو فاضل عالم و او د هغه ځنی رسمې تصویبونه په ایجاز او جامعیت کې ضرب المثل ګرځیدلی و[۳]. وروسته له احمد څخه، ابو علی حسن بن محمد بن عباس چې په (حسنک) مشهور و، دهغه پر ځای مقرر شو.نو موړی له ماشومتوب څخه دسلطان په خدمت کی و چې ورو ورو د نیشاپور تر ریاست پوری ورسید[۴] او په ۴۱۴ هـ (۱۰۲۳ م) کې حج ته ولاړ[۵]. د بیرته راتګ پروخت خلیفه فاطمې الظاهر هغه ته یوسوغات ورکړ. دغه خبره د عباسی خلیفه القادر بالله د غوسې سبب شوه، آن تر دې چې هغه یې قرمطې وباله او سلطان ته یې وویل چې هغه باید ووژل شي. خو سلطان دغه ورکړل شوی سوغات بغداد ته د سوځولو په خاطر خلیفه ته ولیږ، په دې توګه د خلیفه قهر بیرته کیناست. په ۴۱۷ هـ (۱۰۲۵ م)[۶] کې سلطان هغه د

۱- بیهقی ۲۱۱ مخ. آثار الوزرا د ۱۰۵ پاڼی دویم مخ.

۲- بیهقی ۴۴۷- ۴۵۱ مخونه. ابن اثیر نهم ټوک ۲۹۴ مخ.

۳- چهار مقاله ۱۹ مخ. دهغه د ژوند په هکله وګورئ د مؤلف مقاله په (دایرالمعارف اسلامی ۹ کې د (المیمندی) عنوان لاندی.

۴- عتبی ۳۲۹ – ۳۳۳ مخونه.

۵- بیهقی ۲۰۹ – ۲۱۲ مخونه. ابن اثیر نهم ټوک ۲۳۹ مخ. ابن جوزي ۱۷۲ پاڼه لومړی مخ.

۶- بیهقی ۲۱۰- ۲۱۱ مخونه.

احمد پر ځای وزیر مقرر کړ او ډیر ورسره ښه و [۱] آن دا چې د حسنک قدرت دومره حد ته ورسید چې ځنی وخت به یې سلطان مسعود اذیت او توهین کاو [۲] کله چې مسعود ذواک په گدی کیناست هغه یې د قرمطي والی په جرم اعدام کړ. ۴۲۲ هـ او (۱۰۳۱ م) [۳].

عارض او د هغه واکونه

د سلطان دویم معتبر وزیر عارض یا د عرض د دیوان لرونکی و [۴] چې د حربیه د څانگې رئیس بلل کید. عارض عموماً له ډیرو تکړه او با کفایته افسرانو څخه غوره کید. د دغه وزیر استعداد او قابلیت زیاتره ملکې اړخ درلود، یعنی د اداره کولو او اجرائیه چارو صلاحیت یې درلود، په عسکري چارو کې به یې صرف عمومي معلومات لرل.

د سولې پروخت د عارض دندې

له وزارت څخه پرته، عارض په عسکری چارو کې د سلطان ځانگړی مشاور هم بلل کید [۵] دهغه یوه مهمه دنده د پوځ دلیاقت او هوسایني څارنه هم وه، عارض هر کال سلطانې لښکر غزنی ته نژدې د (شابهار) [۶]

۱- آثار الوزرا ۱۱۱ پانه لومړی مخ.

۲- بیهقی ۲۰۸- ۲۱۰ مخونه.

۳- بیهقی ۲۰۸ - ۲۱۰ مخونه.

۴- ویلیات و داوسن دویم ټوک ۷۳ مخ کې (شعل العرض) غلط تعمیر کړی) هغه یې د خبر رسولو شغل گڼلی دی.

۵- بیهقی ۱۰۰ مخ.

۶- بیهقی ۳۲۹ – ۳۳۰ او ۲۲۵ مخونه.

په ډګر کې معاینه کاو ، په دې حال کې به ټول سپاره او پلې عسکر له خپلو وسلو پیلانو او نورو مکملو وسایلو او صاحب منصبانو سره د هغه حضور ته په صف کې دریدل[۱] کله کله سلطان هم معاینې او د پوځ کتلو ته راته[۲] . عارض یا هم د هغه مرستیال (نایب العرض) به د پوځ دري میاشتنې معاش چې (بیست ګانی) بلل کید د ولایت له خزانې څخه ورکاو او دهغه د حساب صورت او محاسبه به یې د (دارالاستیفا)[۳] په ذریعه وزیر ته تسلیم او وړاندې کاوه ، عارض د پوځ د عسکر و د نو مونو فهرست او د هغو د کمبودې صورت (د ناروغی ، استعفی یا جنګ په اثر)[۴] کوت او ځان سره به یې ساتل ، یوه کاپې به یې دارلتحریر ته سپارله[۵] . له دې پرته عارض مکلف و چې د سلطان د سفر پروخت ، دهغه درکاب داردو خوراک او نورو اړتیاوو څارنه وکړی[۶] .

---

[۱] - فرخي د ۴۱ پانې دویم مخ .
[۲] - ګردیزی ۸۰ مخ .
[۳] - ګردیزی ۲۳ مخ او ۲۴ مخ . بیهقی ۴۰۲ ، ۴۸۴ ، ۲۱۹ ، ۲۴۴ ، ۲۸۵ او ۸۱۸ مخونه ، سیاست نامه ۳۰۹۲ مخونه . (بیست ګانې) په نغده ډول هر و دري میاشتو کې ، او کله هم د ټول کال په پاکی ورکول کید .
[۴] - بیهقی ۵۳۲ مخ .
[۵] - بیهقی ۳۳۲ مخ .
[۶] - عموماً به سود اګر له لښکر سره یو ځای وو او هغوی ته یې آذوقه برابر وله . وګورئ عوفی ۱۲۲ پانه دویم مخ او سیاست نامه ۹۱ مخ .

د جگړې پروخت د عارض دندې

عارض د جگړې پر مهال، د اردو د لواز مواو دنقليې د رئيس په توگه دنده لرله. په تم ځايونو کې يې د لښکر لپاره آسانتيا وې لکه خوراک، دحمل و نقل وسايل او نور برابر ول. وروسته له بري او سوبې څخه به يې غنايم ځارل او داغنايم د سلطان په مخکې ويشل کيدل [۱]. د غنيمت د بيلابيلو شيانو بيه ديو پوه شخص له خوا اينبودل کيده او عسکرو او صاحب منصبانو ته يې د هغوی له رتبو سره سم ويشل [۲]. د اسلامي شريعت د حکم سره سم له جواهرو، سرو او سپينو زرو، وسلې او پيلانو څخه پنځمه برخه سلطان ته ورکول کيده [۳].

پوځ

دسلطان پوځ له سپرو (چې زياترو دوه آسونه لرل)[۴]، پليو (د پليو شميرله دې کبله چې گړندي او چالاک نه وې کم و) شاهی محافظينو او پيلانو څخه جوړو.

د سلطان محافظين زياتره مرئيان وو، ځکه چې د مرئيتوب دطبع له مخې د هغو وفاداري اوفرمانبرا دري د پوځ د نورو قشرونو او طبقو په پرتله ډاډمنه وه. په خپله سلطان په هغو ځارنه کوله، دهغوی اداري

۱- فرخی ۲۲ پانه دويم مخ.

۲- فرخی ۲۲ پانه دويم مخ. په آداب الملوک کې راغلی چې پلی به دسپرو په نيمايې وو.

۳- فرخی ۱۲ پانه دويم مخ.

۴- بيهقی ۳۱۳ مخ. سياست نامه ۱۰۲ مخ. آثار الوزرا ۱۰۰ پانه دويم مخ.

قوماندانان او صاحب منصبان بيل وو [۱]. د ساتونکو (محافظينو) توغ يا بيرغ يو زمری او څو توري (کرچونه) لرل [۲]. جنګي پيلان هم په سيده توګه د سلطان څارنې او ادارې لاندې وو [۳]. پيل وانان زياتره هندوان وو. د هغو مشر به (مقدم پيلبانان) بلل کيدل [۴]. سلطان هر کال پيلان شخصاً په خپله کتل، ډنګر او خوار پيلان يې هندوستان ته ليږل چې څورب او تکړه شي [۵] تقريباً دغه ټول پيلان يا د هندوستان د جګړو غنيمت وو او يا هم د هغه ځای د راجګانو سوغاتونه وو [۶].

د پوځ شمير

له دې امله چې کوم سم او ټيک ماخذ په لاس کې نشته، نو د سلطان د پوځ شمير په د قيق او سم ډول نشی ښودل کيدای. په ۳۸۹ هـ (۹۹۹ م) کې کله چې محمود عبدالملک بن نوح سامانی ته په مرو کې ماتې ورکړه، اقلاً ۳۲ زره سپاره يې حکم لاندې وو. په ۴۰۲ هـ (۱۰۱۵-

---

[۱]- مريئيان (غلامان) د دولت نازولی طبقه وه او اکثره وخت به سلطان سره وو او تل به يې غوښتل چې خپل لياقت ښکاره کړي، که چيری کومه مهمه مقرري به کيده، نو دوی به له ټولو مخکی په پام کې نيول کيدل. د سلطان د حضور اکثره قوماندانان لکه التون تاش، ارسلان جاذب، قره نګين دواتی او نور يا زياتره خپله د سلطان مرئيان وو يا بی د پلار.

[۲]- بيهقی ۴۸۸ مخ.

[۳]- بيهقی ۴۸۸ مخ.

[۴]- بيهقی ۲۹ او ۷۹ مخونه.

[۵]- فرخي د ۴۱ پاڼې دويم مخ. د ۹۷ پاڼې دويم مخ

[۶]- بيهقی ۷۰۹ مخ کې ديوه پيل بيه سل زره درهمه بولي.

۱۰۱۲م) کې سلطان د يو لښکر په سرکې چې د اوريدو له مخې د هغه لښکر شمير سل زرو تنو ته رسيد [1]. دبلخ خواته ولاړ، او په ۴۱۴ هـ (۱۰۲۳م) کې کله چې د شابهار ډگرکې کله چې پوځ معاينه کيد، د هغو شمير ۵۴ زره تنه وو، خو په دې کې د امپراطورۍ د قراولونو ساتونکې نه وشميرل شوي، ځکه دوی هغه گړی د شاوخوا سيمو ساتنې ته گومارل شوی وو.

نو په دی توگه ويلای شو چې دسلطان د پوځ شمير د سولې او عادي حالت کې د سپرو او پليو په گډون سل زره تنه بلل کيدای شول [2]. خو د جگړې پر مهال د تيولاتو د شهزادگانو دعسکرې قطعاتو او رضا کارانو او محلي احتياطی [3] عسکرو، او نويو سرتيرو شمير هم ورباندې اضافه کول. د سلطان د مرييانو (غلامانو) شمير تقريباً څلور زره تنه و [4] خو ښکاره نه ده چې له هغی ډلی څخه څو تنه يې د سلطان ځانگړی ساتونکی وو. دسلطان د جنگې پيلانو شمير ۱۷۰۰ شاوخوا و [5].

---

[1]- بيهقی ۸۴۲ مخ.

[2]- سبط ابن جوزي (د ۲۱۹ پاڼی دويم مخ) د (الصابی) په استناد.

[3]- بيهقی ۳۳۲ مخ. آثار الوزرا ۹۹ پاڼه دويم مخ.

[4]- بيهقی ۲۵۲ مخ. طبقات ناصري ۸۳ مخ. فتوح السلاطين د ۳۵ پاڼی دويم مخ.

[5]- فرخی د ۳ پاڼې دويم مخ. گرديزی ۸۰ مخ کې ليکی چې په ۴۱۴ هـ (۱۰۲۳ م) کی دپيلانو شمير ۱۳۰۰۰ و فتوح السلاطين د ۳۵ پاڼی دويم مخ کی د هغو شمير ۲۰۰۰ ليکی. فرخی د ۷ پاڼې لومړی مخ کې د سلطان د يو څو مهمو پيلانو نومونه هم اخلې.. دولتې آس او اوښ خپل ځانگړی نښان (ځانگړی نښه) لرله چې څوک يې غلانه کړي. وگورئ بيهقی ۷۵۲ مخ او چهار مقاله ۳۲ مخ.

نوې سر تيري زياتره له ماورالنهر څخه اخيستل کيدل. خو له دې امله چې يوازې او يوازې د يوه نژاد راټولول له خطر څخه تش نه و، نو عرب، افغانان، ديلهمي، خراساني، غوري او هنديانو څخه به هم پکې ورګډ وو[۱] اوله دغو ټولو څخه به عسکر اخيستل کيدل. نوله همدې امله هيڅ نژاد او قوم د سرکشي او بغاوت جرات نشو کولای، بلکې د جګړې پر مهال به يې يو بل سره د جرات او رقابت احساس را پاريده[۲].

د پوځ اداره او نظام

د سلطان تر مشرتابه لاندې پوځ، ډير عالي نظم او اداره درلوده چې په خپله سلطان يې سپه سالار و. وروسته له سلطان څخه د پوځ قوماندان و چې دا به د خراسان د پوځ قوماندان و چې د سلطان پروخت لومړی د نصر او بيا يوسف له خوا اداره کيدل(دا دواړه دسلطان ورونه وو). له دې پرته هر ولايت يو عسکری قوماندان درلود چې عموماً به د ترکمن له خلکو څخه و، د هغه دنده اصلاً عسکري وه، خو که ولايت به په سرحد کې واقع و نو بيا يې د خواشا تيولاتو له حکمرانانو څخه د خراج د راټولولو دنده هم لرله[۳] عارض لکه د وزير په شان مقرريده، خو د احتياط او يوه مخکنی تدبير په توګه مجبور و چې د دندې له نيولو مخکې خپل يو ځوی د برمته او يرغمل په توګه

[۱]- د سلطان په عسکرو کې يو زيات شمير هندوان هم وو چې په غزنی کې يې په يو بيل ځای کې ژوند کاو. المعری په (رسلاة الغفران ۱۵۳ مخ) کې ديوی هندوي ښځې دستې کيدو منظره په غزني کې بيا نوي.

[۲]- سياست نامه ۹۲ مخ قابوس نامه ۱۷۲ مخ.

[۳]- بيهقی ۳۲۵ مخ.

د سلطان دربار ته وسپاري [۱]. د هر ولايت پوځ يو عارض درلود [۲] چې د هغه دنده يو څه د (صاحب ديوان عرض) له دندې سره ورته وه او د عارض تر امر لاندې يوتن مرستيال د (نايب عرض) په نوم او يوتن د (کو خدا) [۳] په نوم و چې له هغه سره به يې په عسکرى (پوځې) ادا ره کې مرسته کوله.

(عارض) يا دهغه مرستيال به پيسې له سيمه ايزې خزانې څخه اخيستې او د پوځ (بيست گانې) به يې ورکولې [۴]. په هر پوځ کې يوتن (صاحب بريد) و چې مهمو مسايلو ته به يې غوږنيو او د هغو په هکله يې سلطان ته خبر ور کاو [۵].

عسکرى خدمت بيلابيلې رتبې او درجې درلودې: ټيټه رتبه صاحب منصب (خيل تاش) و چې په لسو(۱۰) سپرو عسکرو يې حکم درلود. له هغه څخه پورته (قائد) و چې د (خيل) قوماندان و چې سل تنه سپاره يې وو. له قائد څخه پورته (سرهنگ) و چې پنځه سوه سپاره يې قوماندې لاندې وې. له هغه پورته حاجب و چې د (جيش) [۶] قوماندانې يې په غاړه وه. او د يو ولايت ټول پوځ، لکه چې

۱- بيهقى ۳۲۸ – ۳۲۹ مخونه.

۲- بيهقى ۱۴۵ او ۲۱۹ مخونه.

۳- بيهقى ۴۲۱ مخ.

۴- بيهقى ۲۱۲ او ۸۱۸ مخونه.

۵- بيهقى ۳۳۲ او ۴۲۳ مخونه.

۶- دغه عسکري رتبې د سلطان معاصرو ليکوال خپلو ماخذونو کې ندې ليکلې. د دغه کتاب مؤلف دغه معلومات د هغو بيلا بيلو نغوتو څخه چې ←

مخکې ويلې شوي ، دسپه سالار قوماندې لاندې و . د رتبو لوړيدل يا ترفيع د لياقت او کفايت له مخې اجرا کيده او آن دا چې يو تن سرتيری، د لياقت په ښودلو د وخت په تيريدو د قوماندانې رتبې ته رسيدلای شو .

دسفر پر مهال، هر عسکر د خپلو ترتيباتو په چمتو کولو مکلف و [1] او په همدې خاطر په داسې حالاتو کې د ده معاش پيشکې ورکول کيد. که سفر به ډير لرې هيواد ته و، سلطان به د سفر د اړتيا وو لپاره يو څه اضافه احتياطي تدابير هم نيول [2] .

هر پوځ ځانګړی د حربي وسلو زيرمې (ذخاير) در لودل [3] چې د جګړې له پيل کيدو مخکې به سرتيروته ويشل کيدې [4] .

دارالتحرير

(ديوان رسالت) يا دارلتحرير چې هغه ته يې د (اسرار و مخزن) هم وايه [5] ، د يوه معمر، معتمد ، تجربه کار، خدمتګار او آزمايل شوی

← بيهقي په ۲۳ ، ۲۴ ، ۲۲ ، ۱۴۹ ، ۳۳۲ ، ۳۴۵ ، ۳۵۳، ۳۹۲ ، ۳۹۷ او ۴۲۰ مخونو کې کړی ، را اخيستې دي او همدارنګه يې له سياست نامې او (مؤيدالنعم) کتاب څخه چې د السبکې تاليف دی له ۵۷ مخ وروسته پاڼو څخه را اخيستې دي .

[1] - بيهقي ۲۲۹ او ۸۰۸ مخونه ، فرخې د ۱۱۱ پاڼی دويم مخ .

[2] - ابن اثير نهم ټوک ۲۴۱ مخ .

[3] - بيهقي ۲ مخ . د ګرديزی او نيا (۸۲ مخ) ، څخه ښکاري چې د جګړې پر مهال ، هر لوري شاته بيله وسله روانه وه .

[4] - بيهقي ۱۳۰ مخ . فرخی (د ۴۱ پاڼې دويم مخ کې) غواړې چې وليکي چې دسلطان عسکر ديو شانته (يونيفورم) جامو لرونکی و چې دولت هغوی ته ورکول .

[5] - جزيا ذوقانې ۳۰ مخ . آثار الوزرا د ۸۸ پاڼې لومړی مخ .

شخص په غاړه و [۱]. نو موړی رئیس به معمولاً د پوره ادبي استعداد، لیاقت قابلیت، تدبیر او سیاست لرونکی و. دهغه دندي داسې وې چې ډیر خلک به دهغه دښمنان کیدل ، خو هغه کولای شول چې دښو اخلاقو، نیک چلند او حسن معاشرت له لارې د خلکو خوښي ترلاسه کړي [۲].

د (صاحب دیوان رسالت) مهمه دنده دسلطان له خوا خلیفه، بهرنیو شهزاده گانو، د ولایاتو نایب الحکومه گانو او نورو دولتي آمرینو او متنفذیونو ته د مکتوبونو لیکل وو. مهم مکاتیب او لیکونه په خپله سلطان لیکل، خو دمعمولي او عادي مراسلاتو په هکله یې (صاحب دیوان رسالت) ته شفاهي امر کاو او هغه به د دغه شفاهي هدایت له مخې اړونده مراجعوته مکتوبونه لیکل. هغه د ډاډ وړ خبرونه چې نایب الحکومه گانو، قوماندانانو. مشرف او صاحب برید رالیږل، صاحب دیوان رسالت د هغو شفر حل کاو او سطان ته یې وړاندې کاو [۳]. صاحب دیوان رسالت دیوه مرستیال او یو شمیر منشیانو لرونکی و چې لوړ معاش یې اخیست [۴] لوموړی سرکی په دیوان رسالت کې مستوفیانو او منشیانو په افتخاري ډول بی له

۱- ابو الفضل بیهقی د مسعودي تاریخ مؤلف کله چې ۴۵ کاله عمر درلود ، ډیر ځوان و گڼل شو ، په دې دنده ونه گومارل شو وگورئ بیهقی ۷۵۳ مخ.

۲- د دیوان رسالت د منشیانو یاد اسرارو د ساتونکو د صفتونو او ځانگړتیا وو په هکله وگورئ چهار مقاله ۱۲-۱۳ مخونه.

۳- د دغی دندې له ترلاسه کولو مخکې هر معتبر صاحب منصب ته د رسالت د دیوان له خوا یو د شفر کتاب ورکول کید. وگورئ بیهقی ۵۴۱ او ۸۲۱ مخونه.

۴- بیهقی ۱۲۲ مخ.

معاش څخه کارګاو ، خو وروسته به د لیاقت په نبودلو سره . مقرر او معاش به یې اجرا کید [۱] په دغه اداره کې د ترفیع او د رتبې د لوړېدو اجرات هم موجود و ،تش ځایونه به لایقو مامورینو د رتبو په نظر کې نیولو سره نیول [۲] عموماً د کار وختونه دسهار له ۹ یا لسو د ماسپښین تر درې بجو پورې و [۳] د جمعې او سه شنبې په ورځو رخصتې وه [۴] . منشی د اړتیا پر وخت [۵] تل په خپله دنده پاتې کیده و حتی که سلطان به تفریح او سیاحت ته هم ته ، یو تن د دارالتحریر منشي ورسره یو ځای ته [٦] .

د استخباراتو څانګه

په اداري ځانګو کې یوه، بله مهمه څانګه (دیوان شغل اشراف مملکت) [۷] یا د استخباراتو ـ

۱- بیهقی ۱۲۲ مخ .
۲- ابو الفضل بیهقی د منشی په توګه دیوان رسالت کی په کار پیل وکړ ، د وخت په تیریدو سره د صاحب دیوان رسالت رتبی ته رسید .
۳- بیهقی ۲۹۷ مخ .
۴- بیهقی ۱۸۲ مخ امو ۵۸۱ مخ . عوفی د ۳۵۸ پاڼی لومړی مخ نو موړی سه شنبه د هفتې نو (ناف) بولې .
۵- بیهقی ۱۹۱ مخ .
٦- بیهقی ۱۹۱ مخ .
۷- ایلیات و داوسن دویم ټوک ۷۴ مخ کی (شغل اشراف مملکت) په غلطه (شغل آمور مالی) او (مشرف) یې په (محاسب) ژباړلی . . د (اشراف) د کلمې معنی په لغت کې له یو لوړ ځای څخه دکتلو څخه عبارت ده .

ځانګه وه[۱] د دغې ځانګې رئیس څو څو استازې لرل چې د «مشرف» په نوم یادیدل چې ټول هیواد کې خواره واره و. دغه رئیس کولای شول د پیسو، وعدو، انعامونو او نورو په واسطه با اعتباره او معتمد نوکران، مهم صاحب منصبان او بهرنې شهزادګان خوشحاله او راضي کړي او د خپلو مشرانو جاسوسی ته یې راو بولې[۲]. جاسوسان هم نارینه وو هم ښځې، په بدلو جامو به بهر نیو هیوادو ته تلل. سلطان ته به یې ګټور اطلاعات راتولول[۳].

ځنی وخت به که چیرې کوم صاحب منصب د سلطان د خپګان سبب شو او له ویري به یې بل هیواد ته پناوړله، که دهغه هیوادله پاچا څخه یې په جاسوسی لاس پورې کاو، سلطان هغه بیرته په ډیر خوشحالې مانه[۴] یوزیات شمیر مشرفانو د «مشرفان درګاه» په نوم د سلطان له دربار سره اړیکی درلودی، دهغوی دنده د وزیرانو او درباریانو د چارو دیره ژوره او ځانګړی څارنه وه[۵]. حتې د سلطان زامن هم د دغو جاسوسانو له څارنی لري نه و، او د هغه ډیرو با

---

[۱]- بیهقی ۴۱۲ مخ کې لیکی چې دغه ځانګه د عرض د دیوان په پرتله مهمه وه. په سیاست نامه کې په ۵۷ مخ کی او په آداب الملوک کې د ۴۰ پانی دیوم مخ کې لیکلي چې د «مشرف» لازم او مطلوبه صفات، صداقت، امانت او دسمې محاکمی له قوت څخه عبارت و. وګورئ بار تولد ۲۳۱ مخ.

[۲]- بیهقی ۸۴۲ مخ کی په مبالغه آمیز ډول لیکي چې د سلطان جاسوسانو حتې د ترکستان د خانانو د نفسونو شمیر حساباو.

[۳]- بیهقی ۴۹۳ مخ او ۵۲۲ مخ. سیاست نامه ۲۸ مخ.

[۴]- بیهقی ۲۰۹ مخ.

[۵]- آثار الوزرا د ۹۲ پانی دویم مخ. سلطان حتی د وزیرانو له خصوصی مصاحبو، مرکو او مجلسونو او خبرو اترو ځان خبر او.

اعتماده نو کرانو. او غلامانو له همدې ځانګې څخه معاش اخيست، خو ځنې وخت دغو شهزادګانو سلطان هم دهغو خپلو جاسوسانو په واسطه چې لرل يې، غولاو [۱]. عموماً څو ډوله جاسوسان په دربار کې وو او سلطان ته بيلا بيلو مشرفانو راپورونه ورکول. دغو د جاسوسي اصولو په درباري ورځنې ژوند کې ښه رول ادا کاو. مثلاً که سلطان غوښتلای چې کوم صاحب منصب ته شفاهي پيغام وليږي، عموماً يې دوه تنه دغه کارته ګومارل چې يو به د دوهم تن لپاره مشرف او جاسوس و، څار به يې کاو چې پيغام لکه هغسي چې دی رسيدلی او آيا ځواب هم هغسې چې و هغسې اخيستل شوی که نه [۲]. مشرفان شخصاً سلطان د (صاحب ديوان اشراف مملکت) په مشوره مقررول خو د هغو مرستيالان د وزير له خوا د ډيره ومعتمدو اشخاصو له منځه غوره کيدل [۳]. سلطان جاسوسانو ته ډير ښه تنخواه (معاش) ورکاو، ترڅو د هغو سترګې مرې وې او د صاحب منصبانو په سروزروونه غوليږي او دهغو د کړو وړو راپور په ډيره ښه بڼه راټول کړی [۴].

د ډاک او رسمي مخبرينو اصول

جاسوسانو سره د هغوی د اطلاعاتو او راپورونو د رسولو په برخه کې د مرستی په خاطر، د ډاک منظم سيستم د سلطان په ټوله

۱- بيهقی ۱۳۵ – ۱۳۸ او ۱۲۴- ۱۲۵ مخونه.

۲- بيهقی ۸۱۲ مخ. په آداب الملوک کې د ۴۱ پاڼې لومړی مخ کې ليکل شوي دي چې د سلطان په پخلنځي کې هم مشرفان موجود وو چې د هغو دنده د ماکولاتو څارنه وه.

۳- د آثار الوزرا ۱۱۰ پاڼی اول مخ.

۴- سياست نامه.

امپراطورۍ کې جاري و. (صاحب برید) یا د هر ولایت د ډاک مامور [۱] رسمي مخبر و او د هغه دنده د هغه ولایت د مهمو خبرونو راټولول و (خصوصاً قوماندانانو او صاحب منصبانو د چارو په هکله). او دهغو په اړه به یې خبرونه سلطان ته لیږدول [۲] دغې دندې ډیر درونډ مسؤلیت او پوره اعتمادته ضرورت درلود او ځنی وزیران لکه ابوالعباس فضل بن احمد او ابو علی حسن بن محمد، د وزارت د دندې له نیولو مخکې همدې دنده کې توظیف وو [۳]. (صاحب برید) او دهغه مرستیال لکه د مشرفانو په شان، ښه ښه معاش درلود [۴]. صاحب برید خپل اطلاعات په شفري توګه چې پخوا یې له صاحب دیوان رسالت سره ترتیب کړی وو، لیږل [۵]. ټول رسمي لیکونه، د مشرف او برید د راپورونو په ګډون ټول اطلاعات د څلور بولو په واسطې سره (اسکدار) رسول [۶]. خو ځنی نورمهم لیکونه ځنی مخصوصو عربو سوار کارانو رسول را رسول [۷]. خو دغه سلسله او ترتیب یونیم وخت د کوم ولایت د حاکم د بغاوت پر مهال ګډوډ کیده ځکه باغې مسؤل صاحب برید د غلطو راپورونو

---

[۱]- بیهقی ۱۲۵، ۴۲۳ او ۲۲۷ مخونه.

[۲]- بیهقی ۳۴۲ مخ. سیاست نامه ۵۷ او ۲۰ او ۸۵ مخونه، عوفی د ۳۱۹ پاڼې لومړی مخ.

[۳]- بیهقی ۱۲۲ مخ، جرباذقاني ۳۵۷ مخ.

[۴]- سیاست نامه ۵۷ – ۵۸ مخونه.

[۵]- بیهقی ۵۴۱ او ۸۲۱ مخونه.

[۶]- بیهقی ۴۲۵ او ۳۹۴ مخونه. مهمو صاحب منصبانو دا امتیاز درلود چې خپل پټ خبرونه به یې د همدغو سپرو (سوار کارانو) په واسطه لیږل رالیږل.

[۷]- بیهقی ۱۳۹ مخ کی لیکی چې دغو سوار کارانو ته د هر ځل سفر په ترڅ کې ځانګړې نورې پیسې هم ورکول کیدې.

په ليږلو مجبور او. کله به يې هم هغه ته کمين نيو او له منځه به يې وړ او سلطان ته به يې دمهمو اطلاعاتو د رسولو مخنيوی کاو [۱] په داسې حالاتو کې به صاحب بريد خپل اطلاعات د نورو ځانګړو استازيو په واسطه او د جامې په بدلون رساو مثلاً دا کاربه يې د مسافرو. سوداګرو درمل پلورونکو او نورو په واسطه اجرا کاو او راپور يا معلومات به يې د خپلې ځپلی په تلي. دسورلی په زين. يا ټوکريانو رو ځايونو کې پټ رساو [۲]

حضوري مفتش

د (صاحب ديوان وکالت) يا حضوري مفتش په توګه [۳] هغه څوک ټاکل کيد چې په صداقت او امانت داري کې به مشهور و [۴] د سلطان دوخت ليکوالو [۵] د دغه مفتش په هکله ليکنې نه دي کړی. علت يې دا وو چې د غو ليکوالو له دربار او درباريانو سره چندان اړيکی نه لرلې. دغه مفتش چې وکيل بلل کيد و په شاهې پخلنځي و تشريفاتو په رئيس او شاهې غوجل باندې څارنه کوله او نور حضوری مامورين

---

[۱] - بيهقی ۸۵۴ مخ.

[۲] - بيهقی ۲۷ ، ۴۹۳ ، ۵۲۲ مخونه ، سياست نامه ۲۸ مخ.

[۳] - بيهقی ۲۲۰ مخ. فرخی د ۱۷۱ پاڼی دويم مخ او د ۱۹۲ پاڼی دويم مخ.

[۴] - آثار الوزرا د ۱۰۹ پاڼی لومړی مخ. سياست نامه ۸۱ مخ. آداب الملوک د ۴۳ پاڼی دويم مخ.

[۵] - د دغه وکيل د صلاحيت او ځانګړتيا وو په هکله وګورئ آداب الملوک ، د ۴۲ پاڼی دويم مخ. او (انشا) د ۱۰ پاڼی لومړی مخ چې د بارتولد تاليف (Lexts) کی په ۳۳ مخ کی ليکل شوی دي.

او کارخاني او ځایونه يې هم پاملرني لاندې وو [۱] او شاهي مخصوص خزانه دار هم همدې و د سلطان د ساتونکو او د حضرر د مامورينو معاش او څېره يې ورکوله [۲] څنی وخت به يې خالصه شاهي املاک او د (ضیاع) اداره (چې عموماً به د يو ځانګړې مامور تر اداري لاندې وه) هم اداره کول [۳].

عدليه اداره

په اسلامي دولت کې، د عدليه چارو اداره د خليفه ياد آخرالزمانی پيغمبر (ص) د جانشين په لاس کی وه او خليفه خپل واک د اسلامی بيلابيلو دولتونو حاکمانو ته سپارلې وه، هغوی په خپل وار قاضيان مقررول تر څو د خپل علم او له اسلامی شريعت څخه د خپل پوهې او اطلاع په واسطه هغوی سره مرسته وکړی [۴]. په دی توګه عدلي چارې په ټوله اسلامي نړی کی اجراکيدلې. هر ښاريو قاضي درلود او هر ولايت يو قاضي اقضات درلود [۵].

له دې امله چې په اسلام کی څلور مهم مفتيان تير شوی دی او د ا هر يو يې خپل خپل پيروان لری. نو که چيرې د دغو څلورو مذهبونو د پيروانو ترمنځ کوم اختلاف واقع کيد، نو يو شمير نور قاضيان به چې هريو به له يو يو مذهبو څخه و مقرريدل، او اختلاف به يې حل کاو.

۱- بیهقی ۱۷۳ مخ. سیاست نامه ۸۱ مخ.
۲- فرخی د ۱۷۱ پاڼی دویم مخ.
۳- بیهقی ۳۰۸ مخ.
۴- سیاست نامه ۵۴ مخ.
۵- بیهقی ۲۴۲ مخ.

په دولت کې د قضا مقام خاص ارزښت درلود. او ویل شوي چې قاضیانو دټولو مسالمانانو په ژوند او ملکیت باندی واک اوځواک درلود [۱]. قاضیانو لوړ معاش درلود [۲]. او تر هغه وخته چې د دوی به دنده کې کومه بې توجهي نه وه کړی، د قضاله دندې څخه نه معزول کیدل. د قاضی احکام به دسیمه ایز حکومت چارواکو اجرا کول، د قاضی د امر نه منل د درنې سزا لامل کیدل [۳].

په محکمه کې د قاضی د حکم د اجرا طرز ډیر ساده و، د قضایا وو د حل او سنجش پر مهال کوم وکیل موجودنه وو، بلکی په خپله قاضې په عین حال کې له دعوی او شریعت څخه وکالت کاو. مدعیانو او شاهدانوبه خپل مطلب اظهار کړ او قاضی به اړوند قضیه سنجش او غور لاندې نیوله بالاخره د شریعت قانون په هغې باندې تطبیق او اجرا کاو. که ځینو مواردو کې به قانون دیوې قضیې په حل صراحت نه درلود، نو قاضې به د هغی په شان د نورو قضیو د فیصلو. د عدالت او د عقل د قضاوت اوداسی نورو څخه کار اخیست. سلطان د ټول هیواد د عدالت په اجرا کولو [۴] کې ډیره لیوالتیا لرله او په خپله یې قاضیان د نامتو او مشهور مفتیانو او فقها وو له جملې څخه ټاکل. خو که چیرې له قاضې څخه به د دندی په اجرا کی غفلت او یاد شخصی غرض کوم

---

[۱] - سیاست نامه ۳۸ مخ.

[۲] - سیاست نامه ۳۸ مخ.

[۳] - سیاست نامه ۴۰ مخ. د قاضي د بیلابیلو دندو په هکله چې له عدالت چلولو پرته یې لرلې، وګورئ د (سلوک الملوک) کتاب د ۴۲ پاڼې لومړی مخ.

[۴] - سیاست نامه ۶۵ مخ.

حرکت ولیدل شو، نو په خپله سلطان دا ډول مسئله څیړله او د بدګمانۍ او یاد اثبات په صورت کې یې فوراً له دندې لرې کاو [1].

له قاضیانو پرته، تقریباً ټولو شهزاده ګانو، وزیرانو، د ولایتونو قوماندانانو او نورو لوړرتبه مامورینو [2] هم هغه شمیر قضایا او پېښې چې دوی پورې اړه لرله او یا ډیرې پیچلې او سختې نه وی، اجرا کولې. په خپله سلطان د ورځې یو ځل دربار کاو. پرته د شخصیت او رتبې له نظر کی نیولو به یې عدالت او حکم چلاو او عدلي اجرات به یې کول چې په دې ډول حالاتو کې د هغه د رعیت حتې ډیر غریب، بیچاره او عادي وګړي هم عرض ورته کولای شو او سلطان ورته په ډیره پاملرنه غوږ نیو.

په ولایتونو کې حکومت

د سلطان د ژوند د وخت لیکوالو، په ولایتونو کې د سلطان د حکومت د طرز په هکله ډیرې لږ لیکنی کړي او ټول هغه څه چې د سلطان معاصرو لیکوالو په دې هکله څه ویلی، هغه مخکی ذکر شول. په عمومی ډول، په ولایتونو کې حکومت لکه د مرکز په شان اجرات کول: په هر ولایت کې درې مهمې اداري څانګې موجود وې: ملکی، عسکری او عدلیه. د ملکی څانګی رئیس د (صاحب دیوان) په نوم یادید [3] نوموړی د سیمې د عایداتو را ټولولو دنده لرله او په سیده

۱- سیاست نامه ۷۷ مخ.

۲- بیهقی ۴۰ او ۱۸۱ مخونه.

۳- بیهقی ۴۴۷او ۵۵۷ مخونه.

توگه وزیرته مسؤل و [۱]. د هغه له امرلاندی به څو تنه (عامل) وو چې د مربوطه ولایت له علاقو به یې عواید راټولول [۲]. د ولایت ډیر لوړ رتبه عسکری چارواکی. د هماغه ولایت د پوځ قوماندان و [۳] دهغه دندې لږ مخکې ذکر شوي. قوماندان او صاحب دیوان. پرته دیو د بل له مرستې. هر یوه جلا جلا خپلی چارې پر مخ بیولې. خو د ضرورت پر وخت یې یو بل سره کمک کاو [۴]. د ولایت د عدلیې ډیر لوړ مامور یا چارواکی قاضی القضات و چې نوموړی پرته له خپلی ورسپارل شوې دندې څخه. د کلیو له قاضیانو او دعدلیې چارو د ښه والی څارنه هم کوله [۵].

د کلیو اداره

د سلطان د وخت د کلیو او قریه جاتو د تنظیم او اداري په باب ډیر معلومات په لاس کی نشته . هر کلی کلا لرله او د کلا قوماندان چې (کوتوال) بلل کید . د هغی سیمی دعسکري چارو مشرو [۶] د کلې د

[۱]- سیاست نامه ۱۵۰ مخ .
[۲]- بیهقی ۳۵۲ او ۴۸۸ مخونه . فرخی د ۴۱ پاڼې لومړی مخ . سیاست نامه ۱۸ او ۱۴۹ مخونه .
[۳]- بیهقی ۴۹۲ مخ .
[۴]- بیهقی ۳۳ او ۱۵۰ مخونه .
[۵]- بیهقی ۲۴۲ مخ . قاضي له قضاوت څخه پرته . په سفر تلونکو کسانو او یتیمانو د امین (د مالونو ساتونکی) په توگه هم دنده اجرا کوله . وگورئ سیاست نامه ۷۷ – ۷۸ مخونه .
[۶]- بیهقی ۴، ۵ ، ۸ او ۲۸۸ مخونه .

ملکي چارو مشرته (شحنه) یا محتسب ویل کیدل چې د خپلې سیمې د چارو د ترسره کولو پرته یې دا دنده هم لرله چې د خوراکي شیانو له تقلب، د وزنونو سموالي. او د سوداګرو د کارونو په سموالی یې څارنه کوله او د خلکو پر اخلاقیاتو یې د اسلامي شریعت د تطبیق څارنه هم کوله[۱]. متمرد نیول شوی کسان (امیر حراس)[۲] یا د محبس رئیس ته ورکول کیدل چې د محکمې تر ورځې پورې به ورسره ترقیف وو. په هر کلي کې یو سرکاري خطیب و چې خلک یې لمانځه ته بلل او خطبې یې د امیر په نوم لوستلې[۳] سره له دې چې هغه وخت ښاروالی نه وه موجوده. خو بیا هم داسې ښکاری چې د کلیو مامورینو او مخورو به یو شمیر چارواکی یو بل سره مجلسونه کول او سره تړلیدل به[۴] د هر کلي عرفانی او مذهبي اوقاف د اوقافو اشرافو[۵] پورې اړوندې ځانګړې اداری پورې مربوط و. د دغې اداري رئیس د اوقافو د عوایدو او لګښتونو څارنه کوله.

۱- بیهقی ۲۲۴ مخ. عتبی ۳۳۲ مخ. سیاست نامه ۴۱ مخ.
۲- بیهقی ۱۸۹. ۱۹۷، ۲۷۱ او ۵۳۸ مخونه. سیاست نامه ۱۲۱ مخ.
۳- بیهقی ۱۹ مخ.
۴- بیهقی ۳۰۸ مخ.
۵- بیهقی ۳۰۸ مخ.

یوولسم څپرکی

سلطان او د هغه کارونه

محمود لکه د تاریخ د نورو نامتو مشرانو په څیر هم خوش بین او هم بد بین لري. اسلامي لیکوالان هغه د اولیا و په لاره روان بولي، آن دا چې هغه ته د یوشمیر اعجاز انگیزه څواکونو نسبت ورکوي. یو شمیر معاصر لیکوال چې د سلطان له اخلاقو او حرکاتو بشپړه خبر تیا نه لري. هغه کوې چې هغه د تاړا گرو مشر وبولي، لوټ او وینې تویول د هغه تفریح او عادت وښيې، خو په حقیقت کی سلطان نه داسی و نه هسی. محمود د خدای ورکړیو حمیده اوصافو او فوق العاده عسکري قریحې خاوند و. منځنی ونه یې لرله، متناظر او غښتلی وجود، لطیفه څیره، متناسبه بڼه، کوچني او بانفوذه سترگې، گردی زنه، کوچنی ږیره چې په زنه یې راشنه وه، لرل[1] (په کتاب باندی راغلی انځور صرف د هغه خیالي تصویر دي، طبعاً هغه ته کټ مت ورته نه دی (ژ) محمود خپلې کورنی باندې مهربان او مشفق و ، د اولادونو شودنې او روزنې ته دهغه پاملرنه او ورونو سره د هغه فیض بخښنو نکی رویه همدا حقیقت څرگندوي. سره له دې چې محمود عبوس او سخت گیرو. خو چارواکو او مامورینو سره یې نرم او شه

---

[1] - سیاست نامه ۷۷مخ.

چلند کاو . چې وروسته له مړینې څخه یې مامورینو په محبت آمیزه الفاظو یادونه کوله[1] . هغه څوک چې د محمود قهر او غوسې لاندې واقع شوي وو (حتی اشرار او شورشیان) ، بیاهم محمود ورسره ښه سلوک او لطف کاو چې دهغو ډیره سخته او شدیده سزابه یې حبس ټاکه[2] خو دغه مهرباني او ترحم داسې نه و چې تل د پام وړ خلکو خوښه وي. تاریخ داسې څه په یاد نه لري چې محمود د وزیرانو په ټاکلو کې پرته له لیاقت او کفایت د بل څه لحاظ کړی وي . محمود په خپلو دوستانو او منسوبینو ډیر مهربان و ، د بیلګې په توګه اسمعیل دده هغه ورور چې ده سره یې د تخت دعوه کوله هم تل د ده د عنایت او پاملرنې وړ و او کله چې د سلطان د ژوند پر ضد د هغه توطئه رابښکاره شوه، سلطان هغه صرف تبعید کړ یعنی هغه یې له غزنی څخه جوزجانانو ته ولیږ، چې پاتې ژوند یې هلته په سوکالۍ تیر شو. سلطان خپل دویم ورور، ابوالمظفر نصر ته ډیره لوړه عسکری رتبه یعنی د خراسان د پوځ قومنداني ورکړه، همدارنګه د سیستان د ولایت حکومت یې ورته وسپاره چې تر مړینې پوری ۴۱۲ هـ (۱۰۲۱ -۱۰۲۲ م) یې دواړه چاري پر مخ بیولې. د محمود دریم ورور، ابو یعقوب یوسف و چې د سبکتګین د مړینې پر مهال لا کوچنی ماشوم و له مسعود او محمد[3] سره یې یو ځای ښوونه او روزنه ترلاسه کړه او د نصر له مړینې وروسته دهغه رتبې ته ورسید[4] . په ۴۱۷ هـ (۱۰۲۶ م) کې خلیفه (غالباً د سلطان په نغوته او مشوره) یوسف

[1] - بیهقی ۴۰ او ۱۸۱ مخونه .
[2] - بیهقی ۸۴ مخ .
[3] - بیهقی ۱۲۳-۱۲۴ مخونه .
[4] - فرخی د ۱۱۹ پاڼی لومړی مخ . ګردیزی ۹۳ مخ .

م) کی خلیفه (غالباً د سلطان په نغوته او مشوره) یوسف ته د (عضد الدوله او موید المله) لقب ورکړ [۱].

سلطان اوه زامن لرل : ابوسعید ، ابواحمد محمد ، سلیمان ، اسمعیل نصر ، ابراهیم ، ابو منصور او عبدالرشید [۲] . درې لورګانې یې وې چې یوه یې د طبرستان حاکم منوچهر [۳] ته او بله یې د (زینب) په نوم وه چې د قدرخان کاشغری زوی (یغان تگین) [۴] ته او بله یې د (قابوس نامې)[5] لیکوال عنصرالمعالی کیکاوس بن دار ابن قابوس ته واده کړې وې .

سلطان د خپلو زامنو د روزنې په برخه کې ډیره پاملرنه کړې وه ، دهغوی دخصوصی ژوند ډیره څارنه به یې کوله . کله به چې جاسوسانو د هغوی ډیر لږ سهوه او خطا سلطان ته رسوله ، سلطان هغوی رسماً پوښتنې لاندې راوستل [۶] سلطان خپلو زامنو ته د هغه وخت د متداوله علومو له زده کړې پرته حربی فنون هم ور زده کول او د دې لپاره چې اداري چاروکی مهارت او تجربه پیدا کړی ، مهم ولایتونه یې ورته وسپارل او لایق او پوه خلک یې د هغوی وزیران مقررکړل . په ۴۰۸ هـ

---

[۱]- گردیزی ۸۸ مخ .

[۲]- طبقات ناصری ۸۸ مخ . عبدالرشید له ۴۴۱ تر ۴۴۴ هـ (۱۰۴۹ – ۱۰۵۲ م) پورې د غزنی حکمران و .

[۳]- عتبی ۲۷۹ مخ . بیهقی ۲۴۵ مخ .

[۴]- بیهقی ۲۵۵ مخ .

[5] قابوس نامه ۴ مخ .

[۶]- بیهقی ۱۳۴ – ۱۳۷ مخونه .

(۱۰۱۸ م)[۱] کې د نوې نيول شوی ولايت (ری) چارې همده ته وسپارل شوې[۲] محمود ابونصر محمد له مړينې وروسته د جوزجانانو ولايت حاکم او دهغه جانشين شو[۳]. او کله چې په ۴۰۹ هـ (۱۰۱۸ م) کی سلطان قنوج ته سفر وکړ[۴]. دسلطان د امپراطوری د اداری سرپرستي ورپه غاړه شوه.

د سلطان د خصوصي ژوند په هکله ډير اطلاعات نشته. خو دومره ويلای شو چې سلطان په هغو ناولتيا وو نه وه ککړ کوم چې ډير ځله د شرقی حکمرانانو لمن هغو ناولتيا وو لړلی وه.

سلطان عموماً د اسلامې شريعت له حکم سره سم ژوند تير کړی دی،او داسی نه شکارې چې ده دواده په شمير کی د اسلامی شريعت څخه تجاوز کړی وي[۵] هغه علاقه او رابطه چې سلطان له خپل ترکمانې علام ابوالنجم اياز بن اويماق سره لرله، اصلاً د اياز د فوق العاده وفاداري او اخلاص له امله رامنځ ته شوی وه، نه د هغه د ښکلا له امله، چې دغه موضوع فرخې په خپله يوه قصيده[۶] کې اونظامې سمر قندې او شيخ فريدالدين عطار په خپلو حکايتونو کې راوستی او په ضمن کې يې په ښه ډول سره همدا خبره کړی ده[۷]. طبعاً دسلطان او

---

[۱]- گرديزی ۷۴ مخ. بيهقی ۲۵۲ مخ.
[۲]- بيهقی ۲۵۸-۲۵۹ مخونه.
[۳]- وگورئ (ج) نښلونه.
[۴]- د عوفی (سلباب لباب) لومړی برخه ۲۵ – ۲۲ مخونه.
[۵]- مجمل ۲۲۲ پانه دويم مخ. ابن اثير نهم ټوک ۲۲۲ مخ.
[۶]- فرخې ۱۴۸ پانه دويم مخ څخه تر ۱۴۹ پانی دويم مخ پورې.
[۷]- چهار مقاله ۳۴- ۳۲ مخونه او د عطار کليات.

غلام ترمنځ د داسې نازکو عواطفو او دقیقو احساساتو موجودیت د نورو خلکو پاملرنه ځان ته هرو مرو را اړوي، خصوصاً افسانه ویونکی او شاعران دې خبري ته ډیر ځیر کیږي. خلکو دغه حقیقت د معاشقې او مینې[1] په بڼه اړولی دی. سلطان خپلسرې، لجوج او د مخالفینو په وړاندی بې صبره وه چې دغه نیمګړتیاوې تقریباً ټولو فاتحینو لرلې[2]. حتې که په خپله سهوه خبریده هم، د خلکو مخالفت یې نشو زغملای. خو له دې امله چې دوربین او غښتلی فکر یې درلود، د مخالفینو له آرام کیدو وروسته یې خپله سهوه او خطا منله[3].هیڅ چیرې نه دې لیکل شوي چې کله هم غضب د سلطان پر عقل غلبه کړې وي. حافظ ابرو د بیهقی مجلداتو د ورکو شویو برخو څخه یوه کیسه راخیستی ده[4]. او وایې چې د سلطان له حکم سره سم په بلخ کې یو پرتمین بڼ جوړ کړای شو چې د هغه ساتنه د بلخ د خلکو په غاړه شوه. د بلخ خلکوته د دغه بڼ پوره ساتنه سخت کارو نو له دی مسؤلیت څخه لړ خپه شول او شکایتونه تر غوږ شول. ابو نصر مشکانې دغه موضوع سلطان ته عرض کړه. سلطان د دې موضوع څخه دومره غمجن شو چې څو ورځی یې ابو نصر سره خبری ونه کړی خو ډیر ژر خپلی سهوې ته متوجه شو او ډیر ژربې یو فرمان صادر کړ او د بلخ خلک د دغه بڼ له ساتلو څخه معاف شول.

---

[1] - مثلاً زلالي (محمود و ایاز) کتاب.

[2] - بیهقی ۴۹۵ مخ.

[3] - بیهقی ۴۹۵ مخ.

[4] - حافظ آبرو . ۱۸۴ پاڼې لومړی مخ. عوفی د ۱۷۳ پاڼې لومړی مخ.

د سلطان طبعي زړورتيا په جګړو کې د هغه له رشادت او شجاعت څخه شه ځرګندېږي. سلطان د پوځ په لومړي صف کي جګړه کوله او تل به يې د جګړې مغلوبه ځای باندې يرغل کاو[1]. داسې ويل کيږي چې سلطان د جګړو په ترځ کې دوه او يا ځله ټپي شوی و[2]. د ملتان په محاصره کې يې د دښمن دومره خلک ووژل چې د کرچ لاستې يې لاس پورې په وچو شويو وينو کلک نښتې و او تر څو يې په تودو اوبو ونه مينځ، جلا نشو[3] دا د سلطان شجاعت، زړورتيا او جرات و چې حتی ډيرو نازکو شيبو او د نا اميدی په دقايقو کې به يې د پوځ روحيه لوړه ساتله. سلطان په جګړه کې ډير لوړ استعداد او عالي فکر درلود او يو متخصص او وارد جنرال و. د جګړې نقشې او عمليات به يې په ډيره استادې او مهارت سره چمتو او اجرا کول. د سلطان ځلانده سوبې په ختيځ کې د سکندر له سوبو سره برابر والی لري. د هغه د عملياتو ساحې له عراق څخه تر ګنګا او له خراسان څخه تر کاتهيا وار پورې پراخه وې. په دغو پراخو ډګرونو او لويه ساحه کې يې درې ديرش کلونه په نه ستومانه کيدونکي ځواک او بې مثاله بڼه محاربه وکړه او د پوځ سوقول ورپه غاړه و. کله به يې د ترکستان د ځواک پر وړاندې او کله د شمالي هندوستان په وړاندې جګړه کوله. د سلطان په جګړو کې کومه نوې اختراع نه ليدل کيږي، بلکې د جګړې له

---

[1]- عتبی ۱۲۹ مخ. فرخي د ۸ پاڼې دويم مخ.

[2]- مجمع الانساب، د ۲۴۲ پاڼې لومړی مخ. په آداب الملوک (د ۸۰ پاڼې لومړی مخ) کې راغلي چې سلطان ته ډيره مرغوبه او غوره وسله توره وه. په غشي ويشتلو کې هم ډير تکړه و.

[3]- آداب الملوک د ۸۰ پاڼې لومړی مخ.

هماغه پخوانیو اصولو سره سم یې جګړه کوله. خو د خپلې ډیرې فعاله قوا له امله په دغو جګړو کې کامیاب و. د سلطان پوځ له عرب. خلجیانو. افغانانو. ترکمانو. ایلمي قوم او هندوانو څخه جوړ وو چې یو موټي او نه ماتیدونکی ځواک بلل کید.

سلطان ته بې کار نامې اوتت ژوند خوندنه ورکاو، بلکې تل یې هڅه وه چې څلانده کارونه وکړي، په دې خاطر یې د سفرونو ټولې ناخوالې او ستومانۍ پر ځان منلې او د خپلې پراخه امپراطورۍ د پولو دننه به یې سیاحت کاو او ګرځید به. اوړی به عموماً دمرکزی آسیا په جګړو کې او ژمي به د هندوستان د جګړو په ډګر کې و.

ګرمي. یخنۍ او حتی طبیعي خنډونو یوه هم د سلطان دجګړو مخه نه نیوله دغور ډیر ستونزمن غرونه، د کشمیر له واورو ډک پیچومې، د هندوستان له سیلاونو ډک بارانونه، ځپاند سیندونه او دښتې، د پنجاب شاړې ځمکې او.د را جپوتانه سوځنده دښته د سلطان د ارادې په وړاندې ټینګار نشو کولای. د سلطان ډیرې ګړندۍ سوق الجیشي. دښمن هک پک او متحیر کاو. د ملتان په دروازو یې هغه وخت یرغل وکړ چې باغي سخپال آرام ویده و، (قصدار) ښار یې داسې محاصره کړ چې دهغه حاکم د سلطان له را نژدې کیدو بالکل خبرهم نشو. آن دا چې هغه وخت چې په بنګال کې په وژونکې ناروغۍ اخته و، دهغه د سوق الجیشي ګړندیتوب منوچهر هک حیران کړ او سلاجقه یې د خراسان پرېښودو ته اړ ایستل.

سلطان د عدالت په اجرا کولوکې جدي او د کلک هوډ لرونکی و قانون ته یې درناوی درلود . نور یې هم د شریعت درناوي ته رابلل [۱] . د هغه په ټوله امپراطورۍ کې هیچانشو کولای د خپل نسب او حسب له مخې دمسؤلیت له بار څخه خپلې اوږې تشې کړي [۲] . په شهزاده مسعود باندې چې یوه سوداګر د پور دعوه کړې وه،هغه یې مجبور کړ او محکمې ته یې حاضر کړ [۳] . علي نوشتګین د عسکرې پوځ یولوړ صاحب منصب یې د اسلامي شریعت له اصولو په سرغړاونه توقیف کړ اود ټولو خلکو تر مخې یې په دره وواهه [۴] .

اسلامي افسانه ویوونکي اونور لیکوال وايې چې سلطان په کلکه د رعیت په وړاندې ځان مسؤل ګاڼه او د هغوی د ژوند او شتمنۍ په ساتلو کې یې تر آخر بریده هڅې کولې، داسې هم ویل کیږي چې سلطان د یوې ښځې د شکایت له مخې چې یو شمیر غلو تښتولې وه او د هیواد یوې ډیرې لرې سیمې ته یې بوولې وه، دهغو په ورکولوکې یې جدي اقدامات وکړل [۵] . او د یوې بلې ښځې شکایت چې د نیشاپور عامل د هغې شتمې په زور نیولې وه ،واورید او د غه عامل ته یې شرعي سزا ورکړه او له دندې یې لرې کړ [۶] . کله چې په ۴۰۱ هـ (۱۰۱۰ – ۱۰۱۱ م) کې په خراسان کې ژمې مخکې راورسید ، قحطي پیښه

---

[۱] - سیاست نامه ۴۴مخ .
[۲] - سیاست نامه ۴۴ مخ .
[۳] - سیاست نامه ۲۰۸ مخ
[۴] - سیاست نامه ۴۱ مخ .
[۵] - سیاست نامه ۵۸ مخ .
[۶] - سیاست نامه ۲۲ مخ .

شوه. نو سلطان له خلکو سره د مرستې په خاطر ډیر ژر اقدام وکړ او په هغې ټولې سیمې کې یې پیسې او غلې – دانې وویشلې [۱].

سلطان په شعر او ادب کې هم تر یوه بریده پوړې د نوم خاوند و [۲]. ویل کیږي چې د (تفرید الفروغ) په نوم یو کتاب چې په فقه کې یو معیاري اثر ګڼل کیږي، همده تالیف کړی و [۳]. سلطان په هغو مذهبې او ادبې مناظرو او بحثونو کې چې د ده په دربار کې به جوړیدل . داسې په شوق او علاقه برخه اخیستې . لکه څرنګه چې یو مسلمان

---

[۱]- عتبی ۲۴۷ مخ . ابن فندق ۱۰۲ پاڼه لومړی مخ .

[۲]- عوفی . لباب الالباب ، لومړی برخه ، ۲۴ مخ . دغه ځای کې د سلطان د څو څو منظومو بیلګې هم راغلې دي .

[۳]- حاجی خلیفه ، دویم ټوک ، ۳۲۷ مخ کې د امام مسعود بن شیبان له خولې راغلی قول . په یوه قصیده کې چې عسجدی د سلطان په مدح کې ویلی (د علیګړه په اسلامي پوهنتون کې قلمې نسخه کې چې د حکایات السلاطین په نوم دی ، دغه قصیده شته) :

((بردادن صلات کتابی بکرد شاه چونانکه بو حنیفه کتاب صلات کرد))

د (سلطانې) د ټولګې په سریزه کې (د اندین افیس لندن د کتابتون ۵۰۸ ګڼه قلمی نسخه) چې د فقهی یو اثر دی . لیکل شوي دي چې (تفوید الفروغ) کتاب د سلطان د غوښتنې سره سم یو شمیر فقها وو لیکلی و ، خو دا خبره رښتیا نه ښکاري ، په دغه کتاب ۰ د ۹۲ پاڼې لومړی او دویم مخ) کې د دهلی په هکله چې هغه وخت د اسلامي دولت مرکز و اود شپږمې پیړی د نامتو اثر یعنی هدایې په هکله (په ۹۹ پاڼه کی لومړی مخ کی) هم یادونه شوې ده . خو دا خبره چې سلطان دې فاضلو علماوو ته امرو کړی چې کتاب تضیف کړي ، کومه فوق العاده مسئله نده .

وګورئ د (فضایل بلخ) د کتاب ژباړه (۱۹۸ پاڼه لومړی مخ) د ابو بکر عبدالله بن عمر بن داود الواعظ په قلم .

دانشمند ته ښايي [1]. سلطان د علم لوی ښوونکي و او دهغه په دربار کی د نړی له هر گوټ څخه علما او فضلا راټول شوی وو [2]. ډيرو شاعرانو د ده صفتونه کړي دي [3]. ويل کيږی چې سلطان به هر کال ۴۰۰ زره ديناره په دوی باندې مصرف کاو [4]. د دغو شاعرانو څخه ډير وتلی او نامتويې فردوسی،عنصری، فرخي، عسجدی او غضائری يا دولای شو. فردوسی د خپل نه پناکيدونکی اثر (شاهنامه) زياته برخه د ده په دربار کې (غالباً د ده په سپاربښت) ليکلی ده، خو د هغه زحمتونه د عنصری له خوا چې دسلطان د دربار ملک الشعرا و (د

[1] - منهاج السلاطين ۱۱۲ پانه دويم مخ.

[2] - بار تولد (۲۸۹ مخ) کی ليکی ((چې له شاعرانو ، فضلاوو او عالممانو سره د سلطان مينه او دربارته دهغو راټولول له دی امله و چې هغه غوښتل چې خودنمايې وکړی او خپل دربار له هره پلوه په نړۍ کی ممتاز معرفي کړی ، دافکارو روښانو نولو دی دې خبری ته اړ کړی)) . ممکنه ده چې د خود نمائی احساسات به هم و ، خو مهمه خبره داده چې په خپله سلطان هم شاعر او فاضل و ، له دې خبری انکار نشو کولای چې د علم د تشويق او ترويج په ضمن کې سلطان د افکارو تنوير هم نه هيراوه خو هغه خدمات چې سلطان د پارسې د ادب په برخه کې کړي ذي بايد هير نشی.

[3] - دولت شاه ۴۴ مخ کې ليکی : ۴۰۰ شاعران د سلطان په دربار کی وو . دهغو د شرح په هکله د (تيا) کتاب چې ثعابي تاليف کړی او (لباب الالباب) چې عوفی تاليف کړی او د (براؤن) لومړی او دويم ټوک وگوریٔ . عتبی هم دځوتنو شاعرانو نو مونو اخيستی د سلطان مدح ويوونکی وو .

[4] -گزيده ۳۹۵ مخ.

فردوسي د پوره قريحی او پوهې په هکله د بخيلی له امله يې وغوښتل چې هغه د سلطان په نزد منفور کړی) ډير ونه ستايل شول[۱] .

محمود د غزني دربارته د پوهانو په راټولولو کی ډيرې هڅې وکړي او دوی سره يې ډيره مينه لرله او هره هغه ښځه يا نارينه به يې چې د قريحی د خاوند په توګه و پيژاندل د خپل دربار د ښکلا لپاره يې راغوښتل[۲] سلطان په غزنی کې يو داسی پوهنتون جوړه کړی و چې د ادبياتو د بيلابيلو څانګو د ډيرو قيمتی کتابونو لرونکی و . سلطان به چې هر ښار فتح کاو نو د هغه ښار د کتابتونونو کمیابه کتابونه به يې غزنيته راوړل [۳] . سلطان فضلاو و او اديبانو سره ډير فياضانه چلند کاو چې په دې برخه کې ډير لږ کسان له ده څخه مخکی دي . د

---

[۱]- مجمع الانساب د ۲۴۲ پاڼی دويم مخ ، ۲۴۷ پاڼې دويم مخ کی د فردوسی په اړه او له سلطان سره د هغه د اړيکو په اړه ده . په دی هکله محمود خان شيرانې ګڼ شمير مقالې د (اردو) درې مياشتنی مجله کی په (۱۹۲۱ - ۱۹۲۳ م) کلونو کې ليکلې دي چې ادبي او تاريخی موضوعات بيانوي او دايې ثابته کړی چې د فردوسي مشهوره هجويه چې سل بيتونه کيږی او د شاهنامې له بيلا بيلو بيتونو څخه راټوله شوی ده .

[۲]- بيهقی ۲۳۲ - ۲۳۳ مخونو ، ابن بلخی ۱۱۸ مخ کې د غه مسئله چې سلطان البيرونی ، ابو علی سينا او نور پوهان له خوارزم څخه له ابو العباس څخه راغوښتی وو ، بالکل بی بنسته ده . دا موضوع مرزا محمد په چار مقاله کی (۱۹۳ ، ۱۹۷ او ۲۴۳ مخونو کی) بيان کړی ده .

[۳]- ابن جوزي د ۱۷۸ پاڼی لومړی مخ . ابن اثير نهم ټوک ۲۲۲ مخ .

سلطان ډیر کوچنی انعام له زرگونو دینارو څخه هم زیات و[۱]. وروستیو شاعرانو سلطان (د سرو او سپینو زرو د پیلانو بخشش کوونکی) بللی دی[۲]. له فردوسي او البیروني سره د سلطان چلند د هغه د عادي فیاضي سره برابروالی نه لري، دا ځکه چې په دې قضیه کی د رقیبانو او مغرضینو لاس و، نو ټوله ملامتې په سلطان باندی نشو اچولای.

سلطان زهد، تقوی او بی آلایشی (ساده چلند) ته درناوی کاو[۳]. ده د مشهور او نامتو ولی (بزرگ شخص) ابوالحسن خرقاني[۴]. د لیدلو په خاطر ډیرې اوږدې لارې ووهلې او کله به چې ابوسعید عبدالملک بن ابوعثمان محمد بن ابراهیم الخرگوشي د ده دربار ته راته، نو ده به هغه په ډیر اکرام، اعزام او درنښت سره خپل حضور ته مانه[۵].

سلطان حنفی مذهبه و، خو په تخت باندې له کیناستو لږ وروسته یې قرامطه مذهب ته هم لږ څه لیوا لتیا موندلې وه[۶]. بالاخره یې د شافعی مذهب غوره کړ[۷]. په مذهبی چاروکې د سلطان د عقیدې دغه

---

[۱]- چهار مقاله ۳۵-۳۷ مخونه چې لیکلی یې دی: سلطان دهغو څو سو و بیتونو په وړاندې چې عنصری نظم کړل، امر وکړ د هغه خوله دریې ځلی له جواهرو څخه ډکه کړی. وگورئ دولت شاه ۳۳ مخ.

[۲]- تاریخ فخرالدین مبارکشاه ۵۲ مخ او (فرهنگ بهار عجم).

[۳]- بیهقی ۲۳۳ مخ.

[۴]- سمعانی، ۱۹۴ پاڼی دویم مخ. تذکره الاولیا (د عطار اثر) دویمه برخه ۲۰۹ مخ.

[۵]- ابن اثیر نهم ټوک ۲۴۷ مخ. سمعاني د ۱۹۵ پاڼی دویم مخ.

[۶]- عتبی ۳۲۴- ۳۳۳ مخ.

[۷]- معیث الخلق د ۱۴ پاڼی دویم مخ.

بدليدل رابدليدل، په مذهب کې د ده د روح کنجکاوۍ او لټون ځرګندوي[۱]. سلطان د مذهبي چارو په تر سره کولوکې دير دقت کاو، لمونځ يې منظم کاو او هره ورځ به يې د قرآن تلاوت کاو[۲]. د روژې په مياشت کې به يې د خپلو شتو په سلو کې دونيم زکات ورکاو چې ډيرې زياتې پيسې ورڅخه جوړيدې، دا به يې اړو خلکو ته ورکولې. له دې پرته به يې هره ورځ فقيرانو ته خيرات ورکاو او تل به يې د فاضلو او عالمو اشخاصو او معذرو خلکو سره مرسته کوله[۳]. تل به يې هغو رضاکارانو ته چې د هندوستان په سفر کې به ده سره په رکاب کې وو، نقدي مرسته کوله[۴]. سلطان په ډيره شديده جګړه کې هم الله (ج) نه هيراو او له خدايه غافل نه و له هغه ذات څخه به يې مرسته غوښتنه. د حج کولو ډيره هيله يې لرله[۵]. خو دسياست له پلوه يې و نشو کولای چې دغې موخې ته ورسيږي. سلطان د حاجيانو په رفاه او هوساينه کې له هيڅ ډول مرستې څخه ډ ډه نه کوله او هغوی ته يې مدد خرج ورکاو[۶].

سلطان د تسنن له مذهب څخه د هيڅا تيری او انحراف نشو زغملای او د رعيت د مذهبی عقايدو په برخه کی يې د سانسور يوه اداره جوړه کړې وه او يو مامور يې مقرر کړی و چې بد اخلاقان او د بدې عقيدی

۱- فرخي د ۲۲ پاڼې لومړی مخ او د ۲۳ پاڼې لومړی مخ.
۲- سياست نامه ۴۴ مخ.
۳- بيهقی ۳۳۰ مخ مجمع الانساب د ۲۴۲ پاڼی لومړی مخ. ربيع الابرار د ۱۹۵ پاڼی لومړی مخ.
۴- سبط ابن جوزي د ۲۵۱ پاڼې لومړی مخ.
۵- فرخي د ۳۴ پاڼی دويم مخ.
۶- ابن اثير نهم ټوک ۲۲۹ مخ.

لرونکی خلکوته سزا ورکړی[۱]. د قرمطی او باطنی فرقې پیروان هر ځای کې څارنې لاندې و ، نیول کیدل او بندیا نیدل او که خپله ناوړه عقیده به یې نه پرېښوده ، وژل کیدل او سوځول کیدل. حتی د قرمطی فرقی کتابونه هم د سانسور د مامورینوله لاسه پاتی نه شول. کله چې سلطان د ری ښار ونیو ، ټول هغه کتابونه چې قرمطی مذهب پوری مربوط او د تسنن مخالف وو وسوځول شول. په دې توګه د آل بومیه د فیاضانه پالیسی له مخی هغه شمیر علم زیات شمیر آثار په ډیرو کلونو کې راټول شوی و او د آل بومیه د فاضلانه احساساتو علمی زیرمه وه د دغه متدین جنګجو د ډاډګیرنې په خاطر په یوه شیبه کې د اور د لمبو خوراک شول او په ایرو بدل شول[۲].

خو سلطان متعصب نه و[۳] بلکې د خپل دولت مذهبې یو والې یې غوښت[۴]. او هغه چا چې په دې برخه کې د ده د غوښتنی په خلاف عمل کاو، کلکه سزا یې ورکوله. دقرامطه په وړاندې دسلطان د دشمنۍ لامل اصلي محرک د قرامطه فرقې په وړاندې د بغداد د خلیفه دشمنې وه. په دریمه هجری پیړی کې فاطمیانو چې ځانونه یې حضرت علي «رض» د میرمنې حضرت فاطمې اولادونه ګڼل ،د افریقا په شمال کې د خلافت بنسټ کیښود او د بلی پیړۍ تر نیمایې پورې یې تر مصر پوری پراخوالي وموند دوی په هغه واک چې په المغرب کی

[۱]- فرخی د ۱۲۵ پاڼی لومړی مخ و مجمع الانساب د ۲۴۵ پاڼې دویم مخ.

[۲]- ابن جوزې د ۱۷۸ پاڼی لومړی مخ. ابن اثیر نهم ټوک ۲۲۲ مخ. مجمل د ۲۲۲ پاڼی دویم مخ.

[۳]- البیروني ، د (ساچو) ژباړه دویم ټوک ۳۲۸ - ۳۲۹ مخونه ، خو بارتولد په ۲۷۸ مخ کی هغه په غلطه متعصب بللی دی.

[۴]- عتبی ۵ مخ و البیرونی لومړی ټوک ۹۹ مخ.

مصر پوری پراخوالی وموند دوی په هغه واک چې په المغرب کی یې درلود اکتفا ونه کړه، د مومنین له طرفداري ترنامه لاندې یې د بغداد د عباسیانو په ضد کلکی مجادلی او مخالفتونه شروع کړل او خپل جواسیس او مامورین یې د دی په خاطر ځینو حکمرانانو ته لیږل چې دوی د اسلامي نړۍ د سردارانو په توګه وپیژني. عباسیانو د هغوی په مقابل کې په جدیت برخورد وکړ او محمود چې د عباسیانو د اقتدار او ځواک مخلص او پلوی و، طبعاً یې د عباسیانو خوانیوله.

د عباسیانو د ېنوی اقتدار ورو ورو په خراسان کی د طاهر یانو په اقتدار موند لو سره زوال سره مخامخ شو،خو هغومره چې د دوی سیاسی واک کمیده،هغو مره هم د دوی مذهبي اغیز په کمیدو و. د بغداد خلیفه د پیغمبر (ص) ځای ناستی بلل کید. سره له دې چې خلیفه شخصاً د یوه بی دوامه فنا کیدونکی تخت مالک و،خود هغه واکونه دومره لوی تصور کیدل چې که خلیفه وغواړي چې د اسلامي نړۍ هره برخه چې خلیفه وغواړي ،هر چاته یې چې ورکړي ورکولای یې شي. فاتحو شاهانو او د لویو سوبو خاوندانو د انقیاد او تابعداری تندي د خلیفه په درشل کې کیښوده،نوله همدې امله خلیفه د هغو جنګ – جګړی کوونکو او جګړه مارو لپاره چې د خپل واک د پراختیا تږي و و، یو شه ډاډمن ملاتړی اوپلوي بلل کید. سلطان هم له خلیفه سره د دوستي او یو والي په خاطر د خپلی امپراطورۍ عواید او ګټې له قرامطه سره د عباسیانو په شخړ کې، د عباسیانو په واک کې ورکولې.

دبغداد د خلفاو او د قاهري د سیاسی واکمني تر منځ سیاسی رقابت د قرامطه مذهبو په وړاندې د سلطان تعصب او کرکه راوپاروله

،خو کله به که دغه ډول موضوعاتو د ده پاملرنه ډیره ځان ته اړوله نو سلطان مذهبی تعصب نه ښکاره کاو مثلاً هیچاندی ویلي چې سلطان په هند کې کوم تن د هندو والي په خاطر وژلی وي یا یې د هندو مذهب پریښودلوته مجبور کړی وی[1]. خو بیا هم سلطان تبلیغی حساسیت خامخا درلود. سلطان د نورو مذهبونو په وړاندی تعصب نه درلود، خو د اسلام د دین په خپراوي که یې ډیرې هڅی کولې، او په ټولو فتح شویو هیوادونو کې یې جوماتونه جوړول اود لارښوونې په خاطر یې خطیبان مقررول[2]. داسې هم ویل کیږی چې د هند څو تنه راجگان هم په اسلام مشرف شول، خو دغه کاریې زیاتره د سلطان له ویرې کړی،ځکه همدا چې سلطان به بیرته راستو شو بیا به مرتد شول .ځنی منتقدین وایې چې هندوانو له اسلام څخه ډیر زیات نفرت درلود ،ځکه چې اسلام یې له یوه لوټمار او تاړاکگر لښکر سره هغوی ته وروښود ،خو دا نظر یه د منلو وړنه ده، دا ځکه چې هندوانو ځکه اسلام نه مانه چې د دوی له مذهب سره یې بالکل فرق درلود[3]. اسلام چې ځنی خاص عقاید یې لرل یو هندو چې هیڅکله یې مذهب د عقایدو یو ځانگه نه بلله،ده ته د بُت د نمانځنی پریښودل (چې د دوی د باطلی عقیدې له مخی د ژوند او مرگ منبع وه) نا ممکن و او هغه یې یوه وچه بی حسه ټوټه نه بلله همدارنگه د هغو زرگونو معبودانو نه منل چې یو بل سره

[1] - ویل کیږی چې هغه وخت چې سلطان د هندیوه راجه ته وویل چې که نه مسلمان کیږی نو باید باج ته غاړه کیږدی . خو له دې څخه دانه ثابتیږی چې سلطان به راجه د اسلام د دین منلوته مجبور کړی وي .

[2] - گردیزی ۷۲ مخ .

[3] - البیرونی لومړی ټوک ۱۰۰ مخ .

په شخړه کې وو، نظر دې ته چې صرف يو واحد خدای ولمانځی دوی ته د دوی د خياللاتو او تفکر په خلاف وه، همدارنگه د برهنمانو دښمني دغه اختلافات نور هم زيات کړل . دوی پيش بينی کوله چې د اسلام د قواعدو او اصولو عام کيدل هرو مرو يو ټولنيز انقلاب رامنځ ته کوي، د هغوی د مذهبی اصولو د له منځه تلو سبب کيږی او بالاخره به دغه فرقه له منځه لاړه شي . نو له همدې امله د براهنمانو ټولې فرقې د اسلام د له منځه وړلو په لاره کې هڅې کولې . له دې پرته هغه کرکه او انزجار چې د مذهب د بدلون له امله ديو هندو په زړه کی راپيدا کيد ،هم د دې سبب شو چې هندوستان کې د اسلام دين خپور نشي . خو له دې ټولو سره سره اسلام په پنجاب کې تر يوه حده پورې پر مختګ وکړ،خو لاهم د تبليغ وخت نه و برابر شوی ځکه چې په يو هيواد کی د تبليغ په خاطر ثبات او د حکومت استقرار ته ضرورت دی حال دا چې د سلطان عصر د فتوحاتو عصرو. هغه تندوان چې د سلطان له لارښوولې لاندې وو هوسا ژونديې تير او،او په غزنې کې ورته کورونه ورکړل شوی وو او ورته اجازه وه چې په ښکاره خپل مذهبي مراسم تر سره کړی [1]. د سلطان هغو مخالفينو او دښمنانو چې سلطان يې د هندوانو د معبدونو لوټ کوونکی باله او هغه يې وينې بهوونکی باله،دا هيره کړی وه چې دا ډول لوټ د مشروع جنګ په ترڅ کې ترلاسه کيږی چې د دنيا ټولو فاتحانو تل دا کار کړی دی .

د مغلوب دښمن غنيمتونه تل د فاتح لښکر قانونی او مشروع ملکيت ګڼل شوی. له دې امله چې په هندوستان کې ثروتونه او خزانې

---

[1]- المعری،رسالة الغفران ۱۵۳ مخ .

نه یواځې دا چې د پاچاهانو په صندوقونو کې وې . بلکې په معبدونو کې هم د ارباب النوع لپاره کینبودل کیدې،نو دا یوه طبیعی خبره وه چې فاتحانو د هغو په ترلاسه کولو کې هم هڅې کولې . هیچا هم هیڅکله نه دي ویلي چې سلطان د سولې پر مهال کوم معبد لوټ کړی اوسي. که چیری سلطان د هند راجگانو ته اذیت رساوه،د ایران او ماورالنهر اسلامي پاچاهان یې هم په کرار نه پریښودل د گنگا تر غاړو د وینو تویولو او لوټ او تالان ډرامه په هماغه بڼه د آمو تر غاړو هم د اجرا کولو امکان درلود،په واقعیت کې مذهبي مسایل په یو فاتح باندې ډیره لږ اغیزه لري،هیڅ داسی نه ښکاري چې سلطان دې د خپلو فتوحاتو په نقشه کې له هغو څخه اغیزمن شوی وي. له خلیفه القادربالله سره د سلطان اړیکی د سیاست او مذهب له مخې وې [1]. کله یې چې په ۳۸۱ هـ (۹۹۹ م) کې عبدالملک ساماني ته په مروکې ماتې ورکړه خراسان یې ونیو ،نو فرمان یې صادر کړ چې خطبه باید د القادر بالله په نوم ولوستل شي [2].

خلیفه هم په خپل وار د خراسان د سلطنت منشور او د یمین الدوله او امین الملله افتخاري لقب د سلطان لپاره صادر او وبښل [3]. سلطان وروسته له دغې نیتی خلیفه ته په ډیر درناوي کتل. په ۳۹۱ هـ (۱۰۰ م) کې واثق د خلیفه واثق (۲۳۲،۲۲۷هـ - ۷۴۲ ، ۷۴۷ م) اولادې د خلافت دعوا وکړه او د ترکستان خانان یې خپل پلویان کړل،خو کله

---

[1]- عتبی ۲۲۹ – ۲۹۷ مخونه.
[2]- تجارب ،دریم توک ۳۴۱ مخ.
[3]- عتبی ۱۳۳ مخ.

چې خراسان ته راغی،محمود هغه بندي کړ او یوی کلا کې یې واچاو چې د ژوند تر پایه هلته و[1]. په ۴۰۳ هـ (۱۰۱۲ – ۱۰۱۳ م) کې د مصر حاکم خلیفه فاطمی،سلطان ته یو لیک ولیږ چې د هغه بیعت ترلاسه کړي،خو سلطان دغه لیک بغدادته ولیږ او هلته د ټولو خلکو تر مخې په عام محضر کې وسوځول شو[2].وروسته په همدې کال کې یو ځل بیا یو ځانګړی مامور چې (تاهرتي) نومید د هماغه مقصد په خاطر د حاکم له خوا سلطان ته راغی،سلطان د مذهبی علماوو د فتوای له مخې د هغه د اعدام امر ورکړ[3].نو له همدې امله القادر بالله ده ته د (نظام الدین) لقب هم ورکړ،خو د محمود ورځ په ورځ زیاتیدونکی اقتدار او لوړ پرتم او وچت نوم د هغه درناوي د بغداد خلیفه ته راکم کړ. ځنی وختونه به میاشتې میاشتې تیریدې او بغداد به د محمود له فتوحاتو څخه رسمي خبرتیا نه ترلاسه کوله[4]. په ۴۱۴هـ (۱۰۲۳ م) کې د محمود او خلیفه اړیکې یو بل سره خرابې شوې دا ځکه چې ابو علی حسن (چې په حسنک مشهور و او بیا د سلطان وزیر شو) کله چې له حج څخه پیرته راته نو خلیفه الظاهر فاطمي هغه ته یو سوغات ورکړ ،القادر بالله په دې گومان شو چې گواکې دا کار د سلطان په امر شوی دی ،نو یو ډیر توند لیک یې سلطان ته ولیږه او په هغه کې یې

---

[1]- تجارب ، دریم ټوک ۳۹۳ مخ .

[2]- ابن جوزي ، ۱۵۹ پاڼې لومړی مخ .

[3]-عتبی ۲۹۹ مخ ،گردیزی ۷۱ مخ .

[4]- وګورئ خلیفه ته د سلطان لیکونه او د تجارب دریم ټوک ۳۴۱-۳۴۴ مخونه او سبط ابن جوزي د ۲۰۴ پاڼې دویم مخ د لیکونو له سرنامې او لهجې څخه ښکاري چې په وروستیو کلونو کې د سلطان رویه له خلیفه سره څو مره بدله شوی وه .

حسنک قرمطي وګڼه او د هغه د وژلو هیله یې وکړه . سلطان یو څه موده له خلیفه څخه خپه شو .خو ډیر ژربې بیرته پخوانۍ وضع پیل کړه او خلیفه ته یې درناوی وکړ او هغه سوغات یې بغداد ته ولیږ او هلته په لویه څلور لاره کې وسوځول شو [1].

دې کار د خلیفه د غوسې اور مړ کړ او د ۴۱۷ هـ (نومبر،دسمبر ۱۰۲۲ م) کې یې د سلطان د سومنات فتح وستایله او د (کهف الدوله والاسلام) نوم یې ورکړ او د ده زامنو او وروڼوته یې هم یو شمیر لقبونه ورکړ لکه مسعود محمد او یوسف ته[2] . داسې ښکاري چې سلطان د خپل سلطنت په وروستیو کې غوښتل چې خلیفه هم خپلې اغیزې لاندې راولي، د بیلګې په توګه کله چې په ۴۲۰ هـ (۱۰۲۹ م) کې یې مسعود رې کې پریښود ،نو هغه ته یې هدایت ورکړ چې اصفهان فتح کړي او خلیفه د آل بویه له اسارت څخه وژغوري،خو هغه د خپلې دغې نقشې له عملي کولو مخکې ومړ [3].

سلطان د معمارۍ فن سره ډیره مینه لرله او هغه ثروت به یې چې له جګړو تر لاسه کړ د هیواد پایتخت او ولایتونو په ښکلې کولو به یې لګول.

سلطان قنوج ته له راستنیدو څخه مخکې په ۴۰۹ هـ (۱۰۱۸ م) کې ویلې و چې باید په غزنې کې د مرمرو او سماق له ډبرو یو ډیر ښکلې جومات په ډیر دقت جوړشي او هغه کتابتون چې د ډیرو کمیابو

---

[1]- بیهقي ۲۱۱-۲۱۲ مخونه.

[2]- ابن جوزي، ۱۷۲ پاڼې لومړی مخ ،ابن الثیر نهم ټوک ۲۳۹ مخ.

[3]- ګردیزي ۸۷-۸۸ مخونه.

کتابونو یوه خزانه او د سلطان د امپراطورۍ بې مثاله ګنج دی او همدارنګه په ډیرو زیاتو پیسو یوپوهنتون له هغو سره یو ځای جوړ شي او د زده کوونکو او ښوونکو معاش یې هم ورکړل شي . دا ټول یې نو موړی جومات سره یو ځای تړلی وو. د دولت نورو مشرانو او مخورو هم د خپل لاربښود په پیروي تل هڅه کوله چې په کارونو کې غفلت ونه کړي او هریوه به د ودانیو په ښکلا کې یو بل سره رقابت کاو [1]. په نتیجه کې په ډیر لږ وخت کې غزنی او دهیواد د نورو ولایتونو مرکزونه په ښکلیو ماڼیو،جوماتونو، بڼونو، څلیو، د اوبو په حوضونو ، ویالو او کاریزونو ښکلی کړای شول [2]. د سلطان د دورې د عامه ودانیو په هکله ډیر معلومات په لاس کی نشته،خو هغه څه چې مورخینو د هغو په هکله څه لیکلی هغه د بلخ بازار [3].د آمو سیند پول [4]. او د ناور **Nawar** په سیند باندی د سلطان د بند [5]. څخه عبارت دي . د سلطان بند تقریباً ۱۸ میله د غزنی د ښار شمال ته پروت دی [6].

---

[1]- عتبی ۳۱۴ – ۳۱۷ مخونه .

[2]- عتبی ۳۲۳ مخ .

[3]- بیهقی ۲۸۸ مخ .

[4]-سبط ابن جوزي (د ۲۱۹ پاڼی دویم مخ) کې لیکي چې د هغه په جوړولو کې دوه میلیونه دیناره ولګول شول ، خو دا پیسی ډیری ښکاري .

[5]- دغه سیند ته عموماً د غزنی سیند هم ویل کیږی .

[6]- تذکره بابر دویم ټوک ۲۱۹ مخ . (وینیه) ۱۳۸ مخ او ۲۰۲ مخ کی د دغه بند د نړیدو نیټه د علاوالدین جهانسوز پر مهال له ۵۵ هـ کی ښی خو بیا جوړ شو .

له د غو تړولو څخه صرف د سلطان بند پاتی [۱]. و چې استفاده ورڅخه کیږی (دغه بند په ۱۳۸۴ ل کال کی ونړید (ژ)). دغه بند د غزنی شاو خوا ځمکو د خړوبولو په خاطر جوړشوی و . دا بند داسی جوړ شوی و چې د هغه تنګه برخه یاد بند تنګنا (خوله) چې د ناور د سیند او به ور څخه تیریږی یو پراخ میدان ته پرانیستل کیږی . دغه بند ۲۰۰ ګزه اوږدوالی او د تیږو د بارې څخه جوړه شوی ۲۵ فته ارتفاع لرله او د پرچاوې او د اوبو د کنترول لپاره یې دوه دروازې درلودې چې یوه د بند په سر او بله یې د بند په آخر کی وه [۲]. د سلطان د وخت یوائنی پاتی شوی ودانی د ده زیارت او دوه منارونه دي : چې هریویې په دې توګه دي :

لومړی : د سلطان په قبر جوړه شوی ګنبذه او زیارت: د (روضه سلطان) په نامه یوه کوچنی کلي ته نژدی پروت دی چې اوسنی غزنی څخه دوه میله لری ده . د سلطان زیارت مخ په خرابیدو د ی د سلطان قبر دیوی ختیني ګنبذې دننه دی دهغه ډبر لیک سپین مر مر څخه دی او د مثلث ډوله منشور شکل لری چې په کوفي لیک ورباندی دعا ګانې او پرتمین القاب لیکل شوی دی [۳].

---

[۱]- سلطان بند بابرله واکمنی وروسته مخ په خرابیدو شو خو علیحضرت، سراج الملت والدین امیر حبیب اله هغه بیا ترمیم کړ چې بیا د سراج د بند په نوم یا دیده او همدابند تر ۱۳۸۴ پوری پاتی و (ژ).

[۲]- (وینیه) ۱۳۸ او ۳۰۲ مخونه .

[۳]- (سوریه) شپږم ټوک ۲۱-۹۰ مخ ، د بنګال د آسیابي انجمن مجله ، دولسم ټوک ۷۲-۷۷ مخونه .

دويم : د سلطان د وخت دوه راپاتې منارونه يو بل څخه ۴۰۰ گزه واټن کې دي چې هريو يې ۱۴۴ فټه لوړوالی لري چې د غزنې د پخواني ښار استازيتوب کوي . د دغو منارونو لاندی برخې چې د ټول منار اتمه برخه جوړوي اته اړخه لرونکی جوړښت لري خو پورته برخه يې د هند د دهلی د منارو په شان گرد دي . د دواړو منارونو منځ تش دی او د يوی مار پيچې زينې په واسطه پورته لاره ختلی ده، خو اوس مخ په خرابيدو دي . د دغو منارونو بيلابيلو برخو کې ښکلی انځورونه ، په کوفي ليک ليکنې، او ښکلی انځورونه ليدل کيږي . د شمال لوری منار محمود او د جنوب لوري منار مسعود جوړ کړی دی [1]. د ځای ناسې مسئلی له پخوا څخه د سلطان ذهن مشغول کړی و . سلطان په ۴۰۲ هـ (۱۰۱۵ - ۱۰۱۲ م) کې خپل مشر زوی مسعود خپل ځای ناستی و نو ماو اوله ټولو اشرافو او مخورو څخه يې د هغه لپاره د وفاداری ژمنه ترلاسه کړی وه [2]. او په ۴۰۸ هـ (۱۰۱۷ - ۱۰۱۸ م) کې يې د هرات په حکومت مقرر کړ او ابو سهل محمد بن حسين الزوزنی يې وزير ورته وټاکه [3] . خود خپل خپلسري مزاج او تونډ خوی له کبله ډير ژر قهر او غوسې لاندې واقع شو او په ۴۱۲ هـ (۱۰۲۱ م) [4]. کی ملتان ته تبعيد کړای شو خو لږ وروسته بيرته راوغوښتل شو او په پخوانۍ دنده کې بيرته ورته دنده و سپارل شوه . په دغه موده کې

---

[1] - (وينيه) ۱۲۹ مخ د هند او ختيځ د معماری تاريخ ، د فرگسن تاليف ، دويم ټوک ۱۹۴ مخ .

[2] - بيهقی ۲۵۲ مخ .

[3] - بيهقی ۲۵۲ مخ او گرديزی ۷۴ مخ .

[4] - ابن اثير نهم ټوک ۲۸۳ مخ .

شهزاده محمد د جوزجانان نايب الحکومه د سلطان د خوښی اسباب برابر کړل او قنوج ته په ۴۰۹ هـ (۱۰۱۸ م) کی د سلطان د سفر پر مهال په غزنی کی د سلطنت په وکالت وګومارل شو او له خليفه څخه يې وغوښتل چې په رسمي ليکونو کی دهغه نوم له مسعود څخه مخکی وليکي [1] د دواړه ورونو تر منځ رقابت د دې لامل وګرځيد چې په دربار کې ګوندونه جوړ شي چې هر يوه په بل پسی شديد تبليغات کول.

د غزنی امپراطوري چې د عباسي امپراطورۍ له انقراض څخه وروسته يواځنی لوی اسلامی دولت ګڼل کيد، د سلطان تر واکمنی لاندې و خپل ډير لوی پرتم او پراخوالي ته ورسيد. محمود په ۳۸۸ هـ (۹۹۸ م) کی په تخت باندی دکيناستو پر مهال يواځې د غزنې، بُست او بلخ دولايتونو حکمران و او د سامانيانو د باج ورکوونکی په توګه يې بلخ اداره کاو، خود نو موړی کال له پای ته رسيدو مخکی يې د خراسان ولايت له امير عبدالملک (ساماني) څخه را جلا کړ او د هغه له تابعيت څخه بهر سو او لکه د يو خپلواک پاچا په شان يې له خليفه سره سيده اړيکې کلکې کړې. وروسته يې ورو ورو د سيستان، غور، غرشستان، خوارزم، نورستان، ری، جبال او اصفهان سيمی د خپل سلطنت واک لاندې راوستې او د قصدار، مکران، طبرستان، جرجان، ختلان، صغانيان او قباديان حکمرانانو سلطان د خپل مشر په توګه وپيژاند. له دې پرته د هندو شاهيه سلطنت چې له لغمان څخه تر بياس سيند پوری يې پراخوالی و له ملتان او بهتنده ولايتونو سره

[1] - بيهقی ۲۵۸ مخ. طبقات ناصری ۹۱ مخ.

یو ځای فتح شول. همدارنګه سلطان د جنوبی کشمیر د غرنیو ایالتونو : نراین پور ، قنوج،ګوالیار ،کالنجرله راجه ګانو او دګنګا د غاړو له څو کوچنیو راجه ګانو څخه بیعت ترلاسه کړ. په دی توګه د سلطان امپراطوري د هغه د بشپړی واکمنی پرمهال هغه پراخی ساحې نیولې چې له عراق او خزرسمندر څخه تر ګنګا سیند پوری اوله اورال سمندر څخه تر ماورالنهر او د هند تر سمندر پوری رسیدلې او دا جېوتانه دښتې هم پکی راتلی . د دغې لویې امپراطوری اعظمی پراخوالی له ختیځ څخه تر لویدیځ تقریباً ۲۰۰۰ میله او عرض یې له شمال څخه تر جنوب پوري تقریباً ۱۴۰۰ میلو ته رسید . سلطان په دې پوهید چې د داسی یو سلطنت اداره کول د هغه زامنو ته ستونزمنه ده، نو له همدې امله یې دخپلو دوو زامنو مسعود او محمد تر منځ وویشله . د خراسان،غزني، بلخ او شمالي هند منظم ولایتونه یې محمد ته او نوی فتح شوي سیمې او ناامنه منطقی لکه ری،او نورې یې مسعود ته ورکړې[1] . دغه غیر مساوی تقسیم طبعاً د دغو دوو ګوندونو د مخالفت احساسات را وپارول او حتی دسلطان ځنیو غلامانو یوه توطئه جوړه کړه چې سلطان بندي او مسعود په تخت کینوي،خو لوړ همته او باوفا مسعود د هغوی دغه هوډ په کلکه رد کړ ویې ویل : د خپلو عملیاتو پایلې ته ځیر شئ،زه به هیڅکله د خپل پلار په ضد له خیانت ډکو دسیسو کی ګډنه شم . زه د خپل پلار غم او ویر نشم زغملای،د خپل پلار نصیحت

[1] - بیهقی ۲۵۸ مخ . خو نظام التواریخ د بیضاوي تالیف (ایلیات وداوسن دویم ټوک ۲۵۲ مخ) لیکي چې ری،عراق او خراسان مسعود ته اوپاتی دولت محمد ته وسپارل شول .

او كومه سزا چې راكوي هغه په ورين تندي منم. پلارمې هغه پاچا دی چې د هغه ساری په ټوله نړی كی نشته[1]. خوله بده مرغه د سلطان رويه له مسعود سره ورځ په ورځ خرابيده اوله خپلې مړينې لږ مخكی يې مسعود له خپل وراثت څخه محروم كړ او ټول سلطنت يې محمد ته پريښود[2].رښتيا هم چې سلطان په خپلې دغې فيصلې كی له دور انديشی څخه كار وانخيست. داسمه ده چې د دومره پراخه امپراطورۍ ويشل يو عاقلانه كار و،خود هغې ښيگڼه د دوو ورونو ترمنځ د نا مساويانه ويش له كبله له منځه ولاړه. د محمود پرځای د محمد ځای ناستی كيدل يوه لويه تيروتنه وه ځكه چې مسعود حتی د محمد[3] په فكر هم د رارسيدونكی اړ دوړ مهال لپاره يو ډير مناسب شخص نه و. كله چې مسعود د سلطنت د شخړی په خاطر غزنی ته را روان شو ،محمد غزني پريښود او له يوه خونړی جنگ څخه يې ډډه وكړه چې د هغه په ترخ كې ممكن د يوه ورور د وژل كيدو سبب شوی وای او دا د محمود مخكنۍ ناسنجول شې فيصلی له امله پيښيدونكی و. داود سلطان د عمومې او خصوصې ژوند لنډه شرح. سلطان د انسانيت له پلوه يو داسې شخص و چې محبت څخه ډک و،عادل و،ريښتنی، مهربان ،فياض،متقي او باديانته و چې په هر حال يې د ستاينې وړ او لوی صفتونه او اخلاق لرل. د سوبو او بريو له پلوه يې د نړی د ټولو سلحشورانو او فاتحانو په كتار كې ډير لوړ ځای درلود. ځكه چې ده د

---

[1]- بيهقی ۱۵۱ مخ.

[2]- بيهقی ۲۷-۲۸ مخونه.

[3]- طبقات ناصری ۹۱ – ۹۳ مخونه.

خپلې درې دېرش کلنې اوږدې جنګي موده په ترځ کې هيڅکله ماتې ونه خوړه. د پوهې په هڅونه، پوهې سره د محبت د لرلو په برخه کې رښتيا هم چې د ډېرو زياتو ستاينو وړ دی کوم چې د ختيځ ليکوالو د هغه په هکله ويلې دي. سلطان د خپل وخت د پخوانيو پاچايانو په پرتله د پارسي ادبياتو په تبليغ ،ترقۍ ترويج او وده کې له حده زيات زيار وګاله. بالاخره د نظم او ښې ادارې له امله د درناوي وړشخص و ،ځکه چې حتی ډېرو لرې سيمو ته د سفر پرمهال به هم ده خپله لويه امپراطورۍ کې نظم او امنيت ډير ښه ساتلی شو ، خود خپلو اولادونو لپاره د حکومت سپارلو برخه کې ناکام بلل کيږي،ځکه خپله امپراطوري يې دومره پراخه کړې وه چې هيڅکله يوه تن هغه نشوه اداره کولای.

له هغه څه سره سره چې و.موويل سلطان محمود ددې وړتيا لري چې د نړۍ په لويو فاتحانو او حکمرانانو کې وشميرل شي. د ده د ځوی مسعود [1]. په ويناچې : (هيڅ بله مور به د محمود په شان ځوی رانه وړي).

---

[1]- بيهقی ۲۸ مخ.

نښلونې (ضمايم)

الف نښلونه[1] (*)

د ختيځ د مؤرخينو يو ځو متحد الموضوع آثار دلته د بېلګې په توګه ذکر کوو ، تر څو داپر تله وشي چې څو مره يې يو له بل څخه مواد اخيستی دي .

(۱)

د ملتان د جګړو ذکر : د ملتان والی ابوالفتح د نوموړی سره وران و او هغه الحاد ته ورغلی بللی و نو د ملتان د سيمی خلک يې خپلی خواته راوبلل په دی توګه يې نيک شيان او ښه خلک ټول ګناه او تياري ته ټېل وهل، د هغو په هکله يې وويل سلطان ته، نوله اسلام څخه ملاتړ او پردين باندی غيرت کولو هغه اړ ايست چې يو پوخ لوی لښکر راټول کړي نو د ملتان په لوری رهي شو او يو څوک يې د هند پاچا(باندبال) ته ولېږه چې د خپل هيواد او سيمی له منځه ورته لار ورکړی چې دوی تيرشي، خو هغه د سلطان غوښتنې ته رد ځواب ورکړ او تمرد او سرکشی يې وکړه . سلطان له دې امله په غوسته شو او جګړه يې ورسره پيل کړه او دهر څه بربادولو حکم يې وکړ ....

(جامع التاريخ د ۲۲۸ پاڼی لومړی مخ)

(صرف د محتوا ژباړه)

---

* [1] - دغه بېلګی د دري ژبی له کلاسيک ادب څخه ژباړل شوي دي . هغه متون چې اوس لږ موندل کيږی ،نو ممکن ژباړه يې کټ مټ هغه شان نه وي (ژ) .

دمولتان د غزوې ذکر : د ملتان والي ابوالفتح په فساد او د چټل کاري او دعقيدی په خرابوالي مشهور و او د ملتان د سيمې خلک يې خپلی خوښی او خپلې لارې ته رابلل او وګړی يې په ګوناه ،تياره او ضلالت کی اچول نوداخبر سلطان ته ورسول شوه نو د خپل غيرت ،دين پالنې دا همت وکړ اودغه مهم دينی کارته يې ملاوتړله او کارته چمتو شو، د دين له اولياوو او اسلام له مطوعه و څخه يې يولوي لښکر برابر کړ او مخ په غرونو او دښتو روان شو د مولتان سيمی ته د تګ ملا يې وتړله له دې امله چې لارې ډيرې سختی او اوږدې وې نو دهند پاچا (باندبال) ته يې يو څوک ولیږ چې د خپل ملک له لاری ده ته د تيريدو اجازه ورکړی اود اسلام لښکر پر مخ ولاړ شي خو هغه ونه منله او سرکشي يې وکړه سلطان ته غوسه ورغله او تصميم يې ونيو او دوه بيلابيلی لارې يې غوره کړی څکه په نرمې سره او په ښه چلند باندبال خبره ونه منله نو سلطان تصميم ونيو چې د تورې په زور د هغه پاچاهی دړی وړې کړی....

د جرباذقانی د ۲۸۹- ۲۹۰ مخ
څخه صرف د متن دمحتوا ژباړه

(۲)

تر څو چې خبره دی برید ته ورسيده چې اسمعيل تنګ شو اود خپل ضعف له امله يې قيام ونشو کولای او کله چې سيف الدوله د پلار له پيښنی څخه خبرشو د خواشينی مراسم يې پر ځای کړل او خپل ورور ته يې د ډاډ ګيرنې ليک و ليکه او ابو الحسن حمولي يې په خپل استازيتوب ورولیږ او پيغام يې ورکړ چې امير ناصرالدين افاض الله

علیه شآبیب الغفران چې یو بی مثاله حادثه وه او بی ساری مشرو له نړۍ څخه رحلت وکړ او نن ورځ په ټوله نړۍ کی ماته تر تا څخه بل څوک گران نه دی . راته له ځان څخه هم گران یې او دستر گوله رڼا راته عزیز یې ،پرته له شکه له تا څخه غواړم چې تاته لښکر ،ثروت،خزانی او ټول مناسب دي خو زما دعمر زیاتوالی ،تجربه او د حکومت کولو او مشر توب په چارو باندی د پوهیدو او د هیواد د وضعیت د ثبات د ساتلو لپاره ضرور ده چې د چارو واکی ترلاسه کړم ...

(د روضه الصفا ۷۳۴ مخ)

او هغه د نړۍ خزانی ورته مخکې کیښودې . دهغه ناتوانی په چاروکې ښکاره شوه او د مشرتوب او سیاست په دنده کی بریالی ونه خوت ... کله چې سیف الدولهٔ د پلاره له پیښی (مړینې) څخه خبرشو نو د ماتم مراسم یې پر ځای کړل او خپل ورور ته یې د تعزیت او همدردی لیک ولیک او ابو الحسن حمولي یې د سفیر (استازی) په توگه هغه ته ولیږ او پیغام یې ور واستاو چې پلار چې یوله مهمو مشرانو څخه و، ولاړ او نن ورځ ماته په ټوله نړۍ کې تر تابل دروند او گران او منلی څوک نشته له ځان څخه گران اودسترگو توریې هر څه چې ته وایې هغه به کیږی له حکم فرمان،خزانی او ممالکو او لښکر څخه دریغ نه کیږی،خو زما مشروالی ،تجربه اود حکومت په چاروکی پوهه او د واکداري په آدابو پوهیدل د هیواد دوام لپاره ضرور ده ....[۱]

(جرباذقانی ۱۷۸-۱۸۹ مخ)

[۱]- که ممکنه وای دلته به دهماغه وخت د پارسي ادبیاتو اصلی متن او پخپله د جرباذقانی لیکنه را وړل شوی وه . خو دځینو تخنیکی ستونزو له کبله صرف د هغو د محتوا ژباړه تر سره شوه . (ژ)

(۳)

د دغه کال په لومړیو کی یې د ملتان د نیولو عزم وکړ ځکه چې دهغه ځای له والي چې ابوالفتح نومید د ناوړه حرکاتو شکایتونه د سلطان غوږ ته رسیدلی و . له دې امله چې پسرلی و نو د ستونزو د ډیر والی له امله له ځینولارو تیریدل گران کار و ،سلطان د هندوستان د ښارونو مشر پاچا جیپال ته یو ځوک ور ولیږ چې له خپل هیواد څخه ورته د تیریدو لاره ورکړی اود اسلام لښکر لاړشي، خو خپل لښکر ته یې امر وکړ چې د جیپال دهیواد ښارونه لوټ او خلک ووژني اوتاروماریې کړی . جیپال خپله کشمیر ته ولاړ اود سلطان د قهر له زیان څخه بچ شو او کله چې الفتح د ملتان والي دا حال ولید چې د هند مشر پاچا باندی څه وشول نو خزانې او هر څه ...

(تاریخ الفی - د ۳۷۲ پانې لومړی مخ)

او کله چې سلطان له هغې جگړې څخه وزگارشو ،د ملتان عزم یې وکړ ځکه چې دهغه هیواد له والی څخه چې ابوالفتح نومید ناوړه حرکات د سلطان غوږته رسیدلی وو له دی امله چې پسرلی و او له ځینو سیمو څخه تیریدل ستونز من و نو سلطان د هند پاچا جیپال ته یو ځوک ورولیږ او هیله یې ورڅخه وکړه چې د خپل ملک له لاری دوی ته اجازه ورکړي . جیپال ونه منله اود سلطان په وړاندی یې تمرد وکړ . سیف الدوله محمود له دې کار څخه په قهر شو د جگړی څخه تیر شو په یو ځلې یې دوه لارې ونیولې له یوې خوا یې جگړه له بلی خوا له جیپال څخه هیله نو د ملتان پر ځای یې په جیپال پسی واخیسته له یوې سیمی تر بلی یې وځغلاو تر څو کشمیر ته وتښتید کله چې د ملتان والی ابوالفتح دا حال ولید چې د هند مشر پاچا باندی څه وشول نو خزانی او هر څه ....

روضته الصفا ۷۳۵ مخ

ب – نښلونه

د نیټو له مخې د سبکتګین د نیکونو تاریخ

اکثره مؤرخینو د سبکتګین نیکونه او حتی صرف د هغوی نومونه هم نه دي ذکر کړي. ګردیزی د الپتګین او واکمنی ته د هغه د هیلو او د هغه له جاطلبۍ څخه خبری کړي،خوابو اسحق ابراهیم بلکاتګین،پریتګین او آن سبکتګین یې له قلم څخه غورځولي دي. عتبی د هغو په هکله یوه ناځرګنده نغوته کړې ده او تیر شوی دی. سیاست نامه د الپتګین په هکله ځو ځو ویناوې لري خود ډاډ وړ نه دي. خو هغه لنډه شرح چې د سبکتګین د نیکونو په هکله په طبقات ناصری کی راغلی ده ډیره دستاینې وړ ده چې د بیهقی د مجلداتو د کتاب له ورکې شوی برخې څخه رااقتباس شوی ده. مجمع الانساب هغه یواځنی قلمی کتاب دی چې دهغه د غزنویانو څپرکی تر اوسه پورې محفوظ پاتی دی. خو سره له دې چې د دغو حکمرانانو شرح په ډیر لند ډول لیکي،مګر بیا هم متاسفانه د بلکاتګین د حکمرانۍ له دورې څخه همداسی تیر شوی او صرف نظر یې کړی دی ،له دې پرته د هجري دلسمې او یوولسمی پیړۍ ځنی ماخذ لکه جهان آرا ،زینت المجالس،صبح صادق او جنة الفردوس ددغو حکمرانانو په هکله څه ناڅه تشریح لري، لاکن خپل مصادر او ماخذ یې نه دي ښودلي. ما مؤلف د سبکتګین دنیکونو په اړه ماخذ په ټول دقت او غورمقایسه کړل بالاخره یې د نیټو په موندلو بریالی شوم. په ابن اثیر (نهم ټوک ۴۰۴ مخ) کې او په تجارب الامم (دویم ټوک ۱۹۲ مخ) کی

راغلی چې الپتگین د منصور لښکر د ۳۵۱ هـ د ربیع الاول په نیمايي (د ۹۶۲ م د اپریل په ۲۳ مه) کی مات کړ، بیايې د غزني نیولو ته پام واړ او هغه یې په څلورو میاشتو کی یعنی د ۳۵۱ هـ په آخرو (د جهان آرا په وینا) د ذیحجی په میاشت (د ۹۶۳ م جنوری) کې ونیو الپتگین د ۳۵۲ هـ د شعبان په شلمه (د ۹۶۳ د دسمبر په ۱۳ مه) وروسته له اتو میاشتو حکمراني څخه مړ شو[1] او پرځای یې د هغه ځوی ابوسحق ابراهیم کیناست.

د ابراهیم د مړینی یا د بلگاتگین د تخت باندې کیناستو نیټه د طبقات ناصری له ویناڅخه (چې وایې سلطان محمود دبلکاتگین د حکومت په اووم کال پیدا شو، ۷۲ مخ) ښه څرگندیدای شي. یعنی دا چې سلطان ،۳۵۵ هـ په محرم (۹۷۱ م) کې زیږیدلی دی، نو بلکاتگین هرومرو په ۳۵۵ هـ (۹۶۶ م) کې وروسته د ابراهیم له مړینی په تخت کیناستلی دی او په دې توگه ابراهیم له ۳۵۲ تر ۳۵۵ هـ (۹۲۳-۹۶۶ م) پوری حکومت کړی دی. بلکاتگین ۱۰ کاله[2].

---

[1] - را ورتی د طبقات ناصری په ترجمه کې سهواً اته کاله لیکلی. ځکه که چیری الپتگین اته کاله حکومت کړی وای باید هغ یا ابراهیم په ۳۵۹ هـ (۹۶۹-۹۷۰ م) کی د غزنی حکمران وای، حال دا چې دغه سنه د بلکاتگین په یوه سکه کې لیکل شوی ده (د آسیایي شاهی انجمن مجله، اولسم ټوک ۱۴۲ – ۱۴۳ مخونه) که چیری په عربی لیک کی د میاشتې او کال په لیکلو کې لږ پاملرنه ونشي ډیر ژریو بل سره غلطیږی او یوه به د بلې معنی افاده کړی.

[2] - راورتی د طبقات ناصري په ژباړه کې د بلکاتگین حکمرانۍ دوه کاله لیکلی ده چې غلطه ده. ځکه چې لومړی خو د طبقات ناصري په ډیرې یوې پخوانی قلمي نسخی (برتش موزیم د ۲۲ گڼی فهرست ضمیمه او د ۹۷ پاڼی دویم مخ) کې لس کاله لیکل شوي او دویم دا چې لکه څرنگه چې پورته وویل شول ←

حکمرانې وکړه او په ۳۴۲ هـ (۹۷۴ -۹۷۵ م) کې مړشو . د هغه ځای ناستی ،پریتګین له ۳۲۴ هـ (۹۷۴-۹۷۵ م) څخه د سبکتګین تر په تخت کیناستو پورې یعنې تر ۳۶۲ هـ (۹۷۷ م) کاله حکومت کړی دی .

ج- نښلونه

فریغونیان

فریغونیان دجوزجانانو[1] میراثي حکمرانان و چې د سامانیانو لاربنوونې لاندې په اقتدار کې وو. د دغې کورنۍ لومړنی حکمران چې اسلامي مؤرخینو د هغه په هکله لیکنې کړې دي . احمد بن فریغون نومید چې د نقل شوې وینا له مخې د ۲۸۵ هـ (۸۹۸ م) شاوخوا کلونو کې یې اسمعیل بن احمد سامانی ته بیعت وکړ[2] په ۳۶۵ هـ (۹۷۱-۹۷۲ م) کې نوح بن منصور سامانې له ابوالحارث محمد بن احمد بن فریغون سره چې د جوزجانان[3]. حکمران و ،د واده اړیکې ټینګې کړې په ۳۷۲ هـ (۹۸۲-۹۸۳ م) کې د جغرافیې یوه رساله د (حدود العالم) په نوم د یوه ناڅرګند مولف له خوا ده ته

← که بلکاتګین فقط دوه کاله حکومت کړي وي ،نو د سلطان محمود د زیږیدو کال د هغه د حکومت پر مهال نه واقع کیږي . د (دو) او (ده) لفظونه ډیر په آسانی یو بل سره غلطیدای شي .

[1]- جوزجانان په پارسی آثارو کې ګوزګانان لیکل شوی دي .

[2]- نرشخی ۸۵ مخ .

[3]- ګردیزی ۴۸ مخ .

ولیکل شوه[۱]. څه موده وروسته د ده زوی ابوالحارث احمد د پلار پر ځای پر تخت کیناست. نو موړی په ۳۸۰ هـ (۹۹۰ – ۹۹۱ م) کې یو ځل بیا خپل مشر رئیس امیر نوح بن منصور سره د هغه د باغي اشرافو (ابو علی سیمجوري او فایق) او د قدرت د رقیبانو په ماتولوکی مرسته وکړه. احمد له سبکتګین سره دوستانه اړیکې لرلې او په ۳۸۵ هـ (۹۹۰ م) کی یې له هغه سره له خراسان څخه د ابو علی سیمجوری په ایستلو کې مرسته کړی وه[۲]. لږ وروسته دغه مناسبات د ښځی او میړه کیدو له امله نور هم ټینګ شول احمد خپله یوه لور دسبتګین زوی محمود ته او سبکتګین یوه لور د احمد زوی ابو نصر محمد ته ور واده کړه[۳].

د سبکتګین له مړینی وروسته هغه شخړه چې د ده دوو زامنو تر منځ د واک پر سره وشوه، احمد د خپل زوم محمود پلوي وکړه او د اسمعیل په ضد ودرید او د سامانیانو د واک له ختمیدو وروسته یې محمود د خپل مشر په توګه ومانه[۴]. احمد د ۳۹۰ او ۳۹۸ هـ (۱۰۰۰-۱۰۰۸ م) کلونو تر منځ مړ شوی او زوی یې ابو نصر محمد دهغه پرځای کیناستلی دی او نوموړی هند او ځنی نورو ځایونو ته په سفرونو کې له محمود سره یو ځای پاتی شوی دی[۵]. او خپله یوه لور

۱- بار تولد ۱۳مخ.
۲- عتبی ۶۹-۷۸ او ۸۸ مخونه.
۳- عتبی ۲۲۷ مخ.
۴- عتبی ۱۱۲۵ مخ.
۵- عتبی ۲۱۸ او ۲۲۵ مخونه.

یې د محمود زوی شهزاده ابو احمد ته ور واده کړی وه [۱]. ابو نصر محمد په ۴۰۱ هـ (۱۰۱۰ - ۱۰۱۱ م) کې [۲] مړ شوی او د حسن په نوم [۳] ورځخه یو زوی پاتې شو.

خوله دې امله چې ډیر کوچنی و د تخت وړتیا یې نه لرله. د جوزجانان ولایت د ابو محمد احمد تر حکومت لاندې راوستل شو [۴]. فریغونیان په شریفو سجایاوو، غوره اخلاقو او علمدوستۍ کې مشهور وو او د دوی دربار د شاعرانو او فضلاوو مرکز و [۵].

د - ضمیمه (نښلونه)

د سلطنت د تخت لپاره د محمود شخړه

له هغو شخه چې محمود ځو ځله خپل ورور اسمعیل سره یې په سوله ایز ډول د واک نرلاسه کولو برخه کې کړې وې، الفن ستون (د هند دتاریخ په ۳۱۲ مخ کې) هغه ناوړه تعبیر کړی دي او ویلې یې دي چې (دغه کار په سلطنت باندې دسلطان د کیناستو په برخه کې د محمود ضعف ښکاره کوي). خو لکه څرنګه چې ښکاري، محمود له لومړی سر څخه د پلار د تخت وارث و او د سلطنت وړتیا یې لرله. سره له دې چې په دې برخه کې کوم ښکاره وینانشته خو د

۱- عتبی ۲۹۵ مخ، عوفی لباب الباب ولومړی برخه ۲۵ مخ.
۲- عتبی ۲۲۷ مخ، ابن اثیر نهم ټوک ۱۵۹ مخ.
۳- بیهقی ۱۲۵ مخ.
۴- عتبی ۲۹۵ مخ. عوفی، لباب الباب، لومړی برخه، ۲۵ - ۲۲ مخونه.
۵- عتبی ۲۲۸ مخ. ابن اثیر، نهم ټوک ۱۵۹ مخ.

پیښنو جریان څخه دغه حقیقت ډیر ښه جوتیږي. محمود له وړکتوب څخه او له هغه وخته راهیسی چې سبکتګین هغه په خپل غیابت کې په غزنی کې د غزني د حکومت وکیل مقرر کړ، او له هغه وخته چې ده ته یې د (زمینداور) د ولایت اداره ور وسپارله، د ځواني تروخته چې توموړي د جیپال راجا او ابو علي سیمجوری سره په مقابله کی له ځانه فوق العاده فعالیت وښود. محمود تل په اداره او جګړه کې له خپل پلار سره و. آن هغه وخت چې امیر نوح د سبکتګین ستاینه وکړه ،نو د محمود استعداد او لیاقت او کفایت یې پیژندلی و نو له همدې امله یې هغه د خراسان د پوځ قوماندان وټاکه چې دا د عسکری یوه ډیره لوړه درجه وه، خو په هیڅ ځای کی د اسمعیل نوم نه واخیستل شوی. که چیری اسمعیل رښتیا هم ولیعهد وای، هڅکله به د سبکتګین له نظره نه وای لویدلی او داسی پټ به نه پاتې کیده بلکی له بلې خوا سبکتګین تل د محمود د لوړیدو،ارتقا او دهغه د هیلو د ترسره کیدو لپاره په خپل ټول شوق او ذوق سره هڅې کولې،د بیلګې په توګه ده ته یې د ساماني کورنی څخه هغه نجلۍ واده کړه چې شاهې خاندان څخه وه،نوښکاري چې محمود له ټولو هغو ویاړونو،درناوي او تکریم څخه برخمن وکوم چې دیو ولیعهد لپاره په کار و. د سبکتګین پر ځای د اسمعیل نومول صرف د پلار یو هوس و. نو له اسمعیل سره د محمود د پخلاینې پرله پسې هڅې د دې لپاره نه وې چې د محمود ادعا او حق د تخت د نیولو لپاره ضعیف و، بلکې غوښتل یې هغه پاک او شریف هدف تعقیب کړی چې مناسب و، یعنی هغه رنګه چې عتبې د خپل کتاب په ۱۱۵ مخ کی وایي چې محمود غوښتل له وینو تویولو او ورور وژنې ډ ډه وشي.

هـ - نښلونه

سامانیان

د ساماني سلسلې مؤسس (سامان خدات) د بلخ د زردښت د مخوروله کورنۍ څخه اود (بهرام چوبین) له اولادې څخه و [۱]. دوی د هارون الرشید د زوی مامون په لاس، چې هغه وخت د خپل ورور امین له خوا د خراسان حاکم و، مسلمان شول [۲]. اسد د سامان مشر زوی څلورزامن لرل : ابو محمد نوح، ابو نصر احمد، ابوالعباس یحیی او ابوالفضل الیاس. څلور واړه ورونه د مامون د خوښۍ سبب و او ورڅخه راضي و [۳]. د بیلګې په توګه کله چې مامون د خلافت پر تخت کیناست ،د خراسان حاکم غسان بن عباد ته یې وویل چې دا څلور واړه ورونه باید ولایتي حکومتونو کې مقرر کړي. غسان په ۲۰۴ هـ (۸۱۹- ۸۲۰ م) [۴]. کې د سمر قند حکومت نوح ته ،فرغانه احمد ته ،مشاش (اشرو سنه) [۵] یحیی ته او هرات یې الیاس ته ورکړل [۱]. د نوح

۱- ګردیزی ۱۹ مخ کی دهغه نسب کیو مرث ته رسوي. وګورئ له دی سره یو ځای مجمل ۲۵۱ پاڼه لومړی مخ او ګزیده ۳۸۹ مخ.

۲- ګردیزی ۱۹ مخ او ۲۰ مخ. خو نرشخي په ۵۷ مخ کی بالکل نور څه لیکی چې د منلو وړ نه دي.

۳- ګردیزی ۲۰ مخ. نرشخی ۷۴ مخ کی لیکی چې دوی له مامون سره د رافع بن لیث د اړ دوړ په غلي کولو کی مرسته وکړه ، نو ځکه دهغه د پاملرنې وړ وګرځیدل.

۴- ګردیزی ۲۰ مخ. نرشخی ۷۵ مخ کی په غلطه ۲۹۲ هـ کال لیکلی .همدارنګه وګورئ ګردیزی (کنګز کالج قلمی نسخه) د ۸۱ پاڼی لومړی مخ.

۵- تاشکند او ننني اوراتپه. وګورئ (لستریخ) ۴۷۴ او ۴۸۱ مخونه.

له مړینې وروسته احمد د سمر قند حکمران شو او په خو کلونو کی یې کاشغر هم خپلې ولکې لاندې راوست [۲] او په هـ (۸۲۳ - ۸۲۴ م) [۳] کی یې له نیولو وروسته خپل زوی ابوالحسن نصر پکی حاکم کړ اونو موړی بخارا په ۲۲۰ هـ (۸۷۳ - ۸۷۴ م) کی ونیوله اوخپل ورور ابوابراهیم اسمعیل ته یې وسپارله [۴]. په دغه کال کی خلیفه المعتمد هغه د ماورالنهر امیر وټاکه . په ۲۷۵ هـ (۸۸۸ - ۸۸۹ م) کی نصر خپل ورور اسمعیل سره د مخالفت له مخی په بخارا یرغل وکړ خو ناکام شو بندی کړای شو . خو اسمعیل هغه سره ډیر ښه چلند او درناوی کاو نو اجازه یې ورکړه چې بیرته خپل پایتخت سمر قند ته ولاړ شي [۵].

نصر په ۲۷۹ هـ (۸۹۲ - ۸۹۳ م) کی مړ شو او د ده ورور ابو ابراهیم اسمعیل چې د بخارا حاکم و ،دهغه پرځای کیناست . اسمعیل په ۲۸۷ هـ کی د ربیع الاول د میاشتې په پنځلسمه (د ۹۰۰ م په مارچ ۲۰) کی په بلخ کی عمرولیث ته ماتې ورکړه او بغداد ته یې د بندي په

---

[۱]- گردیزی ۲۰ مخ کې د سمعاني (د ۲۸۲ - پانی دویم مخ) په وینا ،نوح په ۲۲۷ هـ (۸۴۲ م) کې ،یحیی په ۲۴۱ هـ(۸۵۵ - ۸۵۲ م) کې ،الیاس په ۲۴۲ هـ (۸۵۲- ۸۵۷ م) کې او احمد په ۲۵۰ هـ (۸۲۴ م) کې مره شوي دي .

[۲]- طبقات ناصري ۲۹ مخ .

[۳]- نرشخی ۷۲ مخ ،خومجمل (د ۲۴۱ پانی دویم مخ کی) اوطبقات ناصري په ۲۹ مخ کی ۲۲۱ هـ کال (۸۷۴-۸۷۵ م) لیکی .

[۴]- نرشخي ۷۷ مخ

[۵]- گردیزی ۲۰ مخ .

توګه ولیږه او خراسان یې د خپل سلطنت ضمیمه کړ[1]. وروسته د طبرستان او جرجاس د حکومت حکمران محمد بن زید علوي په وړاندې پاڅید هغه ته یې ماتې ورکړه او سلطنت یې ورڅخه ونیو[2].

اسمعیل د ۲۹۵ هـ د صفری په ۱۴ مه (د ۹۰۷ م د نومبر په ۲۴ مه) مړشو او زوی یې ابو نصر احمد د ده پرځای پر تخت کیناست. نوموړی د خپل حکومت په لنډه موده کې سیستان خپلې امپراطورۍ سره وتاړه او په پای کې د ډیر زیات ظلم له لاسه خپلو یو شمیر غلامانو له خوا په ۳۰۱ هـ کال د جمادي الاخر په ۲۳ مه (۹۱۴ م د جنوري په ۲۴ مه) ووژل شو او دهغه زوی ابو الحسن نصر چې هغه وخت اته کلن و ،په تخت کینول شو. د هغه د حکمرانۍ پر مهال لرې پرتو ولایتونو څو ځلې شورش جوړ کړ ،خو نصر هر ځل د هغوی په غلي کولو او ټکولو کې بریالی شو. د ۳۳۱ هـ کال د رجب په ۲۷ مه (د ۹۴۳ م په اپریل ۷ مه) کې د نصرله مړینې وروسته د سامانیانو حکومت مخ په زوړ شو او دهغو تباکوونکو جګړو له امله چې د نصر زوی او ځای ناستي ابو محمد نوح له بویه حکمرانانو سره وکړې، دهغه ځواک کمزوری کړ ،ری، جرجان او طبرستان یو یوله هغه څخه جلا شول. نوح په ۱۹ د ربیع الثاني د ۳۴۳ هـ (د ۹۵۴ م د اګست په ۲۲ مه) مړ شو اود هغه ځوی ابو الفوارس عبدالملک[3]. د هغه ځای ناستی شو. نوموړی په لویدیځ کی دخپل ځواک د بیرته ټینګولو

---

[1]- طبری دریم ټوک ۲۱۹۴ مخ.

[2]- ګردیزی ۲۱ مخ.

[3]- په سیاست نامه کی دده نوم بالکل له منځه وړل شوی دی. مګر وګورئ عتبی ۱۴۹ مخ او نرشخی ۲۴ مخ.

هڅې وکړې خو ناکام شو . عبدالملک د ۳۵۰ هـ دشوال په یوولسمه (د ۹۲۱ م د نومبر په ۲۳ مه) د لوبې پروخت له آس څخه ولوید اومړشو ،د هغه وروړ ابو صالح منصورېږ هغه پرځای مقرر شو [۱]. د ده پر مهال د غزنی او بُست ولایتونو د خراسان د پخواني قوماندان ،الپتگین ترمشری لاندې د خپلواکۍ اعلان وکړ .منصور د ۳۶۵ هـ کال د شوال په یوولسمه (د ۹۸۶ م د جون په دولسمه) مړ شو . د ده پر ځای د ده ځوی ابوالقاسم نوح پاچاشو . د نوح د پاچاهي پرمهال یو شمیر اشرافو اړ دوړ جوړ کړ له هغوی څخه هغو ډیر جاطلبو عناصرو لکه فایق ،ابوعلی سیمجوری.او بغراخان کاشغری لاسونه سره یو کړل او په بخارا یې یرغل وکړ، د دوی په ور رسیدو امیر نوح وتښتید او بغراخان په ۳۸۲ هـ کال ربیع الاول (د ۹۹۲ م می – جون) [۲]کی په بریالي ډول بخاراته ننوت، خو د هغه ځای هوا ده باندی ښه ونه لګیده دهماغه کال په جمادل الاول (د ۹۹۲ م په جولای) کی بیرته کاشغرته راوګرځید او په بخارا کې یې عبدالعزیز بن نوح بن نصر د خپل وکیل په توګه وټاکه .د بغراخان له بیرته راګرځیدو وروسته ،امیر نوح د بخارا خواته روان شو عبدالعزیز ته یې ماتې ورکړه او د جمادي الثاني

---

[۱]- د مقدسي په وینا (۳۳۸ مخ کي) نصر د عبدالملک زوی فقط یوه ورځ امیر و .

[۲]- البیرونی،تاریخ ملل قدیم ۱۳۱ مخ . ګردیزی ۵۳ مخ ، بیهقی ۲۳۳ مخ ، ابن اثیر نهم توک . ۷۰ مخ . فصیحی (د ۳۰۵ پانې لومړی مخ) . لین پول (طبقات سلاطین الاسلام ۱۳۲ مخ) سرهاورت (د آسیائی شاهی انجمن مجله ، د ۱۸۹۸ کال چاپ ۴۷۰ مخ) او بالاخره میرزا محمد قزویني (چهار مقاله ۱۸۵ مخ کی) د دغو پیښو په هکله غلط معلومات ورکړي دي .

په پنځلسمه (د ۹۹۲ د اگست پر ۱۸ مه) [۱] . يې بخارا ونيوله .امير نوح د ۳۸۷ هـ د رجب په ۱۳ مه (د۹۹۷ م د جولای په ۲۲مه) مړ شو . ده دخپلې حکمرانۍ ټوله دوره په سازشونو. اړ دوړ، ووژلو- ټکولو او کورنيو جګړوتيره کړه . خو په رښتيا هم چې په دې موده کې يې د اړ دوړ کوونکو تر منځ د يوشمير بې اتفاقيو د اچولو له امله وکولای شول د سلطنت تخت يوڅه موده وساتي . د هغه له ټولو هغو واکمنو څخه چې ور سره وو، يوازې سبکتگين ده ته وفادار پاتې شو چې دهغه له برکته يوه موده د سامانيانو د کورنۍ مړه جسد (کالبوت) کې يوڅه ژوندی روح چليد .وروسته بيا دنوح پر ځای د ده زوی ابوالحارث پر تخت کيناست ،خو نوموړی لکه د خپل پلار په شان توطيه جوړولو او بې اتفاقۍ اچولو کې ماهر نه و د خپلو مخورو يعنې فايق او بيگتوزون د لاس وسيله وگرځيده او همدوی و غوښتل چې نوموړی له محمود سره په جگړه اخته کړي، وروسته يې د ده له منځه وړل ښه وبلل، نو له همدې امله د ۳۸۹ هـ د صفرې په ۱۲ مه (د ۹۹۹ م د فبرورۍ په دويمه) خلع او ړوند کړای شو او د هغه ورور عبدالملک يې پرتخت کيناو [۲] . خو عبدالملک هم د پاچاهۍ له وياړونو ډيره موده برخمن نه شو، داځکه چې : د بغراخان جانشين ايلک خان پر بخارا ير غل وکړ، عبدالملک په دې هيله چې د ده ملت به د يرغل پر مهال کلکه دفاع وکړي، نو په بخارا کې يې د جمعې د لمانځه پروخت د منبر په سر له هغوی څخه مرسته وغوښته، حاضرينو د هغه خبرې د

---

[۱]- گرديزی ۵۳ - ۵۴ مخونه او بيهقي ۲۳۴ مخ .

[۲]- عتبی ۱۲۴ مخ ،بيهقی ۸۰۴ مخ .

کرکې په سکوت سره واوریدې، له بلې خوا د بخارا علماوو له دغه مهاجم سره د جګړې او دفاع فتوا ځکه ورنه کړه چې هغه هم مسلمان و [1]. په پای کې ایلک خان د ۳۸۹ هـ د ذیعقدې په لسمه (د ۹۹۹ م د اکتوبر پر ۲۳ مه) پرته له جګړې بخاراته ننوت، عبدالملک یې ونیو، د بندي په توګه یې (اوزبند) ته ولیږ [2]. خو یو ساماني شهزاده چې ابو ابراهیم اسمعیل بن نوح نومید او لقب یې المنتصر و له پهره دارانو او ساتونکو څخه وتښتید او شپږ کاله یې د خپل له لاسه وتلي حکومت د بیرته ترلاسه کولو په خاطر هڅې وکړې. کله له ری څخه سمر قندته سرګردان و او کله به بریالی شو اوکله به د دښمن له لاسه ناکام شو کله به د خیانت کار دوست له لاسه نا کام شو. بالاخره دا ناکام شهزاده د ۳۹۵ هـ ربیع الاول (د ۱۰۰۴ م دسمبر) کې د غز د دښتو د قبایلو د مشر ابن بهیج له خوا چې ده پنا ور وړی وه و وژل شو.

و – نښلونه

د نیتوله مخې د مامونیانو تاریخ

د مامونیانو د حاکمانو دسلسلې په هکله ډیر لږ معلومات په لاس کې شته ځینو ختیز لیکوالو او مؤرخینو لکه حمدالله مستوفی [3].

---

[1] - تجارب الامم دریم ټوک ۳۷۳ مخ او ۳۷۴ مخ. خو دلته د ایلک خان پرځای سهواً بغراخان راغلی دی.

[2] - عتبی ۱۳۵ مخ ،ګردیزی ۲۱ مخ.

[3] - ګردیزی ۴۰۰ مخ.

احمد غفاري،فصيحی او د نن ورځی مورخينو کی ميجر راورټي [۱] او د هغه نورو لارويانو مامونيان له فريغونيانو سره چې د جوزجانان حکمرانان وو، غلط کړي دي [۲].

د دغي سلسلی لومړنی حکمدار چې اسلامې مؤرخينو يې نوم اخيستی دی ، ابوعلی مامون بن محمد نوميد ،چې نوموړی د لومړي ځل لپاره عتبی په ۳۸۲ هـ (۹۹۱-۹۹۲ م) [۳]. سنه کی په يمينی کتاب کی ذکر کړی دی نوموړی په ۳۷۸ هـ ۹۹۷ م) [۴]. کی و وژل شو او پرځای يې ځوی ابوالحسن علی کيناست . وروسته له هغه څخه يې ورور ابوالعباس مامؤن په تخت کيناست، خو د هغه د جلوس او مړينې نيټی څرگندې نه دي .

عتبی (۲۱۲ مخ) هغه په ۳۹۷ هـ (۱۰۰۲- ۱۰۰۷ م) کی د خوارزم حکمران بولي بيهقي په ۸۳۸ مخ کی ليکی چې : ابوالعباس مخکی له وژل کيدو څخه په ۴۰۷ هـ (۱۰۱۷ م) کی کم له کمه اوه کاله حکومت کړی و چې د دغی ليکنی له مخې په تخت باندی دهغه د کيناستو نيټه ۴۰۰ هـ (۱۰۱۰ م) کيږی .

نو له دی څخه ښکاري چې ابوالحسن علی د ۳۹۷ او ۴۰۰ هـ (د ۱۰۰۲-۱۰۰۷ م) کلونو تر منځ مړشوی دی . همدارنگه بيهقی ۸۳۸ مخ کې ليکي چې : ابوالعباس،البيرنی (د بيهقی د کتاب د ۸۳۸ مخ په وينان په ۴۰۰ هـ کی دهغه دربارته رسيدلی و) د هغه استازي او

---

[۱]- طبقات ناصري د ۲۳۲ مخ ، تبصره .

[۲]- وگوري په چهار مقاله کې د مرزا محمد تبصره ۲۴۳ مخ .

[۳]- عتبی ۷۷ مخ ،گرديزی ۵۳ مخ .

[۴]- عتبی ۱۰۲ او ۱۱۰ مخونه .

ايلچي مخې ته ور واستاو چې خليفه دهغه په لاس سوغات او لقب ابوالعباس ته راليږلي و نو د بيهقي له دې حکايت څخه ښکاري چې القاب او سوغاتونه معمولاً د پاچاهانو د په تخت کيناستو وخت کې ليږل کيږي .نو ممکنه نه ده چې البيروني دې له ۴۰۰ هـ څخه مخکې دربارته رسيدلی وي اوله ۴۰۰ هـ (۱۰۰۹ – ۱۰۱۰ م) مخکې دې د ايلچي شه راغلاست ته ورغلی وي . نو پايله داشوه چې ابوالعباس د ۳۹۹ هـ (۱۰۰۸-۱۰۰۹ م) شاو خوا يعنی لږ څه تر هغه مخکې چې استازي سوغات او لقب ور وړی وي،په تخت کيناستلی دی [1]. خو دغه سنه ځينو وروستيو ليکوالو هم تائيد کړی ده. مثلاً جنات الفردوس د هغه د حکمرانۍ موده د يارلس کاله ښيې يعنی له ۳۸۷ څخه تر ۳۹۹ هـ پوری (له ۹۹۷ – ۱۰۰۹ م پوري) او زينت المجالس دهغه مړينه ۴۰۰ هـ (۱۰۰۹ – ۱۰۱۰ م) ليکلی ده .

ابوالعباس د ۴۰۷ هـ کال د شوال په پنځلسمه نيته (د ۱۰۱۷ م د مارچ په اوولسمه) وژل شوی دی او د ده پرځای د ده يو زوی پر تخت کيناست چې څلور مياشتی حکمران پاتې شو، تر څو چې خوارزم په ۴۰۸ هـ صفره (۱۰۱۷ م جولای) کې ونيول شو او د مامونيانو سلسله بالکل ختمه شوه [2].

---

[1] - فصيحی ۰ د ۳۱۰ پانی دويم مخ کی دهغه مړينه ۳۹۰ هـ (۱۰۰۰ عيسوی ليکلی ده) ليکی چې دا غلطه ده . بارتولد (۱۴۷ مخ څلورمه تبصره کی) ديوه لرغوني منار د کيتبې نوم اخلي چې دغه منار په گوزگان يا جرجانيه کی و. د دغی کتيبې ليکنه په ۴۰۱ هـ (۱۰۱۰ – ۱۰۱۱ م) کې شوی ده او د ابوالعباس مامون په واسطه جوړه شوی ده .

[2] - وگورئ بارتولد ۱۴۷-۲۷۵ او ۲۷۸ مخونه .

ز – نښلونه

صفاريان

يعقوب بن ليث بن معدل، د سيستان د قرنينو[1] اوسيدونكي، خپل پلرنى كلى پريښود او د صفارى دنده يې پيل كړه. خو د هغه لوړ احساسات په دغه دنده قانع نه و، نو ځكه يې دغه د امن او امان شغل پريښود په غلا، شكونې او لار وهنې يې پيل وكړ[2]. او له ښه بخت څخه چې په ۲۳۷ هـ (۸۵۱-۸۵۲ م) كې د سيستان[3] د حاكم صالح بن نصر طاهرى له خوا د لارې وهغو نكوله مشرتوب څخه د بست حكومت ته لوړ كړاى شو او څه موده وروسته د پوره واک خاوند شو، صالح يې ماتې سره مخامخ كړ، سيستان، غزنې، زابلستان او گرديز يې ونيول او په ۲۵۳ هـ ۰ ۸۲۸ م) كې يې هرات، بلخ او باميان هم خپلې پاچاهى سره وتړل. وروسته يې د طاهري سلسلې وروستى غړى محمد په ۲۵۹ هـ (۸۷۲-۸۷۳ م) كې مغلوب كړ[4]. او دخراسان حاكم هم شو، په همدې كال يې طبرستان له علوي نسب څخه رابيل او خپلې ولكې لاندې راوست، بيايې لښكر د بغداد په لور روان كړ[5]. خو دلته ناكام

---

[1]- گرديزى ۱۰ مخ. د ياقوت (څلورم ټوک ۷۳ مخ) په وينا قرنين د كلي نوم و چې د سيستان په (نشک) كى پروت و.

[2]- گرديزى ۱۱ مخ. گزيده ۲۷۳ مخ ليكي چې ليث لارې وهل شروع كړل.

[3]- ابن اثير، اتم ټوک ۴۳ مخ. دسيستن تاريخ د برلين په (كاره) كې اقتباس شوى (دويم ټوک ۱۴ مخ)

[4]- طبرى، دريم ټوک ۱۸۸۰ مخ.

[5]- طبرى، دريم ټوک ۱۸۸۳ مخ.

شو بیرته راوگرځید. خو له خلیفه سره یې سوله ونه کړه[۱]. بیا مخ په بغداد ورغی خو په لاره کی په ۲۶۵ هـ (۸۷۹ م جون)[۲]. کې ومړ. د یعقوب له مړینې وروسته د هغه ورور عمرو په تخت کیناست[۳]. او خلیفه سره یې سوله وکړه. خلیفه د هغه له ځواک څخه وویرید، اسمعیل بن احمد یې چې د ماوراالنهر حاکم و وهڅاو چې په عمرو یرغل وکړي. نو عمر بلخ ته نژدې د ۲۸۷ هـ په ربیع الاول (۹۰۰ م مارچ) کی ماتې وخوړه بندي شو، بغداد ته ولیږل شو، هلته دوه کاله وروسته مړ شو[۴].

د عمرو لشکر، لمسی یې طاهر بن محمد بن عمرو په تخت کیناو. خو د هغه پاچاهی د سیستان شاوخوا ښه خپره نه شوه په ۲۹۳ هـ (۹۰۵-۹۰۶ م) کې د عمرو لیث یو غلام یا مریی چې سبکری[۵] نومید د طاهر په ضد راپاځید هغه یې بندي کړاو بغداد ته یې ولیږ، د طاهر پر ځای معدل بن علی بن لیث پر تخت کیناست. احمد بن اسمعیل ساماني هغه ته د ۲۹۸ هـ کال د رجب په میاشت (د ۹۱۱ م مارچ)[۶]. کې ماتې ورکړه بندي یې کړ او بغداد ته یې ولیږ اوسیستان یې خپل واک

---

[۱] - گزیده (۴۳۴ مخ) کې لیکي چې صفاریان شیعه گان وو.

[۲] - طبری، دریم ټوک ۱۸۸۳ مخ.

[۳] - طبری، څلورم ټوک، ۱۹۳۱ مخ. عمر ولیث د یعقوب ورور و چې له هغه وروسته پر تخت کیناست خو زوی یې نه و کوم چې (مونیر) خپل د (خلافت) کتاب کی په ۵۴۴ مخ کی ذکر کړی دی.

[۴] - طبری، دریم ټوک ۲۲۰۸ مخ.

[۵] - گردیزی ۲۸ مخ. میجر راورټی (د طبقات ناصری ۱۸۴ مخ تبصره) کی فکر کوي چې (سبکری) په اصل کی (سگزی) دی. یعني د زابلستان د غرونو اوسیدونکی چې (سگز) بلل کیده.

[۶] - تجارب الامم، لومړی ټوک ۱۹ مخ. ابن اثیر، اتم ټوک ۴۵ مخ.

لاندې راوست. خو خلک دهغه په ضد پاڅېدل د هغه نايب الحکومه منصور بن اسحق يې بندي کړ او د عمرو ليث لمسی عمرو يې پر تخت کيناو. عمرو په د ۳۰۰ هـ په ذيحجه (د ۹۱۳ م په جولای) کی ماتې وخوړه. له دې ځخه وروسته سيستان د سامانيانو د امپراطورۍ يوه برخه شوه چې د حکومت چاري يې (سيمجوری دواتی)[1] ته وسپارل شوې. ځو کاله وروسته[2] د صفاري کورنۍ پرتم يو ځل بياابو جعفر احمد بن محمد د طاهر بن محمد بن عمرو لمسي تر يوه حده بيرته را ژوندی کړ. نو مورې لومړی د خپل مټ په زور ګټله او خوړله، دهغه نجيبانه وضعيت د امير نصر بن احمد سامانی پاملرنه ځان ته راواړوله، رحم يې وربلندی راغی، د سيستان پر حکومت يې مقرر کړ او د خپلی کورنې يوه نجلۍ يې ور واده کړه[3]. احمد د ۳۵۳ هـ (۹۲۴ م) شاوخوا مړ شو، پرځای يې د ده زوی ابو احمد خلف کيناست[4].

په ۳۵۴ هـ (۹۲۵ م) کې خلف حج ته ولاړ ،دهغه په نشتوالي کې طاهر بن حسين پوځ خپل پلوی کړ ،سلطنت يې ونيو. خلف دامير منصور بن نوح سامانی په مرسته ،طاهر ته ماتې ورکړه ،خو لږ

[1]- ګرديزی ۲۴ مخ.

[2]- زبدة التاريخ کې دغه نيټه ۳۰۹ هـ (۹۲۱ ـ ۹۲۲ م) ليکل شوی ده.

[3]- ګرديزی ۳۸۲ مخ.

[4]- د الذهبی په وينا (د ۱۸۱ پاڼی لومړی مخ) او جنات الفردوس د ۳۲ پاڼی د لومړی مخ له مخې خلف په ۳۲۲ هـ (۹۳۷-۹۳۸ م) کې پيدا شوی او په ۳۵۳ هـ (۹۲۴ م) کی يې تخت نيولی. همدارنګه وګورئ فهرست مسکوکات برتش موزيم د لين پول تاليف ،دريم ټوک ، ۱۲ مخ او (زنبور) ۲۰۰-۲۰۱ مخونه.

وروسته طاهريو ځل بيا په سيستان يرغل وكړ خلف يې تيښتې ته اړ ويست.

خلف بخاراته ولاړ. امير دهغه ښه هر كلى وكړ، له لازم پوځ سره يې بيرته د طاهر په وړاندې جګړې ته راوليږ. له دې امله چې دا وخت طاهر مړشوى و،د هغه ځوى حسين مقابلې ته ورغى،خو ډير ژر اميرته تسليم شو او سيستان يې خلف ته وسپاره ،بخاراته لاړ. له دې څخه لږ وروسته په خپله خلف د بخارا د امير په ضد پاڅيد. امير دهغه پخوانى رقيب يعنى حسين د ده جګړې ته راوليږ. خلف د (يوک) كلكې كلاته ولاړ او اوه كاله يې ډيره ښه دفاع وكړه. خو په ۳۷۱ هـ (۹۸۱-۹۸۲ م) كې يې د خپل دوست ابو الحسن سيمجورى په غوښتنه كلا پريښوده او د سيستان د ولايت چارې د حسين لاس ته ولويدې. خو خلف ډير ژر بيرته حسين بن طاهر بې وسلې كړ اود سيتان حكومت يې خپل كړ[1].

لږ وروسته خلف له سبكتګين سره وران شو .كله چې سبكتګين په ۳۷۲ هـ (۹۸۲-۹۸۷ م) كې له جيپال سره جګړې ته تللى و ،بست خلف ونيو.سبكتګين د خلف صاحب منصبان و ايستل او وروسې يې په سيستان يرغل وكړ. خو خلف له سبكتګين څخه ډير معذرت و غوښت له خپلو كړو څخه يې پښيمانې وښوده او هغه ماليات چې له بست څخه يې ترلاسه كړې و سبكتګين ته يې بيرته وركړل[2].

---

[1]- عتبى ۳۱-۳۵ مخونه.
[2]- عتبى ۱۵۱-۱۵۲ مخونه.

وروسته له دې پيښې خلف مخ د کرمان خواته واړ او خپل زوی عمرو يې د هغه ځای نيولو ته ولېږ. خو عمرو د ۳۸۲ هـ محرم مياشت (د ۹۹۲- مارچ) کې (سيرجان) ته نژدې شکست وخوړ بيرته سيستان ته راغی. عمرو د هغه له ماتې څخه دومره په غوسه شو چې هغه يې ونيو او ويې واژه. خلف وروسته له دې څخه يوه رذيلانه پريکړه وکړه غوښتل يې خلک په کرمان باندې يرغل ته اړ کړي، يعنې د کرمان له حاکم سره د روغې جوړې په نامه او بهانه يې قاضي ابو يوسف چې د کرمان خلکو ته ډېر د درناوي وړو، هلته د ژمنې د لاسليک په خاطر ولېږ، او هم يې وپتيېله چې هغه هلته مړ کړي او د کرمان حاکم ورباندې تورن کړي. دغه پريکړه يې عملي کړه د سيستان خلک د دغه عمل له امله د کرمان د حاکم پر ضد پاڅيدل، خلف خپل زوی طاهر د کسات اخيستو لپاره کرمان ته ولېږ، خو طاهر ماتې وخوړه او له ماتې وروسته مجبور شو چې بيرته سيستان ته راشي [1].

کله چې خلف په خپلو دغو نقشو کې ناکام شو، سبکتگين سره يې دوستانه اړيکې ټينګې کړې او کله چې سبکتگين په ۳۸۵هـ (۹۹۵م) کې د ابو علي سيمجوري پر ضد جګړه کوله، خلف هغه سره مرسته وکړه [2]. خو لږ وروسته له سبکتگين سره وران او د هغه په ضد شو. کله چې ايلک خان په ۳۸۲هـ (۹۹۲م) کې بخارا وګوابنله، خلف هغه په غزنې باندې يرغل کولو ته وهڅاو. سبکتگين د دې حال په ليدو د سيستان د نيولو نيت وکړ، خو خلف بيا د دوستۍ وړانديز وکړ او د سبکتگين پر ضد له راپورونو څخه منکر شو او د سبکتگين قهر

---

[1]- تجارب الامم، دريم ټوک ۱۹۰ – ۱۹۷ مخونه.

[2]- عتبی ۸۸- ۱۵۲ مخونه.

کیناست [۱]. کله چې سبکتگین په ۳۸۷ هـ (۹۹۷ م) کې مړشو ،خلف د محمود نه تاکل کیدو له کبله په ښکاره خوشی څرگنده کړه چې داکار د محمود خپه کیدو سبب شو [۲]. او کله چې محمود له خپل ورور سره د تخت پر سره په شخړه کې و ،خلف د (فوشنج) ولایت چې د غزنی د حکومت واک لاندې و ونیو. له همدې امله و چې محمود خلف سره جګړه وکړه او سیستان یې ورڅخه ونیو.

ح ـ نښلونه

ال بویه

ابو شجاع بویه ،د ایران د بویه پاچاهانو نیکه و چې د قزوین څنګ ته د کیا کالش [۳]. اوسیدونکی و او ویل یې چې دی د سامانی سلطان بهرام گور له نسب څخه دی [۴]. کله چې ماکان بن کاکي طبرستان ونیو ،ابوشجاع له خپلو دریو زامنو علی ،حسن او احمد سره د هغه په حضور کې د ملازمت دنده ترلاسه کړه. خو په ۳۱۵ هـ (۹۲۷-۹۲۸ م) کې ماکان د اسفار بن شیروبه له لاسه له تخت څخه ولوید او نوموړی خراسان ته وتښتید. د تیښتی پر مهال اسفار (مرداویج بن زیار) و واژه [۵]. او په خپله یې ځان د طبرستان حاکم اعلان کړ. د بویه درې زامن هم د ده خواته ورغلل. مرداویج د بویه

---

[۱]- عتبی ۱۵۲-۱۵۳ مخونه.

[۲]- عتبی ۱۵۴ مخ.

[۳]-گزیده ۴۱۴ مخ.

[۴]- البیروني (تاریخ ملل قدیم ۴۵مخ) د دغی خبری رښتیا والی ثابتوی.

[۵]- تجارب لومړی ټوک ۱۲۱او ۲۷۵ مخونه.

مشر زوی علی ته د کرج [۱]. حکومت ورکړ ،دوه نور ورونه یې هم کرج ته ورسره لاړل [۲].وروسته پسی دری واړه ورونو په سوبو او فتوحاتو پیل وکړ : علی (فارس) ونیو او حسن (ری) فتح کړ او احمد عراق ونیو . د مرداویج له مړینې وروسته په ۳۲۳ هـ (۹۳۴-۹۳۵ م) کې [۳]. علی خپلواکي اعلان کړه او اصفهان یې هم ونیو او خپل ورونه حسن او احمد یې فتح شویو ولایاتو کی مقرر کړل . احمد ډیر لږ وخت کې خپل واک (اهواز) او (ورسط) پوری خپور کړ او په ۳۳۴ هـ (۹۴۵-۹۴۶م) کې یې د بغداد اداره [۴]. لاس کې واخیسته او خلیفه المستکفی علی ته د عمادالدوله لقب ،حسن ته رکن الدوله او احمد ته یې د معزالدوله لقبونه ورکړل [۵].عمادالدوله د ۳۳۸ هـ په جمادی الاول (د ۹۴۹ م په دسمبر) کې مړشو او خپل سلطنت یې (فناخسرو) ته چې د رکن الدوله زوی وو سپاره . معزالدوله د ۳۵۶هـ ربیع الثانی (د ۹۶۷ مارچ) کې مړشو، پرځای یې زوی عزالدوله کیناست . نوموړی خپل تره رکن الدوله د خپل مشر په توګه ومانه . عزالدوله په ۳۶۷هـ (۹۷۷ مارچ) کې و وژل شواو پرځای یې عضدالدوله کیناست . د عزالدوله زامن د صمصام الدوله په حکم بندیان او په ۳۸۳ هـ (۹۹۳-۹۹۴ م) کې ووژل شول [۶].

---

[۱]- (کرج) همدان ته نژدی پروت و.وګورئ لسترنج .۱۹۷ مخ .

[۲]- تجارب ،لومړی ټوک ۲۷۵ مخ ،ګزیده ۴۱۴مخ .

[۳]- تجارب لومړی ټوک ۳۱مخ ،ابن اثیر اتم ټوک ۲۲۲ مخ .

[۴]- تجارب دویم ټوک ۸۵ مخ .

[۵]- تجارب لومړی ټوک ۲۷۵ مخ ،ګزیده ۴۱۴ مخ .

[۶]- تجارب ، دویم ټوک ۳۲۲-۳۲۳ مخونه .

رکن الدوله له خپلی مړيني څخه لږ مخکی د ۳۶۶ هـ محرم (د ۹۷۶ سپتمبر) کې خپل مشر زوی عضدالدوله خپل ځای ناستی وټاکه. مؤالدوله ته يې اصفهان ولايت او فخرالدوله ته يې د همدان ولايت وبښل[۱]. بل کال کی عضدالدوله عراق له عزالدوله څخه رابيل کړ. ډير ژر دري واړه ورونه سره وران شول. فخرالدوله د عضدالدوله له اطاعت څخه ووت او په ۳۷۰ هـ (۹۸۰ – ۹۸۱م) کې يې په فخرالدوله يرغل وکړ هغه يې د همدان پريښودوته اړ کړ او هغه د جرجان او طبرستان حاکم او خپل خسر قابوس ته پنا يووړه. کله چې قابوس د فخرالدوله له بيرته تسليمو لو ډ ډه وکړه،عضدالدوله خپل ورور مؤيدالدوله جگړی ته ورپسی وليږ،قابوس ته يې د ۳۷۱هـ جمادی الاول (د ۹۸۱ نومبر) کی ماته ورکړه آستر آباد کی يې شکست وخوړ او له فخرالدوله سره يوځای خراسان ته وتښتيد[۲].

کله چې د ۳۷۳ په شوال (د ۹۸۴ جون)کې مويدالدوله مړ شو ،فخرالدوله د خپل پخواني وزير[۳]. صاحب بن عباد په بلنه جرجان ته ستون شو او په څو کلونو کې يې تر ری او همدان پوری واک پراخ شو. فخرالدوله د ۳۸۷ په شعبان[۴]. (د ۹۹۷ اگست) کې مړ شو او زوی يې مجدالدوله چې نهه کلن و ، د هغه پرځای کيناست دغه وخت قابوس له خراسان څخه راغی جرجان او طبرستان يې ونيول. مجدالدوله د

---

[۱]- تجارب ، دويم ټوک ، ۳۶۲-۳۶۳ مخونه.

[۲]- عتبی ۳۲-۳۷ مخونه. خو تجارب الامم ،دريم ټوک ۱۵-۱۷ مخونه هم وگورئ.

[۳]- عتبی ۴۹-۵۰ مخونه ،تجارب .دريم ټوک ۹۳ مخ.

[۴]- عتبی ۱۰۸ مخ ،خو بناکشی (د ۷۷ پاڼی دريم مخ) کی په غلطه سره ۴۱۳ هـ ليکلي دی.

۴۲۰ هـ تر جمادیالاول ۱۰۲۹ م تر می) پوري حکمراني وچلوله [۱]. آخر کې هغه سلطان محمود بندې کړ او سیمه یې ورته له غزنی سره وتړله. عضدالدوله د ۳۷۲ هـ رمضان (د ۹۸۳ فبروری - مارچ) [۲]. کې مړ شو او پاچاهی یې د زامنو تر منځ وویشل شوه. عراق صمصام الدوله ته، فارس او کرمان شرف الدوله ته ورسیدل، خو دواړه ورونه لږ وروسته سره ونښتل او په ۳۷۲ هـ (۹۸۲-۹۸۷ م) کی شرف الدوله صمصام الدوله ته ماتې ورکړه بندی یې کړ او سلطنت یې د خپل ملک سره وتاړه په ۳۷۹ جمادی الاخر (۹۸۹ سپتمبر) کی د شرف الدوله له مړینې وروسته صمصام الدوله بیرته آزاد شو د فارس ولایت یې ونیو، خو په ۳۸۸ ذالحجه (د ۹۹۸ دسمبر) کې ومړ. د شرف الدوله له مړینې وروسته د هغه ورور بهاوالدوله [۳]. پر تخت کیناست او سلطان محمود سره یې دوستې شروع شوه او خپل دریغ یې شه کلک کړ [۴]. بهاؤالدوله د ۴۰۳ هـ په جمادی الثانی (د ۱۰۱۳ دسمبر) کې مړ شو. د ده زوی سلطان الدوله [۵]. د هغه پر ځای کیناست. په ۴۰۷ هـ

۱- گردیزی ۹۱ مخ و خوبناکشی (د ۷۷ پانی دویم مخ) کې په غلطه سره ۴۱۴ هـ لیکلي دی.

۲- عتبی ۳۳۵ مخ، خوابن اثیر دغه نیټه د ۳۷۲ هـ شوال (د ۹۸۳ مارچ- اپریل) بولي.

۳- ابن اثیر، هم توک ۱۳-۲۳ او ۴۲ مخونه.

۴- عتبی ۲۴۰-۲۴۱ مخونه. گردیزی ۴۳۰ مخ.

۵- ابن اثیر، نهم توک ۱۲۹ مخ.

(۱۰۱۲-۱۰۱۷ م)[۱]. کی قوام الدوله د کرمان حاکم ، د خپل ورور سلطان الدوله په ضد پاڅید ،سلطان الدوله يې بست ته وځغلاو هغه له سلطان ابوسعید الطائی څخه مرسته وغوښته سلطان يو لوی لښکر ورسره کړه چې هغه بیرته د کرمان په حکومت کینوی ، خو کله چې دسلطان ابوسعید الطائی لشکر بیرته ورڅخه راغی بیا يې سلطان الدوله پسی راواخیست[۲]. خو لږ وروسته دغه دوه ورونه بیرته پخلا شول ، داوخت سلطان الدوله د کرمان ولایت خپل ورور قدام الدوله ته ورکړ[۳]. د ۴۱۱ هـ په ذالحجه (د ۱۰۲۱ مارچ) کې د بهاالدوله زوی مشرف الدوله عراق له سلطان الدوله څخه ونیو ، مشرف الدوله د ۴۱۲ هـ په ربیع الاول (د ۱۰۵۲ په می) کی مړ شو او زوی يې جلال الدوله پرتخت کیناست او د په ۴۳۵ شعبان (۱۰۴۴ مارچ) کې د هغه له مړینې وروسته عراق د سلطان الدوله د زوی ابوکالنجر له خوا ونیول شو[۴].

سلطان الدوله د ۴۱۵ هـ شوال (د ۱۰۲۴ دسمبر) کې مړشو او زوی يې ابوکالنجر د ده پرځای کیناست نو موړی په ۴۱۹ هـ ذالحجه (د ۱۰۲۸ نومبر ـ دسمبر) کې د قوام الدوله له مړینی وروسته کرمان او په ۴۳۵ شعبان (د ۱۰۲۸ دسمبر – نومبر) کی د جلال الدوله له

---

[۱]- ابن اثیر ، نهم ټوک ۲۰۷ مخ ،د عتبی ۲۷۲ ، ۲۷۴،۲۹۰ او ۲۹۱ مخونو څخه ښکاری چې دا نیټه سمه ده، خو گردیزی ۷۱ مخ کې وايي چې دغه پیښی په ۴۰۳ هـ (۱۰۱۲ -۱۰۱۳ م) کې شوی وي .

[۲]- ابن اثیر ،نهم ټوک ۲۲۴،۲۴۳،۳۵۲ او ۳۵۳ مخونه .

[۳]- ابن اثیر ۲۳۲،۲۵۹،۳۷۳ او ۴۲۰ مخونه .

[۴]- عتبی ۲۹۰-۳۸۹ مخونه ،ابن اثیر نهم ټوک ۲۰۷ مخ .

مړينې وروسته عراق ونيوله ابو کالنجر د ۴۴۰ هـ په جمادی الاول (د ۱۰۴۸ م په اکتوبر) کی مړ شو پر ځای يې زوی (الملک الرحيم) په تخت کيناست . نو موړی د ۴۴۷ هـ په رمضان (۱۰۵۵ دسمبر)[1]. کی د سلطان تغرل بيک سلجوقی له خوا اسير شو .

ط- نښلونه

د ويهند هندوشاهيه سلسله

لسمه ميلادي پيړۍ کې ،د هند د شهزادګانو يوه سلسله په داسی يوه سيمه چې له لغمان څخه د چيناب تر سيند[2]. او د جنوبی کشمير له غرونو څخه د ملتان تر سيمی پوری پراخه وه . حکمرانی چلوله اوپايتخت (پلازمينه) يې (ويهند)[3] و . لليه[4].د دغی سلطنت بنسټ اينبودونکی و . دی د (لګتورمان)[5]. په نامه د (ترکی شاهيه)[1]. د سلسلی د آخری

---

[1]- ابن اثير نهم توک ۲۰۸ مخ .

[2]- وګورئ د مولف مقاله : (د آسيائی شاهی انجمن مجله) ۱۹۲۷ م کال ۴۴۵-۴۸۲ مخونه او د (سمت) غلطی چې په (تاريخ مقدماتی هند) کتاب ۳۹۲ مخ کی يې کړی ده .

[3]- (ويهند) د نن ورځی (هوند) او پخوانی (اوده بهاند) يا (کلهنه) ده .

[4]- کلهنه ،دويم توک ۳۳۲-۳۳۹ مخونه له تبصر ، دلته سرآرل ستين د دغی سلسلی دپيداينبت دتاريخ په هکله علمی ليکنه کړی . (سربيلی) په Numismatic Chronicle کی (دويم توک : دريمه لړۍ ،۱۲۸-۱۲۵ مخونه ۱۸۸۲ م کال) غلطې وينا وې کړي دی . د البيرونی په وينا (دويم توک ۱۳ مخ) د دغی کورنی حکمرانان برهمنان وو . خوپه آداب الملوک کی (د ۹۲ پانی دويم مخ) راغلی چې جيپال او دهغه نيکونه بهتی مذهبه وو .

[5]- د ترکيې شاهي کورنۍ فخر کول چې د کوشانې راجه کنشکا له نسب څخه دي .

پاچا وزير و. د ميلادي نهمې پيړۍ په آخره [۲]. کې للیه (لگتورمان) بې وسلې کړ او خپله د سلطنت خاوند شو. خو دللیه له مړینې وروسته، (د ترکي شاهيه) له کورني څخه يو تن د (سامنت ديوا) [۳]. په نوم د خپلو نیکونو تخت بیرته ترلاسه کړ، خو په ۹۰۳م کال کې د (گوپال ورمن) له خوا چې د کشمیر راجا د ماتې سره مخامخ شو او د للیه زوی (تور مانه کملوکه) يې پرتخت کیناو [۴]. د کملوکه له مړینې وروسته د (ددا) ملکې نیکه (دغه ملکه د کشمیر د حکمران راجه کشم گپتاو میرمن وه چې له ۹۲۰-۹۸۰ م يې واک درلود او په تاریخ کې نامتو میرمن ده) او د کملوکه زوی (بهیم) د سلطنت واک ترلاسه کړ [۵]. وروسته له (بهیم) څخه جیپال [۶]. په ۹۲- هـ کې په تخت باندې کیناست [۷]. نوموړی ډیر ژر د گاونډی (غزنی) د سلطنت له حکمران سره شخړه پیل کړه. د غزني حکمران سبکتگین جیپال ته په دوو جگړو کې ماتې ورکړه اود

---

[۱]- البيروني. دويم توک ۱۳ مخ. کنگهم د (منځنۍ پیړۍ دهند مسکوکات) کتاب ۵۵ مخ کې د ترکي شاهیه د سلسلې وروستی پاچا (کتورمان) بللی دی.

[۲]- کلهنه دويم توک ۳۳۲ – ۳۳۹ مخونه.

[۳]- کلهنه دويم توک ۳۳۲ – ۳۳۹ مخونه.

[۴]-کلهنه دويم توک ۳۳۲ – ۳۳۹ مخونه.

[۵]- کلهنه لومړی توک ۱۰۵ مخ.

[۶]- البيروني، دريم توک ۱۳ مخ کې د هندو شاهيه د سلسلې د نومونو په فهرست کې د جیپال نوم وروسته له بیهم څخه ذکر کړی دی. له دې څخه ښکاري چې جیپال د بیهم زوی دی، خو فرشته ۱۹ مخ کې جیپال د (اشتپال) زوی بولي.

[۷]- له دې امله چې جیپال په منځنی عمر کې مړ شوی دی. (عتبی ۱۵۸ مخ) نو دغه نیټه دهغه د پرتخت کیناستو سره نژدې بللای شو و داسمه خبره ده.

هغه ټوله سیمه یې تر لغمان پورې خپلې حکمرانۍ لاندې راوستله [1].
خو جیپال ختیځ ته نورې ځمکې ترلاسه کړې د غربي له لاسه وتلو سیمو جبران یې وکړ .په ۹۹۱ م کال کې د لاهور راجا (بهرت) د (ننندنې) دسیمې د فتح کولو په خاطر له یو لوی پوځ سره له چنیاب سیند څخه چې د دواړه هیوادونو پوله بلل کیده، پورې وت او د جیپال په سلطنت یې یرغل وکړ. جیپال خپل زوی (آنند پال) مقابلې ته ورولیږ،نوموړي د بهرت پوځ مات کړاو په بریالیتوب سره لاهور ته ننوت، خو د ښار مخور د شفاعت او عذر لپاره مخې راووتل او ژمنه یې وکړه چې بهرت به خراج ورکوي، نو آنند پال هغه بیرته په خپل سلطنت بر قرار پریښود [2].

د آنند پال له بیرته راگرځیدو لږ وروسته ،بهرت د هغه د ځوی (چندردت) له خوا بې وسلې شو ،اوله جیپال سره یې د دښمنۍ رویه شروع کړه . په ۳۸۹ هـ (۹۹۹ م) کې جیپال پیا آنند پال د هغه د ټکولو لپاره ور ولیږ. (چندردت) د جگړې لپاره ډیره تیارې نیولې وه اوله لاهور څخه د دفاع په خاطر وخوځید ، خو یوه ورځ چې د ښکار لپاره له خپل لښکر څخه لرې یو ،ځنگل ته ولاړ هلته ورته د آنند پال عسکروکمین نیولی و اودی یې ونیو. د (چندردت) زامن وتښتیدل او د (جالندر) راجا ته ورغلل.

جیپال د (چندردت) سلطنت چې د بیاس تر سیند پورې پراخ و خپل سلطنت سره یو ځای کړ او دهغه د چارو واک یې آنند پال ته

۱-۲ - آداب الملوک د آسیائی شاهی انجمن مجله د ۱۹۲۷ م کال ۴۸۲-۴۹۳ مخونو څخه اقتباس.

وسپارلې [۱]. له دې څخه لږ مخکې يعنی په ۹۹۷ م کې چې سبکتگين مړشو او محمود يې پر ځای کيناست اوده په ۹۹۹م کې تصميم ونيو چې هرکال يو ځل پر هند يرغل وکړي ،نو د دغو يرغلونوله کبله جيپال او دهغه کورنی ډيرې کلکې ضربې وليدې ،تر څو چې د هندوشاهيه د سلطنت ټولې سيمی ورو ورو دسلطان له خوا فتح شوی او وار په وار د غزنی سلطنت سره وتړل شوې [۲].

ی- نښلونه

۱- د (بهاطيه) اصلي موقعيت

بهاطيه چې سلطان په ۳۹۵ هـ (۱۰۰۴ - ۱۰۰۵م) کی يرغل ورباندې وکړ ، ځينو (بهيره) [۳]. بللې چې په پنجاب کی دشمال ۳۲ درجو او ۲۸ دقيقو په عرض البلد او د مشرق په ۷۲ درجو او ۵۲

---

[۱]- آداب الملوک ، مولف مقاله د آسيائی شاهی انجمن مجله د ۱۹۲۷ کال چاپ ۴۷۲-۴۹۳ مخونه عتبی هم همدې پيښی ته اشاره کړی وه .

[۲]- البيرنی ،دويم ټوک ۱۳ مخ . د دغې سلسلی د نجيبو عواطفو ډير صفتونه کيدل . کلهنه (۷ کتاب دويمه برخه ۶۲ -۶۹ مخونو کی) په خواشنيو نکی ډول د دغی کورنی او سلسلې له لاسه وتلی وياړونه پرتم اوښيگنی يا د وي .

[۳]- ايليات و داوسن ،دويم ټوک ۴۳۹-۴۴۰ مخونه . يو هغه دليل چې بهاطيه له بهيره سره برابره گڼلای شو هغه چې خلاصة التواريخ او محبت اخبار (چې لومړنی يې په ۱۱۰۷ هـ (۱۶۹۵ م) او دويم يې په ۱۱۹۰ هـ (۱۷۷۶ م) کې تاليف شوی دی) هغه (بهيره) بللی دی . ايليات وداوسن په دغه مسئله نه ده پوه چې که چيری بهاطيه هماغه بهيره وي ،نو هغه ټوله وينا چې عتبی او فرشته په دې هکله لری گډ وډ کيږی.

دقیقو طول البلد کې واقع ده ، ځینو (با او چهه)[1] بللې چې د شمال ۲۹ درجو او ۱۵ دقیقو عرض البلد او د مشرق په ۷۱ طول او ۲ دقیقو کی پروت دی. ځینو بیا (بهت نیر)[2]. بللی چې د (پیکانیر) د ایالت د ۲۰ درجو او ۳۵ دقیقو په عرض او د مشرق په ۷۴ درجو او ۲۰ دقیقو طول کی پروت دی. د سلطان د وخت مؤرخینو او جغرافیه پوهانو دې برخه کی لږ لیکنه کړی ده. عتبی (۲۰۸-۲۰۹ مخونو) کې لیکی: سلطان د بهاطیه د سفر پر لاره د ملتان خواته نژدی له سند درباب څخه تیر شو . او د بهاطیه د کلا په هکله لیکي چې: یوه لوړه کلا وه چې په ژورې کندی ایساره شوی وه ،اوهغی ته نژدی د غرونو خواته ځنگل و د سلطان مداح،عنصري په خپله یوه قصیده کی وایې[3]:

ور از بهاطیه گویم عجب فرومانی
که شاه مشرق آنجا چگونه شد بسفر
رهی که خاک در شتش چو تود های خسک
بسان عالم ومنزلگه اندرو کشور(؟)
اگرش گرگ بدرد بریزدش چنگال
ورش عقاب گذارد. بیفگنند همه پر
بنات هاش تو گفتی که کژدمانندی
گره گه شده وخارها برو نشتر

---

[1]- د (مهران سند) مقاله چې راورتی د آسیائی شاهي انجمن په مجله کی په ۱۸۹۲ م کی په ۲۴۷ مخ کې لیکلی ده. او سرولیهم هیگ ۱۴ مخ.

[2]- د جی. برد **J.Bird** په واسطه د مرآة الاحمدي د ژباړې ۲۱ مخ.

[3]- د بنگال د آسیائی انجمن له قلمې نسخی څخه اقتباس شوه.

برون گشت برو شاه شهریار چو باد
بزور دین و بآزار مذهب آزر
گرفت ملک بجیرا و گنج خانهٔ او
ز خون لشکر او کرد دشت خشک ،ثمر
چنانش کرد خداوند خسروان زمین
که نام او بجهان گم شده است طول و قصر

د عنصری له وینا څخه ښکاري چې بهاطیه په لامزرع دښته کی پرته سیمه وه او سلطان دغې سیمی ته په سفر کې له اغزنې او شګلین دښتې څخه تیر شوی و .

البیروني په خپل مشهور اثر د (تحقیق ماللهنه)[1] په ۱۰۰۰ مخ کې لیکي : بهتې یا (بهاطیه) د ملتان او نراین[2]. (نراین پورپه الورابالت کی و) او د نراین او آور یا (رهروی) تر منځ پروت و .د

---

[1] - دغه وینا د دغی نسخی له عربی اثر څخه (ساچو) تدوین کړی ده، اخیستل شوی ،نه د هغی له انګلیسی ژباړې څخه چې ساچو تر سره کړی . ځکه چې په انګلیسی اثر کی (۱۰۰ مخ کی) د دغی برخی ژباړه سرې بی لارې او خطا سره مخامخ کوی دهغی سمه ژباړه داسی ده :
له نراین څخه (په اصلی نسخه کی (براند) لیکل شوی لاکن باید (نرانه) وی چې د البیرونی په وینا د ۹۰ پانی لومړی مخ له مخې چې ماللهنر کی یې لیکلی و چې مسلمانانو هغه وخت نراین تلفظ کاو) د ملتان غرب ته په پنځوس فرسخ فاصله کې او بهاتې یا بهاطیه په پنځلس فرسخ فاصله کی پرته سیمه وه . له بهاتی څخه جنوب غرب ته آرور او په پنځلس فرسخ کې پرته سیمه وه . دغه (آرور) سیمه د سند د دوو ښاخو تر منځ پرته وه .

[2] - د هغې د اصلي موقعیت په هکله وګورئ (جغرافیای قدیم) د کنګهم تالیف ۳۳۷ – ۳۴۰ مخونه .

همدې کتاب ۸۲ مخ کې لیکي چې : په بهاطیه او سیند کې یوه ځانګړې الفبې چې (اردهناګرې) نومیده رواج وه. همدارنګه د قانون المسعودي (د ۹۰ پاڼې په لومړۍ مخ کې) د بهاطیه عرض البلد لکه د ملتان په شان ۹۰ درجې او ۴۰ دقیقې شمال کې شودل شوی و . نو بهاطیه د البیروني په وینا بهاطیه سند ته نژدې د ملتان او روهروی تر منځ د ملتان دعرض البلد مطابق ځای کې پرته سیمه وه . ګردیزي د خپل کتاب ۲۲ مخ کې لیکي : سلطان بهاتیه ته د (والتشان)[1] (په بلوچستان کې اوسنی سیبي) له لارې سفر وکړ . او په ۸۷-۸۸ مخونو کې لیکي چې د ملتان او بهاطیه جټانو د سند د سیند تر غاړو د ملتان او منصورې تر منځ ژوند کاو . له دې څخه ښکاري چې بهاطیه هم دیو هیواد نوم و چې د بهاطیه راجه وربا ندې حکومت کاو....

د سلطان د وخت دلیکوالو له وینا څخه چې پورته ورڅخه یادونه وشوه داسې ښکاري چې بهاطیه نه بهیره ده اونه هم اوچهـ . داځکه چې بهیره د ملتان شمال ته پرته وه او او چهـ د ملتان او نراین تر منځ پرته نه وه .سلطان اوچهـ ته په کومه شګلنه لاره سفرنه وکړی ،ځکه چې اوچهـ د (پنجد)[2] . پر سیند پرته سیمه ده . هغه لنډې یادونې چې د سلطان د وخت لیکوالو د بهاطیه په هکله کړې وې ورڅخه ښکاري چې بهاطیه همدا (بهت نیر) سیمه ده . خو باید وویل شي چې : لومړۍ خو بهاطیه د بهت نیر بدل شوی شکل نه دی . دویم دا چې بهت نیر د

---

[1]- دا هغه عمومې لاره وه چې له بست څخه ملتان ته رسیدلې وه . وګورې بیهقي ۱۴۰ مخ .

[2]- آداب الملوک د ۲۸ پاڼې په لومړۍ مخ کې بهاطیه او ارچهـ دواړه بیل بیل ځایونه بولي .

ملتان او بهاطیه په عرض البلد کی (لکه څرنګه چې مؤرخینو لیکلی) واقع نه دی دریم دا چې د (ملفوظات تیموري) د کتاب مؤلفین او ظفر نامه[۱]. وایي چې په ۱۳۹۸ م کی د تیمور په لاس د بهت نیر له نیولو مخکې هیڅکله د کوم دښمن پوځ دغې سیمې ته نه وورغلی، یعنی دغه مؤلفین د سلطان محمود په واسطه د بهت نیرو له نیولوڅخه خبرنه وو. یواځنی مهم ځای چې دبهاطیه تفصیلات ور سره تطبیق کیدای شي هغه (بهتنده) ده چې د شمال ۱۳۰ درجو او ۱۵ دقیقو په عرض کې یعنی تقریباً ملتان سره په یوه عرض کې واقع ده.

بهتنده د نراین یا نراین پور او ملتان تر منځ واقع ده او سلطان دلته د راتلو پر مهال حتماً د ستلیچ دسیند شرق ته له شګلنې دښتې څخه راتیر شوی دی. د بهتنده کلاتل د خپل کلکوالي له مخې مشهوره کلا وه او همدارنګه یې د سر هند[۲]. خواته په ۴۰ میلې کې یو ځنګل موجود و. له دې پرته هغه ټولې ځمکی چې د شمال ۲۹ درجو او ۱۵ دقیقو او ۳۰ درجو او ۱۵ دقیقو طول اود مشرق د ۷۴ درجو او صفر دقیقو او ۷۵ درجواو ۴۵ دقیقو تر منځ واقع دي او ګهګر د سیند غاړې او فتح آباد سیمی چې بهت نیر له کلا څخه د بیګانیر تر ایالت پورې پرتې دي او د هغو دښتو یوه برخه چې د ستلیج د سیند

---

[۱]- ایلیات وداوسن دریم ټوک ۴۲۲ -۴۸۸ مخونه.

[۲]- د کپتان پازلت تالیف شوی کتاب (ګزیتر بیګانیر) په ۱۲۲ مخ کی او (ګزیتر شاهشاهی هند) د خپل اتم ټوک ۹۰ مخ کې وایې: د هغی کلا د ۱۱۸ فوټه په لوړوالی له لرې ښکاري. همدارنګه وګورئ د (هند د لرغوآثاروته کتنه) کتاب ته چې کنګهم تالیف کړي دی د ۲۳ برخې ۲-۵ مخونه.

له ساحل ځخه د ګهګر د سیند تر غرب پورې پرتې دي تولې د (بهتیانه) په نوم یعني د بهتیانو د هیواد (چې غالباً د بهتنده د راجا ګانو حاکمیت لاندې وي) په نوم یادیدي[1]. لکه څرنګه چې د ګردیزی له وینا ځخه ښکاري د بهتنده سلطنت غالباً د سند تر غاړو پورې رسید.

بهتنده له ځلور مهمو کلا وو ځخه یوه کلا[2]. وه چې په یومربع شکله کونجونو (هر ضلع یې ځلویښت میله وه) کې واقع وي او په دې توګه د شمال مغرب له خواد راتلونکی یرغلګر پر لاره یې موقعیت در لود چې د بهتنده نیول ضروري وه .ځکه بهتنده هغه لاره بندوله چې دګنګا د سروزرو سیمې ته ورتله[3].

له بهتنده سره د بهاطیه تطبیق کول د بهتنده د نوم له اشتقاق ځخه چې کنګهم د خپل کتاب (د هند لرغو آثاروته کتنه) په ۲۳ برخه پنځم مخ کی تر سره کړی ده ،زیاته د تائیدوړ ده . نوموړی وایي چې: (بهتی دنګر) یا (دبهتیانو ښار) په ډیر احتمال د (بهاطیه) بشپړ نوم دی چې د بهتي له قبیلی او (د) د اضافه حرف دی چې معمولاً په دغه سیمه کې د (س)او(ک)پر ځای استعمالیږی . په دی اړه چې معمولاً وروستی لفظ یعني (نګره) یا (پوره) د ښار په معنی ده او دا عادتاً حذف شوی او (د) پی هماغسی پریښی . ډیر داسی مثالونه شته چې

[1]- هغه تیموري ملفوظات چې په ایلیات و داوسن ، دریم ټوک ۴۲۷ مخ کی ژباړل شوی دي.

[2]- ګزتیر شاهنشاهی هند اتم ټوک ۹۱ مخ.

[3]- د سلطنت پروخت ،(بهتنده) د ګهګر د سیند د یوه مرستیال پر غاړه پروت و ، خود هغې شاوخوا سیمی نه کرل کیدې او دښتې وې.

د هغو له مخې آخرى لفظ نه ويل کيږى . په واقعيت کې د (بهتي ده) کلمه خلک معمولاً (بهتده) او کله کله (بهتنده) تلفظ کوي او هيڅکله يې د (بهاتنده) په بڼه نه تلفظ کوي له دې پرته ،له دې امله چې د بهتنده خلک له اسلام څخه مخکې د (بهتيانو) په نوم يادېدل.

نو د دوى ښار هرو مرو (بهتى دانگرهـ) يا (بهاتى د) په نوم يادېد ،نوله دې امله چې اسلامې فاتحين معمولاً د(بهاتى د) له اشتقاق څخه خبرنه و ،نو د (د)تلفظ چې يو څه ثقيل و پاتى شوى او په عوض يې بهاتيه رواج کړى چې په ليکلو يې د بهاطيه بڼه غوره کړى ده ځکه کله چې يوه کلمه عربى ته واوړى (ت) په (ط)بدليږى .

۲- بهتنده ته د سفر نيته

عتبى د دغې نيتې يادونه نه ده کړى ،خو د ده له نورو وينا وو څخه کولاى شو دغه نيته پيدا کړو.نو موږى د ۳۹۳هـ په ذوالحجى (د ۱۰۰۳اکتوبر)کې دسيستان له اړ دوړ له بيان وروسته (۱۷۰ مخ کې) ليکې چې : سلطان بلخ ته ولاړ چې هند سره د جګړې لپاره چمتووالى ونيسى . دغه جګړه به په خپل ځاى کې ذکر شي . بيا په ۲۰۸ مخ کې بهاطيه ته د سلطان سفر داسې شرح کوي : (کله چې سلطان د سيستان چارې سمبال کړى ،او دهغې سيمې ناارامه وريځې او پريشانه وضع يې سمه کړه ،نو د بهاطيه د نيولو نيت يې وکړ) له دغو دوو ويناوو څخه په ښکاره ډول ثابته شوه چې (هندسره غزا) همدادبهاطيه سفرو ،او عتبى دغه سفر وروسته له ۳۹۳ هـ (۱۰۰۳ م) کال څخه ذکر کړى دى ،همدارنګه عتبى (۱۲۹ مخ)کې وايې چې سلطان د ۳۹۳ هـ د ذيحجى (۱۰۰۳اکتوبر) کې د سيستان له پوره

سوبې وروسته د هیواد بشپړتیا د ساتنې په خاطر یو څه موده هلته پاتې شو . نو ځکه په غالب گومان وروسته له ژمې څخه سلطان بلخ ته (لکه چې وویل شول) له هند سره د جگړې د تیاري لپاره د روانید نیت کړی او دغه پیښه د راتلونکی ژمی له راتگ څخه مخکی یعنی د ۳۹۴ له پای ته رسید و وړاندی او د ۳۹۵ هـ په ترڅ (۱۰۰۴ سپتمبر - اکتوبر) کې نه ده شوی .

گردیزی (۲۲ - ۲۷ مخونو کی) دغه سفر د ۳۹۳ هـ د ذیحجې او ربیع الثانی (د ۱۰۰۳ فبروری او سپتمبر) په منځ موده کې لیکی او په دی توگه سلطان ته کافي وخت نه دی پاتی شوی چې د عتبی په وینا بلخ ته ولاړ سني او په هند دیرغل لپاره چمتو والی ونیسی . تقریباً ټولو وروستي مؤرخینو ، پرته له نظام الدین احمد څخه ، دغه سفر په ۳۹۵هـ (۱۰۰۴ -۱۰۰۵ م) کی لیکلی دی .

ک- نښلونه

دوه تنه (تریلو چنپال) نومي

راجه (تریلو چنپال) چې په ۴۱۰ هـ (۱۰۱۹ م) کی یې سلطان ته د (روهوت) یا (رام گنگا) د سیند څخه د تیریدو لاره نیولی وه ، د هندوشاهیه د سلسلی د (انند پال) زوی و ، نه د چنپال قنوجې زوی کوم چې (سرسمث) په خپل (د هند مقدماتې تاریخ) نو مې کتاب کی په ۳۹۸ مخ کې لیکلی دی . فرخی دغه ټکی ډیر ښه روښان کړی دی دبیلگې په توگه د خپل دیوان د لومړی پاڼی دویم مخ کې وایې :

شنيده كه چه ديد است راى از وو چه ديد
شه مخالف بيراه و گمرهش گمراه

او په ۴ پانه كى دويم مخ كې ليكي:

شه و (نندا) ورام وراى و كور از بيم شمشيرش
بدان جايند كاندر گورشان ،خوشتر مكان باشد
زجنگ شاه و جنگ (راى نندا) نام كى جويد
كسى كز جنگها او را كمينه جنگ خان باشد

او په ۱۲ پانه كى اول او دويم مخ كى هم وروسته د گنگاله سيند څخه له تيريدو ليكي:

خبر شنيد كه پيش پى تو شاه از گنگ
گذشت و پيل پس پشت او قطار قطار
بچاشتگاه ملك باكمر كشان سپاه
برفت بردم او جنگجوى و كينه گذار
وزان حصار سوى شاه وربكرد و رفت

به يك شبانروز از پايه قلعهٔ سربل
برود (راهت) شد ،تازيان بيك هنجار
تروچنپال سپه را بشب گذاشته بود
به پيل زآب و زان سو گرفته راهگذر
شهٔ سپه شكن جنگجوى پيش ملك
ميان بيشه گشن اندرو خزيد چو مار
درشت بود و چنان نرم شد كه روز دگر
بصد شفيع همى خواست از ملك زنهار
چو شاه را بزدو مال و پيل از و بستد

زجنگ شاه سپه رابجنگ رای کشید
زخواب خواست همی کرد رای رابیدار

خبر دهند خبر داد رای را که ملک
سوی تو آمده رای گریختن بردار

هنوز رای تمام این خبر شنیده نبود
که شد ز مملکت خویش یکسره بیزار

چو شهریار زمانه به باری اندر شد
خبر شنید که رفت او ز راه دریا بار

پورتنیو شعرونو ځخه ښکاري چې:

لومړی – شاه او رای د دوه راجه ګانو لقبونه وو.

دویم – تریلو چنپال چې د (راهت) یا (روهت) د سیند لاره یې بنده کړې وه د شاه د لقب لرونکی و او یو بل راجه هم چې تریلو چنپال نومید اوهغه له (باري) ځخه تښتیدلی و ،لقب یې (رای) و .له دی امله چې (شاه) د هند و شاهیه د سلسلې د حکمرانانو لقبونه وو،نو ځکه هغه تریلو چنپال چې د (قنوج) یا (باری) د حکمرانانو له سلسلې ځخه و (د هغه لقب (رای) اینبودل شوی و) نو دانشی کیدای چې شاه) وي. پرته له دې ځخه ; د البیروني (دویم ټوک ۱۳ مخ) په وینا او د ابن اثیر نهم ټوک ۲۱۹ مخ د لیکنې له مخې،د هندوشاهیه تریلو جنپال په ۴۱۲ هـ (۱۰۲۱ م) کې و وژل شو،حال دا چې د رای قنوج تریلو جنپال، د چهوسی (د هندی لرغونپژندنې مجلې اتلسمه ګڼه ۳۳-۳۵ مخونه) د ډېر لیک له مخې چې سر سمت خپلې پایلې دهغې پربنسټ را منځ ته کړې دي ،کم له کمه تر (۱۰۲۷ م) پورې ژوندی و.

ل – نښلونه

۱- د سوريه تاريخ اقتباس (۲۱۱-۲۱۲ مخونه)

په ۴۱۴ هـ کې خوارزم شاه محمود [۱] يوځل بيا په هند يرغل وکړ او ځوښارونه يې ونيول . کله يې چې څلور مياشتې د هند په خاوره کې دننه سفر وکړ، د (کراکير) په نوم يوې کلاته ورسيد چې په هغې کی د هند يوه سلطان ژوند کاو . محمود په کلا باندی يوه شديده حمله وکړه، هغه وخت يو هنديايلچې په يوه ډولۍ کې چې څلوروکسانو نيولی وه له کلا څخه ووت او محمودته راغی ويې ويل: (زما بادار پوښتنه کو چې آيا تاسو څه ډول سړی ياست ؟) محمود ځواب ورکړ . (زه مسلمان يم او کافران د اسلام دين ته رابولم او بت لمانځونکی وژنم . تاسی هندوان باپه خدای ايمان راوړئ زموږ شريعت ومنئ او د غوائی غوښه وخوړئ او يا هم جزيه را کړی چې يو زر پيلان او يو زرمنه سره زر کيږی) ايلچی وويل : مونږ د غوايې غوښه نشو خوړلای دا ستاسی مذهب کی ده . يو عالم را وليږئ چې مونږ ته ستاسی دين را زده کړي. که دا دين زمونږ له دين څخه ښه و په ډيره خوښۍ به يې ومنو) .

سلطان يو عرب عالم ايلچی سره يو ځای کړ اونوموړی يوتن ژباړونکی سره له دوی سره خبرې وکړې ،هغوی وويل چې (موږ خپل دين نه بدلوو او هغو مره طلا چې تاسو غواړی نه لرو خو نقره ډيره لرو) په دی خبره يې اتفاق وکړ چې ۳۰۰ پيلان، ډيره اندازه سپين زر

---

[۱]- ښکاره خبره ده چې دلته غلطی شوی ،منظور يې سلطان محمود غزنوی دی .

او جامي به ورکوي. محمود وویل: زه یې منم،خو پاچا باید زموږ جامي واغوندي. یو کمربند او توره تر ملا وتړی او د ژمنې د تصدیق په خاطر لکه څرنګه چې هند کې رواج ده باید دخپلې ګوتی څوګه غوڅه کړي. عربی ایلچي وایي: کله چې زه د دغه هندی پاچا ته حضور ورغلم ،هغه یو ډیر ښکلی ځوان و د تور والی سره سره ډیر ښایسته او پرتمین سړی و د سپینو زرو په یوه تخت ناست و. چینه او د ټوکر جامي[1]. او یوه لونګی یې پرسر وه. کله چې مې هغه ولید د هغوی له رواج سره مې سم دواړه لاسونه سره ووهل او د تعظیم لپاره ورته ټیټ شوم. ما د هغه جامې چې ده باید اغوستی وای ورته یادې کړی، هغه وویل هیله کوم ما د هغوله اغوستو څخه معاف کړی او خپل پاچا ته ووایه چې وایې غوستې. زه خپل پاچاته دروغ نشم ویلای اوهغه نشم غولولای.پاچا جامې واغوستې. کمربند یې وتاړه او توره یې تر ملاکړه کله چې جامې واغوستې و شرمیدم چې ورته و وایم چې خپله ګوته غوڅه کړي. خو دومره مې ورته وویل چې مونږ سره ژمنه وکړه. پاچا ځواب راکړ چې زموږ ژمنه او قسم پربتانو او اوږ باندې ده ، خو تاسی هغه نه منئ. څرنګه ژمنه وکړم ؟ ما ورته وویل چې ته خپله پوهیږی چې باید څرنګه ژمنه وکړي. پاچا ډیر ژر خپل غلام ته امر وکړ چې یوه چاړه راوړي ،هغه یې په ښي لاس کی ونیوه د خپل کیڼ لاس کوچنی ګوته یې پرته له دې چې دوه په څیره کې لږ بدلون هم راشي غوڅه کړه،بیا یې لږ دوا وربانديې واچوله کلکه یې وتړله،پرې کړل شوی برخه یې ومینځله کافور یې وربانده ی واچول په

---

[1]- د اصلی متن کلمه نه لوستل کیده، خو ښکاري چې د کوم ډول رخت نوم و.

یوه قوطي کې یې کېښنودې له یوڅه جامو ، سپینو زرو او دوو آسونو سره یې ماته راکړه [1].

۲ - له سبط ابن جوزي څخه اقتباس:

(د ۲۱۹ پاڼې دویم مخ چې اصلاً له ذیل الصابی څخه اخیستل شوی ده) هغه (محمود) په یوښار یا په بله وینا په یوه کلا یرغل وکړ چې دغې کلا کې ۵۰۹۰۰۰ تنه خلک اوسیدل د ۵۰۰ پیلانو پرځای ۳۰۰۰ د شیدو غواګانې ورسره ومنل شوې او سوله وشوه یو جوړه جامې ، یوه لونګۍ و یو کمربند یو آس د طلا له یراق سره او یوه ګوته چې د سلطان نقش وربانذی و د دی کلا مشرته ورکړل شول. لکه څرنګه چې هند کې رواج ده د دغې کلا مشر څخه هیله وشوه چې د خپلې ګوتې څوکه پرې کړی. په دې توګه محمود د څو څو پرې شویو ګوتو خاوند و چې هغوی سره یې سوله کړی وه. راجه جامې واغوستې ،چاقو یې راوویست د خپلی کوچنی ګوتی څوکه یې پرته له دی چې ډیر لږ بدلون دهغه په څیره کې ولیدل شي ،پرې کړه او یوه دوایې په ګوته ووهله چې وینې یې ودریږی.

[1]- مؤلف د علی ګړه د پوهنتون د عربي ښوونکي پروفیسر داکتر تریتون څخه مننه کوي چې دغه برخه لیکنه یې ورته شودلي اوله اصلی سوریایي یې په انګلیسی ژبه ورته ژباړلی ده.

م ـ نښلونه

۱- د سومنات دسفر ماخذ

ما مولف د سلطان د سومنات سفر د

۱. فرخي
۲. گرديزی
۳. ابن ظافر
۴. سبط ابن جوزی
۵. ابن اثير

په بنسټ شرح کړی دی . فرشته هم ځينی تفصيلات په دې هکله لري چې ممکن سم وي،خوله دی کبله چې د سومنات په سوبه کې ګڼ شمير مبالغه آميز حکايتونه هم ورګډ شوی دي چې د خپل اثر ارزښت يې کم کړی دی، نو مولف ور څخه صرف نظر وکړ .

هغه هندي ماخذ چې د مسلمانانو ليکوالو وينا وې يې يا تصحيح کړي يا څه ورباندې زيات کړی، نشته . سره له دې چې کاتهياوار ډير مغرور دی چې ګڼ شمير تاريخونه يا که سم ووايو زيات شمير تاريخی کيسې لري چې د (جين) د مذهب له درويشانو څخه يې اوريدلی دي لکه د همچندرهـ (۱۰۸۹ - ۱۱۷۳ م) اثر (دوبياشرايا) او د (ميروتونګه) اثار (ويچاراس اينی) او (پربندهـ چنتامنسی) ،خو دغه دواړه د څوارلسمې ميلادې پيړی په لومړيو کې ليکل شوی دي ،خويو يې هم دسومنات د عبادتځای په هکله څه نه لری .

۲- د سومنات د بت اصليت او حرمت

د سومنات د بت د اصل او لمانځنې په هکله تاريخي اسناد د اوشواهد نشته . نظر د هندوانو هغو افسانو ته چې البيروني د دويم توک ۱۰۲ -۱۰۳ مخونو کې راوړي . وايې چې دسپوږمۍ رب النوع يوه گناه وکړه چې د هغې د کفارې د ورکولو لپاره د لنگه [۱] . (مهاديوا) په لمانځنې وگومارل شوه . د سپوږمۍ رب النوع همداسې وکړل او لنگه يې جوړه کړه چې هغه د سومنات ډبره وه ،ځکه چې (سومه) يعنې سپوږمۍ او (ناته) يعنې بادار. چې د ټولې کلمې معنى د سپوږمۍ بادار کيږي. دغه ډبره دسمندر پرغاړه جوړه شوې وه،کله به چې سپوږمۍ راختله يا به بيرته لويدله نو د سمندر اوبو به بت پټ کړ، کله به چې مياشت د شپې يا ورځې په نيمايي کې نصف النهارته رسيدله اوبه به د ځپې په بڼه شاته تلې او بت به ښکاره شو له همدې امله د خلکو عقيده وه چې سپوږمۍ (مياشت) تل دبت د مينځلو په چوپړ کې ده .

اسلامي ليکوالو ،د سومنات د بت معبد يو بل ډول تعبير کړی چې داهم په حدس او گومان ولاړ دی. دوی غواړي د (سومنات) او (منات) ترمنځ چې د کعبې له بتانو څخه يو تب و ، رابطه ښکاره کړي. دبيلکې په توگه ويل کيږي چې (منات) د هغه لمانځونکو راپټ کړ ، هغه يې هغې سيمې ته چې له ډير پخوا بت پرستان وو (يعنې کاتهياوار) ته راوړ او د لمانځنې لپاره يې دلته ودراو. دهغه د يوناڅاپې راپيداکيدو به هکله داسې جعل ويناکړی چې: گواکې د

---

[۱]- (لنگه) د نارينه د تناسلي آلې تمثال و چې (مهاديوا) يا (سيوا) هغه لاندې عبادت کاو .

سمندر له منځ څخه رابنکاره شوی . وروسته دهغه لپاره یو معبد جوړ کړای شو. له دې کبله چې د کعبې منات په غالب گومان د انسان بڼه لرله.نو اسلامي لیکوال هم په دې فکر شول چې دسومنات بت هم هرومرو د بشر قیافه لرله [1].

په دې توگه هغه څه چې په ډاډ سره ویل کیدای شي هغه دادی چې د سومنات بت ډیر زیات زوړ والی لري .ابن خلکان (دریم ټوک ۳۳۳ مخ کی) لیکی: دسومنات بُت خپل شاوخوا دیرش کړۍ لرلې،کله چې سلطان پوښتنه وکړه،ورته وویل شول چې هره کړۍ د سومنات د بت د زر کلنې نمانځنې ښودونکی ده [2] په دې توگه د سومنات دبت عمر دیرش زره کاله کیږي،دا به کیدای شی مبالغه شکاره شي،خو د دغه بت زوړ والی له دې څخه ثابتیږی [3].

په واقعیت کی د (مهادیوا لنگه) نمانځنه یوائې همدې معبد پورې نه وه تړلې ، بلکې لکه څرنگه چې البیرونی په دویم ټوک ۱۰۴ مخ کې لیکی د سند د جنوب غرب معبدونو اوپه کچهـ کی هم څو څو لنگه وې .لاکن د دغه معبد د لنگه د اهمیت ځانگړی علت په دی کی و چې دسومنات ښار په هغه بندر کی پروت و چې هلته له چین څخه تر افریقا پورې تلونکو راتلونکوبیړیو سفر کاو.نو د دغو ماهو گانوپه

---

[1]- فرخي د ۱۹ پاڼی دویم مخ ،گردیزی ۸۲ مخ .

[2]- وگورئ : طبقات اشافعیه د السبکی تالیف ،څلورم ټوک۱۵ مخ او جهت الاخوان د ۲۳پاڼی لومړی مخ .

[3]-دموهنجورو دیرو (په سند کې) له تاریخ څخه مخکې دورې لنگه ډوله تیږو له کشف څخه ښکاري چې په غربی هند کې د لنگه نمانځنې له ډیری لرغونې زمانې راهیسی رواج درلود.

واسطه دهغه شهرت چې هغه یې خپل لارښود رب النوع باله،ډېر ژر دنړی نوروځنډوته هم خپور شوی و. دسلطان په وخت کی د هغه د شهرت علت یو بل څه و چې داسی و: د سومنات د بت عقیدتمندان په دې فکر و چې دغه بت له لارې ډېر چپ دی او له بلی خوا دا چې یوې خوا څخه یې سمندر ساتې او بله خوایې لویه دشته پرته ده ،نو په ویاړ او غرور به یې ویل چې د هند په نورو بتانو باندې د محمود د بري یواځنی علت دادی چې سومنات له دغو نورو بتانو څخه مرور شوی ،دغه دلیل دساده او پرهیزگارو هندوانو په نزد چې د دغو بتانو د خرابیدو بل علت یې نشو پیداکولای ،نو په دغوخبره سره ورته د سومنات دبت سپیڅلتیا نوره هم زیاتیده .له همدې امله به دهند له بیلابیلو برخو څخه په زرگونوزیارت کوونکی خصوصاً د خسوف پر وخت دلته راتلل[1].

د اسلامی لیکوالو په وینا: د هندوانو عقیده وه چې سومنات بت د ملکوتي ځواک خاوند دی او په مړو او ژوندیو ټولو باندی واک لري ،پس له مړینې څخه ارواح،مخکی له دې چې نورو جسدونو ته ورشي یو ځل ده ته ورټولیږي . د دوی په نزد سومنات د غم او ښادی ،سعادت او بخت او د ټولوناروغیو د جوړیدو سر چینه وه. د هند زیات راجگان به یاد خپله د سومنات زیارت کولوته راتلل یا به یې خپل استازي رالیږل[2]. د سومنات معبد ډېر شتمن و و ویل کیږی چې لس زره کلیو دنده لرله چې د هغه عایدات د سومنات د ساتلو لپاره مصرف کړی،زرتنو برهمنانو د هغه مذهبي مراسم اجرا کول او زیارت

---

[1]- فرخی د ۲۰ پاڼی لومړی مخ.

[2]- ابن ظافر د ۱۵۰ پاڼې دویممخ. سبط ابن جوزي ۲۴۱ پاڼی لومړی مخ.

کوونکي يې رهنمائي کوله او ۳۰۰ تنو سازيانو د هغه په دروازه کي ساز او ګډا کوله او ۳۰۰ تنه د زيارت کوونکو د استراحت لپاره ګومارل شوي وو اويو زيات شمير پيش خذمتانو له ګنګا څخه تازه اوبه د بت د مينځلو لپاره او دهغه د هار لپاره تازه ګلان له کشمير څخه راوړل.د دغو کليو له عايداتو پرته،د زيارت کوونکو اومخلصانو زيات شمير سوغاتونو د دغه معبد صندوقونه له جواهرو ډک کړي وو [1].

۳- د سومنات لومړنی معبد

لومړنی معبد يوه لويه ودانۍ وه چې يو شمير خدمه پکی ځايېدی او د سمندر پرغاړه آباده شوی وه او دسيند څپې به د معبد په ديوالونو لګيدی [2]. د معبد تاداو له ډيرو لويو لويو تيږو [3]. څخه جوړو او چت يې له ۵۲ کتارو لرګيو څخه جوړو چې دغه ساج لرګي له افريقا څخه را وړل شوی وو [4]. د چت شکل هرم ډوله و او يو پر بل باندی يې د يارلس (۱۳) پوړونه لرل [5]. د پورتنې پوړ پرسر يې د سرو زرو څوارلس(۱۴) ګردی کړې لرلي چې په لمر کی به ځليدی او له ډير لري

---

[1]- ابن جوزي د ۱۷۵ پاڼی لومړی مخ. ابن اثير ظافر د ۱۵۰ پاڼی دويم مخ. البيرونی دويم ټوک ۱۰۳ مخ ابن اثير، نهم ټوک ۲۴۱ مخ. سبط ابن جوزی ۲۱۵ پاڼه.

[2]- البيرونی دويم ټوک ۱۰۵ مخ. ابن ظافر ۱۵۰ پاڼه دويم مخ

[3]- ابن ظافر د ۱۵۰ پاڼی دويم مخ. سبط ابن جوزی د ۲۱۵ پاڼی دويم مخ.

[4]- ابن ظافر د ۱۵۰ پاڼی دويم مخ. ابن اثير نهم ټوک ۲۴۱ مخ. سبط ابن جوزي د ۲۱۵ پاڼی دويم مخ.

[5]- ابن ظافر د ۱۵۰ پاڼه دويم مخ.

ځای ښخه به ښکاریدی[۱]. د معبد غولی د ساج له تختو (دړو) څخه جوړ شوی و چې درزونه یې په سربو ډک شوی و[۲]. د دغه معبد بت د تناسلي الی (مهادیوا) څخه عبارت و چې لس نیم فټه لوړ والی یه درلوده چې له دې جملې څخه یې دري فټه په تادو کې پټ و چې شاو خوا قطر یې څلورنیم فټه و. د بت پوښ یو ډیر قیمتی رخت و چې د یوشمیر ځناورانو انځورونه وربانديې چکن شوی وو چې د زرو په تارو ګنډل شوی وو[۳]- او تاج یې د قیمتی جواهراتو جوړ شوي وو[۴]. یو شمیر کوچنی د سرو او سپینو زرو بتان د سومنات ښنو ته د پیش خدمت په توګه ایښودل شوی وو[۵]. بتخانه کی قیمتی پردي راځوړنديې وې او د مرصع په واسطه رڼا کړای شوی او ښایسته کړای شوی وې[۶]. د دهلیز ټولو برخو کې یې مجاورانو ته لوړ ځایونه جوړ شوی وو[۷]. د بتخانې مخه کې د دو زره منو[۸] په وزن یو د سرو زرو زنځیر ځوړندو چې په ځانګرو وختونو کی به کړنګول کید. د بتخانی

۱- ابن ظافر د ۱۵۱ پاڼی لومړی مخ. سبط ابن جوزي د ۲۱۵ پاڼی دویم مخ.

۲- ابن ظافر د ۱۵۰ پاڼی دویم مخ.

۳-البیرونی، دویم ټوک ۱۰۵ مخ. ابن ظافر د ۱۵۱ پاڼی لومړی مخ. ابن اثیر نهم ټوک ۲۴۱ مخ.

۴- فرخی د ۱۹ پاڼی دویم مخ. ابن ظافر د ۱۵۱ پاڼی لومړی مخ.

۵- ابن ظافر د ۱۵۱ پاڼی لومړی مخ.

۶- ابن اثیر. نهم ټوک ۲۴۱ مخ.

۷- سبط ابن جوزی د ۲۱۵ پاڼی دویم مخ.

۸- یو من ۲ رطله یا تقریباً ۲ پونده (د کابل نیم چارک کید)، وګورئ د بنګال آسیائی انجمن مجله ۱۸۹۲ م کال ۱۹۲ مخ.

تر څنګ تحویلخانه وه چې جواهرات ،دسرو زرو بتان او سپين زر به يې پکې ساتل [1]

۴- د لومړنی معبد ځای

له پورتیو څرګندونو څخه ښکاري چې پخوانی معبد او نوی معبد چې اوس يې صرف کنډوالی پاتي دي ،دواړه په یوه ځای کی نه وو [2] او یوه ساحه کی نه وو ودان شوی .نو اصلی معبد چیرته و ؟

البیروني د دویم ټوک ۱۰۵ مخ کې لیکی : لومړنی معبد د (سرس وتی) د سیند د پای غرب ته په درې میله واټن کی و . کله چې زه د دغه کتاب لیکوال (داکتر محمد ناظم . ژ) (سومنات پاتن) ته ورغلم نو د لومړنی معبد پلټنه می پیل کړه .د (بهدیا) د معبد تقریباً ۲۰۰ گزه لویدیځ ته د (سرس وتی) د سیند د خولې په درې میله واټن کې می داسی آثارو لیدل چې لویې ډبرې وې چې په سپین رنګه سمنټ یوبل سره نښلول شوي وي . یوشمیر يې شګو کې خښی وې اونوری يې د سمندر اوبو مینځلی وې او را بر سیره شوی وي . زه باور

---

[1]- سبط ابن جوزي د ۲۱۵ پاڼي دویم مخ . ابن اثیر نهم ټوک ۲۴۱ مخ کی لیکي چې : دغه صندوقخانه له بتخانې لاندې وه .

[2]- د نوی معبد اوسنی بقایا و تقریباً د ۹۰ فته په اوږدوالی او د ۲۸ فته په عرض مساحه نیولی ده چې له سمندر څخه تقریباً ۲۰ فته لری ده او لوړ والی يې د اوبو له سطحی څخه ۴۰ فته دی . دا د يو پوړيزی ودانۍ آثار ښکاره کوی چې مرکز کی يې یوه ګنبذه لرله اوپه شاو خوا کی يې دوه کوچنۍ ګنبذی لرلي . نوی معبد په ۱۱۲۹ م کی جوړ شوی دی . وګوری (د هندو لرغونو آثارو د څیړنو د پرمختګ راپور ۱۸۹۸-۱۸۹۹ م کلونه ۹ مخ) . او (د لرغونو پاتی شونو فهرست) . د بمبئ ریاست . ۱۸۸۵ م ، ۱۸۲ مخ د برګس تالیف .

لرم چې هغه معبد چې سلطان سوځولی او نړولی همدلته و .له همدغه ځایه د (بهدیا) د معبد تر منځ لاره کې لنگه ولاړه ده چې د سمندر اوبو کی ده چې غالباً د معبد اصلی ځای د ښودلو لپاره په قدیم وخت کې ایښودل شوی دی . د دغی سیمی د ساحل ټولو برخو کې خراب شوی آثار خواره واره دي . د سمندر څپی تل د غاړو شگې وړي او یو شمیر آثار را بر سیره کوي . کله چې زه سومنات کې وم (ورادل) ته نژدې دیوی کوچنی حجری آثار کشف شول او یقین لرم که چیری دلته کیندنې وشي نود لرغوني سومنات د معبد د جوړښت د څرنگوالی او د هغو د لویوالی په هکله په لازیات معلومات تر لاسه شي [۱].

۵- سومنات باندې دیرغل نیټه

سومنات باندی د سلطان دیرغل د نیټی په هکله ،معتبر ماخذونه تقریباً ټول یو شانته دي . د بیلگې په توگه البیرونی ،گردیزي،ابن ظافر او ابن اثیر هغه په ۴۱۲ هـ (۱۰۲۵ م) کال کی ښیي ،خو ځنی وروستی عرب مورخین لکه الذهبی او الیافعی یې سهواً د ۴۱۸ هـ (۱۰۲۷ م) کال د پیښنو په ترڅ کی بولي .له بلې خوا د اوسني وخت ځنی لیکوالان لکه (الفن ستون) او (کرنیل میلیسن)

---

[۱]- پروفیسر محمد حبیب خپل (سلطان محمود غزنین) نوم ي کتاب ۵۱ مخ کې لیکي چې د سومنات د یوه بل سیند په خوله کې چې هغه هم (سرس وتې) نومید او کچهـ ډنډته ورتوییږي . نوموړی سلطان له (انهلوار) څخه تیروي چې په (برین دریا) کی ده او مخامخ یې د (سرس وتی) کوزسرته بیایې او بیا یې سومنات ته رسوي .خو داخط سیرسم نه دی . د سلطان سم خط سیر د غو نوروپاڼو کی شرحه شوی ده .

او (برگس) او (سروليهم هيګ) د فرشته د عباراتو د ناخرګندوالی او د هغی ناوړه ترجمی له امله چې (ايليات) او (داوسن) له ابن اثير څخه تر سره کړی ده لاره يې ورکه کړی او د سومنات د سفر کال يې ۴۱۴ هـ (۱۰۲۳ م) ښودلی دی او همدارنګه ۴۱۵ هـ (۱۰۲۴ م) يې ليکلی.

۶- سومنات ته د سلطان د تګ لاره

ګرديزی، ابن ظافر، سبط ابن جوزي او ابن اثير سلطان مخامخ د ملتان له لارې انهلواره ته بيا يې، پرته له دې چې د لارې په اوږدوکی د پړاوونو نوم واخلي. تاريخ فرشته چې د يوولسمی هجری پيړی په لومړيو کی ليکل شوی دی. سلطان اجمير ته رسوي او د اوسنې وخت ليکوالان هم له همده څخه پيروي کوي. حال دا چې د نويو څيړنو له مخی[۱]. اجمير په ۱۱۰۰ م کې يعنی دسلطان له سفر څخه ۵۷ کاله وروسته جوړ شوی دی. له دې پرته دا چندان عقل نه منې چې سومنات ته دسفر په وخت به سلطان له اجمير څخه تير شوی وي، څکه چې يو د سلطان لاره ۱۰۰ ميله لرې کيده، بل دا چې لازمه نه وه چې سلطان پرته له کوم علت څخه د اجمير له غرونو تير شي، دريم دا چې اړتيا پيښيده چې بايد سلطان د راجپوت له رئيسانو سره چې د (اراولی) د

---

[۱]- (هندي لرغونپژندنه) ۲۲ مه برخه ۱۲۲ مخ. سروليم هيګ په ۲۳ مخ کې د پورتنی نيمګړتيا د لری کولو لپاره د اجمير پر ځای (سامبهر) ليکلی دی چې دا د (چوهان) پلازمينه وه.

غرونو شمالي لمنو کی پراته وو بی گتی جنگیدلی وای [۱]. تاریخ الفی (د ۳۸۳ پاڼی لومړی مخ) یو بل ځای ښیي چې حقیقت ته نژدی دی او ممکن اتفاقاً د اجمیر په عوض به لیکل شوی وي چې هغه (جیسلمیر) دی خو جیسلمیر هم په ۱۱۵۷ م کی یعنی د سلطان په لاس د سومنات له ورانولو ۱۳۰ کاله وروسته جوړ شوی دی [۲]. زه مولف بریالی شوم چې ذ فرخې د قصیدی له مخې، چې په دغه سفر کې له سلطان سره یو ځای و [۳]. دغه خط سیر وټاکم. فرخی په (۱۹ پاڼه لومړی مخ کی) لیکی:

بدان ره اندر چندان حصار های بزرگ — خراب کرد و بکند اصل هریک از بن وبر
نخست لدر وه کز روی برج و بارهٔ او — چوکوه کوه فرو ریخت آهن ومرمر
حصار او قوی و باره حصار قوی — حصاریان همه برسان شیر شرزهٔ نر
مبارزانی همدست و لشکری هم پشت — درنگ پیشه بغزو شتاب کاریگر
چو چیکو د رکه صندوقهای گوهر یافت — بکوه پایهٔ ان شهریار شیر شکر
چگونه کوهی چونانکه از بلندی او — ستارگان راگوئی فرود اوست مقر
چو نهر واله که اندر دیار هند بهیم — نه نهروالـه همیکرد برشهان مفخر
دویست پیل و کمابیش صد هزار سوار — نود هزار پیاده مبارز و صفدر
همیشه رای بهیم اندر و مقیم نعیم — نشسته ایمن و دل پرنشاط و تازه و تر

---

[۱]- (تاد) (لومړی ټوک ۲۹۲ مخ) د فرشته له مخې لیکې چې (نادول) (د راچپوتانه یو ښار و) سلطان ونیو. حال دا چې دغه مسئله د فرشته په هیڅ یو چاپي کتاب کی نه دی لیدل شوی.

[۲]- گزیتر شاهنشاهی هند، ۱۴ ټوک، ۹ مخ.

[۳]- د فخرالدین مبارکشاه په تاریخ کی په ۵۲ مخ کې لیکل شوی چې سلطان د پیل یو بار سره زر د دغې قصیدی د لیکلو له امله فرخی ته بخشش ورکړی وي.

چو منـدهير كـه در منـدهير حوضـي بـود　چنانكـه خيره شدى اندرو دو چشم فكر
چگونـه حوضـى چوناكـه هـر چه انديـشم　نميتـوانم گفـتن صـفاتش انـدر خـور
فـراخ پهنـا حوضـى بـصد هـزار عمـل　هـزار بتكـدهٔ خـرد كـرده حـوض انـدر
دگر چو ديو لواره كه همچو ديو سفيد　پديـد بـود سرافراشـته ميـان گـذر
يكـى حـصار قـوى بـر كـران شـهر و درو　زبـت پرسـتان گـرد آمـده يكـى محـشر
بكشت مردم و بت خانه بكند و بسوخت　چنانكـه بتكـدهٔ وارنـى و تانيـسر

فرخي بياد پنځو ځايونو نوم اخلي: لدروه ،چيكودر، نهرواله، مندهير او ديو لواره چې سلطان سومنات ته د سفر په ترځ کی له ملتان څخه تر سومنات پوری ورڅخه تير شوی دی . (لدروه) چې په ننني نقشو کې د (لودور وه) په نوم يادشوی دی تقريباً لس ميله د (جيسلمير) د ښار شمال خواته پروت دی او د سلطان د يرغل پر مهال يو ښه لوی ښار و او دولس دروازې يې لرلې[1] .

دا پته نشته چې بله سينه چيكودر چيری وه ؟ څكه چې د فرخی د عبارت معنی او نص دغه ځای کې ډير ناڅرگند دی،خو احتمال لری چې دابه (چيكلودرماتا) غرونه وي چې د (پالن پور) په شمال کی ۱۷ ميله فاصله کی دی[2]. (نهرواله) د ننني (پاتن) پخوانی نوم و چې د بمبئ په احمد آباد کی واقع دی[3] . (مندهير) د (پاتن) جنوب ته په ۱۳ ميله واټن کی پروت دی . دهغی د کنډوالوله پراخوالي څخه ښکاري چې يو وخت ډير مهم ښار و يو لوی تالاب لری چې يو وخت يې

---

[1]- گزيتر ماروار ،ملاتي ،جيسلمير(مدونه والتر) ۸۴-۹۲ مخونه (د هندشاهی گزيتر) د ولاياتو په هكله سلسله . د راجپوتانه توک ۲۰۹ - ۲۱۰ مخونه .

[2]- بمبئ گزيتر ،پنځمه برخه ۲۸۲۰ مخ .

[3]- دهند لرغونو آثاروته كتنه د برگس تاليف ،نهمه برخه ۷۱ مخ .

شاوخوا زينې او زيارتونه جوړ شوي وو [۱]. (ديول واره) همدانننيي (ديل واده) دی چې د سومنات ختيځ ته د ۴۰ ميلو په فاصله د (ديو) د ټاپو او د (اونا) ښار ترمنځ واقع دی [۲].

په دی توگه سلطان له ملتان څخه تر (لودور وه) پورې غالباً د (اوچهـ) يا (بهاول پور) څخه لاره وهلې او له هغه ځايه له يو شمير ټيټو غرونو څخه چې د (جسلمير) او (ملاتی) [۳]. ايالتونو تر منځ پراته دی ، تيرشوی او پاټن ته رسيدلی بيا مندهير ته ورغلی،وروسته بيا مخامخ د (کاتهياوار) له ټاپو وزمې څخه تيرشوی او (ديواده) او سومنات ته رسيدلی دی [۴].

۷ - د سومنات د سفر په هکله ځنی حکايتونه

د سومنات د بت ورانولو ،د اسلام د دين يو ځليدونکی ښيگڼه په بت پرستي باندې نړی ته وښوده او د دغی سوبې اتل محمود ،د دغه سپڅلی دين ساتندوی وگڼل شو اود اسلامي نړی د ستاينی وړ وگرځيد. شاعرانو د هغه د صفتونو د مبالغې په برخه کی رقابتونه پيل کړل او وروستيو حکايت ليکونکو هغه د خپلو حکايتونو اتل

۱- ابن اثير ليکی چې (بلواده) له سومنات څخه د دوو ورځو په مسافت لری دی.

۲- د هند د شاهشاهی گزيتر شلمه برخه ۲۴ مخ.

۳- (بريگز) او (فرشته) لومړی جلد. يوه وينا راوستی ده چې ليکی: سلطان د چوتن په نوم يوه کلا چې د عمر کوټ ختيځ ته په ۵۰ ميله فاصله کی وه فتح کړه. او وگوریٔ گزيتر ماروار د (والتر) تاليف ۵۲ مخ.

۴- له دې څخه په واضح ډول ښکاري چې د پروفيسرحبيب نظريه چې سومنات (نهرواله) ته نژدې يا پاټن سره نژدې معرفی کوي ،بی اساسه ده.

وگرځاو . اکثره دغې کيسې او حکايات چې طبعاً له سلطان محمود سره مطابقت پيدا کوي د تاريخ کتابونو کې ننوتې او د مستند و پيښنو په توګه لاس په لاس ترننه را رواني دي. نو ځکه له هغو څخه ځنې يې دلته راوړل کيږي ،خو کوشش کوم هغه يې چې تاريخي حيثيت لري هغه روښانه کړم:

۱- له دغو کيسو څخه هغه ډيره مشهوره يوه يې د (دايشليم) حکايت دی چې لومړی ځل کتاب کی چې دنهمی هجری پيړی تاليف دی راغلی اود (وصاياى نظام الملک) په نوم دی چې لنډيز يې دا دی.

سلطان د سومنات له فتح کولو وروسته،دهغې سيمې له آب هوا څخه دومره اغيزمن شو چې تصميم يې ونيو چې همالته پاتې شي ،خوخلکو وهڅاو چې بيرته غزنی ته راشي او په کاتهياوار کی يو نائيب الحکومه وټاکی . دوه تنه يې نايب الحکومتی ته ونومول چې لومړنی يې (دايشليم زاهد) او دويم يې د ګاونډي ايالت راجه د ايشليم و .سلطان زاهد وايشليم په خپل نيابت وټاکه او دهغه د غوښتنې له مخې يې د دويم دايشليم د مقابلې لپاره ورته يو لښکر هم برابر کړه ويل کيږی چې دا وخت سلطان وويل : (له دې امله چې د غزا په قصد اونيت مې هيواد پريښی ،دا درې کاله کيږی چې په همدې کار لګيا يم ،شپږ مياشتې به نورې هم په همدې کار کی مصروف اوسم) . وروسته سلطان د راجه دايشليم د مقابلی لپاره خپل لښکر چمتو کړ اوهغه يې ونيو او بندې يې کړ . کله چې زاهد له خپل ځان سره د هغه په بندي کولو و ويريد ،نو سلطان راجه دايشليم غزنی کی بندی کړ .لږ موده وروسته زاهد دايشليم خپل يو شمير کسان غزنی ته

ولیږل چې راجه دابشلیم راولي . کله چې راجه د کاتهیا وار ښارته را نژدې شو د هغه وخت له رواج سره سم زاهد د ابشلیم د هغه مخې ته له ښار څخه ور ووت ،د راجه راتګ لږ وځنډینه ،زاهد د یوې ونې سیوري ته خوب یووړ او یوسور دسمال یې پر مخ خوره کړ ،دا وخت یوه الوتونکې پر سره دسمال د غوښې ګومان وکړ له هوا څخه راکوز شو او دسمال یې د زاهد له سترګو سره یو ځای په خپلومنګولو کی هواته پورته کړ. کله چې بندی راجه زاهد ته راورسید ګوري چې د ده رقیب نابینادی او دهیواد د چارو پرمخ بیول نشی تر سره کولای ،نو خلکو راجه ته آفرین و وایه او پرتخت یې کیناو او زاهد یې هغه زندان کی واچاو کوم چې هغه د راجه لپاره چمتو کړی و [1].

له دغی کیسی څخه څو خبری څرګندیږي :

اول : سلطان درې نیم کاله کاتهیاوار کی پاتیشو .

دویم : راجه دابشلیم سره یې جګړه وکړه .

دریم : سومنات کی یې له خپلی خوانایب مقرر کړ .

لومړنی پایله دسلطان د وخت له معتبرو ماخذونو سره برابره نه ده ،یعنی بیهقی ،ګردیزی او نورو نه دی ویلی چې سلطان دومره زیات وخت هلته پاتی شو ،بلکې لکه یې چې سومنات فتح کړ ډیر ژر غزنی ته ستون شو او بیا ماورالنهر ته ولاړ . له بلې خوا ابن اثیر لیکې چې سلطان دسومنات له سوبی څلور میاشتې وروسته غزنی ته ستون شو .دویمه اودریمه پایله هم سمه نه ده دا له واقعیت سره توپیر لری . هغه آثار چې له نهمې هجری پیړۍ مخکی لیکل شوی دی (یعنی کوم

---

[1]- د دې پیښی بشپړ نکل په روضه (۷۴۱-۷۴۲ مخونه) او فرشته (۳۴-۳۵ مخونه) راغلی ده .

چې غالباً د نظام الملک وصايا د تاليف کال سره برابر دي) هم دا خبرې نه تائيد وی . گرديزی په ۷۲ مخ کی د دې برعکس وايې چې د سومنات هند وحکمران چې د سلطان په ور رسيدو سره تنبتيدلی و ، د اسلامی پوځ له راستنيدو وروسته ، بيرته را وگرځيد . نو له همدې امله ويلای شو چې پورتنی کيسه د تاريخ له پلوه قطعی ډول باندې غلطه او بی اساسه ده . خو (سو . ای . سی . بيلی) د مراة احمد (۳۳ مخ) په ژباړه کې هڅه کړی چې وښيې چې دا ډول يوه کيسه نا ممکنه نه ده . ښکاره خبره ده چې نوموړی دغه پيښی د تاريخی گزارشاتو له کړکی ځخه نه تحليلوی .

۲- يوه بله مهمه کيسه چې د شيخ فريدالدين عطار د هجري اومې پيړۍ نامتو تصوفی شاعر (منطق الطير) کی راغلی ده ، هغې کې دا هڅه شوي ده چې سلطان ځان ته د بت فروش د لقب پر ځای د بت شکن د لقب د گټلو هڅه کړی او د بت شکن لقب يې غوره گڼلی . په دغه حکايت کی راغلی : کله چې سلطان سومنات فتح کړ او ويې غوښتل چې بت مات کړی ، برهمنانو وړانديز ورته وکړ چې د بت د وزن په اندازه سره زر به ورکړي ، خو سلطان دغه وړانديز ونه مانه ، د بت د ماتولو امر يې ورکړ . دا وخت د سلطان صاحب منصبانو مصلحت ورکړ چې بت خرڅ کړی ښه به وي ، سلطان په ځواب کی وويل : (زه ويريږم چې د حشر په ورځ به چې ټول بت پرستان د رب العزت دربارته حاضر شي ، نو الله به امر وکړی چې آذر او محمود يو ځای را حاضر کړئ چې يو يې بت جوړونکی او بل يې بت خرڅوونکی و) . وروسته د بت له ماتولو سلطان وويل : د هغه شاوخوا اور بل کړی . بت د اورله امله وچاود او ۲۰ منه گرانبيه جواهر هغه له نس ځخه راووتل . دا

وخت سلطان وويل : دغه اور هغه څه ده چې لات (دغه نوم سومنات ته عطار ايښى وى) د هغه ورتيا لرله . او هغه جواهرات زما د خير د کار پاداش دى چې له پورته لوري ماته راکړل شو .) له دغې کيسى څخه ښکاري چې د بت نس تش نه و . ځکه البيروني (د دويم ټوک ۱۰۳ - ۱۰۴ مخونو کى) ټول هغه اصول ښودلي دي کوم چې د دغه ډول بتانو په جوړيدو کى رعايت کيدل ، خو هغه هيڅکله نه دي ويلى چې د بت منځ تش و . له دې پرته د هغه ليک ماخذ هم شته چې سلطان د بغداد خليفه ته د سومنات د فتح کيدو په هکله ليکلى و ، خو دغه ماخذ کى د دغو جواهراتو په هکله څه نه دي ليکل شوى . که چيرى په دى هکله څه حقيقت موجود واى نو فرخى حتماً د هغو په هکله يو څه ليکل او په خپله هغه قصيده کى چې د سومنات د سوبې په هکله يې ليکلى دا موضوع يې هم يکى هرو مرو يا دوله .

۳- يوه بله افسانه هم چې جعل شوى او واقعى نه ده د فتوح السلاطين د ۳۲ پاڼې دويم مخ کې د ۳۵ پاڼې تر دويم مخ پورې راغلې ده چې په اتمه هجرى پيړى کې ليکل شوى ده . دغه حکايت کې راغلي چې : د سلطان له زيږيدولو وروسته په هند کې منجمينو پيش بينى وکړه چې په غزنى کې يو شهزاده وزيږيد چې د سومنات بت به دهغه په لاس مات شي . نو ځکه يې راجه جيپال وهڅاو چې کوچني محمود ته يو ايلچي وليږي او هغه ته و وايي چې که چيرى د سومنات بت د ده لاس ته ورغى نو د ماتولو پرځاى دې ډيرې پيسى واخلي . کله چې محمود سومنات ونيو برهمنانو د هغه ژمنه ورپه ياد کړه او ورته ويې ويل چې ژمنه دې پر ځاى کړه ، محمود په شک کې شو ، ځکه چې نه يې دبت بيرته ورکول غوښتل او نه يې د خپلى ژمنې ماتول غوښتل

نو امر يې وکړ چې هغه بايد و سوځول شي . کله چې بله ورځ برهمنانو بيا خپله غوښتنه تکرار کړه سلطان وويل چې : هغه د تنبول (پان) هغه پاڼې چې وسوځول شوي دبت له ايرو سره ګډې شوي وې راوړی .ايرې يې راوړی . برهمنانو ته يې د هغو د خوړلو امر وکړ کله چې برهمنانو دغه پاڼې وخوړی نو سلطان ورته وويل چې بت خو تاسو وخوړ . له دغې پيښې څخه لږ وروسته يوه برهمن د سومنات دبت په شان يو بل بت جوړ کړ له ښار څخه لږ لرې يې ښخ کړ ، يو خوسی يې داسې ور وزه چې په منډه منډه هغه ځای ته ورشي او په خپلو ښڼو هغه ځای وتوږي . يوه ورځ يې خلک راټول کړل ورته ويې ويل چې سومنات بت ده ته په خوب کې راغلی او ويې ويل چې په دې ځايونو کې چيرې پټ يم که چيرې زه خپل خوسی خوشې کړم،نو هغه ځای پيدا کوی او ځمکه به وتوږی نو همالته زه يم . خلکو يقين وکړ، برهمن خپل روزل شوی خوسی خوشې کړ، بالاخره بت را وايستل شو خلکو هغه په عرق ګلاب ومينځه بيرته يې معبد ته راوړ .

۴- له دغو حکايتونو پرته يو بل محلي راويت هم شته چې دسلطان پر ځای د کاتهياوار يو بل وروستی سلطان (چې غالباً سلطان محمود بايقرا دی ۱۴۵۹-۱۵۱۱ م) يادوي . دغه روايت شيخ دين په ۱۲۱۲ هـ (۱۸۰۱ م) کې په نظم جوړ کړی دی او ميجر (واتسن) د (هند لرغونپيژندنې) مجله کې په اتم ټوک ۱۵۳ - ۱۲۲ مخونو کی) په انګليسی ژبه ژباړلی دی . د دې روايت لنډيز داسی دی چې : مخکې له دې چې سلطان سومنات فتح کړي ،يوشمير مسلمانان هلته اوسيدل ،خو دهغې سيمې راجه چې (کنور رای) نوميده،دوی سره ډير زيات ظلم کاو او امريې کړی و چې هره ورځ به يو تن مسلمان دبت

پښولاندی حلالوي . کله چې حضرت محمد^(ص) د مکی د یوه حاجي خوب ته راغی هغه ته یې حکم وکړ چې سومنات ته ورشي او مسلمانان وژغوري . حاجي سومنات ته راغی او د خپل خارق العاده ځواک په واسطه یې د راجه پاملرنه ځان ته واړوله . یوه ورځ حاجي یوه بوډۍ ډیره خواشینی او غمجنه ولیده له پوښتنې وروسته ورته څرګنده شوه چې سبا سهار د هغې د زوی د وژلو وار دی . حاجي د دې غمجن خبر په اوریدو ډیر غمجن او اغیزمن شو ، ویې غوښتل چې دی د هغی بوډۍ د زوی پرځای د بت پښو ته و وژنې ،کله چې راجا له دغی پیښی څخه خبرشو ،ډیر خپه شو ، خو په دې باندې پوهید چې نشی کولای حاجی په ښکاره منع او اذیت کړي ، د فرصت په تمه کیناست . یوه روځ راجه د سومنات د بت او د معبد شاوخوا سیمه حاجی ته وربښودله ،نو دا وخت یو ناڅاپه حاجی پر ځمکه پریوت او بی هوښه شو . راجه خپلو عسکروته امر وکړ چې حاجی و وژنی خو کله چې عسکر د هغه خواته ورتلل د ټولو پښی په ځمکه ونښتې او له ورتګ څخه پاتی شول .

له دغې پیښی وروسته حاجی د دغه ظلم د ختمولو په خاطر سلطان محمود ته بلنه ورکړه .سلطان په ډیره هیله په لاره کې د (منګرول) راجه ،جیپال سره چې د سومنات د راجه د ښځی ورور و ونښت او هغه یې تسلیم کیدو ته اړ کړ . وروسته له هغه دسومنات خواته روان شو (کنور رای) ته یې ماتې ورکړه . راجه عذر او سوله وکړه سلطان وویل امان په ایمان کی دی .

(سوله په اسلام کی ده) راجه ونه منله نو هوډ یې وکړ چې تر آخره جګړه وکړي . دا وخت حاجی مړ شو او له محمود څخه خپه ولاړ ځکه چې دناروغی پر مهال یې د ده پوښتنه ونه کړه . وروسته له دې چې

راجه څه موده جګړه وکړه . ځان یې کلا کی اسیار کړ او د دواړو خوا وو ترمنځ جګړه روانه وه . محاصری ۱۲ کاله ونیول . سلطان بی حوصلی شو . دا وخت یې وزیر مشوره ورکړه چې د حاجی د قهر د کینولو او دهغه د ارواح د خوشحالولو په خاطر دې د هغه قبرته ورشي او دکلا په نیولو کې دې ورڅخه مرسته وغواړي .سلطان همداسی وکړل او د حاجې په وینا یې داسی یو چل وکړ چې : یوه ورځ یې د جنګ - جګړی ټول اسباب او وسایل پریښبودل پنځه میله لری یو ځای ته ولاړ . راجه فکر وکړ چې وتښتید ،له احتیاط څخه یې کار وانخیست او بیدار نه و ،نو د شپې له خوا سلطان راوګرځید له دوو سپرو سره یې چې کتل حاجی و ،دسومنات کلا یې په ۴۷۰ هـ (۱۰۷۷-۱۰۷۸م) کې ونیوله او داسې ویل کیږی چې د دغی جګړی په ترځ کی د سلطان ۱۲۵۰۰۰ عسکر وژل شوی وو . وروسته (راجه کنور رای) د بت د ساتلو په سوچ کی شو. وړاندیز یې وکړ چې که بت ورڅخه وانخلی ،نو ډیرې پیسې به ورکړي .سلطان امر وکړ چې بت وسوځول شی ایره دې شي او د پان له پانی سره دې یو ځای لکه مخکې چې وویل شول ، راجه کنور رای او دهغه درباریانو ته ورکړل شي . له دغې پیښی وروسته یې خپل یو صاحب منصب چې متها خان نومید د سومنات نایب الحکومه مقررکړ، خپله غزنی ته راستون شو . وروسته بیا متها خان معبد رنګ او وسوځاو. پورتنی حکایت هیڅ تبصرې ته ضرورت نه لري، خو دحیرانتیا او تعجب خبره داده چې میجر واتسن د دغه نظم ژباړونکې هغه حقیقی ګڼلی ،اعتبار یې ورکړی او دهغه په وینا چې ګواکې دا د سومنات په هکله تازه کیسه ده چې ده پخوا پاړسی تاریخونو کې نه وه لوستې،حال دا چې د تاریخ له پلوه ۱۲ کلنه محاصره او په دغه موده کی دوامداره جګړه هیڅ امکان نه لري .

ن - نښلونه

د نېټوله مخې دسلطان محمود د ژوند ، پېښو او دهغه نيکونو مجدول تاريخ

پېښې	نېټې	
	مسيحي يا ميلادي	هجري
د اسد بن سامان د زامنو تقرر: نوح د سمرقند په حکومت ،احمد په فرغانه کې ،يحيى په شاش کې او اشروسنه ،الياس په هرات کې .	۸۱۹-۸۲۰	۲۰۴
د طاهر بن حسين انتصاب (مقررول) د خراسان په حکومت .	۸۲۱	۲۰۵
د نوح بن اسد مړينه .	۸۴۲	۲۲۷
دبُست په حکومت باندې د يعقوب بن ليث واکمن کېدل.	۸۲۵-۸۵۱	۲۳۷
د يحيى بن اسد مړينه .	۸۵۵-۸۵۶	۲۴۱
د الياس بن اسد مړينه .	۸۵۶-۸۵۷	۲۴۲
د احمد بن اسد مړينه .	۸۶۳-۸۶۴	۲۴۹
د يعقوب په لاس د هرات ،بلخ او باميان فتح کېدل.	۸۶۷	۲۵۳
د يعقوب له خوا د محمد طاهر ماتې	۸۷۲-۸۷۳	۲۵۹
د يعقوب په لاس د طبرستان فتح،د نصربن احمد په لاس د بخارافتح او خپل ورور اسمعيل ته دهغې سپارل .	۸۷۳-۸۷۴	۲۶۰
د يعقوب مړينه.	۹ جون ۸۷۹	د ۲۶۵ دشوال ۱۴مه
د الپتگين پيدا ايښت .	۸۸۰-۸۸۱	د ۲۶۷ شاو

خوا		
۲۷۵	۸۸۹-۸۸۸	پر بخارا د احمد بن نصر يرغل.
۲۸۵	۸۹۸	اسمعيل بن احمد ته د احمد بن فريغون بيعت.
د ۲۸۷ د ربيع ۱۵ مه	د ۹۰۰ د مارچ ۲۰مه	د اسمعيل بن احمد په لاس په بخارا کی د عمرو بن ليث ماتې.
-	تريباً ۹۰۳	د گوپال ورمن په لاس د سامنت ديوا بی وسلې کول او لليه د ځوی (وکمه لوکه) په تخت کيناستل.
۲۹۳	۹۰۷-۹۰۵	سيستان کی د سوبکری اړ دوړ.
د ۲۹۵ د صفری ۱۴ مه	د ۹۰۷ د نومبر ۲۴ مه	د اسمعيل بن اسد مړينه.
د ۲۹۸ رجب	د ۹۱۱ مارچ	د احمد بن اسمعيل په لاس د سيستان د حکمران معدل بن ليث ماتې.
د ۳۰۰ ذيحجه	د ۹۱۳ جولای	د احمد بن اسمعيل په لاس د سيستان د حکمران عمرو بن ليث ماتې.
د ۳۰۹ د جمادی الثانی ۲۳ مه	د ۹۱۴ جنوری ۲۴ مه	د احمد بن اسمعيل مړينه.
۳۰۹	۹۲۲-۹۲۱	د سيستان پر حکومت د احمد بن محمد صفاری مقرری.
۳۱۵	۹۲۸-۹۲۷	د اسفار بن شيرويه له خوا د ماکان بن کاکې ماتې او په ری باندې د شيرويه واکمنې.
۳۱۲	۹۲۹-۹۲۸	د مرداويج بن زيار په لاس د اسفار وژل کيدل
۳۱۹	۹۳۱	د کرج په حکومت باندی د مردوايج له خوا د علی بن بويه مقرريدل.

۳۲۳	۹۳۵-۹۳۴	د مرداویج مړینه.
۳۳۱	تقریباً ۹۴۲-۹۴۳	د سبکتګین پیدا ینت.
د ۳۳۱ د رجب ۲۷ مه	د ۹۳۴ د اپریل ۶ مه	د نصربن احمد مړینه.
۳۳۴	۹۴۶-۹۴۵	په بغداد باندې د معزالدین واکمن کیدل.
د ۳۳۸ جمادی الثانی	د ۹۴۹ دسمبر	ذ عمد الدین مړینه او د رکن ادلدوله فنا خسرو پاچا کیدل.
د ۳۴۳ د ربیع الثانی ۱۹ مه	د ۹۵۴ د اګست ۲۲مه	د نوح بن نصر مړینه.
د ۳۴۵ رمضان	د ۹۵۶ دسمبر	د الپتګین په لاس د بکر بن ملک وژل کیدل.
تقریباً ۳۴۸	۹۵۹	د الپتګین له خوا د سبکتګین ابتیاع
-	تقریباً ۹۶۰	د بهیم (چې غالباً د کمکوله زوی و) مړینه او د جیپال پاچا کیدل.
د ۳۴۹ د ذیحجی شلمه	د ۹۶۱ د فبروری لسمه	پر نیشاپور باندې د الپتګین حکمرانی.
د ۳۵۰ د شوال یوولسمه	د ۹۶۱ د نومبر ۲۳مه	الملک بن نوح مړینه.
د ۳۵۰ ذیحجه	د ۹۶۱ نومبر	بخارا باندې د الپتګین یرغل.
د ۳۵۱ د ربیع الاول ۱۵ مه	د ۹۶۲ د اپریل ۲۳مه	دالپتګین په لاس د منصور بن نوح د جنرال اشعث بن محمد ماتې.
د ۳۵۱ د ذیحجی ۱۳مه	د ۹۶۳ د جنوری ۱۲مه	په غزنې باندې د الپتګین واکمني.

۳۵۲	۹۶۳	د الپتگین په لاس د منصور بن نوح د جنرال ابو جعفر ماتې.
د ۳۵۲ د شعبان شلمه	د ۹۶۳ د سپتمبر ۱۳مه	د الپتگین مړینه او دهغه د زوی ابواسحق ابراهیم پاچا کیدل.
تقریباً ۳۵۳	۹۶۴	د احمد بن نوح مړینه او د هغه د زوی خلف په تخت کیناستل.
د ۳۵۴ د شوال ۲۷ مه	د ۹۶۵ دسپتمبر ۲۲مه	دابوابراهیم اسحق په لاس د ابوعلی لاویک ماتې.
۳۵۴	۹۶۵	د خلف په غیاب کې په سیستان باندې د طاهر بن حسین واکمني.
د ۳۵۵ د ذیقعدې ۲۵ مه	د ۹۶۶ د نومبر ۱۲مه	د ابواسحق ابراهیم مړینه اود بلکاتگین پاچا کیدل.
د ۳۵۶ ربیع الثانی	د ۹۶۷ نومبر	د معزالدین مړینه اود عزالدین بختیار پاچا کیدل.
د ۳۵۶ ذیحجه	د ۹۶۷ مارچ	د وشمگیربن زیار مړینه او دهغه د زوی بهستون پاچا کیدل
د ۳۶۱ د محرم لسمه	د ۹۷۱ د نومبر لومړی	د سلطان محمود پیدا ئینت.
۳۶۴	۹۷۵-۹۷۴	د بلکاتگین مړینه اود پریتگین په تخت کیناستل.
د ۳۶۵ د شوال یوولسمه	د ۹۷۶ د جون دولسمه	د منصور ابن نوح مړینه او دهغه دځوی پاچا کیدل.
د ۳۶۶ محرم	د ۹۷۶ سپتمبر	د رکن الدین مړینه او د دری زامنو ترمنځ یې د سلطنت ویش.

د ۳۶۶ شعبان	د ۹۷۷ اپریل	د پریتګین خلع کیدل .
د ۳۶۶ شعبان ۲۷ مه	د ۹۷۷ د اپریل شلمه	د غزني په تخت د سبکتګین کیناستل .
د ۳۶۷ رجب	د ۹۷۸ فبروری	د بهستون مړینه او دهغه د ورور بهستون پاچا کیدل .
د ۳۶۷ شعبان	د ۹۷۸ مې	د معزالدین اعدامول او د عضدالدوله په لاس د عراق نیول کیدل.
تقریباً ۳۶۹	۹۷۹-۹۸۰	د حسنویه بن حسین مړینه .
۳۷۰	۹۸۰-۹۸۱	له همدان څخه د فخرالدین تیښته .
د ۳۷۱ جمادی الاول	د ۹۸۱ نومبر	له مؤیدالدین څخه د قابوس ماتې .خراسان فخرالدین تښتیدل. د خلف له خوا د (اوک) د کلا پرېښودل .
د ۳۷۲ رمضان	د ۹۸۳ فبرووی – مارچ	د عضوالدوله مړینه .
د ۳۷۳ شعبان	د ۹۸۴ جنوری	د مؤیدالدین مړینه. جرجان ته د فخرالدین بیرته راتګ
۳۷۵	۹۸۵-۹۸۶	نورکې د سلانیقه ؤ ځای پر ځای کیدل .
تقریباً ۳۷۶	۹۸۶-۹۸۷	د سبکتګین په لاس د جیپال ماتې او په یرغمل ډول د سخپال پاتې کیدل . په بست د خلف واکمنی او← ← دهغې بیرته پرېښودل . د شرف الدین له خوا د صمصام الدین ماتې.
۳۷۹ ربیع الثانی	د ۹۸۹ سپتمبر	دمجدالدوله پیدا کیدل.
۳۸۰	۹۹۰-۹۹۱	د شرف الدین مړینه او د بهاؤالدوله پاچا کیدل . صمصام الدین خلاصون .

۳۸۰	۹۹۱-۹۹۰	د غزني په کلا کې د محمود بندي کيدل د سبکتگين له خوا.
۳۸۱	۹۹۱	د الطائی خلع . د جيپال په سلطنت د لاهور د راجه بهرت يرغل .
د ۳۸۲محرم	د ۹۹۲ مارچ	سير جان ته نژدې د عمرو بن خلف ماتې .
د۳۸۲ ربيع الاول	د ۹۹۲ مى - جون	په بخارا باندې د بغراخان واکمني .
د ۳۸۲ جمادی الاول	د ۹۹۲ جولاى	له بخارا څخه د بغراخان په شا کيدل .
د ۳۸۲ د جمادی الثانی ۱۵ مه	د ۹۹۲ د اگست اتلسمه	پر بخارا دنوح واکمني .
۳۸۳	۹۹۴-۹۹۳	د عزالدين د زامنو اعدامول .
د ۳۸۴ د رمضان ۱۵مه	د ۹۹۴ د اکتوبر ۲۳مه	د سبکتگين او محمود له لوري د ابو علی سيمجوری ماتې . سبکتگين ته د نوح بن منصور له خوا د بلخ سپارل او د ناصر الدوله لقب ور کول . محمود ته د خراسان د پوځ د مشري ورکول او د سيف الدوله د لقب بښل .
د ۳۸۵ ربيع الاول	د ۹۹۵ د جولاى ۲۲مه	دسبکتگين او محمود له خوا د ابو علی سيمجوری او فايق ماتې خوړل .
۳۸۵	۹۹۵	د ابو العباس فضل بن احمد وزير کيدل له محمود سره . د مامون له خوا د خوارزم فتح کيدل. د ابوعلی سيمجوری بندي کيدل .
۳۸۶	۹۹۶	پر بخارا د ايلک خان يرغل. د ابو علی

		سیمجوری مړینه. د ابو علی مامون بن محمد مړینه چې د جرجانیه او خوارزم حکمران و. د ده ځای د ده د زوی ابوالحسن علی په تخت کیناستل.
د ٣٨٧ د رجب ١٣ مه	د ٩٩٧ د جولای ٢٢مه	د نوح بن منصور مړینه او دهغه د زوی ابوالحارث په تخت کیناستل.
د ٣٨٧ شعبان	د ٩٩٧ اگست	د سبکتگین مړینه او د هغه د زوی اسمعیل سلطان کیدل. د فخرالدین مړینه اود هغه د زوی مجدالدوله پاچا کیدل.
د ٣٨٨ربیع الاول	د ٩٩٨ مارچ	د محمود له خوا د غزنی د کلا نیول او د اسمعیل نیول کیدل او په تخت د محمود کیناستل.
٣٨٨	٩٩٨	په فوشنج د خلف واکمن کیدل او بیرته د هغه پریښودل. د محمود د تره بغراجق مړینه.
د ٣٨٨شعبان	د ٩٩٨ اگست	د قابوس الدوله مړینه.
ذیحجه	د ٩٩٨ دسمبر	دصمصام الدوله مړینه.
د ٣٨٩ د صفری دولسمه	د ٩٩٩ د فبروری ٢مه	د ابوالحارث منصور بن نوح لری کول او پرځای یې د هغه د ورور ابوالفواراس عبدالملک په تخت کینول.
د ٣٨٩ جمادی الاول ٢٧مه	د ٩٩٩ د می شپاړسمه	د محمود له خوا عبدالملک ته ماتې ورکول په مرو او د خراسان نیول د غرشستان د مشر په توگه د محمود پیژندنه او جوزجانان ته د اسمعیل ورتگ.
د ٣٨٩ شعبان.	د ٩٩٩ جولای -- اگست	د فایق مړینه.

د ۳۸۹ د ذیقعدی لسمه	د ۹۹۹ د اکتوبر ۳۳ مه	په بخارا د ایلک خان واکمن کیدل او د عبدالملک بندي کیدل.
د ۳۸۹ ذیحجه	د ۹۹۹ نومبر	محمود ته د خلیفه له خوا د یمین الدوله او امین الملت دلقب ورکول او په هند باندی هر کال دیرغل کولو تصمیم نیول.
۳۸۹	۹۹۹	د جیپال د زوی ۰ آنند پال ، له خوا د لاهور د راجه (چندر دت) ماتې خوړل او په سلطنت باندی د انند پال کیناستل.
د ۳۹۰ محرم	د ۹۹۹ دسمبر	ایلک خان ته د محمود له خوا د یوه هیئت لیږل.
د ۳۹۰ محرم	د ۹۹۹دسمبر	د اسپهبه د کلا محاصره او د خلف بیعت.
۳۹۰	د ۱۰۰۰ کال سپتمبر	د لغمان پرخینو کلاوو د محمود واکمن کیدل او نیشاپورته نژدی د منتصر له خوا د نصر ماتې.
د ۳۹۱ شوال	د ۱۰۰۱ سپتمبر	هند ته د محمود رو ایندل. د نصر له خوا د نیشاپور پریښودل.
۳۹۱	۱۰۰۱	د محمود لاس ته د واثق لویدل اودهغه بندي کول.
د ۳۹۲ د محرم اتمه	د ۱۰۰۱ د اکتوبر ۲۷ مه	د جیپال ماتې او بندې کیدل اود محمود قلمرو سره د ویهند یوځای کیدل.
-	د ۱۰۰۲ اپریل	غزني ته بیرته د محمود راستنیدل.
د ۳۹۳ محرم	د ۱۰۰۲ نومبر	له غزني څخه دسیستان خواته محمود ورتګ.
د ۳۹۳ محرم	د ۱۰۰۲ نومبر	حاجی قنجی ته د سیستان د حکومت ورسپارل. سیستان کې اړ دوړ.

-	د ۱۰۰۲-۱۰۰۳	د جیپال مړینه.
د ۳۹۳ ذیقعده	د ۱۰۰۳ سپتمبر	د سیستان خواته له غزني څخه دمحمود خوځیدل.
د ۳۹۳ د ذیحجی پنځلسمه	د ۱۰۰۳ د اکتوبر ۱۵مه	د محمود له خوا د سیستان د شورشیانو ماتول. دسیستان په حکومت د نصر مقررول.
تقریباً ۳۹۳	۱۰۰۲-۱۰۰۳	د جیپال مړینه او دهغه د زوی انندپال په تخت کیناستل.
د ۳۹۴ شعبان	د ۱۰۰۴ جون	دایلک خان په لاس د منتصر ماتیدل.
۳۹۵	د ۱۰۰۴ اکتوبر	له غزني څخه بهتندې ته د محمود تګ اود بهتندې د راجه (بیجی رای) شکست او مړینه.
د ۳۹۵ ربیع الاول	د ۱۰۰۴ دسمبر	د منتصر مړینه.
۳۹۵	۱۰۰۵ می – جون	غزنی ته د محمود بیرته راتګ.
۳۹۶	د ۱۰۰۶ مارچ – اپریل	د سند پر غاړه د آنند پال ماتې.
۳۹۶	۱۰۰۶	د ملتان ماتې او د داؤد د تښتیدل. د ملتان پر حکومت د سخپال مقرریدل.
۳۹۶	۱۰۰۶	پر خراسان د ایلک خان یرغل.
۳۹۶	د ۱۰۰۶ جولای – اګست	له خراسان څخه د ارسلان جاذب له خوا دسبا شتکین ایستل.
۳۹۷	د ۱۰۰۶ سپتمبر-اکتوبر	له خراسان څخه د ایلک خان د پوځ شاته تلل او وتل.
۳۹۷	۱۰۰۶-۱۰۰۷	ګردیزته د خلف لیږل. د مجدالدوله بندي کیدل دهغه د مور له خوا.

د ۳۹۸ د ربيع الثانى ۲۳مه	د ۱۰۰۸ د جنورى پنځمه	پر خراسان د ايلک خان دوباره يرغل او د (کتر) په ميدان کې د هغه ماتې.
۳۹۸	د ۱۰۰۸ دسمبر	د سخپال بغاوت.
د ۳۹۸ ربيع الثانى	د ۱۰۰۸ جنورى	محمود ته د سخپال د بغاوت د خبر ور رسيدل. د سخپال ماتې او بندى کيدل.
۳۹۹	۱۰۰۸	غزنى ته د آنند پال بيرته گرځيدل.
د ۳۹۹ د ربيع الثانى ۲۹ مه	د ۱۰۰۸ د دسمبر ۳۱مه	د آنند پال په وړاندې د محمود را خوځيدل او ويهند ته نژدى د آنند پال ماتې.
۳۹۹	۱۰۰۹	د نگر کوټ سقوط
تقريباً ۳۹۹	۱۰۰۸-۱۰۰۹	د ابوالحسن على بن مامون مړينه او د هغه د ورور ابوالعباس مامون پاچا کيدل.
۴۰۰	د ۱۰۰۹ اگست-سپتمبر	په غزني کى د نگر کوت د غنيمتونو نندارتون.
۴۰۰	د ۱۰۰۹ آگست	غزنى ته د طغاخان د سفير راتگ.
۴۰۰	د ۱۰۰۹ اکتوبر	له غزنى څخه د نراين پور خواته د سلطان محمود حرکت کول.
۴۰۱	د ۱۰۱۰ اکتوبر	له غزنى څخه ملتان د محمود ورتگ. د داود نيول او غورک ته دهغه ليږل.
تقريباً ۴۰۱	د ۱۰۱۰ اکتوبر	د طغاخان پر سلطنت د ايلک خان يرغل او بيرته دهغه په شاتگ.
۴۰۱	د ۱۰۱۱ مارچ	يو ځل بيا د طغاخان پر سلطنت د ايلک خان يرغل.
۴۰۱	د ۱۰۱۱ جون	په غور د محمود يرغل او د ابن سيور نيول. د ابن سيور مړه کيدل.
۴۰۱	۱۰۱۰-۱۰۱۱	خراسان کى قحطى. د قصدار د حکمران پاڅون او هلته د محمد بن محمود مقرريدل.

تقريباً ۴۰۱	۱۰۱۱-۱۰۱۰	د آنند پال مړينه .
د ۴۰۲ جمادی الاول	د ۱۰۱۱ دسمبر	پر قصدار يرغل او د هغه د حکمران بيعت .
۴۰۲	۱۰۱۲	د قابوس لري کول .
۴۰۳	د ۱۰۱۲ اگست	د غرشستان نيول او غزنی سره يې تړل .
د ۴۰۳ جمادی الثانی	د ۱۰۱۲ دسمبر	د بهاوالدوله مړينه او د سلطان الدوله پاچا کيدل .
۴۰۳	۱۰۱۳-۱۰۱۲	د قابوس او ايلک خان مړيني .
۴۰۴	د ۱۰۱۳ نومبر	نندني ته د محمود ورتگ او له ناچاری څخه له هغه ځايه بيرته راتگ .
۴۰۴	۱۰۱۳	د فضل بن احمد لري کول .
-	د ۱۰۱۴ مارچ	له غزنی څخه يو ځل بيا نندني ته د محمود تگ . دبهيمپال ماتې او د نندني نيول کيدل . د تريلو چنپال او تونگه ماتي خوړل د جهلم پر سيند . د فضل بن احمد مړينه .
۴۰۵	د ۱۰۱۴ جولای- اگست	غزنی ته بيرته د محمود راتگ .
۴۰۵	۱۰۱۴	د وزارت په رتبه ابوالقاسم احمد بن حسن ميمندی مقرريدل .
۴۰۵	د ۱۰۱۴ اکتوبر	تهانيسرته له غزنی څخه د محمود ورتگ او دتهانيسر سقوط .
۴۰۵	د ۱۰۱۵ مارچ	غزنی ته بيرته د محمود راستنيدل.
۴۰۵	د ۱۰۱۵ مې	په خوابن باندي د محمود يرغل .
۴۰۵	۱۰۱۵-۱۰۱۴	د بدر بن حسنويه مړينه .
۴۰۶	۱۰۱۶-۱۰۱۵	بلخ باندی د محمود يرغل . د مسعود←

		← تاکل د وليعهد په توګه. په کشمير باندی لومړنی حمله او د لوهکوټ محاصره. د شارابو نصر محمد مړينه.
۴۰۲	د ۱۰۱۲ مارچ	غزني ته بيرته راستنيدل.
د ۴۰۷ د شوال ۱۵مه	د ۱۰۱۷ د مارچ ۱۷مه	د ابو العباس مامون وژل کيدل.
۴۰۷	۱۰۱۲-۱۰۱۷	غزنی ته له محمود څخه د مرستې غوښتو په خاطر د قواملدوله راتګ.
د ۴۰۸ صفره	د ۱۰۱۷ د جولای دريمه	د خوارزم د لښکر ماتی او د محمود له خوادهغو سيمو نيول.
۴۰۸	۱۰۱۷	د خوارزم حکومت ته د التوانتاش غوره کول. د طغان خان مړينه او د هرات په حکومت د مسعود مقرريدل.
۴۰۹	۱۰۱۸	په غزني کی د يو جومات د جوړولو په هکله د محمود امر.
د ۴۰۹ د جمادی الاول ۱۳مه	د ۱۰۱۸ دسمبر	له غزنی څخه قنوج ته د محمود حرکت او محمد ته د غزنی د حکومت د کفالت پريښودل.
د ۴۰۹ د رجب شلمه	د ۱۰۱۸ دسمبر	له جمنا څخه د محمود قنوج نيول.
د ۴۰۹ د شعبان ۲۵ مه	د ۱۰۱۹ د جنوری شپږمه	د راجه شروهـ ماتې.
د ۴۰۹ ذيحجه	د ۱۰۱۹ اپريل	د قبايلو خواته د محمود حرکت.
۴۰۹	۱۰۱۹	د تريلو جنپال او ګندهـ تر منځ يو والی. دګندهـ په لاس د قنوج د راجه راجيپال وژل کيدل.

۴۱۰	۱۰۱۹ اکتوبر	له غزنی څخه د ګنډه او دقنوج د نوي راجه د ټکولو په خاطر د محمود حرکت.
د ۴۱۰ د شعبان ۱۴مه	د ۱۰۱۹ د دسمبرپنځلسمه	د محمود له خوا د تریلو جیپال ماتې.
۴۱۰	۱۰۱۹	په (باری) باندې د محمود واکمن کیدل.
۴۱۰	۱۰۲۰-۱۰۱۹	د محمود په رسیدو سره د ګنډه تښتیدل.
۴۱۱	۱۰۲۰ می – جون	نور او قیرات ته د محمود ورتګ.
د ۴۱۱ د جمادی الاول لسمه	د ۱۰۲۰ سپتمبر	د غور (تپ) ته د محمود حرکت.
د ۴۱۱ ذیحجه	د ۱۰۲۱ مارچ – اپریل	پر عراق د مشرف الدین واکمني.
۴۱۲	۱۰۲۱	د نصر مړینه.
۴۱۲	د ۱۰۲۱سپتمبر-اکتوبر	پر کشمیر دویم ځل یرغل اود لوهکوټ محاصره کول.
۴۱۲	۱۰۲۲-۱۰۲۱	ملتان ته د مسعود په بندی توګه لیږل د محمود له خوا .د آنند پال د زوی تریلو جیپال وژل کیدل.
۴۱۲	۱۰۲۲ مارچ – اپریل	غزنی ته د محمود بیرته راتګ.
۴۱۳	۱۰۲۳-۱۰۲۲	د ګوالیار د راجه بیعت، د کالنجر دراجه ګنډه بیعت.
-	د ۱۰۲۳ مارچ- اپریل	بیرته غزنی ته د محمود راتګ.
۴۱۴	۱۰۲۲	د شابهار په ډګر کې د محمود له خوا د پوځ معاینه.

تقریباً ۴۱۴	۱۰۲۳	د ارسلاخان مړینه.
۴۱۴	۱۰۲۳	حج ته د حسنک تګ.
۴۱۵	د ۱۰۲۴ سپتمبر	بلخ ته د سلطان تګ.
د ۴۱۵ شوال	د ۱۰۲۴ دسمبر	د سلطان الدوله مړینه او دهغه د ځوی ابو کالنجر پاچا کیدل.
د ۴۱۶ دصفری ۲۷ مه	د ۱۰۲۵ داپریل ۲۹ مه	د قدرخان او سلطان کتنه.
۴۱۶	۱۰۲۵	د اسرائیل بن سل جوق نیول کیدل او د کالنجر کلاته د هغه لیږل ،په خراسان کی د سلاجقه و لپاره د اوسیدو اجازه ورکول.
د ۴۱۶ ربیع الاول	د ۱۰۲۵ می	د مشرف الدین مړینه او په تخت د هغه د زوی جلال الدین کیناستل.
۴۱۶	۱۰۲۵	له وزارت څخه د احمد بن حسن المیمندی لرې کیدل. حسنک وزیر کیدل.
د ۴۱۶ د شعبان ۲۲مه	د ۱۰۲۵ د اکتوبر اتلسمه	سومنات ته له غزنی څخه د محمود ورتګ.
د ۴۱۶ د رمضان ۱۸ مه	د ۱۰۲۵ د نوامبر نهمه	ملتان ته د محمود تګ.
د ۴۱۶ د شوال دویمه	د ۱۰۲۵ د نومبر ۲۲ مه	د سلطان بیرته راتګ.
د ۴۱۶ شوال	د ۱۰۲۵ دسمبر	انهلوارې ته د سلطان رسیدل او د راجه بیهم تښتیدل.
د ۴۱۶ د ذیقعدی ۱۲ مه	د ۱۰۲۶ د جنوری اتمه	د سومنات ماتې.
د ۴۱۶	د ۱۰۲۶ جنوری	د محمود له خواد کنتهه کوټ د کلا نیول

ذیحجه		اود منصوريې د حاکم خفيف ماتې.
د ۴۱۲	۱۰۲۵-۱۰۲۲	د معدان مړينه او دهغه د زوی په تخت کيناستل (عيسى). او غزنی ته د ابوالمعسکر تښتيدل.
د ۴۱۷ د صفری لسمه	د ۱۰۲۲ د اپريل دويمه	غزنی ته د سلطان راتگ.
۴۱۷	۱۰۲۲	د سلطان حضور کې د قتاخان او ايغورخان د سفيرانو شرفيابی قدرخان ته د محمودله خوا د مرستې په خاطر د ابوبکر حصيری ورلیږل.
د ۴۱۷ شوال	د ۱۰۲۲ نومبر - دسمبر	محمود ته د کف (الدوله والاسلام) د لقب او د ده ورونو او زامنو ته د نورولقبونو ورکول کيدل د خليفه له خوا. د بهيمپال مړينه.
۴۱۸	د ۱۰۲۷ مارچ	د جاتانو د ټکولو په خاطر له غزنی څخه د محمود وتل.
۴۱۸	د ۱۰۲۷ جون - جولای	غزنی ته بيرته د محمود راتگ.
۴۱۸	د ۱۰۲۷ دسمبر	له سلاجقه ؤ څخه د ناوا بيورد د خلکو شکايتونه.
۴۱۹	۱۰۲۸	د مجد دالدوله د مور (سيدې) مړينه.
۴۱۹	۱۰۲۸	د سلاجقه په وړاندې د محمود لښکر کشي.
د ۴۱۹ ذيقعده	د ۱۰۲۸ نومبر - دسمبر	د قوام الدوله مړينه و دابوکالنجر له خوا د کرمان نيول کيدل.
د ۴۲۰ ربيع الثانی	د ۱۰۲۹ می	ری ته د محمود د لښکر ننوتل.

د ۴۲۰ د جمادی الاول نهمه	د ۱۰۲۹ د می ۲۰ مه	د ری نیول او د مجدالدوله بندی کیدل د ری په حکومت د مسعود مقرریدل
د ۴۲۰ د رمضان لومری	د ۱۰۲۹ د نومبر ۱۳مه	د مسعود له خوا د سالار ماتې د عیسی ابن معدان شورش .د منوچهر مرینه .
۴۲۱	د ۱۰۳۰ جنوری	د مسعود له خوا د اصفهان نیول .
د ۴۲۱ د ربیع ثانی ۱۵مه	د ۱۰۳۰ د اپریل ۲۲ مه	له بلخ څخه غزنی ته د محمود راتگ .
د ۴۲۱ د ربیع الثانی ۲۳ مه	د ۱۰۳۰ د می ۲۲مه	د سلطان محمود مرینه .
د ۴۲۱ د جمادی الاول شلمه	د ۱۰۳۰ د جون ۲۳ مه	مسعود ته د محمود د مرینې د خبر وررسیدل.
۴۲۱	۱۰۳۰	د علی ابن سوری وژل کیدل .
۴۲۲	۱۰۳۱	د وزارت په چوکی باندې د احمد بن حسن المیمندی تاکل کیدل او د حسنک اعدامیدل.
۴۲۳	۱۰۳۲	د قدر خان مرینه .
د ۴۲۴ محرم	۱۰۳۳ دسمبر	د احمد بن حسن المیمندی مرینه .
د ۴۳۲ د جمادی الاول ۱۱مه	د.۱۰۴۱ د جنوری ۱۷مه	د سلطان مسعود مرینه .
۴۳۵	۱۰۴۳-۱۰۴۴	په لاهور د سخپال یرغل،دهغه ماتې او وژل کیدل .

د ۴۴۰ جماي الاول	د ۱۰۴۸ اکتوبر	د ابو کالنجر مړينه او د هغه د زوی الملک الرحيم پاچا کيدل
د ۴۴۷ رمضان	د ۱۰۵۵ دسمبر	د طغرل بيګ له خوا د الملک الرحيم ماتې او نيول کيدل.

ماخذ

دلته يوائې هغه ماخذ راغلي چې په کتاب کی ورڅخه يادونه شوی ده:

- آداب الملوک .د فخر مدير تاليف (انډين آفيس.لندن .۲۴۷ ګڼه قلمی نسخه).
- احسن التقاسيم .د مقدسی تاليف .د ګوجه طبع.
- اخبارالدول المنقطعه.د ابن ظافر تاليف (برټش موزيم. ۳۲۸۵ ګڼه.اصلی فهرست).
- اربع رسائل. د تعالبي تاليف.
- اثار الباقيه.البيروني.دساچو طبع.
- آثار الوزرا د الفضلی تاليف (انډين آفيس.لندن .۱۵۲۹ ګڼه قلمی نسخه).
- د اسلام انسايکلوپيديا.
- الکامل فی التاريخ.د ابن اثير تاليف. د توان برګ طبع.
- المنتظم فی التواريخ الملوک والامم. د ابن جوزی تاليف (برلن. ۹۴۳۲ ګڼه قلمی نسخه).
- ارشاد الاريب.دياقوت تاليف.د مارګوليوث چاپ.
- اردو (د ترقی اردو د انجمن مجله .اورنګ آباد – دکن).

- بهار عجم
- بهجته الاخوان فی ذکر الوزیر سلیمان (برتش موزیم د ۷۳۳۲ گنی د اصلی فهرست نښلونه).
- تاریخ الفی . د احمد تهتوی تالیف (برتش موزیم . د ۱۲۲۸ گنی د اصلی فهرست نښلونه).
- تذکرة الاولیا . د فریدالدین عطار . د نکولسن چاپ.
- ترکستان،دبار تولد لیکنه (د گپ مموریل فند د کتابتون د کتابونو لړۍ).
- ترکستان،روسي چاپ .لومړی ټوک متن.
- د مراة احمدي انگلیسی ژباړه.د تاریخ گجرات عنوان.دبرد په قلم.
- د تحقیق ماللهند انگلیسی ژباړه،دالبیرونی تالیف.دساچو په قلم (د ترونبرد شرقی کمپنی د مطبوعاتو لړۍ د ۱۸۸۸ کال چاپ).
- تحقیق ماللهند (عربی اصل) ،دساچو چاپ.
- د اثار الباقیه البیرونی ژباړې.دساچو په قلم (The chronology of Ancient Nations) عنوان لاندی .(د لرغونو ملتونو تاریخ).
- د تاریخ فرشته انگریزی ژباړه .دبرگز په قلم .د کلکتې چاپ.
- د سورتهـ د تاریخ انگریزی ژباړه.دبرگس په قلم (د گپ مموریل د کتابتون د کتابونو لړۍ) تذکرة الشعرا .د دولت شاه تالیف. دبراؤن طبع.
- تاریخ دول الاسلام.دالذهبی تالیف (برلن.د ۳۳۰۸ پاڼی قلمی نسخه).

➢ د هندوستان تاریخ.د ذکاالله خان تالیف (انستی تیون پرس.علی گهړ ۱۹۱۵).
➢ د فخرالدین مبارکشاه تاریخ .د فخرمدیر تالیف.دسردینس راس چاپ.
➢ تاریخ فرشته .دنولکشور چاپ.
➢ د تاریخ رشیدی انګریزي ژباړه.د ګرګانی تالیف.دسروینس راس په قلم.
➢ تاریخ ګزیده .د حمدالله مستوفي تالیف.
➢ د بیهقی تاریخ .دابن فندق تالیف (برتش موزیم .د ۳۵۷۸ ګنی اصلی فهرست).
➢ د طبرستان د تاریخ ژباړه .داسفندیار تالیف .دبراؤن په قلم.
➢ د وفیات الاعیان انګریزی ژباړه.د ابن خلګان تالیف.د (دوسلین) لیکنه.
➢ د یمینی د تاریخ ژباړه .د جریاذقانی لیکنه (داد عتبی د کتاب الیمني پارسی ژباړه ده) د تهران چاپ .۱۲۷۲ هـ.
➢ د جوینی (تاریخ جهانکشایي) (د ګپ مموریل د کتابتون د کتابونو د لړۍ فند).
➢ د طبقات ناصری انګریزی ژباړه.د جوزجانی تالیف.د راورټي لیکنه.
➢ د راجه ترنجی د کتاب انګریزی ژباړه.د کلهنه تالیف.د سرآرلی ستین لیکنه.
➢ د مروج الذهب انګریزی ژباړه .د مسعودي لیکنه .دسپرنګر په قلم.

- د احسن التقاسيم انگريزی ژباړه.د مقدسي تاليف.د رانکنگ په قلم
- تاريخ بخارا .د ابو بكر محمد بن جعفر نرشخی تاليف.د شيفر چاپ.
- د النويری احمد بن عبدالوهاب بن محمد له خوا ليکل شوی تاريخ چې د کتاب عنوان (نوم) څرگند نه دی (برلين، ۹۸۰۲۰ گڼه قلمی نسخه).
- تاريخ الحکما د جمال الدين ابوالحسن علی بن يوسف القفطی تاليف.
- داليمينی د کتاب انگريزی ژباړه،د رينولدز په قلم د جرباذقانی د پارسي ژباړې څخه ترسره شوی ده.
- تجارب الامم ،د ابو شجاع (الروذراوری) او (هلال بن محسن الصابي) ليکنه د (مارگوليوث) او (اميدروز) چاپ.
- تاريخ الرسل دالملوک ،دطبری ليکنه ،دگوجه چاپ.
- تاريخ العروس (عربی قاموس).
- تاريخ طبرستان و رويان ، د ظهير الدين تاليف،د ډورن چاپ.
- د فضايل البلخ ژباړه،د ابوبکر عبدالله بن عمر الواعظ ليکنه (د پاريس ملی کتابتون ،۱۱۵ گڼه)
- جوامع الحکايات،د عوفی تاليف (برتش موزيم ،۲۳۲ گڼه اصلی فهرست).
- جهان آرا .د قاضی احمد غفاری تاليف . (برتش موزيم .۱۴۱ گڼه اصلی فهرست).

- جهان نامه .د محمد بن نجیب تالیف (د پاریس ملی موزیم .پاړسی قدیمی آثار .۳۸۴ گڼه).
- جامع التواریخ .د رشید الدین تالیف (برتش موزیم .۸۲۲۸ گڼه .د اصلی فهرست نښلونه).
- جنات الفردوس،د محمد مرزا تالیف (برتش موزیم .اصلی فهرست .۱۴۴ گڼه).
- چهار مقاله .د نظامي العروضی لیکنه .د مرزامحمد طبع.
- حبیب السیر،د خوندمیر تالیف.
- حدیقهٔ سنائی.
- حکایات السلاطین (د علی گړهـ دلاتین کتابو کتابتون .قلمی نسخه).
- خلاصة التواریخ،خوندمیر (برتش موزیم،اصلی فهرست. ۱۲۹۲ گڼه).
- د میة القصر .دابو الحسن علی باخرزی تالیف (د سیل Sale عربی فهرست).
- دیوان لغات الترک،د محمود بن حسین بن محمد کاشغری لیکنه.
- د فرخي دیوان .(اندیا آفیس،قلمی نسخه .۱۸۴۱ گڼه).
- د عنصری دیوان.د تهران چاپ (د پاڼو شمیر یې نشته).
- ذیل تجارب الامم .د هلال بن محسن الصابی لیکنه.
- روضة الالباب فی تواریخ الاخبار والانساب.د ابو سلیمان داود بن ابو الفضل محمد بناکشي لیکنه.(قلمی نسخه .کنگز کالج.کیمبریج).

- رساله الغفران.د المعری تالیف(امین هندیه چاپ).
- روضةالصفا .د میرخوند تالیف د نولکشور طبع ۱۸۸۳ کال.
- ربیع الابرار زمخشری (برتش موزیم.اصلی فهرست .۳۱۸۳ گڼه).
- راحت الصدور .د محمد بن علی بن سلیمان راوندي لیکنه.
- زبدة التواریخ.د عزیزالله لیکنه (د حبیب گنج کتابتون. بهیکمپور. علی گړه).
- زین الاخبار ،د گردیزی تالیف،د محمدناظم طبع.
- زینت المجالس.د قاضي احمد غفاری تالیف (برتش موزیم .اصلی فهرست ۲۳۹ گڼه).
- زبدة التواریخ.د حافظ آبرو تالیف (برتش موزیم،اصلی فهرست. ۱۵۷۷گڼه).
- سلوک الملوک ،د فضل بن روز بهان اصفهانی تالیف (برتش موزیم ،۲۵۳ گڼه اصلی فهرست).
- سیاست نامه . دنظام الملک تالیف ،د شیفر چاپ.
- د فردوسي شاهنامه.
- صبح الاعشافی صناعت الانسا .د بولاق طبع.
- صبح صادق ،د محمد صادق اثر (بانکی پور .قلمی نسخه ،۴۷۱ گڼه).
- طبقات الشافعیه الکبری.د السبکی تالیف .د قاهري چاپ.
- ظفرنامه .د حمدالله مستوفی لیکنه (برتش موزیم .اصلی فهرست .۲۸۳۳ گڼه).
- عیون الاخبار .دابن قتیبه تالیف .دبروکلن چاپ.

- غزة لزيجات .دالبيروني ژباړه چې د کرنه تلکه
(Karana tilaka) په نوم ديوه سانسکريت اثر ژباړه ده (د بنارس او سيدونکی د (جياننده) د زوی (ويجه ياننده) تاليف) داپه عربی ژبه ده (د پير محمد شاه درگا کتابتون .احمد آباد) .فارس نامه ابن بلخی (د گپ مموريل فند کتابتون).
- فتوح السلاطين (د آنديا آفيس کتابتون .لندن .۳۰۸۹ گنه قلمی نسخه).
- فتح الوهبي ،د المينيی تاليف .د قاهرې چاپ.
- قانون المسعودي ،(قلمی نسخه ،برلين).
- قابوس نامه .د عنصرلمعالی تاليف.د بمبئ چاپ.
- د عطار کليات.
- کشف الظنون ،د حاجی خليفه تاليف ،د فليوگل طبع.
- المساک والممالک کتاب.د ابن حوقل تاليف د اوگوجه چاپ.
- کتاب العبر،د ابن خلدون تاليف،د بولاق چاپ.
- فی غور ملوک الفرس،د زوتن برگ طبع.
- مؤيد النعم و مبيد النقم،د السبکی ليکنه ،دمايهرمن چاپ.
- الانساب،دسمعانی تاليف ،(د گپ مموريل فند کتابتون).
- کتاب اليمينی يا د يمينی تاريخ .دالعتبی تاليف .د لاهور چاپ ، ۱۳۰۰ هـ.
- لباب الالباب .د عوفی ليکنه (دبراون چاپ).
- مغيث الخلق فی بيان تقديم الاحق .د عبدالملک بن عبدالله تاليف (برتش موزيم.اصلی فهرست .۳۸۵۴ گنه).
- منطق الطير (عطار).

- د بارتولد مقالې .د اسلام انساکلوپيديا.
- د The humismatic chronicle مجله کې د سر.اى .سى .بيلى مقالې .د ۱۸۸۲ کال چاپ.
- مجمل فصيحى،د فصيحى ليکنه (قلمى نسخه.د گپ مموريل ترست فند کتابتون).
- د ۱۸۹۸ د آسيائى شاهى انجمن په مجلى کې د سرهنرى هو ورته مقالى او دبنگال د آسيائى انجمن مجله.
- مسالک والممالک د اصطخرى تاليف،د دوگوجه طبع.
- کاوه مجله .دبرلين چاپ ،۱۳۳۸ هـ کال.
- مجمع الانساب .د محمد بن على تاليف (دپاريس ملى موزيم ،د پارسى کتابونو د فهرست ننبلونه ،۱۲۷۸ گنه).
- مجموعه سلطانى ،(د انديا آفيس کتابتون ،لندن ،۵۰۸ گنه قلمى نسخه.
- ملفوظات تيمورى (ايليات او داوسن ،دريم ټوک).
- منهاج اسلاطين (د انديا آفيس کتابتون ،لندن،قلمى نسخه ،۱۲۲۳ گنه).
- مراة الزمان،دسبط ابن جوزي تاليف (برتش موزيم ،اصلى فهرست ،۴۲۱۹ گنه).
- مراة مسعودي .د عبدالرحمن چشتى تاليف.
- مجمع التواريخ .(د پاريس ملى موزيم .د پارسى لرغونى آثار .۲۲ گنه).
- معجم البلدان دياقوت تاليف.د ووستن فيلد چاپ.
- د اسلام انسايکلوپيديا کى د محمد ناظم مقالې.

➢ د لندن د آسيائی شاهي انجمن مجله کې د محمد ناظم مقالې.
➢ د لندن د آسيائی شاهي انجمن مجله کې د سرونسنت سمته مقالې.
➢ نظام التواريخ .د ابوسعيد عبدالله بن ابوالحسن بيضاوي تاليف.
➢ نزهته القلوب.د حمدالله مستوفی تاليف.
➢ د امين هفت اقليم ،احمد الرازي (برتش موزيم ،د اصلی فهرست نښلونه ، ۲۴۹۲ ګڼه).
➢ يتيمه الدهر ،د الثعابی تاليف .د دمشق چاپ.
Archaeological Survey of India (annual pub)
➢ (د هند د لرغونو آثار و د اداري کلني راپورونه)
Aliterary History of Persia.
➢ (د ايران د ادبياتو تاريخ ،دبراون تاليف).
Archaeological Survey of Western India.
➢ (د لويديځ لرغونو آثاروته کتنه .دبرګس تاليف).
Archaeological Survey of India.
➢ (د هند لرغونو آثاروته کتنه .د کننګهم تاليف).
A history of Indian and Eastern archeteeture.
➢ (د هند او د شرق د معماری تاريخ .د ۱۹۱۰ م کال چاپ).
Archaeological Survey of India.
➢ (د هند لرغونو آثاروته کتنه .دفيوهرير تاليف).
Additions to the oriental collection of coins in the British Museum.
➢ (د ختيځ د مسکوکاتو د اضافاتو مجموعه .برتش موزيم .د لين پول تاليف).
A history of Afghanistan.

➢ (د افغانستان تاریخ .د میلیسن تالیف) .

A history of Persia.

➢ (د پاریس (ایران) تاریخ .د سرپرسی سایکس تالیف) .

Annals and Antiquities of Rajasthan.

➢ (د رجهستن پیښی او لرغونی آثار .د کردک طبع) .

A personal Narrative of a visit to Ghazni, Kabul and Afghanistan.

➢ (غزنی ،کابل او افغانستان څخه د لیدنې کتنې په هکله شخصي ویناوی ، د وینه تالیف) .

Asia mair. (دلويي آسيا مجله)

Catalogue of the Persian mssin the Library of the Indian office.

➢ (د اندیا آفس د کتابتون د پارسی د قلمي نسخو کتلاگ ، لندن، د ایتهی تدوین) .

Catalogue of the Persian mss. In the Bodlian Library.

➢ (د بودلیان کتابتون د پارسی د قلمي نسخو کتلاگ ، آکسفورد . د ایتهی تدوین) .

Catalogue of Oriental Coinsin the British Musseu m.

➢ (په برتش موزیم کې د ختیځ مسکوکاتو فهرست .د لین پول تدوین) .

Coins of Mediaeval India.

➢ (د هندو منځنیو پیړیو مسکوکات . د کننگهم تالیف) .

Epigraphia India.

➢ (دا دهندي ډبر لیکونو یوه مجموعه ده) .

Geschichte der Arabischen Litteratur.

➢ (د عربو د ادبیاتو تاریخ .د بروکلمن تاریخ) .

Gezetteer of Bikaner state.

➢ (د بیکاتر ریاست گزیټر .د کپتان پاولټ تدوین) .

Gazetteer of Marwar.Mallani and Jeysulmere.

➢ (دماردار .مالاني او جیسلمیر گزیټر) .

History of India as told by its own Historians.

➢ (د هند تاریخ د هغوی د مورخینو له وینا وو څخه . د ایلیات او داوسن تالیف).

History of India.

➢ د هند تاریخ .الفن ستون تالیف ،د کودل چاپ ۱۸۸۹ کال).

History of Arabic Literature.

➢ د عربي ادبیاتو تاریخ .د هوارت تالیف) .

Lists of the Antiquarian remains in the Bombay presidency.

➢ د بمبئ د ریاست د لرغونو آثار و فهرست ،د برگس تالیف .

Lives.

➢ (ژوند ،دپلوتارک تالیف،دالانگ هورن ژباړه).

Memoies of Babar.

➢ (دبابریاد ،دبیورج ژباړه ۱۹۲۲ کال) .

Mediaeval Researches from Eastern Asiatic Sources.

➢ (د ختیځی آسیاله سرچینو څخه د منځنیو پیړیو څیړني .دبریت شنایدر تالیف) .

Mazandaran and Astarabad.

➢ (مازندران او سترآباد .د رابینو تالیف) .

Manuel de Genealogie et de chronologie Pour l .histore de ۱)Lslam.

➢ (د اسلام د تاریخی پیښو او شجرو رساله) .

Notes on Afghanistan.

➢ (د افغانستان په هکله یادوني .د راورتی تالیف) .

Persia and Persian question.

- (پارس او د پارسیانو مسایل، دلارد کرزن تالیف).

Proceedings of the Royal Geographie Society of London.

- (د لندن دشاهي جغرافیاوی ټولنې د اجراتو څرنګوالی).

Proceedings of the Royal Geographie Society of London.

- (د هند لرغونو آثارو د پرمختیا د څېړنو راپور، دبرګس تالیف).

Ruins of Desert Cathay.

- (د کتهي د د ښتو کنډوالې، د سر آرل ستین اثر).
- (سوریه، مجله، د پاریس چاپ). Syrai.

Sultan Mahmud of Ghaznin.

- (غزنوی سلطان محمود، دپروفیسور جیت سکنه).

- (سرآندیا، د سرارل ستین تالیف). Serindia.

The Bombay Gazetter.

- (د بمبئ ګزیټر، د ۱۸۲۲ کال چاپ).

The Cambridge History of India.

- (د سرو وسلی هیګ اثر).

The ancient Geography of India.

- (د هند لرغونی جغرافیا، د کننګهم تالیف د ۱۸۷۱ کال چاپ).

The Imperial Gazetter of India.

- (د هندوستان شاهي ګزیټر، د ۱۹۰۸ کال چاپ).

The Indian Antiquary.

- (د هند لرغونپیژندنه، د ختیځ د څېړنو څانګړی مجله ده).

The Mohammadan Dynatics.

- (د اسلامي سلاطینو طبقات، د لین پول اثر).

The Caliphate.its rise.decline and fall.

➢ (خلافت. ترقی. سقوط او له منځه تلل. د سرولیم مونیر تالیف
د. ۱۸۹۲ کال چاپ).

The Mihran of sind .

➢ (د سند مهران .د بنګال د آسیائی انجمن په مجله کی د
۱۸۹۲ کال خپرونه).

The Heart of Central Asia .

➢ (د مرکزی آسیا زړه .د سردینس راس اثر).

The Early history of India.

➢ (د هند مخکنی تاریخ .د سرونسنت سمث اثر، ۱۹۲۴ کال).

The Lands of the Eastern Caliphate.

➢ (د ختیځ خلافت ځمکه .دلوسترینج تالیف).

The Coins of the Kings of Gazna.

➢ (د غزنی د سلاطینو سکې .د آسیائی شاهی انجمن د ۱۷
ګنیی خپره شوی مقاله .د تاماس لیکنه).

U.P.District Gazetter .

➢ (د متحده ولایتونو ګزیتر . اګره او اودهـ).

په يوولسم هجري پېړۍ کې د سلطان محمود غزنوي د غزني د شاهنشاه قلمرو

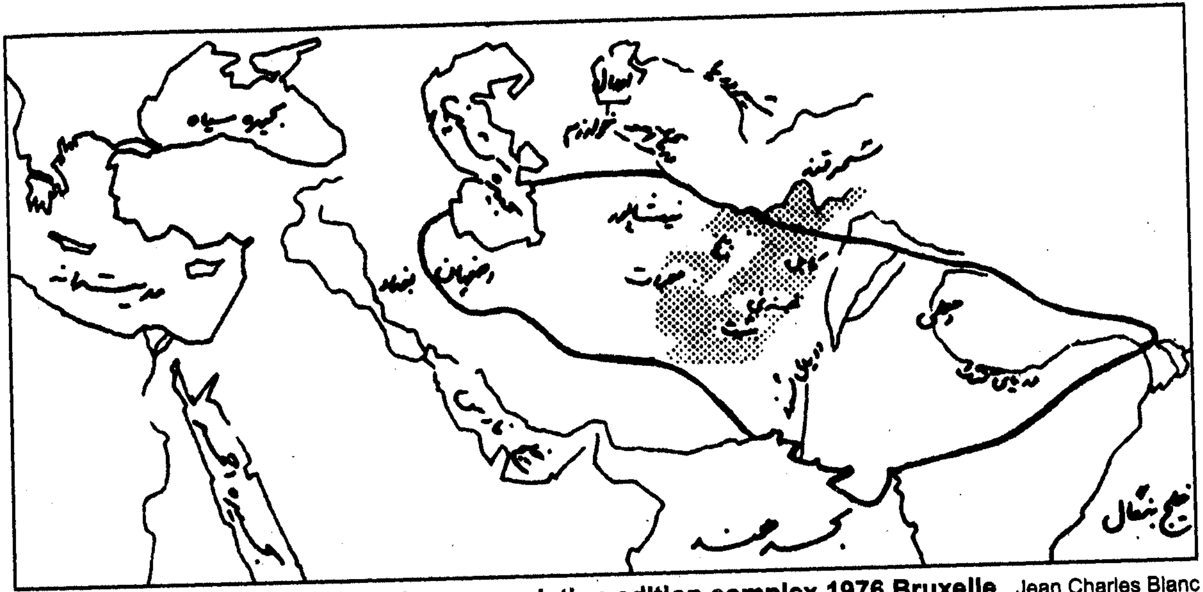

Carte JC. Blanc. **L'Afghanistan it res population edition complex 1976 Bruxelle** Jean Charles Blanc

بخشی از کتب منتشر شدهٔ بنگاه انتشارات میوند (کتابخانهٔ سبا)

- سیرة النبیﷺ (ترجمهٔ فارسی الرحیق المختوم)
- تاریخ نبوت و انبیاء
- شرح قدوری (فارسی و پشتو)
- سپیڅلی نبوی سیرت (ترجمهٔ پشتو الرحیق المختوم)
- پیغمبر زنجیر شکن
- فقه آسان (فارسی و پشتو)
- احکام فقهی برای زن مسلمان
- داستانهای پیامبران برای خورد سالان
- تربیت اولاد از دیدگاه اسلام
- تاریخ مسخ نمی شود
- اردو وسیاست «درسه دهه، اخیرافغانستان»
- داؤدخان در چنگالK.G.B (فارسی وپشتو)
- حیات و اوقات سلطان محمود غزنوی
- جغرافیای تاریخی افغانستان (غبار)
- جغرافیای تاریخی افغانستان (حبیبی)
- تحلیل واقعات سیاسی افغانستان
- ازسقوط سلطنت تاظهور واجراآت طالبان
- فدرالیزم و عواقب آن در افغانستان
- آسیای میانه و افغانستان درکنار آتش
- بالاحصار کابل و پیش آمدهای تاریخی
- افغانستان از امیرکبیر تا رهبر کبیر
- افغانستان تجاوزشوروی ومقاومت مجاهدین
- نادرشاه چگونه به پادشاهی رسید؟
- محمد ظاهر شاه (فارسی و پشتو)
- وروستی مورچل
- دیوغازی داستان
- تروژمی مسافر
- محمد بن قاسم
- شاهین
- کلیسا او اور
- وروستی جگره
- قیصر او کسری (اول او دویم)
- یوسف بن تاشفین
- توفان در افغانستان
- بحران ونجات
- شهید میوندوال
- کرباس پوشهای برهنه پا
- افغانستان گذرگاه کشور کشایان
- دو نابغهٔ سیاسی نظامی افغانستان
- دههٔ قانون اساسی
- افغانستان در قرن نزده
- پادشاهان متأخر افغانستان
- نگاهی به عهد سلطنت امانی
- تاریخ روابط سیاسی افغانستان
- تاج التواریخ
- افغانستان چا ورانکړ؟
- محاکمهٔ خاینین ملی
- ابومسلم خراسانی
- مرداره قول اس
- جنگ در افغانستان
- سیر ژورنالیزم درافغانستان
- دستور معاصر زبان فارسی دری
- تاریخ ادبیات افغانستان
- سیرت خاتم النبیین
- روسیه و خاور
- افغانستان و مداخلات خارجی
- افغانستان در آتش نفت (فارسی و پشتو)
- خاطرات ظفر حسن ایبك
- اسپارتاکوس
- سیر تاریخی ضرب سکه در اسلام
- د پیغمبرانو داستانونه د نوی حوانانو...
- روابط بین الملل در اسلام
- افغانستان و پنج سال سلطهٔ طالبان
- شرکران در سانگین سرخ
- واهمه های زمینی
- افغانستان در مسیر تاریخ (دوردو جلدی)
- شیرشاه سوری
- سیدجمال الدین افغان (فارسی و پشتو)
- اسلام و امت مسلمان (فارسی و پشتو)
- ظهیرالدین محمد بابرشاه
- سیری در قرآن مجید
- کرونولوژی حوادث تاریخی افغانستان
- ملی مبارزی
- طنزهایی از چهار گوشهٔ جهان
- افغانستان در دایرة المعارف تاجیك
- تاریخ ملیم خانی
- د پښتنو قبیلو شجری او مینی
- اور په افغانستان کی
- لیقان افغان (حقیقت تجاوز شوروی بر ...)
- د افغانستان استحکامي کلاوي حصارونه ...
- اسناد لانهٔ جاسوسی
- عبادات در مذهب حنفی
- کتاب الخراج (فارسی و پشتو)
- تاریخ معاصر افغانستان (فارسی و پشتو)
- د اتلانو اتل
- عشق من امریکا (فارسی و پشتو)
- امریکا در افغانستان (فارسی و پشتو)
- جنگ نامقدس امریکا ، افغانستان و ...
- چی کنم عادتم شده؟ (طنز)
- و...

337

غزنوي سلطان محمود

بنگاه انتشارات میوند
کابل ـ افغانستان